

sp

sociální práce sociálna práca

nabízíme spojení teorie s praxí
ponúkame spojenie teórie s praxou

Psycho-sociální souvislosti u znevýhodněných dětí

2

2011

ročník 11

vydává Asociace vzdělavatelů v sociální práci
na vydávání se podílí Zdravotně sociální fakulta JU v Českých Budějovicích

sociální práce sociálna práca

nabízíme spojení teorie s praxí
ponúkame spojenie teórie s praxou

Nabídka a ceník inzerce platný od 1. 4. 2011

Máte omezený finanční rozpočet, a přesto chcete, aby se o Vás vědělo?

Nejlevnější inzerce u nás stojí 950 Kč.

Inzerujete u nás poprvé? Čeká Vás 10% sleva na první inzerci.

Chcete inzerovat pravidelně? Využijte jedinečnou **25% slevu na objednávku čtyř po sobě jdoucích inzercí**. Jednotlivé slevy nelze vzájemně kombinovat.

Zadání inzerce prosím dodávejte v černobílém provedení ve formátu PDF nebo JPG (rozlišení 300 dpi).

inzerce@socialniprace.cz

2 a 3 strana přebalu - 14.900,- 4 strana přebalu - 19.900,- strana uvnitř čísla 170 x 240 mm - 5.900,- 140 x 220 mm - 5.600,- 1/1 2, 3 a 4 strana přebalu 170 x 240 mm + spad strana uvnitř čísla 170 x 240 mm + spad 140 x 220 mm	1/2 strana uvnitř čísla 68 x 220 mm 3.900,-	2 a 3 strana přebalu - 7.500,- 4 strana přebalu - 10.500,- strana uvnitř čísla - 3.900,- 1/2 2, 3 a 4 strana přebalu 170 x 120 mm + spad strana uvnitř čísla 140 x 110 mm
1/3 strana uvnitř čísla 140 x 73 mm 2.500,-	1/4 strana uvnitř čísla 140 x 55 mm 1/4 strana uvnitř čísla 68 x 110 mm 1.900,-	1/6 strana uvnitř čísla 68 x 70 mm 950,- 1/6 140 x 37 mm

Editorial a úvodní slovo redakce	2
O čem se mluví	
Anketa	3
Co dělat s ochranou dětí v ČR	5
V nejlepším zájmu dítěte	6
Co je důležitější – soukromí, anebo rodina?	10
Rozhovor: S Ladislavem Zambojem o souvislostech znevýhodnění dětí	12
inspirace pro praxi	
Spolupráce organizací v oblasti sanace rodiny	17
Sociálně-právní ochrana je především o hledání cesty	19
Systém SOS dětských vesniček kopíruje život v rodinách	22
Příklad starostlivosti o děti s duševními poruchami v Dětskom domove Dedina Mládeže	24
Slovenská inspirace ve vzdělávání náhradních rodičů	25
Pedagogický experiment Miroslava Dědiče	27
Rozhovor: S Miroslavem Dědičem o jeho celoživotní práci s dětmi	29
Fakta, legislativa, dokumenty	
Aktuálně zmeny v systéme sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kuratele	33
Pohledy na věc	
Spory rodičů o děti – velký problém a příčina znevýhodnění dětí	37
Akademické statě	
Jitka Navrátilová: Proces posouzení životní situace jako zdroj ohrožení dítěte (faktory ovlivňující posouzení ohrožených dětí)	40
Hana Francová, Lucie Kozlová: Občanská participace jako významný faktor sociální integrace rodin s dětmi se zdravotním postižením	56
Dagmar Marková, Lenka Haburajová-Ilavská, Denisa Juhásová: Metódy sociálnej práce s deťmi zažívajúcimi domáce násilie	68
Lucie Foltová, Regina Schovancová, Petr Okrajek: Psychosociální dopad nezaměstnanosti na životní situaci rodiny ...	85
Ivana Lyócsa: Příčiny a dopady konštruktov rodičovstva (materstva a otcovstva) u pracovníků a pracovníkov sociálnoprávnej ochrany detí: príklad Veľkej Británie, Kanady a Izraela	96
Jan Šiška, Camille Latimier: Práva dětí s mentálním postižením v České republice v kontextu Úmluvy o právech dítěte OSN	105
Miroslav Suchanec: Alternativní přístupy k analýze dat málo početného výzkumného souboru využitelné v praxi sociální práce	120
Jakub Jínek, Alois Křišťan: Etická teorie a její aplikace – problém pro sociální práci	125
Studentské práce	
Tereza Ponížilová: Mediacie jako možné východisko rodinných konfliktů	132
Recenze	
Ondřej Sekera: Rodina v nečase	140
Tony Attwood, Temple Grandin et al.: Asperger's and Girls	141
Eva Mydlíková: Sociálna práca v neziskovom sektore	143
Jirina Prekop: Empatie. Vcítění v každodenním životě	145
Gabriella Pusztai et al.: Religion and Higher Education in Central and Eastern Europe	146
Zprávy, akce, oznámení	
Iniciativa žádá politiky: Neodsuzujte děti k ústavní péči, umožněte jim pobyt v náhradních rodinách	149
Konference Perspektivy práce s delikventní mládeží	151
Mezinárodní odborná konference Transformace ústavní péče v České republice a její možnosti	153
Krátké zprávy	154
Napsali jste nám	
Jak můžeme pomoci znevýhodněným dětem? Praxe Letního domu	158
Fortuna a podmienky pre rozvoj znevýhodneného dieťaťa	161
Stierajme mýty, rúcajme bariéry, nepodceňujme osvetu... ..	163
kontakty	166
tiráž	168
naše poslání a cíle	169
zaměření příštího čísla	170

Editorial

Vážené kolegyně, kolegové, číslo časopisu, které jste otevřeli, je věnováno především Vám, kteří se každodenně potýkáte v praxi s případy dětí a jejich rodin, jejichž životní situace a sociální fungování je poznamenáno důsledky různých typů znevýhodnění. Rizika, která tato znevýhodnění přináší, mohou velmi výrazně ovlivnit nejenom kvalitu prožívaného života, ale mohou také negativně ovlivnit budoucnost dětí a jejich rodin. S ohledem na to, že současná doba, kterou někteří autoři označují přívlastkem riziková, vytváří mnoho rozličných forem znevýhodnění, jsme se rozhodli, že se v rámci tohoto čísla pokusíme čtenářům přinést informace a poznatky o tom, jak jsou určité typy znevýhodnění generovány a jak ovlivňují život těch, kteří se s nimi potýkají. Protože usilujeme o to, aby toto číslo přineslo užitečné informace a poznatky pro praxi a naopak aby praxe přinesla podněty pro ty, kteří se pohybují spíše v akademické úrovni, přizpůsobili jsme tomu i obsah čísla. V rámci něho se můžete dozvědět o současných kauzách, které se v praxi řeší a u kterých neexistuje společná shoda na tom, jaké řešení je pro dítě to nejlepší. Předkládáme Vám pohledy jednotlivých stran, které jsou zainteresované v daném případě. S určitou naléhavostí se také obracíme k sociálním pracovníkům a předestíráme jim, že také oni mohou být výrazným zdrojem zne-

výhodnění pro děti a jejich rodiny. Především v první stati upozorňujeme na nejčastější chyby, kterých se dopouštějí sociální pracovníci při posouzení. Nejde nám však o kritiku, která nevytváří základy pro nový vývoj. Ukazujeme, co je zapotřebí zohledňovat při posouzení situace dítěte a jeho rodiny, aby se co nejvíce eliminovala rizika generování dalších znevýhodnění. Čtenáři jsou v dalších odborných článcích seznamováni s vybranými formami znevýhodnění a jsou jim nabízeny příklady, jak lze pracovat s dětmi a jejich rodiči v případě, že do jejich života výrazně zasáhly důsledky určitého znevýhodnění. Doufáme, že toto číslo Vám dá dostatek podnětů pro přemýšlení a reflexi své praxe, stejně jako Vás podpoří ve Vaší každodenní snaze pracovat s klienty na zlepšení kvality jejich sociálního fungování.

*Jitka Navrátilová a Eva Mydlíková,
garantky čísla*

Vážené čtenářky, vážení čtenáři, kolegové a kolegyně,

na stránkách časopisu dáváme prostor těm z Vás, kteří mají co říci a chtějí se vyjádřit k tématu čísla nebo k výzvám a problémům sociální práce v České i Slovenské republice. Odborníci z praxe sociální práce a dalších pomáhajících profesí, akademičtí pracovníci a studenti mohou ke svému vyjádření využít publicistické a akademické části časopisu. Jsem spokojen s tím, že možnost vyjádření je v obou částech časopisu našimi příspěvateli využívána. Každá z částí časopisu má svá pravidla. Zatímco v publicistice má autor možnost zprostředkovávat své zkušenosti, názory, postřehy a pocity plynoucí z každodenní praxe a může nebo nemusí v textu odkazovat na zdroje, pravidla pro tvorbu akademických statí a studentských prací tuto možnost volby nedovolují. Autor textu v akademické části vždy musí uvést zdroje, ze kterých čerpal. Pokud autor čerpá z určitého pramene a neuvede ho v seznamu literatury, dopouští se plagiátorství. V redakci jsme již řešili následky vydání textů, které byly posléze označeny za plagiáty. Nabízí se otázka: „Jak je možné, že nejsme schopni odhalit opsané texty nebo jejich části?“

Každá akademická stať i studentská práce prochází recenzním řízením, při kterém recenzent (odborník zabývající se tématem posuzované práce) hodnotí mimo jiné i původnost textu a práci se zdroji. Recenzenti často zjistí, že autor posuzovaného textu pracuje se zdroji nestandardně, a text ve stávající podobě nedoporučí k vydání. Tato strategie posuzování textů je kvalitní, ale není stoprocentní. Problém je v tom, že ve sféře poznání bylo napsáno mnohé a není v lidských silách vše obsáhnout. Recenzent prostě nemůže mít přečteno vše, a tak se někdy stává, že recenzním řízením projde text autora vydávajícího cizí práci za vlastní. Osobní odpovědnost tedy nese autor textu a ne recenzent.

Osobně si ale myslím, že často nejde o úmysl autorů, ale o jejich nedbalost či nepozornost při práci se zdroji v časovém tisku. Využívám tedy prostorů Úvodního slova redakce a vyzývám všechny potenciální autory a autorky akademických textů a studentských prací k důsledné práci se zdroji, neboť jen poctivé práce s odkazy na prameny mohou kvalitně přispívat k rozvoji poznání v oblastech sociální práce a jen takové práce chceme v časopisu Sociální práce / Sociální práce publikovat.

*Roman Baláž,
šéfredaktor*

Anketa

1. Jak chápete znevýhodnění dětí?
2. Jaké jsou podle Vás nejvýznamnější příčiny znevýhodnění?
3. Jak ve Vaší organizaci bojujete proti znevýhodnění dětí?

Lenka Pavlíková, sociální pracovnice, Klokánek Dolní Benešov

1. Znevýhodněné dítě, z pohledu sociální pracovnice zařízení Fondu ohrožených dětí (FOD) Klokánek Dolní Benešov, je každé dítě, které v dané chvíli nemá možnost vyrůstat ve svém přirozeném, rodinném prostředí u svých rodičů nebo zákonných zástupců, příbuzných či známých.

2. Nejvýznamnější příčiny znevýhodnění dětí vnímáme ve dvou pohledech: a) kdy rodič / zákonný zástupce nemůže svým jednáním a chováním situaci žádným způsobem ovlivnit, např.

hospitalizace v nemocnici, úmrtí apod.; b) kdy rodič / zákonný zástupce je ve většině případů zodpovědný za vzniklou, dlouhodobou sociálně slabou situaci v rodině. Jedná se především o výkon trestu, hmotnou nouzi, bytové problémy, nezvládání péče, rozvodové spory, domácí násilí, drogovou závislost, alkoholismus, zanedbání péče, podezření z pohlavního zneužívání nebo podezření z týrání.

3. FOD Klokánek Dolní Benešov má snahu pomoci znevýhodněným dětem především formou rodinné péče, kdy se o 4 děti v bytech starají v týdenních intervalech 2 tety. Následně využívá všech zákonných prostředků k navrácení dětí do přirozeného prostředí. V případech, kdy návrat do rodiny není možný, vyhledáváme náhradní rodinnou péči prostřednictvím krajského úřadu a Fondu ohrožených dětí.

Rosa Šimberská, programové aktivity a komunikace, UNICEF ČR

1. Za znevýhodnění dětí je třeba považovat v podstatě vše, co dětem brání v jejich optimálním všestranném rozvoji. Vyjadřuji se za UNICEF, a tak – převezeno do terminologie Úmluvy o právech dítěte – ke znevýhodnění dětí dochází, nejsou-li naplňována jejich práva na život a zdraví, osobní rozvoj, ochranu a také právo dětí mít slovo v záležitostech, které se jich dotýkají a ovlivňují jejich život. Ke znevýhodnění dětí dochází v jakékoliv společnosti kdekoli na světě, a i když stupeň dopadů znevýhodnění na děti je v podmínkách ekonomicky vyspělých a rozvojových zemí odlišný, principiálně jde o stejnou překážku bránící větší či menší měrou zdravému rozvoji dítěte.

ně jde o stejnou překážku bránící větší či menší měrou zdravému rozvoji dítěte.

2. V podmínkách rozvojových zemí určitě nerozvinuté sociální, zdravotní a vzdělávací systémy, nedostatečná legislativa a obrovská chudoba se všemi problémy, které s ní souvisejí a dopadají na děti a jejich rodiny. V podmínkách vyspělých zemí je předpokladem pro zajištění „nejlepšího zájmu dítěte“, ke kterému se státy přijetím Úmluvy zavázaly, průběžně sledovat stav dětí a stupeň uspokojování jejich potřeb a pružně reagovat na změny v úrovni naplňování práv v souvislosti s měnícími se podmínkami společnosti. Není-li tento předpoklad splněn, vznikají podmínky pro znevýhodňování dětí, a to (více či méně) ve všech rovinách společnosti. Například v současné době hledání úspěšných opatření v důsledku finanční krize musí vlády velice pečlivě zvážovat, v jakém rozsahu opatření přijmou, aby nedošlo ke znevýhodnění dětí při naplňování jejich práv.

hrodnění dětí dochází, nejsou-li naplňována jejich práva na život a zdraví, osobní rozvoj, ochranu a také právo dětí mít slovo v záležitostech, které se jich dotýkají a ovlivňují jejich život. Ke znevýhodnění dětí dochází v jakékoliv společnosti kdekoli na světě, a i když stupeň dopadů znevýhodnění na děti je v podmínkách ekonomicky vyspělých a rozvojových zemí odlišný, principiálně

3. Jsme hlavní světovou organizací pro děti, a tak pomoc znevýhodněným dětem a boj proti jejich znevýhodnění je naší dennodenní činností. Největší část naší práce směřuje do nejchudších zemí, kde doposud nejsou naplňována ani elementární dětská práva (miliony dětí zde stále ještě umírají na podvýživu a nemoci, kterým lze snadno předjet, nemají přístup ke vzdělání, jsou nejrůznějšími způsoby diskriminovány, vykořisťovány a zneužívány). Zlepšení situace dětí zde dosahujeme

jednak vyjednáváním změn s vládami, jednak konkrétní pomocí znevýhodněným dětem prostřednictvím našich programů. V podmínkách vyspělých zemí se na boji proti znevýhodnění dětí podílíme v rovině tzv. Child Rights Advocacy (zejména sledováním úrovně naplňování práv dětí) a také v rovině motivační v případě, objeví-li se problém, který je třeba řešit, resp. jehož neřešení by znamenalo zhoršení úrovně kvality naplňování práv dětí.

Iva Bartošová, vedoucí oddělení sociálně-právní ochrany dětí, Magistrát města Pardubice

1. Řeknu vám to optikou sociálně-právní ochrany. Každé dítě touží po harmonickém vztahu, po klidném dětství, zázemí a svých

jistotách. Znevýhodnění je pak to, když dítě cítí nějaké riziko v rodině – ať jsou to vztahové problémy mezi rodiči, vztahové problémy mezi sourozenci navzájem; ať je to finanční situace rodiny a rozdíly mezi dětmi a potom jakákoliv další nejistota v rodině.

2. V rámci rodiny je to obrovský tlak na rodinný život a hlavně na materiální stránku a vytíženost

rodičů, nízká sociální úroveň, relativní absence pracovních příležitostí a pak rizikové faktory, jako jsou parta, drogy, trestná činnost a vlivy médií.

3. Máme sice omezené prostředky, ale snažíme se ke každému případu přistupovat individuálně a využít všech dostupných nástrojů pomoci. Pokud se k nám podněty dostanou – jako že se dostávají, a to ze strany rodiny, školy nebo jiných partnerů – tak se snažíme nabídnout pomoc. Někdy jde o jednorázovou intervenci, kdy stačí jen rozhovor a na někoho pak skutečně platí jen hrozba sankce. Jindy jde o dlouhodobou práci s rodinami za pomoci dalších odborníků z jiných organizací. Jde o poradenství, a pokud je třeba, tak i nasměrování na hmotnou pomoc. V případech bydlení jsou naše možnosti omezené a odvíjejí se od lokálních podmínek, které jako OSPOD musíme respektovat.

Inzerce

<http://www.prohuman.cz>

Prohuman

Odborný internetový časopis zaměřený na sociální práci, psychologii, zdravotnictví, ošetrovatelství, pedagogiku, sociální poradenství, sociální služby, sociální prevenci, sociální politiku, vzdělávání.

<http://www.prohuman.sk>

Názor

Co dělat s ochranou dětí v ČR

Presvědčení o nedokonalosti ochrany dětí se stalo společným míněním české veřejnosti. Jen toto přesvědčení ale nezpůsobí řešení problému – doba socialismu, která je považována za hlavní zdroj priority ústavní péče, se vzdaluje, ale problémy zůstávají. Jak potíže, tak žádoucí výkon transformace se popisují prostřednictvím statistických ukazatelů: „zmenšit počet dětí v ústavěch a snížit počet zařízení“, anebo opačně: „zvýšit možnost umístění dětí do rodinné péče“. Ale jaký institucionální model dokáže toto uplatnit? Co vyžaduje transformace od účastníků? Jak modifikovat zkušenosti vyspělých zemí s ohledem na moderní české souvislosti?

Abychom našli cestu k hledání odpovědí, musíme definovat, co je účinnou ochranou dětí. Moderní vývoj práce s rodinami a dětmi považuje za klíčovou podmínku účinné ochrany dětí nalezení rovnováhy mezi bezpečím dítěte a autonomií rodiny. Obě hodnoty jsou stejně důležité pro zajištění práv dětí. Pojem bezpečí dítěte zahrnuje stabilitu vývoje, sociální integraci a realizaci veškerých potřeb. Tyto hodnoty spojují námahu veřejnosti, odborníků a osob z rodinného prostředí. Ale potřebuje dítě taky autonomii rodiny, která naopak záleží na udržování hranic zasahování? Bezpochyby, takhle hodnota podporuje nezávislost a citové vazby mezi rodiči a dítětem, které jsou základem lidstva a nemohou se vyvinout v prostředí důsledné kontroly. Ústavní péče považuje za prioritu zajištění bezpečnosti dítěte. Vedle toho efekty z autonomie rodin někdy nezvládnou zaručit bezpečí dítěte, protože moderní požadavky na výchovu dětí jsou stále komplikovanější a vyžadují spolupráci rodičů s pomáhajícími odborníky.

Mnohé země ve svém vývoji minuly éru priority bezpečí dětí, kdy si odborníci všímali rodičů spíše jako rizik než jako partnerů pomoci. Toto období se vyznačovalo monopolem státu v plánování a uskutečňování ochrany dětí. Česká republika prošla érou diktátu bezpečí dítěte ve dvou stadiích: první stadium nastalo počátkem dvacátého století podle scénáře Rakouska-Uherska a Německa; druhé začalo na konci čtyřicátých let v rámci sovětského plánu. V době socialismu dokázaly akademické instituce nejen kritizovat nevyrovnanost systému,

ale také podnítit vývoj rodinné péče. Nejspíše tato zkušenost se stala základem dnešní citlivosti odborníků a veřejnosti na konflikt požadavku bezpečí dítěte s autonomií rodin, což příznivě odlišuje české pomáhající pracovníky například od ruských.

Pouze vzácná pozice českých odborníků ale nestačí k implementaci reformy. Moderní stav ochrany dětí v ČR se nachází v tranzitu mezi stadiem monopolu státu, prioritou bezpečí, stabilní účastí různých aktérů a pluralitou pohledů. Českému systému chybí návaznost mezi stupni zasahování do rodin a života dítěte. Například pěstounská péče se i přes svoji intenzivní institucionalizaci nestává ani alternativou ústavní péče, ani šancí pro sjednocení biologické rodiny po její terapii. Spíše funguje jako kvazi-adopce a jedním ze zdrojů záměny účelu pěstounské péče je „stav mizérie“ krizové intervence: právní normy obsahují rozsáhlý seznam opatření rodičovské zodpovědnosti, ale soudní rozhodnutí v soudobé praxi nenavrhují plán, jenž by byl zaměřen na renovaci rodin, a za místo následujícího umístění dítěte soud definuje diagnostický ústav. Tato praxe podstatně snižuje šanci umístění dítěte do náhradní či biologické rodiny. Ignorování potíží krizové intervence zpomaluje i vývoj prevence – ani v legislativě, ani v praxi není v dostatečné míře rozpracováno téma zodpovědnosti sociálních služeb, nejsou definovány pravomoci v různých akutních případech a také není důsledně definováno, jak služby odpovídají za libovolné zasahování či nezasahování.

Nedostatek regulace zodpovědnosti služeb omezuje jejich motivaci k účasti při prevenci. Ochrana dětí vyžaduje reformu postavenou na kombinaci nového vymezení historických zkušeností se zpracováním zkušeností zahraničních. Základním krokem reformy je překonání zjednodušování současného pohledu odborné veřejnosti na ochranu dětí. Toto reformní vykročení je ale možné pouze v duchu společenské shody.

*Victoria Schmidt,
katedra sociální politiky a sociální práce
Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity*

Téma

V nejlepším zájmu dítěte

Rozhodnutím Krajského úřadu Plzeňského kraje z listopadu 2007 byla Fondu ohrožených dětí uložena pokuta za zprostředkování osvojení, které podle zákona nesmí provádět jiné orgány než orgány sociálně-právní ochrany dětí. Sporem je nejlepší zájem dítěte a výklad zákona. Podle odboru pro rodinu Ministerstva práce a sociálních věcí ČR v současnosti chybí specializovaný dohled odborníků, kteří by ochránili biologické i náhradní rodiče a samotné dítě. Fond ohrožených dětí pochybení odmítá a argumentuje, že chrání děti od kojeneckých ústavů, které dětem neposkytují dostatečnou péči.

Kauza neoprávněného zprostředkování adopce

V listopadu 2007 rozhodl Krajský úřad Plzeňského kraje o uložení pokuty ve výši 160 000 Kč Fondu ohrožených dětí (FOD). Podle tohoto rozhodnutí pracovníci FOD zprostředkovali kontakt mezi žadateli o náhradní rodinné péče a matkami dosud nenarozených dětí. Fond ohrožených dětí podal proti rozhodnutí odvolání k Ministerstvu práce a sociálních věcí ČR (MPSV), které v odvolacím řízení potvrdilo porušení zákona a uložení pokuty za uvedený správní delikt. Rozhodnutím MPSV ze dne 7. 11. 2008 však bylo prvostupňové rozhodnutí Krajského úřadu Plzeňského kraje změněno a pokuta byla snížena o polovinu, na částku 80 000 Kč. Odvolací rozhodnutí MPSV napadl FOD správní žalobou, kterou městský soud rozsudkem ze dne 22. 4. 2011 zamítl a rozhodnutí MPSV o uložení pokuty potvrdil. FOD nyní připravuje kasační stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu.

Zbývající dva případy, které řešil Krajský úřad Moravskoslezského kraje a Krajský úřad Jihočeského kraje, byly výsledkem individuálních podnětů a nikoliv provedené kontroly. V případě Moravskoslezského kraje nebylo vedeno ani správní řízení s FOD jako pověřenou osobou, ale s konkrétní fyzickou osobou pro podezření ze spáchání přestupku. V těchto dvou případech nebyla pokuta za neoprávněné zprostředkování osvojení pravomocně uložena.

V posuzovaném případě z Plzeňského kraje byl Fond ohrožených dětí pokutován proto, že neoprávněně zprostředkoval náhradní rodinnou péči. „Pracovníci Fondu ohrožených dětí podle skutečného šetření aktivně působili k tomu, aby došlo ke zprostředkování osvojení mimo rámec náhradní rodinné péče garantovaný státem,“ popisuje argumenty žaloby Klára Trubačová, vedoucí oddělení sociálně-právní ochrany dětí MPSV. Konkrétně se jednalo o zprostředkování kontaktu mezi žadateli o náhradní rodinnou péči a matkou dosud nenarozeného dítěte. Nastávající matka a státem prověřený žadatel se dohodli na předání dítěte na základě matrikového uznání otcovství. K předání dítěte nakonec nedošlo, protože se matka ještě v porodnici rozmyslela.

„Matky, které chtějí dát dítě do osvojení, ale nechtějí, aby předtím bylo v kojeneckém ústavu, a nikoho samy neznají, nemají na výběr a dítě do kojeneckého ústavu podle současných postupů OSPOD musí,“ vysvětluje Vodičková. Matky v podobných situacích si podle ní nyní například dávají inzeráty do novin, z toho plynou ale další rizika a pro dítě je to ještě nebezpečnější. „Bohužel jsme se také setkali s tím, že některé matky očekávaly peníze. S takovými ženami jsme okamžitě ukončili spolupráci a jejich úmysly jsme nahlásili na policii k šetření,“ popisuje jiná rizika proti zájmu dítěte Vodičková.

I když k seznámení osvojitelů s matkou dítěte došlo ještě před narozením dítěte, podle stanoviska MPSV směřovalo toto jednání k zajištění osvojení dítěte po jeho narození. „Před narozením dítěte sice nejprve došlo k určení otcovství zájemce

Marie Vodičková

o osvojení, ale určení otcovství bylo provedeno pouze účelově k usnadnění následného procesu osvojení dítěte, což bylo nepochybně prokázáno výpověďmi svědků. Z provedeného dokazování jednoznačně vyplynulo, že nikoliv matky mající zájem udělit souhlas k osvojení svého dítěte, ale Fond ohrožených dětí prováděl systematický výběr konkrétních osvojitelů pro určité dítě a za tím účelem byla přímo v ústředí Fondu ohrožených dětí vedena centrální evidence žadatelů o osvojení,“ upřesňuje důvod pokuty Trubačová, vedoucí oddělení sociálně-právní ochrany dětí z MPSV. Krajský úřad Plzeňského kraje posuzoval pouze jeden případ, podle zpráv o činnosti Fondu ohrožených dětí se jedná ale za rok o desítky případů zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče. Na území České republiky žije 11 000 dětí v ústavech mimo rodinu, náhradní rodina se hledá jen pro desetinu z nich.

Z výkladu zákona

Marie Vodičková, předsedkyně Fondu ohrožených dětí, jakékoliv pochybení odmítá. „Chráníme tím děti od kojeneckých ústavů nebo od předání ne-

prověřeným rodinám na základě inzerátů, což je pro dítě jistě rizikovější než předání státem prověřené rodině,“ brání se Vodičková. „Kromě toho nesouhlasíme s výkladem zákona MPSV. Orgány sociálně-právní ochrany jsou oprávněny zprostředkovat osvojení jen u dětí, které jsou v ústavu nebo v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.“

Podle výkladu MPSV rodič sám může dítě svěřit do péče budoucích osvojitelů, pokud nějakou vhodnou rodinu zná. Už je ale považováno za zprostředkování, pokud někdo vhodnou rodinu doporučí. S tím ovšem nesouhlasí FOD. „My pouze vhodnou prověřenou rodinu doporučujeme, ale výběr, tedy konečné rozhodnutí činí rodič. V případech zprostředkování, které má na mysli zákon, činí úřad rozhodnutí bez vědomí a nezávisle na vůli rodičů – jedná se o děti tzv. právně volné, kdy rodiče nemají možnost o nich rozhodovat. MPSV sice ve svém rozhodnutí tvrdí, že i krajské úřady jsou schopné zprostředkovat přímou adopci, to se však v inkriminované době nedělo. Metodický pokyn ministerstvo vydalo teprve loni,“ doplňuje Vodičková.

Podle MPSV je i takové zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče podle definice zákona protiprávní a zakázané. Odkazuje přitom na § 19a odst. 2 zákona č. 359/1999 Sb., podle kterého zprostředkování osvojení a pěstounské péče nesmějí provádět jiné orgány, právnické ani fyzické osoby, než jsou orgány sociálně-právní ochrany dětí. Ustanovení § 69 odst. 2 zákona o rodině umožňuje rozhodovat orgánu sociálně-právní ochrany dětí o dítěti, které je v ústavu nebo v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc z rozhodnutí soudu nebo z vůle rodičů. Totéž vyplývá i z § 19 odst. 1 písm. a) zákona o SPOD č. 359/1999 Sb., podle kterého rozhoduje obecní úřad obce s rozšířenou působností o svěřeni dítěte do péče budoucích osvojitelů, pokud je v ústavu nebo v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc z rozhodnutí soudu nebo z vůle rodičů.

Jak komentuje Vodičková, evidence žadatelů o osvojení a pěstounskou péči není vedena pouze ve vztahu k přímým adoptcím, ale především k nalezení náhradní rodiny pro handicapované děti, kterým není schopen nalézt rodinu stát. V letech 1990 až 2010 získalo prostřednictvím FOD náhradní rodinu 699 dětí, z toho jen ve 111 případech se jednalo o přímé adoptce. Ostatních 588 dětí patřilo mezi ty, které stát není schopen pro jejich zdravotní handicap, romský nebo

poloromský původ, vyšší věk, psychické a výchovné problémy nebo proto, že se jednalo o velké skupiny sourozenců, do náhradních rodin umístit. Tyto děti často zůstávají až do zletilosti v ústavech.

Nejlepší zájem dítěte

„Zájem dítěte“ či „nejlepší zájem dítěte“ je definovaný termín, který vyplývá z obecných lidských práv a základních svobod. Zájem dítěte se řeší i v mezinárodních smlouvách, k jejichž dodržování se Česká republika zavázala.

Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011, schválený vládou České republiky dne 13. července, definuje nejlepší zájem dítěte jako „životní úroveň a podmínky nezbytné pro jeho zdravý tělesný, duševní, duchovní, mravní a sociální vývoj a plnohodnotné dětství, a osobní potenciál dítěte je plně vyvinut v rámci rodiny; cizí péče a podpora je dítěti poskytována jen v nezbytně nutné míře“.

Ujednání mezi vládou České republiky a Úřadem Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky o spolupráci při přesídlování uprchlíků je zmíněn nejlepší zájem dítěte jako obecný princip. Podle výkladu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR je to pojem. Jde o direktivu, jíž jsou povinni řídit se všichni pracovníci pečující o ohrožené děti, jejichž činnost tak musí směřovat k tomu, aby pobyt dítěte v zařízeních institucionální výchovy mohl být co nejkratší.

Náhradní rodinná péče v ČR

Zprostředkování náhradní rodinné péče (NRP) tvoří několikastupňový systém zahrnující vyhledávání dětí vhodných do náhradní rodinné péče, vyhledávání vhodných náhradních rodičů, umísťování dětí do náhradních rodin a poskytování pora-

denství těmto rodinám. Zprostředkování NRP je primárně garantováno státem. Nestátní neziskové organizace se mohou na zprostředkování NRP podílet. Jedná se především o vyhledávání dětí a náhradních rodičů a o poradenství a doprovázení náhradních rodin. Míra možnosti angažovanosti neziskových organizací ale závisí na rozsahu pověření udělovaného krajskými úřady.

„Jedinou aktivitou, která zůstává výhradně v rukou státu, je seznámení konkrétních rodičů – žadatelů s konkrétním dítětem. Jedná se o zásadní krok ve zprostředkování NRP, který má vliv na psychiku žadatelů a především dítěte,“ popisuje úřednický postup Trubačová. „Pro tyto účely byl na každém krajském úřadě a MPSV zřízen tzv. poradní sbor složený z nezávislých odborníků na náhradní rodinnou péči. Na základě doporučení poradního sboru potom definitivně rozhoduje krajský úřad, resp. MPSV. Cílem státu tak není v žádném případě vést „monopol“ ve zprostředkování náhradní rodinné péče, ale všem ohroženým dětem garantovat pocit bezpečí a blaha v nové rodině,“ doplňuje Trubačová.

Faktem ale zůstává, že Česká republika je jedna ze zemí s nejvyšším počtem dětí v ústavní výchově. V roce 2009 bylo podáno celkem 2 141 žádostí o náhradní rodinnou péči, ke konci roku 2009 bylo zaznamenáno 3 327 nevyřízených žádostí. Z ročenky MPSV za rok 2009 z počtu 2 504 nevyřízených žádostí o osvojení vychází pouze 725 žádostí podaných v roce 2009. Při pohledu na poměr umísťování dětí a mladistvých do náhradní rodinné, ústavní a ochranné výchovy je nejčastěji využíváno umístění do výchovy jiných fyzických osob než rodičů (celkem 1 301 za rok 2009), 543 dětí a mladistvých bylo osvojeno a 449 jich bylo předáno do péče budoucích osvojitelů. Do péče budoucích pěstounů bylo zařazeno 338 dětí.

Podle statistik Ministerstva práce a sociálních věcí ČR bylo k 31. 12. 2010 v ústavních zařízeních celkem 7 685 dětí s nařízenou ústavní výchovou a 177 dětí s uloženou ochranou výchovou, 538 dětí bylo umístěno v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc na základě rozhodnutí soudu. 1 175 mladých dospělých v roce 2010 opustilo dětské domovy, z toho 1 094 s nařízenou ústavní výchovou. 683 dětí bylo navraceno do původní rodiny a 541 dětí bylo umístěno do náhradní rodinné péče.

(Zdroj: MPSV – Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2010)

Českými kojeneckými ústavu ročně projdou téměř 2 000 malých dětí. Průměrná doba pobytu dítěte v ústavu je u nás v současné době 4,5 roku. Sociální pracovník z orgánu sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) má u nás na starosti běžně 300 až 500 rodin, které by měl znát osobně a měl by jim poskytovat podporu podle jejich potřeb. Dítě vychovávané v rodině má 40x větší šanci dosáhnout vysokoškolského vzdělání než jeho vrstevník z ústavu. Ústavní péče prokazatelně poškozuje zdraví malých dětí.

(Zdroj: Iniciativa za rozvoj náhradní rodinné péče)

Celkem 456 dětí bylo umístěno do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc na základě rozhodnutí soudu. V Evropské unii je v institucionální výchově umístěno přibližně 140 000 dětí, z tohoto počtu tvoří děti v ústavech České republiky 8 %.

Koncept přímé adopce

Vytváření konceptu tzv. přímé adopce má směřovat ke zlepšení současného systému tak, aby děti byly umísťovány do nových rodin co nejrychleji, ale zároveň aby takové umístění bylo naprosto bezpečné. „Zprostředkování kontaktů mezi dítětem (resp. těhotnou ženou) a žadateli o NRP je choulostivou záležitostí, v ohrožení může být jak právo dítěte na garanci kvalitní péče, právo matky na svěření dítěte vhodným náhradním rodičům, tak i právo žadatelů na odborně zprostředkovanou péči o ohrožené dítě,“ ujasňuje nastavené priority orgánů sociálně-právní ochrany dětí Trubačová.

Náhradní rodinná péče je podle ministerstva přípustná až tehdy, když jsou vyčerpány všechny možnosti pomoci a péče. Hlavní prioritou orgánů SPOD a pověřených nestátních organizací je poskytování účinné a všestranné pomoci rodičům, aby zůstalo vychovávaní dítěte ve vlastní rodině a nebylo nezbytné přistoupit k jeho svěření do náhradní péče.

Ministerské metodické doporučení

MPSV je kritizováno pro malou rychlost a pružnost. Metodické doporučení č. 1/2010 k postupu orgánů sociálně-právní ochrany dětí v případech adresného souhlasu rodiče k osvojení vydalo MPSV dne 25. 1. 2010. Ministerstvo spolupracuje při přípravě materiálů se slovenskými kolegy, zejména s projektem (Za)chraňme Kukulíka v Banské Bystrici. V zahraničí fungují i adopční agentury, které si nechávají za svoji práci platit. Znamé jsou i příběhy známých osobností a celebrit, které adoptují i děti z rozvojových zemí nebo ze zemí živelné katastrofy. Zkušenosti a znalosti jsou s různými formami po celém světě.

Metodické doporučení č. 1/2010 bylo předem projednáváno se všemi krajskými úřady. Jejich připomínky byly do výsledného znění metodického doporučení zapracovány. Přesto tento metodický pokyn je pouze nezávazný a MPSV nemá možnost vynucovat si jeho dodržování. „Nesouhlas s tímto metodickým doporučením a s jeho principy vyslovil Magistrát hl. města Prahy a Krajský úřad Moravskoslezského kraje, které

rovněž deklarovaly, že se nebudou tímto metodickým doporučením řídit. Ostatní krajské úřady toto metodické doporučení akceptují a MPSV má i konkrétní poznatky o tom, že je v praxi uplatňováno,“ sděluje zkušenosti s metodickým pokynem v praxi Trubačová.

OSPOD řeší několik tisíc případů ročně. Například počet nových případů rodin, které se dostaly do evidence dětí a jejich rodin v roce 2009 a s nimiž OSPOD pracuje a poskytuje jim určitou pomoc v rámci sociálně-právní ochrany dětí, se vyšplhal přes 48 tisíc. Je tedy pochopitelné, že OSPOD i FOD mají jiné zkušenosti. Přesto si OSPOD i FOD vytvářejí vlastní cestu na místo vzájemné návaznosti a spolupráce. Fond ohrožených dětí má vysokou úspěšnost při umísťování dětí do náhradních rodin. Jestli je to ale zdravá a bezpečná cesta i bez hlubší spolupráce OSPOD a další odborné pomoci, to ukáže čas. Snad se ukáže i zcela legální, odborně zajištěná pomoc matkám, dětem a náhradním rodinám.

Eliška Barochová

Klára Trubačová – vedoucí oddělení sociálně-právní ochrany dětí Odboru rodiny a dávkových systémů Ministerstva práce a sociálních věcí ČR. V rámci svého působení na Ministerstvu práce a sociálních věcí ČR se zabývá metodickou a koncepční činností v oblasti sociálně-právní ochrany dětí, spolupracuje s dalšími resorty, obcemi a kraji, nestátními neziskovými organizacemi a dalšími subjekty na řešení a zkvalitnění systému péče o ohrožené děti v ČR.

Marie Vodičková – pracovala 22 let na městské prokuratuře, později státním zastupitelstvím v Praze jako specialista pro agendu dětí a mládeže. Od roku 1990 je předsedkyní Fondu ohrožených dětí. Je pěstounkou celkem osmi dětí.

Fond ohrožených dětí (FOD) – občanské sdružení na ochranu týraných, zanedbávaných, zneužívaných a opuštěných dětí. Vznikl 2. dubna 1990 s působností na území celé republiky. Provozuje 22 poboček zaměřených na terénní sociální práci a sanaci rodin, 4 mediační centra pro řešení rozvodových a porozvodových sporů o děti, 5 azylových domů pro rodiny s dětmi s kapacitou 120 míst a 34 zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc Klokánek s kapacitou 480 míst.

Názor

Co je důležitější – soukromí, anebo rodina?

- **Pětiletý chlapec s rozštěpem páteře**
- **Tříměsíční holčička s Downovým syndromem**
- **Osmiletý romský sluchově postižený chlapec**
- **Tříletá holčička s Downovým syndromem**
- **Dvouletý nevidomý mentálně opožděný chlapec**
- **Tříletá nevidomá holčička**
- **Nevidomý šestiměsíční chlapec**
- **Devítiletý nevidomý chlapec se středně těžkým mentálním postižením, autista**
- **Sedmiletý nevidomý poloromský chlapec a desetiletá nevidomá romská dívka**

To je jen zlomek dětí, které díky zveřejnění své fotografie a zdravotního stavu na internetových stránkách a ve zpravodaji Fondu ohrožených dětí získaly náhradní rodinu. Zlomek těch, které „nikdo nechtěl“. Náhradní rodiče, kteří si je sami podle fotografie našli, jsou šťastní. Z jejich dopisů vyjímám:

- „Díky zpravodaji FOD jsme před šesti lety mohli nabídnout nový domov tehdy osmiletému Tomáškoví, jinak bychom měli velmi malou šanci se někdy potkat. Tomáš jako nevidomé dítě, s autismem a těžkou retardací moc vyhlídek na novou rodinu neměl.“
- „Myslíme si, že to není jen názor naší rodiny, která díky Vaší skvělé práci získala úžasného člena rodiny. Byl to roční chlapeček s problémovou diagnózou (osteogenesis imperfecta), který by asi bez Vaší práce zůstal dlouho (možná navždy) v ústavu. Chlapečka s touto diagnózou jsme si vybrali na Vašich stránkách a okamžitě se stal miláčkem celé široké rodiny i našich přátel. Ústavní deprivaci plně dohnal a je to moc šikovný a nadaný chlapec. I jeho nemoc zvládáme, a to jen díky tomu, že jsme se o ní dozvěděli předem a mohli jsme si nastudovat, do čeho jdeme. Nemoc jsme předem konzultovali s odborníky, abychom byli připraveni.“
- „Jsem jedna z pěstunek, která si našla dceru ve zpravodaji FOD. Kdybych ji neviděla v inzertu, tak by se nikdy nedostala do rodiny. Byla umístěna v ÚSP – je těžce mentálně retardova-

ná. Už je u nás osm let a letos oslavila čtrnácté narozeniny. Nevím, proč úředníci nepochopí, že i takové děti (s různými handicapy) chtějí mít rodinu. Jiná cesta, než že se zveřejní, co má dítě za problém, není.“

- „Kristýnka se narodila s Downovým syndromem a my ji viděli na Vašem portálu. Bez této informace by se k nám nikdy nedostala. Kristýnka se díky Vám vyvíjí jako průměrné dítě a nijak výrazně se neopoždzuje. I my kolikrát přestáváme věřit, že trpí tímto postižením. Naše sociální pracovnice je velice udivená, jaké dělá pokroky. Co by asi dělala v ústavu?“
- „Díky Vašemu zpravodaji jsme si před 14 lety přivezli z kojeneckého ústavu dceru a před rokem jsme přijali do pěstounské péče 17letého chlapce a 16letého do hostitelské péče. Kdyby tyto děti nebyly zveřejněny ve Vašem zpravodaji, se vši pravděpodobností by byly pro úřady neumístitelné.“
- „Náš Alexandr se díky Vám před třemi lety dostal z ÚSP do naší náruče, kde „přímo rozkvetl“, jak konstatovala jeho sociální pracovnice u soudního jednání. Je tomu asi tři a půl roku, kdy jsme se o něm dozvěděli z Vašeho zpravodaje jako o nevidomém chlapci. Když jsme se o něj začali zajímat více, dozvěděli jsme se, že se už nenachází v KÚ v Praze, ale že byl převezzen do ÚSP. Hned nás napadlo, že jeho stav bude vážný a že se nebude jednat pouze o zrakové postižení. Skutečnost byla zdrcující. Saša neudržel ani hlavičku a mentální věk byl na úrovni několikaměsíčního dítěte. Kladli jsme si s manželem otázku, zda péči o úplného ležáka, kterého je třeba krmit mixovanou stravou a napájet po lžičkách, zvládneme. Cit zvítězil, a tak přišel Saša do naší rodiny. Stále je to dítě ležící s těžkým postižením zraku a nízkým mentálním věkem, ale už to není dítě těžce dehydrované, apatické a bez chuti k životu. V jeho šťastném úsměvu, kterým nám neustále vyjadřuje vděk za péči, kterou mu věnujeme, je vidět obrovská změna proti stavu, ve kterém se nacházel v ústavní péči. Saša je sluncem našeho domova,

kteří svítí za každého počasí v každém ročním období.“

Už před padesáti lety získaly handicapované děti rodinu díky fotografiím zveřejněným v časopisu Vlasta.

Nyní již zesnulý pan prof. Zdeněk Matějček o tom hovořil ve svém diskusním příspěvku na Setkání pracovníků kojeneckých ústavů v listopadu 2002 (viz Sborník přednášek z této akce):

„Bylo to v časných letech šedesátých, kdy pan docent A. Mores z Olomouce dal do Vlasty inzerát, že tři děti ‚hledají rodiče‘. Byly u toho fotografie a stručný výklad. Jeden chlapec byl zcela nevidomý, druhý měl jen jedno očičko a třetí byla malá Romka... Během několika dní dostal docent Mores 150 žádostí o tyto děti, z toho 40 o nevidomého chlapce. Pan docent mi všechny ty žádosti poslal, abych je prý nějak roztřídil a vyvodil z toho nějaké závěry. Závěr byl jeden, že totiž žadatelé jsou lidé různého vzdělání a různého společenského postavení (od dělníků na státním statku až po univerzitní profesory), že neplatí ani žádné zeměpisné či jiné vnější kritérium (byli tam lidé od Aše až po Košice, lidé věřící i nevěřící, bohatí i chudí) – ale že jde vesměs o lidi, kteří jsou ochotni se těchto dětí ujmout, protože to tyto děti potřebují a protože oni (tj. ti žadatelé) to ‚potřebují‘ také. Ukázalo se, že je tu určitý potenciál dobré vůle, ochoty, schopnosti a čeho všeho ještě, co lze obrátit ve prospěch opuštěných dětí. Nebyť statečného docenta Moresa a jeho inzerátu, nic bychom nevěděli a nic dobrého neudělali. A to byl, prosím, začátek tažení za obnovu péstounské péče u nás.“

Tehdy to úřadům nevadilo. Dokonce byl o tom natočen i dokumentární film s názvem „Lidé“.

Za dvacet let se Fondu ohrožených dětí podařilo najít náhradní rodinu pro více než sedm set dětí, pro které stát rodinu neměl. Člověk by očekával, že představitelé úřadů budou potěšeni. Ale omyl! Podle Úřadu pro ochranu osobních údajů se pracovníci FOD dopustili zločinu. Trestní oznámení ÚOOÚ je stále v šetření.

Zástupkyně veřejného ochránce práv RNDr. Jitka Seitlová nás obviňuje ze „svévoleného zasahování do soukromého života dítěte a z nezákonných útoků na jeho čest a pověst“. Zásah do práva a důstojnosti dítěte je podle ní nevratný a neodčinitelný. Nepravdivě navíc uvádí, že se jedná o přímé zprostředkování z nabídky dítěte komukoli, ačkoli děti, pro které takto hledáme rodinu, jsou s rodinou seznamovány až na základě rozhodnutí příslušného úřadu nebo soudu.

Ředitel odboru rodiny a dávkových systémů ministerstva práce a sociálních věcí PhDr. Miloslav Macela tvrdí, že souhlasy rodičů s uveřejněním fotografie dítěte, které nyní u všech zveřejněných fotografií máme, jsou neplatné pro hrozbu střetu zájmů mezi zákonným zástupcem a dítětem. Ale v čem ten střet vězí? Rodič chce, aby jeho dítě, o které nemůže sám pečovat, netrávilo celé dětství v ústavu. A to si určitě přeje většina dětí. Prý si to přeje i stát. Vždyť v zákoně o rodině se říká, že přednost před ústavní výchovou má náhradní rodinná péče. Tak kde je ten střet? Pokud jde o starší děti, máme souhlas i jejich. Ale ty podle pana Macely nemají rozum. Nechápu, že „šíření osobních údajů na internetu, v tiskovinách a v jiných médiích může mít nezvratný a stigmatizující dopad do jejich soukromí“. Ani já to nechápu. Zato znám mnoho nezvratných dopadů ústavní výchovy na život dítěte. Podle výzkumu profesorky Jarmily Koluchové až čtvrtina dětí umístěných v ústavech sociální péče se tam dostala vlivem ústavní deprivace. V rodinném prostředí by tyto děti byly schopny absolvovat nejen zvláštní, ale mnohé i základní a střední školu. Také naše zkušenosti to potvrzují. Čtyřletá dívka umístěná pro nevzdělavatelnost z kojeneckého ústavu do ÚSP, kterou její nová máma viděla v našem zpravodaji, nevzdělavatelná určitě není. Navštěvuje základní školu. Ve stanovisku MPSV se dále uvádí, že „v zákoně je vyjádřena nepřenosná odpovědnost státu za zajištění zprostředkování náhradní rodinné péče“. Ministerstvo práce a sociálních věcí eviduje víc než tisíc dětí nahlášených ke zprostředkování náhradní rodinné péče, ale marně. Rodinu pro ně nemá. Co dělá pro to, aby se své odpovědnosti za stát zhostilo? Praxe jednoznačně potvrzuje, že bez zveřejněné fotografie nemá většina handicapovaných dětí šanci rodinu najít.

Nikdy nezapomenu na slova šestileté holčičky, která se stala mou dcerou. Jednou večer mi tiše řekla: „Když jsem byla v tom Krompachu, tak jsem tam každý den brečela. Protože jsem moc chtěla tu novou maminku a strašně jsem se bála, že už žádnou nedostanu. Ale pak jsi přišla Ty a Ty sis mě vybrala a já jsem si vybrala Tebe. A teď už budeme pořád spolu.“

Kolik asi dětí novou mámu ani tátu kvůli ochraně soukromí „nedostane“?

Marie Vodičková
předsedkyně Fondu ohrožených dětí

Rozhovor

V „boji o děti“ se bez legislativních změn neobejdeme

Poradna pro občanství / Občanská a lidská práva je nestátní nezisková organizace, která formálně vznikla v roce 1999. Počátek činnosti organizace se ale datuje k 1. červenci 1996, kdy byla ještě součástí Českého helsinského výboru. V současnosti organizace působí v pěti krajích České republiky a zaměstnává čtyřicet pracovníků, zejména sociálních pracovníků a právníků.

Zpočátku se pracovníci organizace zabývali výlučně cizineckou problematikou a pomáhali zejména občanům Slovenska s legalizací jejich pobytu na území ČR po rozpadu Československa. Tyto aktivity byly pro budoucnost organizace klíčové, neboť při jejich naplňování pracovníci pochopili, že nesmírně důležitou součástí sociální práce je působení na změnu systému.

Dnes problematika státního občanství ustupuje do pozadí a pracovníci organizace se zabývají převážně potíráním diskriminace, prosazováním

rovných příležitostí, terénní práci v sociálně vyloučených lokalitách a také pomocí rodinám, jejichž děti byly umístěny do ústavní výchovy nebo jim takové umístění hrozí.

Poradna pro občanství / Občanská a lidská práva významně působí na změnu legislativy. Pracovníci vyhledávají zvláště významné případy přímo v terénu a spojením sociální práce a právního zastupování klientů dosáhli například přijetí antidiskriminačního zákona, změn v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí, zákoně o rodině a v občanském soudním řádu.

O činnostech organizace, problematice ochrany znevýhodněných dětí a působení na změnu v systému jsem diskutoval s **Ladislavem Zambojem**, psychologem a sociálním pracovníkem organizace, který stál u jejího zrodu a v současné době ambulantně i terénně pracuje s rodinami s dětmi v sociálně vyloučených lokalitách České republiky.

Ladislav Zamboj při terénní práci

Vaše organizace je známa svými aktivitami, které přispívají ke změně české legislativy ve prospěch znevýhodněných občanů. Kde se vzalo toto zaměření?

Ještě když jsme byli součástí Českého helsinského výboru, tak jsme si při hromadném pomáhání lidem ze Slovenska s vyřizováním občanství v obrovské byrokracii uvědomili, že účinnější než pomoc sto tisícům lidem je změna zákonů. V té době jsme se ve své podstatě naučili lobbovat a opakovaně a úspěšně jsme působili na změnu zákona o občanství. To nám zůstalo dodnes jako součást sociální práce.

Pomoc Slovákům po rozpadu Československa byla určitě dočasná záležitost. Jaký byl další vývoj organizace?

My jsme věděli, že půjde o problematiku, která časem opadne. I když, jen pro zajímavost, dodnes řeším bývalé občany Československa. Zůstala nám tedy cizinecká problematika a přibrali jsme si další agendy. Začali jsme se zabývat dětmi a problematikou opatrovnictví, což souviselo s tou naší původní činností.

Jak to s ní souviselo?

My jsme vyřizovali občanství lidem z bývalého Československa. Nejenom těm, kteří za námi přišli, ale i lidem ve věznicích, v dětských domovech, ústavech sociální péče a všude tam, kde ti bývalí občané Československa mohli být. Tam jsme si uvědomili, že tu máme spoustu dětí – zejména pak romských dětí, a zjistili jsme, že řada těchto dětí je v různých zařízeních zcela zbytečně.

Rozvoj služeb způsobily nabalující se problémy klientů

Takže v rámci svých činností se zabýváte cizinci a opatrovnictvím dětí...

Vedle opatrovnictví jsme se začali zabývat další lidskoprávní problematikou. Dovolím si tvrdit, že v problematice diskriminace je naše organizace na úplném českém vrcholu. Angažujeme se v boji s diskriminací. Výrazně jsme působili na přijetí antidiskriminačního zákona a dělali jsme jako první v České republice testy v této oblasti.

Testy?

To znamená, že jsme vyprovokovali nějaké situace, kauzy, v nichž byli naši klienti diskriminováni,

zažalovali jsme toho, kdo diskriminoval, a naši klienti některé z kauz vyhráli. Téma diskriminace jsme otevírali k diskusi a dodnes se jím na velmi vysoké úrovni zabýváme a děláme odborná školení úředníků a jiných pracovníků.

Poradna má tedy velmi široký záběr...

Dále se ještě zabýváme dodržováním práv vězňů a sexuálních deviantů v léčebnách... To jsou takové minoritní záležitosti, které jsou z mého pohledu důležité. Kdyby tu ale seděli kolegové, tak by jistě doplnili další...

Kdo je nejčastějším klientem poradny?

Teď si uvědomuji, že jsem zapomněl na celý balík sociálních služeb! Dnes jsou našimi nejčastějšími klienty občané žijící v sociálně vyloučených lokalitách v různých krajích ČR. Kromě Prahy máme pobočky v Děčíně, Varnsdorfu, Slaném, Ústí nad Labem, Šternberku, Berouně, Svitavách a Olomouci a od září budeme otvírat pobočku v Ostravě.

Co děláte v těchto lokalitách?

Tam se zaměřujeme na rodiny s dětmi v rámci sociálně aktivizačních služeb a terénních programů, motivaci a aktivizaci ve vztahu k pracovnímu trhu a dluhové poradenství. Našimi klienty jsou převážně lidé postižení chudobou.

Patříte mezi organizace pověřené sociálně-právní ochranou dětí. Jak jste se dostali k této problematice?

V sociální práci často řešíte s klienty nějaký problém a ukáže se, že je třeba vyřešit i něco jiného. Když jsme řešili občanství Čechoslováků, tak se ukázalo, že u lidí, kteří se přes noc stali cizinci, se k horšímu změnila spousta věcí. Ti lidé často ztratili práci, bydlení a jejich děti se dostaly do dětských domovů. Nabalující se problémy našich klientů nás tlačily k tomu, abychom se začali zabývat kromě jiného i problematikou sociálně-právní ochrany dětí.

Strategické litigace pomáhají měnit legislativu

Chystají se výrazné změny v legislativě řešící sociálně-právní ochranu dětí. Hráli jste v tomto nějakou roli?

Samozřejmě! Vláda přijala usnesení, kde se shodla, že je třeba transformace systému ochrany dětí.

Existují i závazná rozhodnutí vlády, v nichž se argumentuje dvěma kauzami, které Česká republika prohrála u Evropského soudu pro lidská práva. Jednou kauzou je Wallová, Wallo, což byli naši klienti a jejich věc jsme dotáhli až k Ústavnímu soudu. Druhou kauzou je rovněž náš klient pan Havelka. Tato kauza celou věc uspišila a dnes se s ní argumentuje ve všech oficiálních dokumentech...

Co jste v těchto kauzách podnikali?

Primární byla naše snaha zabránit nařízení ústavní výchovy dětí v rodinách našich klientů, a to od prvostupňového soudu až po Štrasburk. Naše organizace sdružující sociální pracovníky a právníky si řekla, že půjde i cestou strategických litigací.

Strategických litigací?

My máme velice silnou právní stránku a vyhledáváme konkrétní a z hlediska právního významné kauzy, které mají společenský přesah a budou mít aspiraci vytvářet precedenční rozhodnutí a judikáty. Ty pak v některých případech mají za následek změnu zákona nebo nutí vládu České republiky měnit své zákony, a tedy i celý systém.

Jak rozhodl Evropský soud pro lidská práva a jaké to má důsledky?

Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku řekl, že ČR má právo rozhodovat o rozdělení rodiny, ale že zásah soudu do soukromí rodiny byl neadekvátní. Dále řekl, že scházelo tzv. pozitivní opatření ze strany státu, že ČR měla být podstatně aktivnější v pomoci rodině tak, aby rodina nemusela být rozdělena. U případu Havelka šlo o hledání práce a pomoc s bydlením.

Na základě uvedených dvou kauz začala ČR přijí-

mat řadu legislativních i nelegislativních opatření a stát konečně připustil, že praxe, která je u nás zaběhlá, není v pořádku. Jde například o nařizování ústavní výchovy nebo její rušení.

Jak se tedy změní praxe?

Bude tu novelizace zákona o sociálně-právní ochraně dětí a zákona o rodině. Bude kladen větší důraz na vzdělávání pracovníků OSPOD a bude se hledat způsob, jak efektivněji komunikovat mezi resorty. Důležitým důsledkem je také nutnost uzákonit, že je nepřípustné nařizovat ústavní výchovu jen z důvodů bytových, materiálních a finančních. Dále je velmi důležitý akcent na multidisciplinaritu při řešení konkrétních případů v rámci OSPOD. Přinese to ale další a další změny.

Jaké například?

Dnes se už nahlas mluví o rušení kojeňáků. To je velký krok dopředu, vždyť tak malé děti je nepřípustné umisťovat – zvláště z důvodů deprivací. Deprivace u malých dětí do tří let už prakticky nejdou nikdy napravit. Uvažuje se o větší podpoře náhradní rodinné péče a zavedení profesionálních pěstounů.

A co soudy?

Justiční akademie v Kroměříži dostala za úkol přeškolení soudců opatrovnických soudů. Soudci se budou seznamovat se zmíněnými judikáty a nejen to. Vznikne snad i specializace v rámci opatrovnických soudů. Dnes na krajských soudech není specializace a nejsou specializované senáty a stává se, že soudce dělá jednu kauzu exekuci a pak dělá odebrání dětí.

Děti využívající služeb poradny

„Ve školách pak ty děti nemají rádi a diskriminují je.“

Vraťme se trochu zpět k vašim klientům. Jaké problémy nejčastěji řešíte?

Práce. Podívám-li se na sociálně vyloučené lokality, tak tam je obrovská nezaměstnanost. V ČR máme pod deset procent, ale v lokalitách dosahuje osmdesáti devadesáti procent. To se řetězí: není práce – je málo peněz – je chudoba. Další věc je bydlení: klienti bydlí hrozně, mnohdy za hodně peněz, ale ve špatných podmínkách v nezkolaudovaných bytech a pomalu v marigotkách. Jsou to neuvěřitelně špatné podmínky pro život. Dále zadluženost. Chodí tam dealeri půjček a zboží a ti lidé se neorientují, někteří z nich neumějí moc číst a psát, podepíší různé leasingové a úvěrové smlouvy. Dalším problémem je diskriminace, což souvisí s chudobou a bydlením. Existují ale i rodiny, které by si lepší bydlení zaplatily, ale ukážou se jako Romové a nemají šanci získat nájem. A když mají více dětí, tak je diskriminace ještě větší. Pak řešíme spoustu dalších návazných problémů, jako jsou zdravotní stav, důchody, dávky a další.

Jak se tyto faktory projevují na znevýhodnění dětí?

Obrovsky. Když jsou lidé chudí, žijí na existenčním minimu a mají děti, tak nemají na školku, jízdné do školy, svačiny, na školní potřeby, na výlety, na příspěvky a další aktivity spojené se školou či školkou. Ve školách pak ty děti nemají rádi a diskriminují je tím, že je přesouvají do praktických škol (dříve zvláštních či speciálních škol). To ilustruje například kauza DH proti ČR, kde se jedná o diskriminaci ve vzdělávání (ostravské děti ve zvláštních školách). Tuto kauzu stát před Evropským soudem pro lidská práva taky prohrál.

Existují ještě další vlivy, které děti znevýhodňují?

Dále nemají rodiče ani děti na cestovné, aby se kamkoliv dostali. Ti lidé chodí patnáct dvacet kilometrů pěšky a na ten úřad někdy jednoduše nedojdou. Vyloučené lokality jsou někdy opravdu vyloučené i prostorově a jsou třeba dva kilometry za vesnicí. Chudoba prostě zasahuje do všech sfér života a ti lidé si nemohou efektivně hledat práci, rekvalifikovat se a podobně.

Z výzkumů nám plyne, že česká majorita má výrazné diskriminační postoje k Romům, ale toto se pomalu přesunuje z minoritních etnických

skupin i na chudé lidi obecně. A to je hrozné, neboť pád do chudoby dnes hrozí skoro každému ze střední třídy.

Odborníci nejsou připraveni ke vzájemné spolupráci

Jistě se shodneme, že když my odborníci chceme pomoci našim klientům, musíme spolupracovat. Co myslíte, umíme mezi sebou spolupracovat?

Neumíme spolupracovat dobře a ani na to nejsme připraveni. Konkrétně u případových konferencí je problém v tom, že ještě před jejím započatím my odborníci nejsme jednotní. Například v Anglii, když se sejde případová konference, tak ještě před schůzkou jsou všichni participující odborníci jednotní v tom, že správně je pomoci rodině tak, aby dítě nebylo odebráno.

V České republice je to jinak?

U nás to tak není. Já jsem zažil případovou konferenci, kde pozvali rodiče, který pak odcházel jako zmoklá slepice. Dostal pořádně vynadáno a vyhrožovalo se mu odebráním dítěte... My nemáme tu jednotnou filozofii, se kterou na konferenci jdeme. Jdeme tam s filozofií pomoci rodině tak, aby byla zachována, nebo tam jdeme jen obhájit náš parciální zájem? Například když tam budu za OSPOD, tak se budu bát, že dítě bude strádat, bude špinavé a bosé, a tak dítě preventivně naberu, protože jinak přijdou novináři a vytknou mi, že jsem nic neudělal.

Pracovníci OSPOD to nemají lehké...

Nemají. Já jim nezávidím. Oni pracují mnohdy pod tlakem a úplně zbytečně. Ono je ve společnosti chápáno, že OSPOD má zajistit absolutní prevenci a že když se v rodině vyskytne zneužívání či týrání, tak že tomu mohli zabránit. Ale to je nesmysl! To by v té rodině musel sociální pracovník spávat a mít dohled čtyřicet hodin denně!

Vraťme se ale ke spolupráci...

Je tedy rozdíl, s čím na případovou konferenci jdeme. Pokud si každý chce prosadit to svoje – OSPOD má postoj takový, nevládka takový, psycholog takový, učitelka takový a tak dále – pluralita názorů nevádí, věci se mají diskutovat, horší je to, že nikdo není schopen ustoupit ani o milimetr. Tohle se děje z mnoha různých důvodů a ti

jednotliví odborníci jsou pod podobným tlakem jako OSPOD.

Pak ale stává, že takhle komunikující odborníci děti „naberou“...

Jasně, preventivně je naberou! Pak jsou totiž z obliga. To, že potom mají několik tisíc dětí na útěku z děčáku, kde se děti necítí dobře a kde je zpravidla nikdo nemá rád, to je už nezajímá. Vždyť ti mladiství jsou permanentně na útěku, alespoň jedna třetina určitě a někteří i několik let. Dokonce i policie, když je chytne, je v některých případech odmítá vozit zpět, protože nemá na benzín.

Hlavní příčinou neshody odborníků je „boj o děti“

Čím to je, že se my odborníci nedokážeme shodnout?

Těch příčin je hodně. Já osobně si myslím, a to ani nebudete moci otisknout, že tou hlavní příčinou je boj o děti.

„Boj o děti?“

U nás běží boj o děti mezi školskými zařízeními, která mají silnou lobby speciálních pedagogů a podobně, Klokánky doktorky Vodičkové a jejich systémem, který tu rozbujel, biologickými rodiči, kteří dítě zplodili, a pěstouny. Tyto čtyři skupiny u nás ve své podstatě bojují o děti, a proto se my odborníci nemůžeme shodnout.

To vypadá jako komplot...

Dokážu si představit, že někdo ze školského zařízení zvedne telefon a zavolá spolupracujícímu pracovníkovi na OSPOD, jestli nemá vhodné dítě k umístění. Děčáky se totiž budou zavírat a je to prezentováno tak, že lidé ze školských zařízení přijdou o práci. Když budou mít plno, bude těžké je zavřít. Vždyť pracovníci dětských domovů a Klokánků nemusí dělat v pobytovém zařízení a mohou přejít na prevenci. Mohou podporovat konkrétní děti a konkrétní rodiny a dělat sanaci, aby vůbec k rozdělení rodin nemuselo dojít.

Jak se tomu dá pomoci?

Je třeba změnit systém financování školských zařízení, Klokánků a pěstounů. Na jednu stranu nemáme na mimořádnou dávku pro strádající rodiny, která je nesystémovým opatřením, ale nesystémové je i umísťování dětí do ústavů za čtyřicet tisíc měsíčně na jedno dítě.

Pokud se podíváme na statistiky, tak „boj o děti“ vyhrávají ústavní zařízení...

Ano, ČR je na špičce. Je to výsledek lobby, špatné politiky a tendence převychovat. Setkávám se s případy, kdy nám nabírají děti, kterým je patnáct let, a to jenom proto, že se nechtějí učit. Pracovník OSPOD nařídí ústavní výchovu, aby se kluk doma neválel, a on se tam prý alespoň vyučí. Ale tohle je v některých případech cesta do pekla! Když se ten adolescent nebude chtít učit, tak se učit nebude. Ty děti odpadávají, utíkají, jsou na cestách, stopují a prostituuji se. Paradoxní je, že ústavy boj o děti vyhrávají, ale mnohdy neumějí s dětmi pracovat.

Práce s adolescenty není lehká...

Vím, není to lehké. Kumulují se u nich různé problémy, patologie, ale to, že dítě umístíme, nám přece negarantuje to, že se dítě vyučí, vystuduje a bude řádně vychované. Naopak, když se podíváme na práce Matějčka, tak děti z ústavní péče jsou často deprivované: nejsou schopné utvářet vztahy; mají problémy v sexualitě; mají problémy s orientací ve světě; s iniciativou, protože tam jim vše naprogramují a naplánují. A co je důležité, generační přenos – často se stává, že děti z dětských domovů v dospělosti nemají velký problém umístit do ústavu také své dítě.

Co se dá v ochraně dětí dělat lépe?

Mnozí naši klienti, kteří žijí v sociálně vyloučených lokalitách, přišli v padesátých až osmdesátých letech z osad ze Slovenska. Realie některých osad na Slovensku, to je v oblasti materiální osmnácté století! Ti lidé za dvě generace neudělají skok ve vývoji o dvě stě let. V osadách na Slovensku děti v zimě pobíhají jen bosé, pracovníce ochrany dětí tam chodí, ale přesto je neumístila do náhradní péče. My v ČR často nevíme, odkud ti lidé přišli a jak to u nich fungovalo. Přesto po nich chceme, aby za jednu dvě generace udělali obrovský skok. Vždyť oni udělali obrovský skok a pokrok v porovnání s tím, odkud přišli! Pro české realie to je ale málo. Musíme si proto lépe uvědomovat, co je skutečným problémem těchto rodin a jak se jejich život s přihlédnutím k jejich minulosti v českém kontextu vyvíjí.

Roman Baláz

Reflexe

Spolupráce organizací v oblasti sanace rodiny

Cílové skupině znevýhodněných dětí a jejich rodin se v České republice již několik let věnují programy sanace rodiny. Cílem sanace je stabilizovat sociální poměry v rodině a jejím prostředí takovým způsobem, aby se předešlo umístění dětí do ústavní výchovy, případně pomoci rodině získat dítě zpátky do péče, pokud již k takovému umístění došlo. V literatuře i v praxi lze nalézt různá pojetí sanace rodiny od jejího nejužšího pojetí, kdy je za sanaci považována práce s rodinou ze strany odborů sociálně-právní ochrany dětí (dále OSPOD), po pojetí nejširší ve smyslu jakékoliv sociální práce s rodinou. V tomto textu reflektuji pojetí sanace jako týmové spolupráce mezi OSPOD a neziskovou organizací s užitím případových konferencí jako prostředku plánování a hodnocení práce s rodinou.

Týmová spolupráce je pro sociální práci důležitá

V sociální práci je týmová spolupráce mezi pracovníky více organizací velmi podstatnou podmínkou pro naplňování cílů sociální práce, ale zároveň je také procesem, který není úplně jednoduchý. Komplikovanost spolupráce mezi pracovníky různých organizací může být důsledkem rozmanité profesní kultury s odlišnými hodnotami a normami. Spolupráci neusnadňují ani odlišné až protikladné požadavky systémů, ke kterým spolupracující organizace náležejí, respektive z nich čerpají finance. Spolupracovat se v české sociální práci podle mého názoru také teprve učíme. A z této pozice – pozice sociální pracovnice, která se týmové spolupráci učí – chci popisovat nejednoznačná místa ve spolupráci mezi OSPOD a neziskovou organizací v oblasti sanace rodiny. Jedná se o subjektivní úvahu, která se váže k mé osobní zkušenosti, vychází z mého pojetí etických hodnot a rozhodně si nečiní nárok na zobecnění, ať na další pracovníky mé organizace či jiné pracovníky v oblasti sanace rodiny. Z perspektivy sociální pracovnice neziskové organizace, která je financována z oblasti sociálních služeb, vnímám v rámci spolupráce s OSPOD jako problematické

především oblasti formulace zakázky, předávání informací a hodnocení sanace.

Spolupráce při formulaci zakázky

V mé praxi dochází k formulaci zakázky na společné schůzce pracovníků sanace, OSPOD a klientů. Pracovník OSPOD nejprve vymezí, v jakých oblastech životní situace klienta by mělo dojít ke změně. Na to následuje nabídka pracovníka sanace a v jejím rámci je klient dotazován, v čem očekává od služby sanace pomoc. Jako častý problém v tomto procesu jednávání vnímám, že nemotivovaný klient (většinou zanebávající rodiče) na této první schůzce není schopen formulovat svá očekávání či cíle, ale účelově spolupracuje, protože je přítomen pracovník OSPOD. Na dalších schůzkách, které již probíhají bez přítomnosti pracovníka OSPOD, dochází k tomu, že klient popírá jakákoliv rizika v rodině, a z formulace zakázky se vyvléká s „umem úhoře“. Namísto sanace se pak dostávám do role „paní psycholožky“, která poslouchá vyprávění klientů, jak jsou na ně všichni zlí.

Dojde-li k této situaci, považuji za nezbytné podpořit motivaci klienta ke spolupráci, neboli ozřejmit mu výhody spolupráce se sanací a nevýhody či důsledky nespolečné spolupráce. K tomuto ovšem potřebuji spolupráci pracovníka OSPOD, protože stanovení postupu v případě nespolečné spolupráce nespadá do mé kompetence. A v tomto momentu se v některých případech (především v opatrovnických kauzách) dostávám do kolize s kapacitními možnostmi pracovníků OSPOD. Zatímco z hlediska potřeb sanace je žádoucí realizovat motivační setkání, kde by měla být vyjasněna rizika v péči o děti, dojednány s klientem cíle spolupráce a konkretizován způsob, jak budeme dosažení cílů ověřovat, tak přetížené pracovníce OSPOD očekávají, že po předání klienta do sanace jim práce ubude. Já ale toto očekávání nenaplnuji, protože přicházím se žádostí o další schůzku. Vzhledem k jejich vytíženosti (vysokému počtu spisů na pracovníci) se jedná o očekávání pochopitelné. Na druhou stranu bez spolupráce

OSPOD na motivaci klienta se mi velmi obtížně vymezují s našimi klienty cíle práce.

Jako pracovnice sanace pak řeším fatální dilema, zda opětovně kontaktovat opatrovnici OSPOD s nadějí, že se nám podaří motivovat klienta ke spolupráci, jenže subjektivně vnímám riziko, že příště mi raději nikoho nepošle, protože jí to stojí více času, než pokud by klienta do sanace neposlala, nebo „nekrást její čas“, ovšem s rizikem, že klienta se nepodaří motivovat, nenajde si zakázku a celý případ půjde do ztracena, což bude při evaluaci úspěšnosti sanace ze strany OSPOD negativně hodnoceno.

Hodnocení efektů sanace

Právě hodnocení sanace ze strany OSPOD je dalším – z mého hlediska problematickým bodem vzájemné spolupráce. Ze strany opatrovnic někdy slyším, že sanace nemá takový efekt, jaký očekávaly. Kladu si otázku, co je v sanaci rodiny efekt. Měřit výsledky je v této oblasti práce velmi obtížné. Jen těžko spočítám, kolik dětí díky mé intervenci v rodině neskončilo v ústavní péči, protože do situace zasahuje celá řada proměnných, z nichž nejdůležitější je snaha klienta. Stejně tak případy, kdy dítě v ústavní péči skončí, nemusí být vždy interpretovány jako nekvalitní práce z mé strany. Existují situace, kdy je ústavní péče pro dítě nejvhodnějším řešením. Podobně jako lze nalézt momenty, kdy přestože udělám všechno zcela profesionálně, tak klientova volba chovat se nezodpovědně vede k návrhu na odebrání dítěte z rodiny.

Osobně vnímám takovouto zpětnou vazbu jako značně frustrující. Efektivita a výsledky jsou v řadě oblastí sociální práce jen obtížně vymezitelné. V sociálně-právní ochraně dětí je problematické dokonce i hodnocení kvality práce. Minimálně skrze metodu hodnocení mé práce ze strany klientů, což plyne z častého výskytu nedobrovolných klientů. Z tohoto důvodu se domnívám, že při spolupráci mezi OSPOD a organizacemi sanace rodiny je velmi důležitým bodem při týmové spolupráci právě vzájemné vymezení, jakým způsobem si budou organizace poskytovat zpětnou vazbu a podle čeho budou posuzovat kvalitu práce. Obávám se, že jediným univerzálně použitelným kritériem hodnocení sanace je hodnocení profesionálnosti postupu (jak uvážlivě byla posouzena situace, jaké varianty řešení byly vzaty v úvahu, jak byla vybírána zvolená varianta).

Předávání informací v rámci spolupráce při sanaci rodiny

Jako třetí problémový bod spolupráce mezi OSPOD a sanací rodiny vnímám problematiku sdělování informací. Protože často mám bližší vztah s klientem, než je tomu u pracovníků OSPOD, dostávám se k důvěrným informacím, které klienti pracovníkům OSPOD nesdělují. Někdy mě klienti výslovně žádají, ať si nějakou informaci nechám pro sebe. Naopak pracovníci OSPOD mě žádají, ať je informuji. Pak řeším dilema, zda informovat OSPOD s rizikem, že můžu ztratit důvěru klienta, nebo neinformovat OSPOD s rizikem, že naštvu pracovníka OSPOD, pokud se dozví, že jsem mu určitou informaci nesdělila.

Na jedné straně tyto žádosti z hlediska OSPOD chápu, jak nedávno vysvětloval kolega kurátor na příkladu, kdy mu informace o duševní nemoci klienta umožní pochopit chování takového klienta, připojit se k němu a připravit si strategie přístupu. Na straně druhé důvěrnost informací je pro mne jednou z nejdůležitějších etických hodnot v sociální práci a osobně ji nemůžu ani nechci ignorovat.

Že se jedná o obtížné dilema, demonstruje moje nedávná zkušenost s klientkou, které bylo odebráno dítě. Velmi dobře spolupracující klientka se mi svěřila s intimní informací, která podle mého soudu nebyla nezbytná pro výkon sociálně-právní ochrany ani se na ni nevztahovala oznamovací povinnost podle Trestního zákoníku, takže jsem respektovala prosbu klientky a informaci si nechala pro sebe. Pracovnice OSPOD se však tuto informaci dozvěděla, zeptala se na ni klientky a ta mě obvinila, že jsem ji zradila. Přestože jsem později zjistila, že danou důvěrnou informaci získal OSPOD od policie, nepodařilo se mi klientku, která byla před tímto incidentem výborně motivovaná ke spolupráci, znovu namotivovat. Došlo k jakémusi relapsu, jehož důsledkem je „úhořovitá“ klientka.

Jako možnost se nabízí, že se s pracovníky OSPOD domluvíme na tom, že je budeme informovat, a oni to na nás klientům neřeknou. Osobně se domnívám, že takové jednání není slučitelné s etikou sociální práce. Nemůžu být zároveň napůl etická a napůl neetická. Klíčovou hodnotou sociální práce je pro mne také transparentnost, což znamená, že bych měla klientům jasně sdělovat a legitimovat, rozhodnu-li se nějakou důvěrnou informaci poskytnout komukoliv dalšímu.

Jako cestu k řešení tohoto sporného momentu spolupráce vidím vzájemné vyjasnění, jaké situace již nazrály na informování OSPOD a jaké typy informací naopak mohou zůstat důvěrné. Podmínkou k tomu je vzájemný respekt. OSPOD by mohl více věřit v profesionalitu pracovníků a pracovníků sanace rodiny a v jejich znalost zákonů a schopnost učinit uvážlivé rozhodnutí, které informace zachovat jako důvěrné a se kterými naopak vyjít ven, protože jejich neoznámení by ohrozilo zájmy dalších osob. Stejně tak pracovníci sanace by neměli vnímat OSPOD jako protivníka, ale jako partnera, který informace k dobrému rozhodování potřebuje, a motivovat klienty, aby zásadní informace OSPOD sdělili sami.

Nezapomínejme na to, co nás spojuje

Závěrem mě napadá, že minimálně dva ze zmíněných problematických momentů spolupráce plynou z příslušnosti OSPOD a sanace rodiny k od-

lišným systémům. Pracovníci OSPOD jsou jako součást státní správy někdy tlačeni k byrokratičtějšímu a kontrolnějšímu postupům, v důsledku čehož mohou řešit nepříjemné dilema mezi kvalitou a kvantitou při práci s klienty. Pracovníci v organizacích financovaných ze sociálních služeb mohou mít sice více času při práci s klienty, ale protože musí společně s klienty individuálně plánovat, stává se pro ně problematickou práce s nedobrovolnými klienty. Proto pracují s klienty z hlediska OSPOD až příliš „v rukavičkách“. Domnívám se, že v české sociální práci se zbytečně zabýváme právě rozporu mezi různými oblastmi výkonu sociální práce, a naopak poměrně často zapomínáme na to, co nás spojuje. A to je zájem klientů a zájem na výkonu profesionální sociální práce.

*Radka Janebová,
odborná asistentka Ústavu sociální práce
Univerzity Hradec Králové*

Sociálně-právní ochrana je především o hledání cesty

Když to velmi zjednoduším, tak smyslem každodenních činností pracovníků oddělení sociálně-právní ochrany dětí na úrovni obce s rozšířenou působností je ochrana dětí, které mohou být jakýmkoliv způsobem ohroženy na zdravém vývoji, ať je toho příčinou cokoliv.

„Předmětem našeho zájmu jsou děti ve věku do osmnácti let,“ říká Iva Bartošová, vedoucí oddělení sociálně-právní ochrany dětí při sociálním odboru pardubického magistrátu (OSPOD). „Pracujeme s celou rodinou, rodiče dětí nemůžeme vynechat. Pokud se rodina rozpadá, tak pracujeme i s širší rodinou, jako jsou další příbuzní ohrožených dětí.“

Pracovníci oddělení řeší tři agendy: náhradní rodinou péči (NRP), výchovné problémy dětí a kolizní opatrovnictví. Náhradní rodinná péče je rozsáhlou oblastí činností, kdy pracovníci pardubického oddělení podávají návrhy soudu, ve-

dou evidenci žadatelů a evidenci dětí vhodných pro NRP, vyhledávají děti vhodné pro osvojení nebo ke svěření do pěstounské péče a vydávají rozhodnutí o svěření dítěte do předpěstounské a předadopční péče a pravidelně sledují jeho další vývoj.

Iva Bartošová popisuje agendu zabývající se výchovnými problémy dětí: „To jsou klienti kurátora pro mládež. Kurátoři mají na starost řešení výchovných problémů, jako jsou záškoláctví, trestná činnost, útek z domu a další věci, které bych mohla nazvat problémy na straně dítěte.“

Agendu kolizního opatrovnictví spravují pracovníci řečeno terénní sociální pracovníci. Například při rozvodu rodičů pomáhají sociální pracovníci upravovat poměry rodičů k dětem. V praxi to znamená, že se sociální pracovníci vyjadřuje k otázce, komu z rodičů má být dítě svěreno do péče, otázce styku s druhým rodičem, řeší problematiku

výživného a případné změny. V případech, kdy je podán určitý návrh týkající se nezletilého dítěte, tak dítě musí mít kolizního opatrovníka. Tím je právě orgán sociálně-právní ochrany dětí. Sociální pracovníce pro účely soudního řízení zjišťují poměry a vztahy v rodině, životní podmínky dětí a podobně. „To vše je pouze zlomek naší práce, musíme být připraveni kdykoliv podat komplexní sociálně-právní poradenství stejně tak jako kdykoliv umět řešit nepříznivou situaci dítěte,“ dodává Bartošová.

Děláme manažerství sociálně-právní ochrany dětí

Z přiblížení obsahu jednotlivých agend je jasné, že se jedná o velice širokou oblast, kterou pracovníci oddělení spravují. Na jednu pracovníci oddělení vychází v průměru až 120 případů ročně. Podle slov vedoucí oddělení jsou v Pardubicích kapacitně, personálně a materiálně velmi dobře zajištěni.

Bez spolupráce s dalšími organizacemi se OS-POD neobejde. „My děláme ve své podstatě manažerství sociálně-právní ochrany dětí. Spolupracujeme se školami, úřady dávkového systému, pedagogicko-psychologickou poradnou a dalšími poradnami, lékaři, psychology, pedopsychiatrem a samozřejmě s nestátními neziskovými organizacemi,“ popisuje spolupráci Bartošová a dodává: „Nestátní neziskové organizace nám velmi pomáhají a ulehčují zejména v oblasti terénní sociální práce. V rámci sanace rodiny nám neziskovky významně pomáhají pokrýt naše absence v terénní práci.“

Pracovník oddělení sociálně-právní ochrany dětí by měl řídit tým odborníků participujících na jednotlivých případech dětí. Pracovník svolává případové konference. „To je teď moderní zále-

žitost, která se dělala i dříve, ale nejmenovala se případová konference,“ upřesňuje Iva Bartošová. Na jednom místě se sejdou všichni participující odborníci s klientem a společně si řeknou, jak kdo se na daném případě podílí. Někteří klienti nepochopí nebo nechtějí pochopit jednání s jednotlivými partnery a často si informace pozměňují. Případové konference tomuto zabráňují a současně umožňují všem zúčastněným se na jednom místě domluvit na postupech.

Svolávání případových konferencí

Případové konference se svolávají podle potřeby jednotlivého případu. Každá z pracovníků oddělení má osobní odpovědnost za případ a podle toho, jak cítí potřebu ke scházení týmu odborníků, tak jej svolává. „Tam, kde je problém větší, je třeba svolat konferenci i jednou za měsíc. Když se podaří problém vyřešit, tak se konference mohou svolat například jednou za čtvrt roku a pouze pro kontrolu stavu,“ vysvětluje Iva Bartošová. „Je to dobré i pro klienty. Oni potřebují vědět, jak na tom jsou a kam směřují.“

Případové konference svolávají manažeři jednotlivých případů. Podle metodiky by to měla být pracovníce OSPOD, která případ vede. Ona by měla o případu vědět nejvíce, a pokud se něco nedaří, měla by na to reagovat a přijmout nějaké opatření. Odborníci z participujících organizací mohou dát podnět k setkání a manažer případu o jeho realizaci rozhodne. Na případové konferenci nemusí být svoláni všichni spolupracující odborníci. Podle charakteru problému může manažer případu pozvat jen ty spolupracovníky, kteří mohou v dané chvíli s problémem pomoci.

Spolupráce partnerů v rámci případu

V rámci spolupráce na jednotlivých případech musí manažeři z řad oddělení sociálně-právní ochrany dětí mít jistotu, že jejich partneři zvládají svou práci. „My musíme chtít po dalších institucích, aby zvládaly svůj díl odpovědnosti. Aby například učitelé zvládali nejen roli vyučující, ale i roli výchovnou,“ říká Iva Bartošová. „Není možné, aby si naši partneři mysleli, že my jako OS-POD máme absolutní moc. Často se nám totiž stává, že školy ukážou na žáka, kterého nezvládají a který je podle nich zralý do ústavu, a myslí si, že my ho do ústavu pošleme. Takhle ne, škola se musí i v tomto více angažovat a pracovat s žákem,“ dodává.

Je těžké si představit, že by pracovnice oddělení sociálně-právní ochrany dětí uměly hodnotit práci psychiatrů, psychologů, lékařů, či sociálních pracovníků NNO. Pro kvalitní spolupráci ale toto není potřeba. „Pro nás je nesmírně důležité, abychom se uměli navzájem respektovat. Například neziskovky mají své standardy sociálních služeb, které jsou někdy v rozporu s požadavky sociálně-právní ochrany dětí. Je třeba respektovat to, že my jako orgán sociálně-právní ochrany na úrovni státní správy máme jasně dané kompetence a že odborná veřejnost má vůči nám určité povinnosti. Může jít o oznamovací povinnost a sdělování informací, což je často třetí plocha, kterou si musíme vyjasnit,“ objasňuje problematický bod spolupráce Iva Bartošová. „Každý z partnerů by měl respektovat to, co může sám a co mohou druzí spolupracující partneři. Například lékař, který napíše žákovi omluvenku na každou bolístku, ale my víme, že jde o záškoláka a jeho fintu. My se musíme naučit respektovat lékaře, že on musí brát v potaz stav dítěte, které hlava opravdu může bolet. Pak záleží na úrovni vzájemné komunikace, a když lékař bude vědět, že se jedná o záškoláka, tak bude respektovat to, že si dá větší pozor na stanovení diagnózy.“

Právo veta a předávání informací

Kvalitní spolupráce v rámci sociálně-právní ochrany dětí je hlavně v tom, že klient si je vědom, že jednotliví partneři jsou spojeni ne proti němu, ale proto, aby mu pomohli, i když to někdy bolí. Například v případech, kdy klient nechce spolupracovat, je zapotřebí razantního postupu. Partneři si musí uvědomit, že právo veta na poli sociálně-právní ochrany má OSPOD, a pokud už se rozhodne něco řešit přes soud, tak tam musí dát kvalitní a objektivní podklady. Ty ale může získat jen od spolupracujících partnerů.

Předávání informací v rámci spolupráce na jednotlivých případech může být problémem. Spolupracující sociální služby neziskových organizací se řídí jinou legislativou než orgány sociálně-právní ochrany dětí, což ve svém důsledku kladě veliký důraz na vzájemné vyjednávání o povaze předávaných informací. „Musíme si uvědomit, které informace jsou důležité. Společně s partnery bychom si měli vyjasnit, jaký problém řešíme a jaké informace potřebujeme,“ charakterizuje proces předávání informací Iva Bartošová. „Základem jsou informace o rodinném životě, které jsou pro

nás nepostradatelné. Zákon nám a vyjmenovaným subjektům udává povinnost sdělování informací pro účely sociálně-právní ochrany dětí.“

Praxe v Pardubicích je taková, že když oddělení sociálně-právní ochrany posílá klienta do NNO, tak jej nejdříve informuje. Pracovnice řekne klientovi, do jaké organizace ho posílá, co je smyslem jeho spolupráce se zvolenou organizací a jaké informace od organizace si oddělení o klientovi vyžádá.

„Když se neziskovce daří intervence do rodiny s ohroženým dítětem, je to pro nás velká pomoc a stačí jednoduchá zpětná vazba. Pokud se tento krok nezdaří, je třeba přijmout další opatření, zpravidla podání podnětu k soudu. Na to už potřebujeme mít podklady složené z důležitých informací od našich partnerů, a když nám je jeden ze článků odmítne dát s tím, že je to v rozporu s jeho postupy, tak ať se s tím vypořádá soud,“ ukončuje téma předávání informací Iva Bartošová.

Sociální práce i na úrovni sociálně-právní ochrany dětí je především o pomoci, o hledání cesty co nejlepšího řešení nepříznivé situace dítěte a rodiny. Ať je to jednorázová intervence do rodiny, či dlouhodobá práce se sociálně ohroženými dětmi i celými rodinami. Každá ze sociálních pracovníků, resp. sociálních pracovníků, má „své“ rodiny, které vede dlouhodobě i několik let, aniž by bylo třeba použít nástroj represe. „Stávají se z nás už prakticky příbuzní“. Je to i o důvěře klientů, ať už to jsou děti či jejich rodiče, ve „svěho“ sociálního pracovníka, od kterého přijmou i ostrou kritiku. A také vědí, že je někdo, kdo má v určitém okamžiku pravomoc „říct dost“ a přijmout razantní opatření,“ přibližuje Iva Bartošová a uzavírá náš rozhovor sdělením: „Na druhé straně jsme ale vystaveni obrovskému tlaku některých klientů a přenášení zodpovědnosti za nezdař a neschopnost dostat vlastním povinností.“

Roman Baláž

Profil

System SOS dětských vesniček kopíruje život v rodinách

Děti v karlovarské SOS dětské vesničce zdobí vánoční perníčky

Dětem, které z různých důvodů nemohou vyrůstat v původní rodině, může alternativu nabídnout Sdružení SOS dětských vesniček. SOS vesničky se specializují zejména na péči o větší sourozenecké skupiny dětí, které lze jen stěží zařadit do jiné formy náhradní rodinné péče. „Provozujeme takzvané zařízení pro výkon pěstounské péče,“ říká národní poradkyně pro kvalitu péče Lucie Teresa Šultesová, „kde žijí matky-pěstounky, případně pěstounské páry, které se rozhodly přijmout děti do své péče.“

Aby dítě z ústavní péče mohlo být zařazeno do programu SOS vesniček, musí si sdružení vybrat vhodné pěstouny. „Pěstounem se může stát každý: samotná žena, pár i samotný muž,“ ubezpečuje případné zájemce Šultesová. „Hledáme ale

nejvhodnější kandidáty na pozici pěstounů, takže z poměrně velkého počtu zájemců je vždy velký počet odmítnutých,“ dodává se zájmem. Pěstouny v SOS vesničkách jsou převážně dvě skupiny žen. První skupinu tvoří ženy mladšího věku, které nemají děti nebo je z nějakého důvodu nechťejí či nemohou mít a jsou bez partnera. Druhá a větší skupina je složena z žen starších, co již vychovaly své děti a chtějí se starat o další dětskou generaci. Tyto ženy jsou často také bez partnera.

SOS vesničky vybrané zájemkyně o pěstounskou péči systematicky připravují a poté jim přidělí skupinu dětí, která je často složena ze sourozenců. V některých případech se podaří dát dohromady i sourozence umístěné v různých ústavních zaříze-

ních. Pěstounky dlouhodobě pečují průměrně o pět dětí. „Do SOS vesniček se dostávají děti, u kterých je předpoklad dlouhodobé péče. Náš systém je nastavený tak, že vytváříme náhradní rodiny a děti tu nejsou měsíce, ale matky-pěstounky je vychovávají do dospělosti,“ říká Šultesová a dodává, že „do SOS vesniček se z ústavů dostanou děti, u kterých není předpoklad návratu do původní rodiny“.

Takto vytvořené rodiny dostanou svůj dům a sdružení jim kromě materiální a finanční podpory poskytuje i podporu odbornou: v každé vesničce je tým odborníků složený z pedagogů, psychologů, rodinných asistentek a další technický personál. „Ti všichni vytvářejí odborné zázemí SOS rodinám, neboť potřeby větší sourozenecké skupiny dětí nemůžete zvládnout jen s láskou,“ říká Lucie Teresa Šultesová.

Koncept SOS vesniček považuje pro děti v pěstounské péči za důležitý i kontakt s biologickou rodinou. „Pokud touží dítě po kontaktu a je to v jeho zájmu, tak se snažíme kontakty s původní rodinou navazovat a udržovat,“ říká Lucie Teresa Šultesová. Kontakt s biologickou rodinou má výsostně individuální podobu: může jít o dopisování, telefonické volání či osobní kontakty v různé intenzitě.

Systém SOS péče se snaží kopírovat přirozený život v rodinách. V běžné rodině se nestává, že by

Děti se učí bubnovat při oslavě 40. výročí založení SOS dětské vesničky ve Chvalčově

mladý člověk po osmnáctém roku věku jako již dospělý jedinec odešel z domu a začal se o sebe starat sám. Dochází spíše k tomu, že tento mladý dospělý zůstává v rodině se stále menší a menší podporou. Tak to funguje i v SOS vesničce: Základem je SOS vesnička, kde se o dítě stará pěstoun. Jak dítě dorůstá, tak ve chvíli, kdy přechází ze základní školy na střední, má možnost přejít do komunity mládeže. To je svým způsobem internátní zařízení, kde děti přes týden chodí do školy, bydlí tu a mají k dispozici pedagogy-průvodce, kteří jim poskytují podporu a připravují je na samostatnost. „Když děti dokončí střední vzdělání a shání si práci nebo začnou studovat na vysoké či vyšší odborné škole, mají možnost přejít do programu polozávislého bydlení,“ říká Lucie Teresa Šultesová. „To už mladý člověk z SOS vesničky bydlí sám, studuje či pracuje a má k dispozici finanční a materiální podporu, ale i podporu psychosociální od svého pedagoga-průvodce,“ dodává.

Lidé ve Sdružení SOS dětských vesniček si uvědomují, že dnešní doba klade na rodiny veliké nároky a že je třeba více podporovat i biologické rodiny. Proto vedle programů spojených s SOS vesničkami do budoucna plánují i rozjezd projektů sanace rodiny a krizové zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. „Jsme součástí mezinárodní asociace SOS dětských vesniček a SOS neznamena jen pěstounská péče ve vesničce. Trendem v celé naší asociaci je vycházet z potřeb dětí v daných regionech, což ne vždy znamená, že tam postavíme SOS dětskou vesničku. Aktuálně se klade velký důraz na podporu biologické rodiny a my nestojíme na místě a nemyslíme si, že SOS vesnička je jediný funkční model. To určitě ne a rádi bychom rozšířili naše služby i tímto směrem,“ uzavírá Lucie Teresa Šultesová.

Děti z SOS dětské vesničky Brno-Medlánky si při příležitosti Dne Země zasadily ve vesničce strom

Roman Baláz

Profil

Príklad starostlivosti o deti s duševnými poruchami v Detskom domove Dedina Mládeže

Výkon ústavnej starostlivosti o dieťa na Slovensku prešiel od roku 2005 zásadnými zmenami, smerujúcimi k výraznému zlepšeniu postavenia dieťaťa a jeho rodiny v jednej z foriem náhradnej starostlivosti – v ústavnej starostlivosti v detskom domove. Tieto zmeny významne ovplyvnili aj transformačný proces nášho detského domova, ktorý začínal ako klasický školský model internátneho typu s kapacitou 40 detí bez hendikepu. To, že sme nepristupovali rigidne k pôvodnému transformačnému zámeru, ktorý spočíval vo vytvorení samostatných skupín pre zdravé deti a dvoch špecializovaných skupín pre deti s ŤZP vyžadujúcich si predovšetkým zdravotnú starostlivosť, nám umožnilo reagovať na potrebu vzniku špecializovanej skupiny pre deti s duševnými poruchami. V systéme ústavnej starostlivosti boli totiž deti, ktoré mali kombináciu mentálneho postihnutia a inej závažnej duševnej poruchy, ktoré zároveň z dôvodu svojho primárneho postihnutia boli ohrozujúce pre seba alebo svoje okolie. Psychiatrické ústavy riešili tieto deti v rámci hospitalizácie iba krátkodobo, zariadenia s charakterom dlhodobej starostlivosti o tieto deti neexistovali a zariadenia, v ktorých boli umiestnené, im neboli prispôsobené poskytnúť adekvátnu starostlivosť. Z tohto dôvodu deti často presúvali aspoň na krátkodobé pobyty do iných zariadení, čo v konečnom dôsledku prehľbovalo negatívne prejavy ich duševných porúch. Nakoľko jedným zo základných princípov zákona je zabezpečiť starostlivosť deťom s nariadenou ústavnou starostlivosťou v rámci zariadení sociálnoprávnej ochrany, takáto špecializovaná skupina mohla vzniknúť len v detskom domove.

Vytvorenie homogénnych skupín

Situácia v rámci nášho Nitrianskeho kraja nás priviedla k rozhodnutiu vytvoriť homogénnu skupinu pre chlapcov. Deti vo veku 10 až 17 rokov k nám začali prichádzať od septembra 2009

postupne z piatich zariadení. Na ich potreby sme sa snažili vopred pripraviť, pričom sme sa so všetkými deťmi pred ich príchodom do nášho zariadenia osobne zoznámili. No i tak sme až po našej diagnostike a prvých vlastných skúsenostiach s nimi zistili, čím sú špecifické. Výpočet ich porúch je rozmanitý. Čo majú spoločné, je ich mentálne postihnutie od ľahkého stupňa po stredné (IQ 35–70) a okrem neho má prakticky každé dieťa zo šiestich iné poruchy. Spomeniem schizotypovú poruchu (dieťa trpí neskutočnými predstavami, bludmi), poruchu nutričného pudu (dieťa cíti potrebu nadmerného prísunu jedla, ktorá sa zastaví až obrannou reakciou žalúdka – zvracaním), dezintegračnú poruchu osobnosti (vedie až k autizmu podobnému zhoršeniu sociálnej interakcie, k opakujúcim sa repertoárom záujmov a aktivít až k celkovej strate záujmu o okolie), hyperaktívnu poruchu (prejavujúca sa veľkými problémami s hyperaktivitou a pozornosťou, ako aj so stereotypným správaním) či poruchy správania na organickej báze poškodenia mozgu. V prípade každého dieťaťa bolo ich primárne ochorenie vždy kombinované s poruchami správania prejavujúcimi sa neovládateľnou agresivitou voči sebe alebo voči svojmu okoliu. Naším základným zámerom pri zvládaní týchto detí bolo zaistiť im pocit istoty a bezpečia, ktorého sa im z objektívnych aj subjektívnych príčin v predchádzajúcich zariadeniach nedostávalo. Neustále totiž v živote týchto detí prichádzalo k zmene prostredia a ľudí v tomto prostredí. Naše deti predtým prakticky nikde nepatrili, a i keď sú mentálne postihnuté, cítili to. Za dôležitý sme pokladali pre deti pocit stability okolia, ľudí, vzťahov a jednotný prístup v zmysle spravodlivosti. Snažime sa deti akceptovať bez rozdielu, aj s ich chybami a poruchami. Táto akceptácia však neznamenala to, že by sme nevyvíjali snahu na elimináciu ich nevhodných prejavov. A rovnako nemôžem povedať, že i všetkým zamestnancom v prípade každého dieťaťa sa

to podarilo dokonale, no dovoľím si tvrdiť, že sa nám podarilo vytvoriť našim deťom domov, ktorý oni dokázali prijať. A až toto dalo našej ďalšej práci s nimi zmysel.

Motivujúce prostredie

Druhým významným prvkom, ktorý sme docieľili, bolo, že sme vytvorili motivujúce prostredie, kde samotné deti nemajú pocit vlastnej menejcennosti a neúspechu, ale naopak dokážu zvyšovať svoj osobný potenciál. Na jednej strane im tu vytvárame priestor na ich sebarealizáciu formou zmysluplných terapeutických činností z oblasti arteterapie, ergoterapie, muzikoterapie či biblioterapie, kde ich po malých krokoch učíme byť úspešnými – naučili sa kresliť, pracovať, spievať, reprodukovat rozprávky, dramatizovať, pracovať s počítačom, čo pri ich príchode vedeli len obmedzene alebo vôbec. Na druhej strane tým, že sú v homogénnej skupine detí s podobným hendikepom, nepocitujú tu neprekonateľnú konkurenciu nehendikepovaných detí – tak ako tomu bolo v predchádzajúcich zariadeniach, kde boli integrované medzi nehendikepovanými deťmi. Ich osobné úspechy ich dokážu posúvať ďalej, čo na ich psychiku pôsobí významne harmonizujúco. I keď ich na pohľad touto separáciou neinte-

grujeme do zdravej spoločnosti, opak je pravdou. Neintegrujeme ich totiž na individuálnej báze, ale ako homogénnu komunitu prostredníctvom spoločných aktivít a programov so zdravotne nehendikepovanou spoločnosťou.

Na základe našich doterajších skúseností pri práci s deťmi s duševnými poruchami si dovoľím hodnotiť náš projekt starostlivosťou o tieto deti ako úspešný. Prakticky úplne sme eliminovali potrebu čo i len krátkodobého umiestňovania našich detí v iných zariadeniach. Za posledný rok došlo iba raz k takej mimoriadnej situácii, pri ktorej muselo byť dieťa hospitalizované na pedopsychiatrickej klinike. Samozrejme že neustále dochádza k negatívnym prejavom v správaní sa detí zapríčineným ich primárnym ochorením, ale výrazne sme dokázali obmedziť frekvenciu a intenzitu týchto prejavov. V súčasnosti sa v spolupráci s pedopsychiatrom snažíme aj o revíziu medikamentózneho liečby u niektorých z detí. A o úspešnosti snáh svedčí i to, že v tomto období zriaďujeme druhú skupinu pre deti s duševnými poruchami, ktorá už bude koedukovať aj dievčatá.

*Jaroslav Szabó,
riaditeľ Detského domova Dedina Mládeže*

Profil

Slovenská inspirace ve vzdělávání náhradních rodičů

Asociace náhradních rodin ČR, která již třetím rokem sdružuje náhradní rodiny z 18 místních klubů v celé ČR, realizuje projekt „Profesionalizace systému náhradní rodinné péče v ČR“. Projekt je podpořen ze zdrojů ESF a jeho cílem je přenést zkušenosti a dobrou praxi ze změn v systému náhradní rodinné péče na Slovensko do České republiky. Partnerem je slovenská Asociace náhradních rodin, jejíž členové se na projektu aktivně účastní.

Vzdělávání náhradních rodičů

Jednou z pěti klíčových aktivit je vzdělávání náhradních rodičů v rámci dvou vzdělávacích modulů. Jeden modul je určen pro náhradní rodiče, kteří se chtějí stát laickými poradci v rámci svých místních klubů. Probíhá formou sedmi víkendových setkání vedených zkušenými lektory ze slovenské Asociace náhradních rodin, v rozsahu 100 hodin. Využívá nejrůznějších vzdělávacích technik.

Nejpůsobivější pro účastníky jsou samozřejmě zážitkové techniky, které jim pomáhají porozumět situaci dětí v náhradních rodinách. Tematicky se zaměřujeme na základy sociální práce a poradenství, efektivní komunikaci a překážky v komunikaci, identitě, na specifické potřeby dětí v náhradní rodinné péči (NRP), věnujeme se také problematice romského dítěte v NRP, sourozeneckým konstelacím, vztahům mezi biologickými a přijatými dětmi a legislativě vztahující se k NRP. V rámci projektu se uskuteční tři běhy tohoto školení, každý běh v jiné části ČR. V současné době máme za sebou pět víkendů prvního běhu a i na základě reakcí účastníků považujeme školení za přínosné a obohacující. Věříme, že absolventi školení budou oporami svých místních klubů a také že nabyté dovednosti jim pomohou lépe zvládat život v náhradní rodině.

Za všechny uvádíme reakci jedné z účastnic: „Co mi dává školení? V čem je přínosem? Hlavně v tom, že mi více otevírá oči pro pochopení mých dětí, pochopení jejich specifik, která si přinesly s sebou k nám. Zážitkové techniky jsou skvěle nastavené, myslím, že mi dávají nejvíce, neboť empatie je v našich rodinách potřeba více než dost. Také v komunikaci – učím se poznávat více sama sebe a tím i lidi kolem sebe, jednat s lidmi, vést skupinu, prostě obrovské obohacení.“

Rozhodně nečekáme, že by absolventi školení měli nahrazovat práci sociálních pracovníků. Naopak čekáme, že jim nabyté vědomosti pomůžou lépe spolupracovat nejen se sociálními pracovníky OSPOD, ale i se školou a dalšími odborníky,

kteří rodině a dětem pomáhají. Jedním z výstupů každého školení bude také zpracovaná síť služeb pro náhradní rodiny v regionu.

Pěstounská péče na přechodnou dobu

Druhý vzdělávací modul jsme po konzultaci s MPSV zaměřili na proškolení zájemců o pěstounskou péči na přechodnou dobu z řad stávajících pěstounů, manželských párů i jednotlivců.

Pěstounská péče na přechodnou dobu je jedním z institutů, které by se měly rozvíjet v rámci Transformace systému péče o ohrožené děti v ČR. V současné době je sice legislativně zakotven, ale v praxi se zatím příliš nevyužívá. Jako jeden z důvodů se uvádí nedostatečné zajištění rodiny (dávky pěstounské péče jsou vypláceny jen po dobu, kdy je v rodině umístěno dítě; rodina tak nemá žádný zdroj příjmů po dobu, kdy na dítě čeká). Dalším důvodem je nedostatek pozitivních zkušeností s časově omezenou pěstounskou péčí. Od rodiny se očekává, že je připravena dítě předat do trvalé péče, ať již původní rodině, nebo jiné náhradní rodině. V ČR se přechodné péči věnuje několik desítek rodin a jsou také organizace, které pilotně zkoušejí přechodnou péči realizovat, např. projekt občanského sdružení Amalthea Pardubice.

Významným zdrojem informací pro nás může být i zahraniční zkušenost. Na Slovensku již řadu let fungují tzv. profesionální rodiny, které poskytují péči ohroženým dětem často jen po omezenou dobu. Slovenský model funguje trochu jinak, než jak jsme zvyklí u nás. Profesionální rodiny jsou zaměstnanci dětských domovů. Reformy, které na Slovensku proběhly, vedly nejen k zavedení profesionálních rodin, ale také k posílení „klasické“ pěstounské péče. Zásadním krokem bylo bezesporu sjednocení agendy péče o ohrožené děti pod jedno ministerstvo. Efekt reformy je již zcela zřetelně vidět na klesajícím počtu dětí v ústavní péči a narůstajícím počtu dětí v pěstounské péči.

Vycházíme tedy ze zkušeností ze Slovenska, celý výcvikový modul připravují slovenští lektori. Na realizaci chceme spolupracovat s Krajským úřadem Zlínského kraje a požádali jsme o metodické vedení oddělení sociálně-právní ochrany dětí MPSV, které nám přislíbilo součinnost. Školení proběhne v srpnu 2011 formou desetidenního pobytu, během kterého účastníci absolvují 50 hodin výuky. Znovu využijeme interaktivní formu výuky, zážitkové a sebezkušenostní techniky. Obsahově se zaměříme především na specifika

dočasné péče, attachment, proces předání dítěte atd. V současné době máme již několik zájemců o účast na školení, na výběru konkrétních účastníků budeme spolupracovat s krajským úřadem.

Zároveň ve spolupráci s organizací Člověk hledá člověka připravujeme vzdělávání pro sociální pracovníky, kteří by měli doprovázet rodiny poskytující pěstounskou péči na přechodnou dobu. Věříme, že se nám na tento projekt podaří získat potřebné finanční prostředky. Aktuální informace o průběhu projektu zveřejňujeme na www.profesionalizacenrp.cz.

*Kateřina Šlesingerová a Jana Lexová,
Asociace náhradních rodin České republiky*

Asociace náhradních rodin České republiky (ANR ČR) vznikla v roce 2009 s cílem ochrany práv a zájmů náhradních rodičů a dětí v jejich péči a zajištění důstojných podmínek pro výkon náhradní rodinné péče.

Kateřina Šlesingerová – zakladatelka občanského sdružení V zájmu dítěte, které provozuje stránky www.vzd.cz, které shromažďují materiály o dětech v náhradní péči. V loňském roce vytvářela nevládní zprávu o plnění Úmluvy o právech dítěte v oblasti péče o ohrožené děti. V ANR ČR působí jako koordinátorka projektu Profesionalizace systému NRP v ČR.

Jana Lexová – pěstounka, místopředsedkyně výkonné rady ANR ČR. V současné době působí jako manažerka projektu Profesionalizace systému NRP v ČR a projektu Aktivizace náhradních rodičů. Zastupuje ANR ČR v Iniciativě za rozvoj NRP. Studentka Univerzity Palackého v Olomouci, obor sociální práce.

Medailón

Pedagogický experiment Miroslava Dědiče

Miroslav Dědič se narodil 30. srpna 1925 ve Čtyřech Dvorech u Českých Budějovic. Po konci války si v rámci rychlokurzu dokončil středoškolské vzdělání a zvolil si životní dráhu učitele. Vzdělání si později doplnil na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, kde v roce 1972 ukončil studium v oborech pedagogika a psychologie. V roce 1984 získal doktorát z filozofie.

Povolání učitele v poválečném Československu se neslo v duchu absolutní podřízenosti úřadům. Školský úřad rozhodoval o tom, kdo kde bude učit a koho. Požadavek subordinace byl neúprosný: kdo chtěl učit, musel se buď zcela podřít, nebo změnit profesi.

Miroslav Dědič i ve svých šestaosmdesáti letech stále pilně pracuje

Miroslav Dědič jako mladý učitel

Miroslav Dědič učil v odlehlých pohraničních obcích v oblastech Šumavy a Krušných hor. Jeho žáky byly české děti, dosud neodsunutě německé děti, přesídlené slovenské děti i děti romské.

V roce 1950 zřídila vojenská správa ve vojenském prostoru Boletice školu určenou jen a pouze ke vzdělávání a výchově romských dětí. Škola v Květušíně vznikla z iniciativy správce vojenského prostoru kapitána Josefa Pohla. Byla to první škola svého druhu v Československu. Jedním z učitelů školy v Květušíně se stal Miroslav Dědič.

Děti romských přesídlenců z východního Slovenska o školu nejevily valný zájem: nadávaly panu učiteli, bavily se, rvaly se, vyskakovaly z oken třídy a utíkaly. Postupně se ale Miroslavu Dědičovi podařilo získat zájem dětí, a to pomocí hry na housle, fotbalu a individuálního přístupu k žákům. Výrazně mu pomohly i dobré stravovací a životní podmínky ve škole.

Květušínská škola byla otevřena na podzim roku 1950. Její kritikové předpovídali, že s příchodem jara se Romové seberou, sbalí zavazadla, děti a odejdou. Tato předpověď se naplnila na jaře 1951, kdy všechny romské děti školu opustily a vydaly se na cestu s rodinami. Škola v Květu-

šíně měla být zavřena. Většina dětí však rodičům utekla a vrátila se do Květušína za „svým panem učitelem“. Tak se z květušínské školy stala škola internátní. Miroslav Dědič tvrdí, že „děti jsou výsledkem prostředí, ve kterém žijí,“ a v rámci své praxe se stal výrazným propagátorem internátního způsobu výuky a výchovy.

Významným přínosem Miroslava Dědiče bylo i ovlivňování majoritní společnosti. Za pomoci pěveckého a tanečního souboru z Květušína představoval práci s romskými dětmi po celém Československu.

V roce 1953 se škola přestěhovala do Dobré Vody na Prachaticku a začala fungovat jako dětský domov. V roce 1960 byl dětský domov pro romské děti zrušen a státní moc považovala „cikánskou otázku“ za vyřešenou. Z dětského domova pro romské děti se stal domov „pro mravně narušenou mládež ženského pohlaví“. Miroslavu Dědičovi bylo uloženo nalézt pro romské děti vhodná místa a rozvosit je do jejich nových působišť.

I přes konec „pedagogického experimentu“ školy v Květušíně se Miroslav Dědič dále věnoval problematice výchovy a vzdělávání romských dětí. V roce 1964 začal pracovat v Kabinetu výchovy mimo vyučování v Krajském pedagogickém ústavu v Českých Budějovicích a stal se učitelem učitelů. Do svého odchodu do důchodu v roce 1986 působil ve stejné organizaci jako vedoucí Kabinetu pro výchovu a vzdělávání cikánských dětí a mládeže.

Miroslav Dědič si od svých čtrnácti let píše pravidelně deníky, z nichž čerpá ve své autorské tvorbě. Napsal řadu beletristicko-vzdělávacích publikací: ohlédnutí za studiem ve válečném období zpracoval v románu *Omluvte mě, pane profesore...* (1998); práci s dětmi přesídlených Slováků zachytil v knize *Kantor z Mářina Dvora* (2003); působení na Základní škole v Novém Zvolání, kde učil zatím neodsunutě německé děti, zaznamenal v knize *Než roztály ledy* (2002); květušínským pedagogickým experimentem se zabývá v knihách *Šumavská bukolika* (1975), *Škola bez kázně* (1985), *Ohlédnutí* (2005) a *Květušínská poema* (2006). Pro učitele napsal odbornou publikaci *Výchova a vzdělávání cikánských dětí a mládeže* (1982).

Roman Baláz

Rozhovor

Rozhodující je vztah k člověku

Téměř půldenní setkání s člověkem narozeným, dospívajícím a stárnoucím ve zcela odlišné době a společnosti je zcela jistě zážitkem. S mnohým, o čem jsme si povídali, mohu souhlasit i nesouhlasit; mohu se divit a nad popisovaným kroutit hlavou; mohu oceňovat i zatracovat tehdejší přístupy. Mohu si prostě myslet cokoliv a zaujmout libovolný postoj.

Má interpretace rozhovoru s šestaosmdesátiletým Miroslavem Dědičem mě ale nutí k něčemu jinému. V době, kdy se zdá, že draví třicátníci vytlačují „staré a nepotřebné“, kdy podle některých sociologů naše společnost vyznává kult mládí a krásy, jsem se setkal s mužem, jehož přístup k člověku, disciplína a celoživotní věrnost problematice vzdělávání a výchovy romských dětí je prostě inspirující.

S Miroslavem Dědičem jsem se setkal v Chlumanech na Prachaticku, kde v teplém květnovém odpoledni usedáme v jeho pracovně a začínáme tento rozhovor.

Jak jste se stal učitelem?

My jsme žili a dospívali ve zvrácené době s tím, že když Hitler vyhraje válku, že nás vystěhují do Polska, na Sibiř nebo do Argentiny. V podstatě jsme nevěděli, jestli nás vůbec nechají na živu. Řada mých kamarádů byla umlácena v koncentračních táborech. Systematicky byly redukovány počty učitelů, o které tehdejší moc rozhodně nestála. Například náš pan profesor z gymnázia byl za heydrichiády popraven v koncentráku. Jak přišel konec války a my si dodělávali nedokončené vzdělání, tak přišli naši páni profesori a řekli: „Podívejte se, chlapci, naše republika potřebuje učitele. Kdo z vás se chce dát na kantořinu, jděte učit.“ Tak jsem šel.

A to jste hned začal učit?

Hned po maturitě v roce 1945. Začal jsem učit v Zahájí české děti a pak jsem byl po roce přeložen do Nákří...

To jste byl jen tak přeložen?

V té době to tak fungovalo. Když jste chtěl učit, musel jste učit tam, kde vás potřebovali. Tak jsem se dostal na Karlovarsko do školy pro slovenské děti z Jánošíkova kraje a dokonce jsem učil i přímého potomka Jánošíka. To bylo ve vesničce Skoky, která už dnes neexistuje. Pak jsem šel na vojnu a po vojně mě poslali do Nového Zvolání, což bylo předměstí Vejpřt, kde jsem učil německé děti. Chtěl jsem se ale vrátit do jižních Čech...

Žádal jste o přeložení?

Já jsem si stále žádal o přeložení a vždy jsem v žádosti uváděl, že přijmu nejhorší učitelské místo z celého Jihočeského kraje. Nakonec jsem byl opravdu přeložen na nejhorší okres, což v té době byl Český Krumlov, který je dnes perlou hned po Praze.

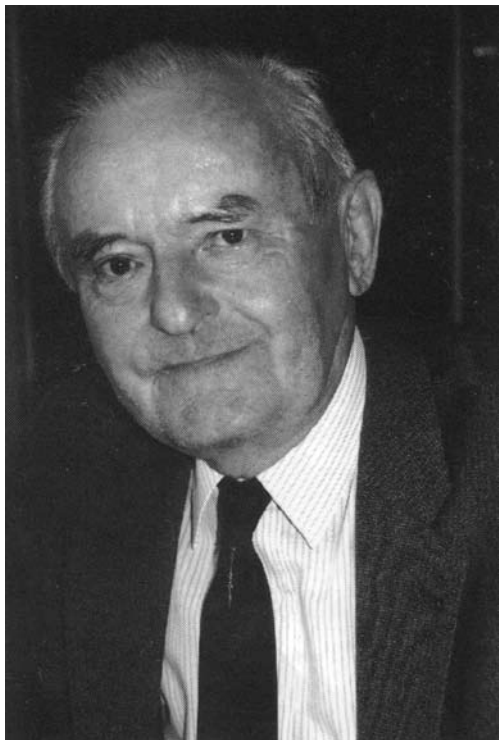
Čím to, že byl Český Krumlov nejhorší?

Protože většina původních obyvatel byli Němci, a když přišel odsun, tak se na jejich místo dostala nemajetná část Čechů a cikáni. Například cikáni se na Českokrumlovsko stěhovali masově, protože tam dostali domy a mohli tam i pracovat.

„Byl to hrozný misérables...“

Kde jste na Českokrumlovsku učil?

Přijímající pan inspektor mi nabídl tři školy. Mezi nabídkami byla škola, kterou zřídil správce vojenského prostoru Boletice pro cikánské děti. Byla to mateřská škola, do které chodily dvouleté děti přinesené maminkami spolu s dalšími dětmi až do patnácti let věku. Ty všechny tam pokusně docházely, tehdy totiž nebyla pro cikánské děti povinná školní docházka. Mne to fascinovalo, myslel jsem si, že po zkušenostech s českými, slovenskými a německými dětmi mě nic nepřekvapí. A najednou tu byla první pokusná škola pro cikánské děti v Československu!

Školské instituce tuto aktivitu vojenské správy podporovaly?

Nebránily jí, ale byly skeptické. Byla to soukromá akce doktora Pohla, tehdejšího správce vojenského prostoru. Ale například školní inspektor tvrdil, že až přijde jaro, tak cikání sbalí děti, rance a odstěhují se. Škola se pak zavře a bude to. Škola se otevřela v říjnu, já tam nastoupil a byl to hrozný misérables...

Jak probíhala pokusná výuka?

Výuka probíhala ve vojáky upraveném poschodovém selském stavení. Měli jsme oddělení pro malé děti a oddělení pro školáky. Do oddělení pro školáky jsem zařazoval děti od osmi let, protože ty šestileté byly na úrovni tří čtyř let... Děti při vyučování po sobě plivaly, rvaly se a v podstatě chodily do školy jen proto, že dostávaly zadarmo najíst. To byl hlavní důvod, proč je rodiče do školy posílali. Děti mi nadávaly, „čo taký vol učitel...“, a když je to přestalo bavit, tak vyskákaly oknem a utekly. Pak jsem jim oddělení přestěhoval do patra, odkud už utíkat nemohly, a tak mi nadávaly ještě víc...

To bylo náročné...

To víte, byly chvíle, kdy jsem si říkal, že s těmito dětmi opravdu nejde nic dělat ... že je to... Pak jsem se ale zamyslel a uvědomil jsem si, že jsou to taky lidské bytosti – od mládí jsem byl veden v intencích jednoty bratrské a věděl jsem, že nemohu dělat rozdíly mezi lidmi – tak jsem si řekl, že to zkusím jinak. Přinesl jsem do třídy housle a začal hrát. Děti ztichly, začaly zpívat, skákat, tancovat a najednou nás to k sobě přitáhlo. Druhý den chtěly znovu zpívat a tancovat a já jim řekl, že ano, ale že se nejdříve budeme učit, a když se učit nebudou, já nebudu hrát. Děti našťásti chtěly moc zpívat a tancovat, a tak došlo k tomu, že jsme se dokázali domluvit a děti mě začaly brát na vědomí, poslouchat a postupně začaly brát i školní práci.

Takže vaším pomocníkem byly housle?

Nejenom housle, dalším vydatným pomocníkem byl i kopací míč. Když chtěly kopat s míčem, musely se učit...

Pedagogickou práci s dětmi se vám tedy podařilo nastartovat...

Ano, ale pak přišlo jaro a všechny nepříznivé předpovědi skeptiků se naplnily. Rodiče sbalili rance, děti a odcházeli. Zavolał mi doktor Pohl, jestli bych se mohl jít místo něj rozloučit s rodiči na náves, že on to nepřežije. Všichni mu totiž říkali, že to tak na jaře bude, ale on stále věřil, že školu neopustí.

Rozloučením ke změně

Všechny děti ze školy odešly?

Po rozloučení s rodiči a vyřízení pozdravu od Pohla jsem dětem udělal nabídku: pokud na cestách s rodiči pocítí, že ve škole v Květušíně jim bylo lépe, tak ať se vrátí, že na ně čtrnáct dní počkám. Pak jsme se rozloučili a všichni odjeli.

Co jste si myslel o možném návratu?

Já jsem samozřejmě nevěřil, že se vrátí. Připravoval jsem se, že půjdeme každý jinam a škola se zavře. Ale stalo se neuvěřitelné! Děti utekly z Mostecká a Sokolovska od rodičů, protloukly se na černo vlakem a dvanáctý den stála dvacítká dětí před školou. Tomu nikdo nechtěl věřit. Na okrese, na kraji a na ministerstvu kroutili hlavami, že ještě neviděli, aby děti utekly od mámy a táty za kantorem.

Vždyť na to nemohla být škola připravená...

Víte, já jsem je ve škole nechával přespat i dříve. Když poslouchal, dostal večeri a mohl spát ve škole. Jim se to líbilo, doma spaly na zemi nebo na slámě a ve škole měly ideální podmínky. Najednou jsme to ale museli změnit pro všechny a ze školy se stala škola s dětským domovem. Tak vznikl dětský domov v Květušíně a já tam vydržel deset let, než se to celé změnilo...

Co se změnilo?

Poté, co byl domov přestěhován do Dobré Vody, potřebovalo ministerstvo školství umístit výchovný ústav pro mravně narušenou mládež ženského pohlaví a já jsem dostal za úkol domov zlikvidovat. Řekli mi, že cikánský problém je u nás vyřešen. Musel jsem dětem najít nová působiště a nastalo to nejsmutnější období, kdy jsem se s nimi musel rozloučit. V domově se děti cítily doma a za těch deset let práce udělaly velký skok ve vývoji. Dva roky jsem ještě pracoval s dívkami v nově umístěném ústavu a pak jsem přešel do Krajského pedagogického ústavu v Českých Budějovicích.

Co bylo vaším úkolem?

Kultivovat kantorstvo, zejména pak učitele cikánských dětí z celé republiky, v pedagogice a psychologii.

Spolupráce s rodiči a širším prostředím

Ale zpět k vaší profesi učitele. Pracoval jste s českými, slovenskými, německými a romskými dětmi. Cítil jste nějaké rozdíly při práci s jejich rodinami nebo širším prostředím?

Samozřejmě, že rozdíly byly. Slovenské rodiny byly většinou negramotné, Němci byli na úrovni základní školy a výše. Dá se říci, že na tehdejší poměry byli kultivovaní. Pro obyvatele naší republiky to nebyl problém. Když jsem ale začal učit romské děti, tak se na mě obyvatelstvo dívalo jako na hlupáka, který chce z cikánů udělat lidi.

Jaká byla spolupráce s rodiči?

Rodiče se mnou spolupracovali s averzí. Když jsem třeba dětem říkal, že budou-li se učit a poslouchat, tak mohou v životě být, kým budou chtít – že mohou být řemeslníky, učiteli, lékaři – tak rodiče dětem povídali, že pan učitel tvrdí blbosti, že cikán zůstane cikánem.

A co třeba německí rodiče vašich žáků?

Bylo po válce a byla velická nedůvěra. Když jsem se s nimi setkal, měli hlavy skloněny a já vnímal tu atmosféru nedůvěry a velký odstup. Po zkušenostech z války jsem cítil to samé! Uvědomil jsem si ale, že ty děti za to nemůžou. Že ani rodiče nemohou za to, co Hitler vymyslel. Vždyť přece německé koncentráky Dachau a Buchenwald dělal v první řadě pro Němce! Toto uvědomění mi pomohlo překonat odstup a nedůvěru na mé straně a dnes mohu říci, že po určité době jsme se i spřátelili.

V poválečné době se rekonstruovaly české instituce. Jakou jste měl od nich podporu při vaší práci s takto různorodým žactvem?

Až na problematiku cikánů byl přístup úřadů stejný. Slováci byli prostě Slováci a okres mou práci podporoval, i když se na mne dívali, co tam v té díře chci. Tehdy jsem byl třetí kantor přesídlených slovenských dětí a předcházející dva od nich utekli. Přístup k Němcům byl stejný. V počátku, v roce 1949 byl přístup k Němcům ještě takový, že z UNRRY chodily čokoláda a jižní ovoce, které byly určeny výhradně pro české děti. Měl jsem ve třídě dvě židovské děti, tři české a všechny ostatní byly Němci. Mým úkolem bylo rozdělit čokoládu, banány a pomeranče českým dětem a německým dětem nic. Tenkrát jsem to sabotoval a nedával jsem nikomu nic, anebo jsem vše rozdělil všem.

A Romové?

Tam byl odpor od nadřízených, kteří se na cikány dívali jako na méněcennou lidskou rasu, se kterou nejde nic dělat. Ke zvratu v myšlení mých nadřízených došlo, až když děti utekly od rodičů zpět do školy. Ale například doktora Pohla, správce vojenského prostoru Boletice, odveleli na Slovensko, protože z pohledu jeho nadřízených nadřezoval cikánům.

„Základem je vztah k dětem“

Podíváte-li se zpět na výkon vaší životní role učitele, na co nejraději vzpomínáte?

Na vztah k dětem. Vždy jsem se snažil, aby ve mně viděly něco jako staršího bratra, kterého musí poslouchat, ale poslouchají ho rádi. Myslím, že se mi to dařilo. Ne všude existuje láska učitele k dětem a láska dětí k učiteli, ale to je na základní

škole grunt. Dítě chodí do školy rádo, když tam má rádo svoji paní učitelku. Základem je vztah k dětem a je jedno, zda jde o české, slovenské, německé či romské děti.

Udělal jste v roli učitele nějakou chybu, o které dodnes přemýšlíte?

Na to vám těžko odpovím, protože jsem se vždy snažil udělat maximum toho, co bylo v mých silách. Mnohdy jsem si říkal, že tohle nebo tamto jsem měl udělat jinak, ale to bylo bezprostředně potom. Když se na to dívám s odstupem času, tak na svoji práci s dětmi nemám žádnou výrazně negativní vzpomínku.

Ani když se zamyslíte nad spoluprací s rodiči či různými institucemi?

Vadilo mi, když pracovník dané instituce jednal chladně a bylo na něm vidět, že práci dělá, protože musí. Dalo se na něm poznat, co si o cikánech myslí, ale protože by mohl být pokáraný, tak udělal vše, co musel. Na druhou stranu ale neudělal nic navíc, co by mohlo konkrétní situaci radikálně zlepšit. To je ale jen a pouze o lidech.

Byla někdy doba, kdy jste si říkal „Tak už dost?“

Ta doba je teď! Ještě před rokem jsem nepravděpodobně přednášel na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, ale teď si myslím, že to už opravdu stačilo. Už se budu věnovat práci na zahrádce a užívat odpočinku.

Jaký smysl má vůbec práce s dětmi?

Člověk je produkt prostředí a výchovy. Já osobně si vážím jeptišek, které roky nezištně pracují například s lidmi se zdravotním postižením. To je strašně těžká práce a je to hlavně láska k člověku, což je grunt všeho. Pracujeme-li s dětmi proto, že z toho budeme něco mít, tak to není to pra-

vé. Když s nimi pracuji třeba pro peníze, tak je buď mám, nebo nemám, a to bez ohledu na to, co dělám a jak. Dělám-li to pro osobní uspokojení a z touhy po ocenění, tak mi hrozí, že budu zklamán. Práci s dětmi musím dělat proto, že mě zajímá a baví, bez ohledu na to, zda mě někdo ocení.

„Nestačí jenom slova, musím jim to dokázat skutky.“

Co byste poradil člověku, který začíná pracovat s dětmi?

Aby si uvědomil, že vzdělávání a výchova člověka je to nejdůležitější. Musíme pozitivně ovlivňovat mladou generaci, protože ta je taková, jakou jsme jí pomohli být. Mně osobně vadí, že až osmdesát procent národa je negativně vymezeno vůči cikánům a přitom si ti lidé jen málo uvědomují, že na jejich názorech a postojích strašně moc záleží. To by mohli být cikáni andělé, ale když okolo nich budou lidé, kteří je nemají rádi, tak nikdy nedosáhneme tolika dobrých efektů, kolik bychom mohli.

Čím můžeme lidi kolem nás pozitivně ovlivňovat?

Rozhodující je vztah k člověku, ale ten vyjde jen z toho, kdo dobře pracuje. Není to tak, že dělám například sociálního pracovníka a všichni mě díky tomu budou respektovat a mít rádi. Ne, musím jednat a pracovat tak, aby lidé měli důvod k pozitivnímu vztahu ke mně. Nestačí jenom slova, musím jim to dokázat skutky. Podle výsledku pak poznám, jak pracuji. Pokud mě lidé neuznávají, tak je vidět, že jsem pracoval špatně. Pro dobrou práci je ale vždy třeba něco obětovat.

Roman Baláz

Aktuálne zmeny v systéme sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately

Nový systém sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately je na Slovensku budovaný od 1. septembra 2005, odkedy je účinná samostatná právna úprava sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately – zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o SPO a SK“).

Zákon upravuje rôzne opatrenia tak, aby bolo zrejmé, v ktorých situáciách sa opatrenia *môžu ponúkať*, v ktorých situáciách sa *musia ponúkať* a kedy nastala situácia, kedy sa *musí zasiahnuť*. Špecifikom tejto právnej úpravy je jej mimoriadna previazanosť na ostatné oblasti práva, previazanosť s aktuálnym vývojom spoločenských vied osobitne sociálnej práce, ako aj sústavne meniaci sa spoločenská realita a potreby klientov. Je preto pochopiteľné, že právna úprava takéhoto charakteru bola od jej účinnosti niekoľkokrát novelizovaná.

Doposiaľ bol zákon o SPO a SK novelizovaný päťkrát a aktuálne bol dovŕšený legislatívny proces šiestej novely tohto zákona. Aj keď každá zmena a doplnenie zákona priniesli pozitívne kvalitatívne zmeny systému, za významnú možno považovať z doposiaľ účinných noviel najmä novelu z roku 2008, ktorá priniesla do systému výrazné zmeny.

Za všetky zmeny účinné od 1. januára 2009 uvádzame, že súčasťou právnej úpravy je i výslovný zákaz používania všetkých foriem telesných trestov ako i iných hrubých a ponižujúcich trestov v prostredí sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately. Právna úprava nulovej tolerancie k telesným trestom vychádza z Dohovoru o právach dieťaťa, Odporúčaní Výboru OSN k správe Slovenska o pokroku v implementácii dohovoru a zároveň reaguje na Program Rady Európy Budujme Európu pre deti a s deťmi. Orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately (úrad práce, sociálnych vecí a rodiny) má povinnosť pri každom upozornení na použitie takýchto trestov na dieťaťi rodičom alebo osobou, ktorá sa osobne stará o dieťa, zvoliť a uplatniť vždy primerané opatrenie (od miernejších až po tie najzávažnej-

šie) podľa zákona o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele.

Vzhľadom na fakt, že veľkú pozornosť venuje právna úprava krízovým a konfliktným situáciám v rodine, bola tiež s účinnosťou od 1. januára 2009 zavedená, popri iných opatreniach, povinnosť orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately ponúknuť, ak je to vzhľadom na situáciu v rodine treba, mediáciu na uľahčenie riešenia konfliktných situácií v rodine, adaptačné programy, odborné metódy práce na pomoc deťom alebo plnoletým osobám, ktoré boli obeťami obchodovania, a psychologickú pomoc rodinám so špecifickým problémom a pri krízových situáciách. Na vykonávanie mediácie je potrebné splnenie osobitného kvalifikačného predpokladu – akreditovaný výcvik v mediácii. V prípade, že orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately nedisponuje zamestnancom, ktorý má absolvovanú takúto prípravu, môže mediáciu objednať u akreditovaného mediátora. S rovnakým dátumom bolo doplnené aj spektrum výchovných opatrení, o ktorých môže rozhodnúť orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately – uloženie povinnosti dieťaťu podrobiť sa odbornej diagnostike tak, aby orgány sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately mohli plány sociálnej práce založiť na odbornej diagnóze. Táto novela zasiahla aj oblasť výkonu súdnych rozhodnutí v zariadeniach sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, pričom za všetky zmeny možno uviesť zmeny týkajúce sa organizačného usporiadania detských domovov podporujúce deinštitucionalizáciu (delenie detských domovov na domovy detí a centrá detí podľa vnútorného organizačného usporiadania, objektivizácia potreby poskytovania osobitnej starostlivosti z dôvodu zdravotného stavu dieťaťa v samostatných špecializovaných skupinách detských domovov posudkom posudkového lekára, stanovenie maximálneho počtu detí v objekte detského domova, zmeny v diagnostike detí a pod.).

Aktuálne zmeny a doplnenia zákona o SPO a SK, ktorých účinnosť sa predpokladá 1. júla 2011,

sú obsiahnuté v novele zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 447/2008 Z. z. o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 551/2010 Z. z. a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony, okrem iného, v VI. článku aj zákon o SPO a SK.

Primárny cieľ novely: zvýšenie previazanosti

Primárnym cieľom tejto novely zákona o SPO a SK je zvýšenie previazanosti medzi právnou úpravou kompenzácií ťažkého zdravotného postihnutia v časti lekárskeho posudkového činnosti a sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately v častiach poskytovania osobitnej starostlivosti z dôvodu zdravotného stavu dieťaťa v samostatných špecializovaných skupinách detských domovov a odstránenie interpretačných problémov, ktoré identifikovala aplikačná prax počas dvojročnej implementácie tohto v iných krajinách neobvyklého mechanizmu.

Voľba a vykonávanie niektorých opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately ovplyvňuje zdravotný stav dieťaťa. Podľa zákona účinného do 31. decembra 2008 však posúdenie zdravotného stavu dieťaťa, osobitne dieťaťa, ktoré bolo umiestnené v zariadení na výkon rozhodnutia súdu, a tým i zaradenie do organizačnej súčasti detského domova, bolo ponechané výlučne na záveroch odbornej diagnostiky vykonávanej v detskom domove. S cieľom maximálne objektívizovať tak vážny záver, akým je potreba osobitnej starostlivosti v špecializovanej samostatnej skupine detského domova z dôvodu zdravotného stavu dieťaťa, od 1. januára 2009 zákon o SPO a SK odkazuje v predmetných častiach na zákon o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia – lekárska posudková činnosť, avšak tento zákon problematiku podrobnejšie neupravuje, čo spôsobuje v praxi nemalé problémy. Novela teda primárne rieši precíznejšie prepojenie oboch právnych predpisov, osobitne upravuje lekársku posudkovú činnosť aj pre posúdenie potreby osobitnej starostlivosti v špecializovanej skupine detského domova tak, aby bolo zrejme, že pri posudzovaní potreby osobitnej starostlivosti nie je potrebné posudzovať mieru funkčnej poruchy a že výsledkom lekárskej posudkovej činnosti v tomto prípade je vyjadrenie, či ide, alebo nejde o osobu, ktorá vyžaduje osobitnú starostlivosť v špecializovanej samostatnej skupine.

Okrem uvedeného novela prináša aj iné významné zmeny. V súvislosti so zavedením inštitútu striedavej osobnej starostlivosti v zákone č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, od 1. júla 2010 bolo potrebné prispôsobiť aj právnú úpravu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately v časti výkonu funkcie kolízneho opatrovníka na tento nový inštitút. Osobitne sa upravujú povinnosti orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, ktorý vykonáva funkciu kolízneho opatrovníka, zisťovať informácie o spôsobilosti obidvoch rodičov osobne vychovávať dieťa, záujem oboch rodičov o osobnú starostlivosť o dieťa, názory obidvoch rodičov na zaistenie potrieb dieťaťa v prípade osobnej starostlivosti o dieťa obidvomi rodičmi, a to aj vtedy, keď len jeden rodič prejaví záujem o osobnú starostlivosť o dieťa obidvomi rodičmi, a posudzovať možnosti osobnej starostlivosti o dieťa obidvomi rodičmi s prihliadnutím na záujmy dieťaťa, na zaistenie potrieb dieťaťa a na názor dieťaťa.

Ďalšou zmenou je aj jednoznačne upravená povinnosť zamestnanca orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, ktorý zisťuje pomery na účely plnenia funkcie kolízneho opatrovníka dieťaťa, vyhotoviť nielen písomný záznam zo zisťovania pomerov, ale aj pripraviť odporúčenie pre ďalší postup orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately ako kolízneho opatrovníka, vychádzajúce z prešetrených pomerov. Návrh reaguje najmä na aplikačnú prax, nakoľko priame zastupovanie dieťaťa kolíznym opatrovníkom na konkrétnom pojednávaní spravidla nevykonáva ten zamestnanec orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, ktorý zisťoval pomery priamo v rodine dieťaťa. Je preto dôležité, aby ten zamestnanec, ktorý je priamo účastný na pojednávaní, mal k dispozícii vždy výsledky prešetrenia pomerov a odporúčanie kolegu, ako ďalej postupovať v danom prípade, ktorý takéto prešetrenie pomerov vykonal. Zisťovanie pomerov sa zároveň personifikuje, nakoľko je potrebné zvýrazniť osobnú zodpovednosť konkrétneho zamestnanca za prešetrenie pomerov aj za odporúčania.

Pružnejšie sprostredkovanie náhradnej rodinnej starostlivosti

Novela zákona prináša zmeny aj do procesnej stránky sprostredkovania náhradnej rodinnej

starostlivosti tak, aby boli vytvorené podmienky na pružnejšie sprostredkovanie náhradnej rodinnej starostlivosti. Okrem iných zmien novela prináša dve zmeny, na ktoré je potrebné upírať pozornosť. V prvom rade je to jednoznačne ustanovenie lehoty na spracovanie správy o príprave dieťaťa na náhradnú rodinnú starostlivosť, ktorou v zásade začína celý proces sprostredkovania náhradnej rodinnej starostlivosti. K zrýchleniu procesu prispeje aj druhá zmena zľahčujúca proces zapísania dieťaťa do prehľadu detí, ktorým je treba sprostredkovať náhradnú rodinnú starostlivosť. Nakoľko je na Slovensku možné dieťa zaradiť do procesu sprostredkovania náhradnej rodinnej starostlivosti, až na zákonom ustanovené výnimky (prívolenie na osvojenie, anonymný pôrod, „hniezdo záchranu“), na základe skompletizovanej spisovej dokumentácie (tak, aby boli dostupné všetky potrebné informácie na účely sprostredkovania nadviazania osobného vzťahu medzi dieťaťom a žiadateľom o náhradnú rodinnú starostlivosť), ktorej súčasťou je aj rodný list, ktorého operatívne získanie, aj keď vskutku výnimočne, môže byť spojené s ťažko prekonateľnou prekážkou, umožnilo sa začatie procesu sprostredkovania aj v prípade, že rodný list dieťaťa bude doložený dodatočne.

Novela prináša aj čiastkové zmeny zlepšujúce podmienky zisťovania názoru dieťaťa, ako aj okamžitej pomoci dieťaťu v prípade, ak sa dieťa ocitlo bez akejkoľvek starostlivosti alebo ak je jeho život, zdravie alebo priaznivý vývin vážne ohrozený alebo vážne narušený.

Významnou zmenou je zmena zriaďovateľskej pôsobnosti detských domovov vrátane detských domovov pre maloletých bez sprievodu a súvisiacich kompetencií v oblasti zabezpečenia potrebného počtu miest v zariadeniach na výkon rozhodnutia súdu (akreditované DeD, krízové strediská a resocializačné strediská) z ich súčasných zriaďovateľov – určených úradov práce sociálnych vecí a rodiny na Ústrediu práce, sociálnych vecí rodiny. Na Slovensku zriaďuje aktuálne štátne detské domovy 8 určených úradov práce sociálnych vecí a rodiny (zo 46 úradov práce sociálnych vecí a rodiny má 8 úradov práce sociálnych vecí a rodiny určenú širšiu pôsobnosť a sprostredkovávajú náhradnú rodinnú starostlivosť a aktuálne do 1. 7. 2011 plnia zriaďovateľskú funkciu k detským domovom a úlohy smerujúce k zabezpečeniu dostatočného počtu miest na za-

bezpečenie výkonu rozhodnutia súdu). Cieľom zmeny zriaďovateľskej funkcie je zjednotenie výkonu detských domovov a zlepšenie procesov zabezpečenia výkonu súdnych rozhodnutí v zariadeniach (t. j. aj v zariadeniach neštátnych a samosprávnych) zvýšením zodpovednosti Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny za zabezpečenie vykonávania súdnych rozhodnutí v zariadeniach sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately.

Viacero zmien sa týka zlepšenia podmienok detí žijúcich bez rodičovskej starostlivosti v zariadeniach. Výraznými zmenami sú najmä zmeny v obsahu starostlivosti v detských domovoch. Zmeny sú zamerané na posilňovanie osamostatňovania sa mladých dospelých (povinnosť spracovať plán osamostatnenia so najneskôr rok pred dovŕšením plnoletosti, rozšírenie foriem poskytovania jednorazového príspevku na osamostatnenie sa mladého dospelého, ktorý sa doteraz poskytoval výlučne v peňažnej forme v deň odchodu mladého dospelého z detského domova, o možnosť detského domova určiť spôsob poskytnutia peňažnej formy tohto príspevku ako aj o možnosť poskytovania príspevku na osamostatnenie sa mladého dospelého aj o vecnú a kombinovanú formu s ťažiskom možnosti ich využitia na zabezpečenie bývania mladého dospelého). Čiastkové zmeny sa týkajú aj prípravy na profesionálne rodičovstvo (napr. upravili sa podmienky, za akých môže súčasný odborný zamestnanec detského domova vykonávať pracovnú pozíciu profesionálneho rodiča). Za vskutku významnú zmenu možno považovať zvýšenie vekovej hranice detí, ktoré musia byť umiestnené výlučne v rodinnom prostredí detských domovov (v profesionálnych rodinách) zo súčasných troch na šesť rokov.

Reakcie na problémy supervíznych programov

Novela zákona reaguje aj na praktický problém so zabezpečovaním supervíznych programov. Záujemcovia o supervízne programy často nevedia, na koho sa majú pri obstarávaní supervízie obrátiť. V záujme sprehľadnenia situácie pre vykonávateľov opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately ministerstvo bude viesť a na svojej webovej stránke zverejniť zoznam supervízorov. Do zoznamu supervízorov bude zapísaná každá fyzická osoba, ktorá splní ustanovené podmienky – profesijnú spôsobilosť preukázateľnú dvoma dokladmi, bezúhonnosť – preukázateľnú jednoznačne výpisom z registra trestov, a spôsobilosť

na právne úkony. Zároveň sa upravujú aj dôvody, pre ktoré ministerstvo vyčiarne fyzickú osobu zo zoznamu supervízorov. Je potrebné zdôrazniť, že navrhovaná právna úprava zoznamu supervízorov neviaže so sebou také následky, ako napr. že supervíziu môže vykonávať len ten, kto je vedený v zozname supervízorov, na druhej strane nie je vylúčené ani to, že záujemca/objednávateľ supervízneho programu podmieni výber supervízora zapísaním do zoznamu – je to výlučne na jeho voľbe. Cieľom návrhu je uľahčiť záujemcom o supervízne programy proces voľby vhodného supervízora. V súvislosti so supervíziou je potrebné uviesť, že podľa novely zákona budú od 1. januára 2013 supervízne programy povinné u všetkých subjektov vykonávajúcich sociálnoprávnu ochranu detí a sociálnu kuratelu (aktuálne sú povinné len v zariadeniach sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately).

Nadežda Šebová, Ivana Mrázková, Kristián Kovács
Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR

Použité zdroje:

Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

Návrh zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 447/2008 Z. z. o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 551/2010 a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony

Dôvodová správa k návrhu zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 447/2008 Z. z. o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 551/2010 a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony (2011)

Dôvodová správa k návrhu zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (2008)

Inzerce

NEZISKOVKY.CZ

vzdělávací a informační centrum

Více než 15 let prostřednictvím vzdělávacího a informačního servisu rozvíjíme neziskový sektor v České republice a podporujeme filantropii. Pomáháme neziskovým a příspěvkovým organizacím v jejich profesionalizaci a současně přinášíme služby manažerům podniků a korporací, státním zaměstnancům, studentům a veřejnosti.

VZDĚLÁVÁNÍ

Zajišťujeme vzdělávací akce z oblastí:

- marketingu a public relations
- účetnictví a práva
- komunikace, prezentace a vyjednávání
- řízení a vedení lidí
- strategického plánování a řízení
- efektivního fungování správních rad
- fundraisingu včetně projektového řízení

PORTÁL
WWW.NEZISKOVKY.CZ

- burza práce
- bazár
- databáze finančních zdrojů
- elektronický zpravodaj Svět neziskovek
- daňový kalkulačtor
- katalog neziskovek
- poradenství
- katalog knihovny
- data o neziskovém sektoru v ČR

DÁRCOVSTVÍ A SPOLEČENSKÁ ODPOVĚDNOST

- administrace charitativních projektů a grantových řízení podniků a korporací
- konzultace společenské odpovědnosti firem a podniků
- poradenství v oblasti dárcovství a sponzoringu

Spory rodičů o děti – velký problém a příčina znevýhodnění dětí

O znevýhodněných dětech se nejčastěji hovoří v souvislosti s příslušností k určitému etniku nebo v souvislosti s jejich zdravotním postižením. Podívejme se ale na děti rodičů, jejichž dlouhodobé spory o výchovu dětí a o rodičovský styk se projednávají u soudů na různých úrovních a nemálo sporů končí až před Evropským soudem pro lidská práva ve Štrasburku. Přitom tyto děti jsou velmi znevýhodněné ve faktickém upírání práva na péči a výchovu obou rodičů. Jak obecně známo, demografické údaje o vysoké rozvodovosti v České republice jsou již tradicí a k tomu ještě přibývají rozchody rodičů dětí, kteří sňatek ani neuzavřeli.

Jedním ze základních principů ochrany soukromoprávních vztahů, který obsahuje Listina základních práv a svobod, Úmluva o právech dítěte a další mezinárodní dokumenty, zákon o rodině a zákon o sociálně-právní ochraně dětí, je **maximální ochrana rodiny a jejího soukromí a maximální ochrana práv a právem chráněných zájmů dětí**. Mezi právem chráněné zájmy dětí patří bezesporu právo každého dítěte vyrůstat především ve vlastní rodině, a není-li to možné, tak v rodině náhradní. Proto také zákon o rodině definuje obsah rodičovské zodpovědnosti a zdůrazňuje, že rozhodující úlohu ve výchově dětí mají rodiče, kteří mají být svým osobním životem a chováním příkladem svým dětem. Při výkonu práv a povinností, které jsou obsahem rodičovské zodpovědnosti, jsou rodiče povinni důsledně chránit zájmy dítěte, řídit jeho jednání a vykonávat nad ním dohled odpovídající stupni jeho vývoje. Jejich povinností je samozřejmě pečovat o osobu dítěte, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, zastupovat nezletilé dítě a spravovat jeho jmění.

Na druhé straně je dítě povinno své rodiče ctít a respektovat.

Pokud je dítě schopno s ohledem na stupeň svého vývoje vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření jeho se týkajících, má právo obdržet potřebné informace a svobodně se vyjadřovat ke všem rozhodnutím rodičů týkají-

cím se podstatných záležitostí jeho osoby a být slyšeno v každém řízení, v němž se o takových záležitostech rozhoduje.

I když podle zákona o rodině rodičovská zodpovědnost náleží oběma rodičům a oba rodiče mají svoje děti vychovávat, je samozřejmě složitější toto právo a povinnost naplňovat, když se rodiče rozejdou, nedsílí společnou domácnost, o to víc je to složitější, když je druhý rodič vzdálen od dítěte na druhém konci republiky nebo mimo území České republiky.

Zákon o rodině **preferuje v řešení vztahů mezi rodiči a dětmi smírné řešení** tak, že dává rodičům dětí možnost dohodnout se, a u dohody o styku rodičů s dětmi dokonce nepožaduje ani schválení soudem.

Na druhé straně ale zákon o rodině dává soudu možnost styk rodiče s dítětem upravit za podmínky, že to vyžaduje zájem na výchově dítěte a poměry v rodině, přičemž bránění oprávněnému rodiči ve styku s dítětem, pokud je opakovaně bezdůvodné, je považováno za změnu poměrů, vyžadující nové rozhodnutí o výchovném prostředí. Smírné řešení v sobě zahrnuje i možnost soudu rozhodnout o společné nebo střídavé výchově. Tato právní úprava se do zákona o rodině dostala jeho velkou novelou č. 91/1998 Sb. s cílem zamezit úporným a proti zájmu dětí vedeným soudním sporům a zejména zamezit nerespektování rozhodnutí soudů.

Ačkoliv smysl této úpravy byl opodstatněný, nutno konstatovat, že se možnost vydat nové rozhodnutí o změně výchovného prostředí nebo o společné či střídavé výchově využívá ještě málo. Stále je hodně rodičů nemajících dítě ve výchově, kterým se nedaří realizovat po rozchodu nebo rozvodu právo vychovávat svoje dítě, podílet se na jeho výchově, pravidelně a často se s ním stykat. Není ani málo rodičů, kteří sice mají možnost se s dítětem stýkat, ale rozhodnutí soudu vymezující určité období styku si proti přání dítěte vynucují beze zbytku například tak, že dítě má přání se s rodičem sejít až po tréninku, třeba jen o hodinu později, chtělo by jet za rodičem ne

v pátek večer, ale až v sobotu ráno, protože má například setkání se svými vrstevníky, při návštěvě rodiče nechce s ním objíždět příbuzné, ale chce mít jiný program apod. Přitom jde o dítě, které už je schopné a rozumově vyspělé natolik, že svoje přání dokáže odůvodnit. Přání dítěte však rodič v některých případech vnímá jako maření výkonu úředního rozhodnutí, podává trestní oznámení na druhého rodiče, čímž se navozuje nepřátelská atmosféra mezi rodiči a dítětem. Přitom tyto a jiné podobné změny lze vzájemně projednat a v klidu a za účasti dítěte dohodnout a přizpůsobit průběh styku programu a přání dítěte.

Časté jsou i situace, kdy styk rodiče a dítěte je určen rozhodnutím soudu, které není respektováno a je mařeno neustálými výmluvami rodiče, který má dítě ve výchově, zejména na nemoc dítěte v podobě nevolnosti dítěte, střevních potíží či zvýšené teploty. Později k tomu rodič přidává jako důvod nechuť dítěte jít s druhým rodičem, strach z něho či odpor k němu. To jsou typické situace, které se bezvýsledně řeší mnoho let, projednávají se na všech úrovních a medializují se. Výsledkem jsou naprosto zpretrhané vztahy mezi dítětem a rodiči a mezi těmi nejbližšími rodinnými příslušníky a dalšími příbuznými, přičemž dítě si tak vytváří mylný obraz o tom, jak by měla rodina fungovat.

Nelze než konstatovat, že **neustále protahované spory, ať díky jednomu nebo druhému rodiči, jsou pro dítě velmi škodlivé.** Dítě, které nemá častý kontakt s druhým rodičem, na něj zapomíná, vzájemně se odcizují, a tak čas hraje proti rodiči, který má rodičovskou zodpovědnost, jejímž obsahem je právo svoje dítě vychovávat. **Čas ale především hraje proti dítěti, které má právo na výchovu a péči obou rodičů.**

Možnosti působení na rodiče ze strany soudu k uzavření smírné dohody se rozšířily na základě novelizace občanského soudního řádu, která nabyla účinnosti 1. 10. 2008. V souladu s touto novelou může soud ve věcech péče o nezletilé děti (tj. včetně úpravy styku rodičů s dítětem) uložit účastníkům na dobu nejvýše 3 měsíců účast na mimosoudním smířím nebo mediačním jednání nebo rodinné terapii a tak **umožnit neautoritativní smíření účastníků a narovnání jejich vzájemných vztahů.**

I kdybychom neznali povinnosti rodičů, kteří mají být osobním životem a chováním příkladem svým dětem, určitě nás napadne, že přece kdo jiný než rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výcho-

vu dítěte jej od počátku života ovlivňují a vedou k jednání a chování, které považují za správné a vhodné. Na rodičovskou roli by se měl každý z nás připravovat, včetně výběru partnera, který bude tím pravým druhým rodičem pro moje dítě. Ale samozřejmě není málo situací, kdy přes uvážlivý výběr partnera a rodiče dítěte se vztah nevydaří a dojde k rozchodu nebo rozvodu manželství. O to víc by se **rodiče společného dítěte měli snažit rozejít jako slušní lidé a mít na paměti, že jako partneři a manželé se sice rozcházejí, nikoliv však jako rodiče.**

Na paměti by měli mít značné znevýhodnění svého dítěte, které miluje mámu i tátu, každého svým způsobem, a hrozně si přeje, aby mamka a taťka zase byli spolu.

Při sledování jednotlivých případů je třeba konstatovat, že je nutné v zájmu nezletilých, takto znevýhodněných dětí modernizovat postupy soudů a v rámci toho uzákonit rodinnou mediaci, rychlejší rozhodování soudů, častější využívání institutu změny rozhodnutí o výchově při neukázněném chování rodičů, kteří mají děti ve výchově, a citelnější postihy a jejich vymáhání. **Nezbytné je také respektovat osobnost dítěte, jeho psychiku a jeho přání a názory.**

Co lze říci závěrem?

Úmluva o právech dítěte zdůrazňuje, že „**dítě musí vyrůstat v rodinném prostředí, v atmosféře štěstí, lásky a porozumění, a pro jeho tělesnou a duševní nezralost zavazuje smluvní státy garantovat dítěti zvláštní záruky, péči a odpovídající právní ochranu před narozením i po něm**“.

To platí i pro Českou republiku, která byla jedním z prvních signatářů Úmluvy o právech dítěte. **Pokud se rodiče dětí nejsou schopni dohodnout a spoléhají na soudy a orgány sociálně-právní ochrany dětí, že jim pomohou problém vyřešit, aniž by oni byli ochotni udělat vstřícný krok, velice se mylí. Spoléhat na druhé a na všemocnost právních prostředků je od rodičů velmi alibistické, protože pro řešení narušených vztahů mezi rodiči a dětmi, někdy i mezi rodiči a prarodiči je třeba především projevu jejich vůle problém řešit. A narušené vztahy v rodině dětí velmi znevýhodňují.**

Věra Novotná,
předsedkyně Společnosti sociálních pracovníků ČR

Omluva

Omluva

V textu článku O smrti a umírání (Sociální práce / Sociální práce roč.10, č. 2, 2010, s. 64--70) jsem zcela neúmyslně použila doslovného znění částí odborných publikací prof. PhDr. RNDr. Heleny Haškovcové, CSc. Jednalo se o moji nedbalost v práci s primární literaturou, což by se akademickému pracovníkovi nemělo stát.

Velmi se omlouvám především paní profesorce Heleně Haškovcové a čtenářům za uvedení v omyl. Omlouvám se i redakci časopisu za jejich důvěru a zveřejnění příspěvku, který postrádal řádné odkazy na použitou literaturu dle bibliografické normy.

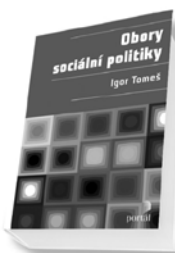
Doc. PhDr. Jitka Skopalová, Ph.D.

Ústav pedagogiky a sociálních studií PdF UP Olomouc

Inzerce

www.facebook.com/nakladatelstvi.portal

www.portal.cz

Igor Tomeš Obory sociální politiky

Kniha volně navazuje na publikaci *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Lze ji považovat za praktický výklad k uvedenému teoretickému pojednání, který seznamuje s mezinárodněprávním i českým právním rámcem, s hlavními principy uplatňovanými v jednotlivých oborech i s problémy, s nimiž se realizátoři sociální politiky zpravidla setkávají.

váz., 368 s., 569 Kč

Donald Kalsched Vnitřní svět traumatu

Autor se zabývá obrazy, jež se objevují ve snech a fantaziích lidí, kteří prošli traumatickými okolnostmi. Poukazuje na skutečnost, že právě obrazy, které měly zprvu ochranný charakter, se mohou stát destruktivními. Autor věnuje pozornost problémům závislosti, psychosomatických poruch a disociace a přístupu k nim.

brož., 344 s., 449 Kč

Heinz-Peter Röhr Závislé vztahy

Léčba a uzdravení
závislé poruchy osobnosti

Autor popisuje jak k chorobné závislosti dochází a jaké charakteristické formy na sebe může brát. Citlivě objasňuje, jak může emocionální zneužívání v rodinách vést k masivnímu narušení pocitu vlastní hodnoty, a ukazuje, jak může dojít u dotčeného člověka k osvobození a uzdravení.

brož., 152 s., 235 Kč

Pro Česko: Portál, s. r. o., tel. 283 028 203, e-mail: obchod@portal.cz
Knihkupectví Portál: Jindřišská 30, Praha 1 / Klapkova 2, Praha 8 / Dominikánské nám. 8, Brno
Pro Slovensko: portalslovakia@stonline.sk, tel. 00421 910 995 655, www.portalslovakia.sk

portal

Proces posouzení životní situace jako zdroj ohrožení dítěte (faktory ovlivňující posouzení ohrožených dětí)

The Assessment Process as a Risk for Children in Need (Factors Affecting the Assessment of Children in Need)

Jitka Navrátilová

Mgr. Jitka Navrátilová, Ph.D., je odbornou asistentkou na katedře sociální politiky a sociální práce Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. Ve své pedagogické činnosti se věnuje především prakticky orientovaným předmětům zaměřeným na studentskou praxi a supervizi, práci s rodinou a poradenství. Vede také organizaci zabývající se sociální prací s ohroženými rodinami.

Abstrakt

Cílem tohoto textu je na základě zahraničních i domácích výzkumů lépe porozumět faktorům, které ovlivňují kvalitu posouzení životní situace ohrožených dětí. Posouzení ohrožených dětí a jejich rodin je v centru pozornosti odborné i laické veřejnosti zemí s rozvinutou sociálně-právní ochranou dětí již nejméně dvě desetítky let, v české společnosti se témata související s problematikou posouzení diskutují jen v několika posledních letech. Dobré posouzení je přitom klíčem k efektivní intervenci a ke snížení rizika ohrožení dětí. Na základě profesionálního posouzení sociálních pracovníků a jiných profesionálů se realizují významná rozhodnutí, která se dotýkají dětí jak z krátkodobého hlediska, tak z hlediska dlouhodobého. Z řady výzkumných studií i z vyšetřování případů vážného zanedbání péče o dítě víme, že posouzení je složitý proces, který je ovlivněn řadou faktorů a je zdrojem mnoha otázek. Nedostatečná kvalita posouzení, jeho neúplnost nebo dokonce absence může být zdrojem závažných pochybení. V textu se proto zaměřuji na výzkumné poznatky o procesu posouzení a zvažuji principy, které by kvalitní posouzení mělo brát v úvahu s ohledem na snižování rizika pro ohrožené děti. V této stati vycházím z výzkumné produkce z našich i zahraničních zdrojů.

Klíčová slova

ohrožené děti, faktory procesu posouzení, kvalita posouzení, rodičovské kompetence

Abstract

The goal of this text is to gain deeper understanding of factors influencing the quality of life situation assessment of children in need. For the past two decades, such assessment of children in need and their families has been at the forefront of scientific research and public interest in countries with highly developed child protection. However, the Czech society has barely begun to discuss assessment-related issues. Accurate assessment represents a key step to effective intervention and lower risk potential for children in need. Professional assessment provided by social workers and other specialists results in relevant decisions with both short-term and long-term consequences to children's lives. Both academic research and case studies of serious neglect demonstrate that assessment is a complex process influenced by various factors that brings about many questions. Insufficient quality of the assessment process, its incompleteness or even absence, may lead to serious negative consequences for the children involved. Therefore, this article presents Czech and international research findings on the assessment process and suggests principles that should guide good quality assessment as to minimize risks to the children in need.

Keywords

children in need, assessment process factories, assessment quality, parents competency

Úvod

Otázky týkající se ohrožených dětí a jejich ochrany budi obvykle ve vyspělých společnostech výraznou pozornost a nezdůvada jsou doprovázeny veřejnými diskusemi, které mají značný emotivní náboj. Nejinak je tomu i v české společnosti, která je i několikrát ročně prostřednictvím médií konfrontována s případy velmi nebezpečného rodičovského „zacházení“ s dětmi, které v některých případech vedlo k tragickému úmrtí dítěte.

Otrěsný případ zanedbání péče o dítě řešili v sobotu 21. 8. 2010 kladenští strážníci. Krátce před půlnocí vyjízďeli do Komenského ulice, kde mělo v jednom z bytů dlouhou dobu nářikat dítě. Podle oznamovatele se toto nedělo poprvé, nářek dítěte se navíc neustále prodlužoval a stupňoval. Strážníci se snažili na obyvatele bytu, odkud se skutečně ozýval silný nářek, dozvonit. Na to však nikdo nereagoval, a proto pojala hlídka podezření, že je děcko ohroženo na životě nebo zdraví. Proto strážníci vyrazili bytové dveře a uvnitř bytu našli plačtivého osmnáctiměsíčního chlapce, který byl ve velmi zanedbaném stavu. V pokoji strážníci zjistili i rodiče chlapce, kteří byli oba značně podnapilí. Muž při orientační dechové zkoušce nadýchal 1,18 promile alkoholu, matka dítěte 1,63. Strážníci na místo okamžitě povolali Policii ČR a pracovníci sociálního odboru, která doporučila převoz dítěte do kladenské nemocnice.

(Citováno z: <http://www.mestokladno.cz/dite-plakalo-rodice-byli-namol/d-1413171/p1=2100019394>)

Tato medializace na straně jedné alarmuje veřejnost, že zde existuje závažný problém, na který je zapotřebí reagovat, na straně druhé však naši pozornost směřuje pouze k určitému okruhu tohoto problému. Mám na mysli to, že do centra pozornosti se dostávají ty nejhorší případy týrání a zneužívání dětí a v pozadí zůstávají případy dětí, které jsou zanedbávány či trpí nějakou formou méně výrazného ohrožení či znevýhodnění.

Vedle vlastního selhání rodičů je ovšem třeba pozornost věnovat také práci sociálních pracovníků a pracovníc. V řadě konkrétních případů se zdá, že nedokázali rozpoznat závažnost situace, ačkoliv o problémech rodiny věděli a vedli ji v evidenci svého úřadu.

Vinu za týrání sedmiletého Dominika D. z Brna neso kromě jeho rodičů také sociální pracovníci a celý systém sociální a zdravotní péče. Vyplyvá to z ana-

lýzy expertního týmu, jehož výsledky ve středu zveřejnil ministr práce a sociálních věcí Jaromír Drábek (TOP 09). Týrání sedmiletého chlapce měla podle Drábka zavinit nedostatečná kontrola ze strany sociálních pracovníc. Problém byl také v tom, že po nástupu nové sociální pracovníce došlo k úplnému zastavení přímé práce s rodinou, protože nenavštívila rodinu týraného Dominika přibližně 15 měsíců mezi lety 2008 a 2010. „Je nutná celá řada systémových změn. Výstupem činnosti expertního týmu je řada doporučení, která neprodleně promítneme do připravovaných legislativních úprav a metodického vedení,“ prohlásil Drábek. Rodinu sociální pracovníci sledovali od roku 2000. Ministerstvo práce a sociálních věcí ale přiznává, že kontrola probíhala rutinním způsobem, například to, jak má rodina uklizeno. Úřady údajně o utrpení chlapce věděly nejméně dva roky, přesto nezasáhly. V reakci na zveřejnění případu „odešla na vlastní žádost“ sociální kurátorka Úřadu městské části Brno-střed, kde rodina několik let bydlela. Otec a matka mučili svého chlapce hladem, surově ho tloukli a vymýšleli další způsoby fyzického týrání. V sedmi letech vážil chlapec 13 kilogramů a měřil něco málo přes metr.

(Citováno z: <http://www.nejvicinfo.cz/domaci-zpravicky/45023-za-tyrani-dominika-muze-stat-a-socialni-pracovnici-ukazala-expertiza-ministerstva.html>)

Svoji stať směřuji především k sociálním pracovníkům, kteří pracují s ohroženými a znevýhodněnými dětmi a jejich rodinami a jsou neustále konfrontováni s důsledky, které tato ohrožení přinášejí. Domnívám se, že právě důsledná pozornost věnovaná faktorům, které ovlivňují kvalitu procesu posouzení životní situace dítěte a jeho rodičů, může sociálním pracovníkům usnadnit proces posouzení i volbu vhodné intervence. S ohledem na to si v této stati kladu výzkumnou otázku: „Které faktory ovlivňují kvalitu procesu posouzení životní situace ohroženého dítěte?“

Předmět posouzení: vývojové potřeby dětí, rodičovské kompetence, rodina a faktory prostředí

Svoji diskusi o výzkumných poznatcích o procesu posouzení chci uvést objasněním základních dimenzí životní situace ohroženého dítěte, kterých si sociální pracovníci budou při posouzení především všimnat. Jak uvádí Navrátil (2007), v České republice existuje významná tradice tvorby nástrojů pro posouzení, a to zvláště v oblasti vývojových potřeb dítěte (Langmeier, Matějček,

Dunovský). V posledních deseti letech se k problematice posuzování potřeb ohroženého dítěte v kontextu sociální práce objevují práce Jiřího Kovaříka (2003), který při posuzování životní situace dítěte a rodiny zdůrazňuje nezbytnost brát v potaz tzv. sociálněekologické pole¹. Kritickou otázkou ovšem zůstává, do jaké míry se podařilo tyto nástroje zavést do praxe sociálních pracovníků a v jaké míře zůstaly pouze učebnicovými návod.

Ekosystémové myšlení je rovněž vlastní „Rámci pro posuzování životní situace dětí a rodin v nouzi (Framework for the Assessment of Children in Need and their Families), který vznikl na základě britského ministerstva zdravotnictví (Department of Health, 2000). Jeho autoři rozlišili tři dimenze životní situace dítěte, a to (1) vývojové potřeby, (2) rodičovské funkce, (3) rodinné a environmentální faktory (obrázek 1).

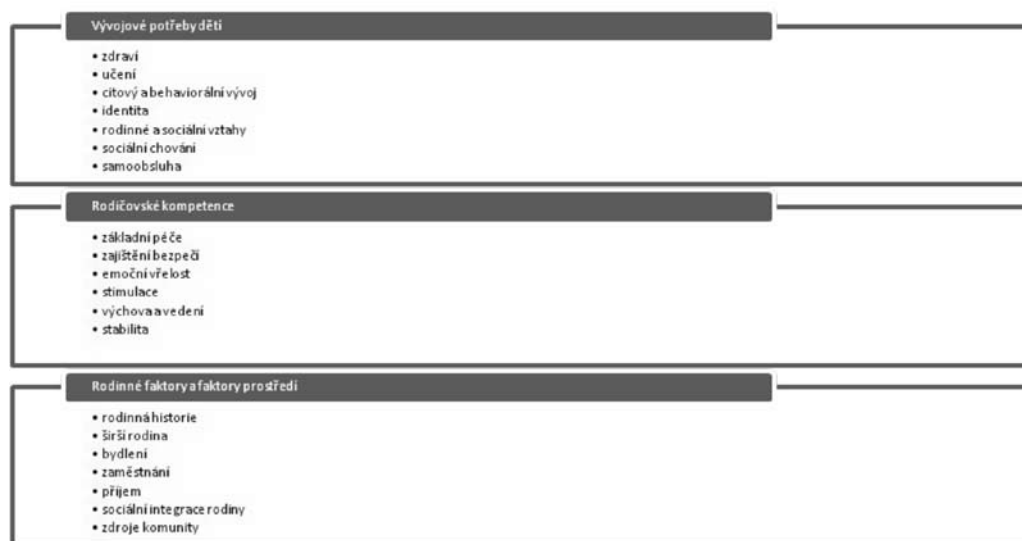
V prvním souboru posuzovaných charakteristik je pozornost věnována vývojovým potřebám dítěte. Jsou do něj zahrnuta témata pro posouzení: zdraví, vzdělávání, citový a behaviorální vývoj, identita, rodinné a sociální vztahy, sociální vystupování a dovednosti potřebné k samoobsluze. Rodičovské funkce mají být posouzeny z hlediska schopnosti zabezpečit dítěti základní péči, bezpečí, emoční vřelost, stimulaci, výchovu a vedení a také stabilitu. Mezi rodinné a další faktory prostředí autoři rámce zařadili rodinou historii a její fungování, širší rodinu, bydlení, zaměstnání, pří-

jem, sociální integraci rodiny a zdroje, které jsou v dispozici v komunitě.

V rámci sociálně-právní ochrany dětí v České republice nejsou ovšem očekávání ve vztahu k obsahu či formě posouzení přesněji specifikována. Z řady výzkumných studií vyplývá, že zaměření posouzení životní situace i jeho podoba je velmi výrazně ovlivněna charakteristikami jeho realizátorů (z hlediska motivace, kvalifikace, zkušenosti atp.). Jedním z klíčových faktorů se přitom zdá být nedostatečná kvalifikace českých sociálních pracovníků, která se stává příčinou odborné „slepoty“. Ta sociálním pracovníkům neumožňuje dostatečně rozlišovat faktory, které se na situaci podílejí, a také tyto faktory přiměřeně hierarchizovat (Holland, 2004). Ševčíková s Navrátilem (2010) také například ukázali, že absence metodického ukotvení procesu posouzení je zdrojem pocítovaného rizika na straně sociálních pracovníků (srovnej Kuchařová et al., 2010).

Pokud jde o zahraniční zdroje, ukazuje se, že mezi kritické body posouzení vývojových potřeb dětí náleží zejména schopnost přiměřené reflexe individuality dítěte, přiměřené zhodnocení jeho vztahové vazby (Holland, 2004). Holland také upozorňuje na další problém, který se týká spíše metodické korektnosti provedení posouzení vývojových potřeb dítěte. Studie ukazují, že sociální pracovníci svůj úsudek utvářejí na základě malého počtu spolehlivých pozorování.

Obrázek 1 Dimenze životní situace ohrožených dětí a rodin v nouzi (psychosociální faktory)

Ve vztahu k posouzení rodičovských kompetencí Jones (2009) tvrdí, že zásadním předpokladem úspěšné intervence v kontextu ochrany dětí je, aby rodiče dobře porozuměli nárokům rodičovství a také aby byli schopni určité reflexe svých rodičovských schopností. Tvrdí, že sociální pracovníci v některých případech přeceňují aktuální schopnost rodičů porozumět záměrům sociálních pracovníků i jejich schopnost provést předpokládané změny. Tolson et al. (1994) v těchto případech navrhuji provést posouzení rodičovských schopností v průběhu zapojení rodičů do řízené spolupráce, během které sociální pracovníci vytvářejí strukturované příležitosti ke změně. Tolson et al. poukazují na to, že v těchto případech je velmi důležité objasnit, co přesně se má vlastně měnit. V duchu úkolově orientované intervence pak vysvětlují, že rodičům musí být zřejmé, jak bude změna měřena, v jakém časovém horizontu se má odehrát, jakou podporu rodiče od sociálního pracovníka obdrží. Rodiče musí získat také informaci, jaké budou důsledky, pokud k žádné změně v oblasti péče o dítě nedojde. V souvislosti se strukturovanou intervencí, jejímž cílem má být rozvoj rodičovských kompetencí, jsou zajímavé výsledky výzkumů, které potvrzují, že výsledky intervence do rodinného systému jsou lepší, pokud existoval jasný plán intervence, psaná dohoda s rodiči a průběžné vyhodnocení dosažených úspěchů (Bechyňová, Konvičková, 2008).

Jak upozorňuje Navrátil (2009), posouzení životní situace probíhá zejména prostřednictvím verbální komunikace. V případech, kdy se rodiče z různých důvodů nedokážou dobře vyjadřovat, jsou v komunikaci pasivní, případně do komunikace mezi nimi a sociálním pracovníkem zasahují jiné komunikační bariéry (např. kulturní odlišnosti), mohou být tyto komunikační potíže vyhodnoceny jako nezájem rodičů o spolupráci. Ochoť ke spolupráci je ovšem velmi často sociálními pracovníky chápána jako základní předpoklad žádoucích změn a její odmítnutí může vést ze strany sociálních pracovníků k sankcím.

S ohledem na kompenzaci nedostatků v komunikaci vyžaduje podle Holland (2004) komplexita procesu posouzení využití kombinace různých technik sběru informací. Vedle rozhovorů je podle ní výhodné použít spektrum dalších technik posouzení, které zahrnují pozorování, škálová měření změn ve vývoji rodičovských kompetencí, použití validovaných testů aj. Výzkumy také na-

značují, že k chybám posouzení dochází, pokud se posouzení nerealizuje ve vztahu ke každému dítěti jednotlivě. Zatímco rodiče mohou být schopni starat se o jedno dítě velmi dobře, druhé mohou i podstatně zanedbávat (Turney et al., 2011).

Jak ukázal případ Evy Sivákové z roku 2005, je významným rozměrem posouzení životní situace ohroženého dítěte posouzení role otců. Malá Eva byla odebrána rodičům s odkazem na mentální postižení matky. Otec projevoval rodičovskou kompetenci i motivace se o narozené děvčátko starat. Přesto byla malá Evička umístěna do kojeneckého ústavu a byl podán návrh na odebrání dítěte z rodiny². Řada nedostatků v této oblasti se vztahuje k tomu, že sociální pracovníci neberou ve věcech péče o dítě otce v potaz (Navrátil, Navrátilová, 2008). Existuje rozsáhlá literatura o otcovství a v rámci ní se velká část výzkumů věnuje tomu, jak sociální pracovníci ignorují otce, případně opomíjejí jeho příspěvek nebo přenášejí na matku zodpovědnost za ochranu dítěte před nevhodným chováním otce.³ Sociální pracovníci by měli sbírat a analyzovat informace o otci, neboť může mít vliv na rodinu a dítě, a to i v případě, že nežije s nimi společně.

Farmer et al. (2008) poukazuje na to, že výsledky výzkumných studií upozorňují na potřebu brát do úvahy vliv biografických faktorů, které se dotýkají rodinného fungování a rodinné historie. Důležitost sledování historie rodiny jsem si uvědomila na případu klientky, která se na mne obrátila s problémem, že nemá se svými dětmi kde bydlet. Protože jsem byla v daném zaměstnání teprve krátce, udělala jsem si revizi všech případů, které byly na úseku řešeny. Zjistila jsem, že díky zavedenému systému, který nezohledňoval historii jednotlivých klientů, ale pouze historii případu, docházelo k tomu, že se stávalo, že jeden klient byl v evidenci referátu již několikrát. V praxi to znamenalo, že klientka přišla vždy po cca 3 letech na toto pracoviště se stejným problémem. Nemá s dětmi kde bydlet a hrozí jí umístění dětí do ústavní péče. S ohledem na to, že se nebrala v potaz historie klientky, získávala pro sebe a své děti pravidelně umístění v azylovém zařízení. Po vypršení lhůty, kdy mohla využívat tohoto bydlení, přišla opět na úřad se stejnou žádostí, jak tomu bylo minule. Takhle to u klientky probíhalo cca 8 let. Se znalostí historie klientky jsem tak její situaci viděla v širších souvislostech a mohla využít jiných typů intervence, než bych využila,

kdybych neznala tuto historii. Vedle sledování historie rodinné situace by posouzení mělo zohledňovat i další vlivy, které se v rodině mohou vyskytovat (např. duševní onemocnění rodičů, zneužívání návykových látek, přítomnost poruch učení rodičů...) a které mohou ovlivňovat schopnost rodičů uspokojit potřeby dětí.

V literatuře existuje řada důkazů o tom, že soudržnost rodiny je jednou ze základních kategorií fungování rodiny (Satir, 2007; Gjuričová, Kubička, 2009). Proto i při posuzování, zda není dítě vystaveno ohrožení, se přihlíží k tomu, jak rodina funguje z hlediska její soudržnosti. Přičemž nízká rodinná soudržnost je považována za významné riziko ohrožující dítě. Je to především proto, že malá míra propojenosti jednotlivých členů rodiny znamená vyšší míru izolovanosti každého z nich (Tolson et al., 1994). Málo funkční vzájemné propojení tak ovlivňuje kvalitu vztahů mezi jednotlivými členy rodiny. Takové rodinné prostředí nezakládá příhodné podmínky pro naplňování vývojových potřeb dětí a stejně tak blokuje rozvoj rodičovských dovedností. Sledování kvality rodinného fungování klade na sociální pracovníky řadu nároků. Není nic výjimečného, že v případech, kdy sociální pracovníci zjistí, že v rodině dochází k vážnému porušení rodinného soužití, doporučují rodičům návštěvy manželských a rodinných poraden, od kterých očekávají zlepšení vzájemných vztahů mezi rodiči. Nicméně v této souvislosti bych chtěla poznamenat, že přestože se může zdát, že zlepšení rodinného fungování je doménou psychologů, je zde významný prostor, který mohou sociální pracovníci využít při práci s rodinou dítěte. Navrátil a Navrátilová (2008) poukázali na to, že pozdně moderní doba klade řadu výzev pro praktickou činnost sociálních pracovníků. Jednou z nich je i to, že svým klientům pomáhá vytvářet a naplňovat jejich životní plány. V situaci, kdy sociální pracovníci pracují s rodinami, u kterých došlo k narušení rodinného fungování a tímto stavem je ohroženo i dítě, mohou velmi prakticky využít konceptu životní situace a sociálního fungování. Znamená to, že při posouzení rodinného fungování budou hledat silné stránky jak u rodičů, tak i u dětí, aby je mohli využít ke zlepšení kvality života rodiny. Porozumění zdrojům (silným stránkám), které má rodina k dispozici, vytváří prostor, ve kterém vznikají intervence směřující ke zlepšení rodinného fungování a situace dítěte v rodině (Pithouse, 2006).

S ohledem na vlastní zkušenost z praxe si uvědomuji, jak je někdy těžké všimnout si širších kontextuálních souvislostí případu ohroženého dítěte a jak snadné bývá upadnout do pasti sledování pouze toho, co máme před očima a co se zdá být na první pohled markantní. Právě neschopnost sociálních pracovníků vnímat své případy v souvislostech a sledovat další faktory, které vstupují do celého případu, mívá za následek nepřesné posouzení, které může mít však velmi nepříznivý dopad na dítě a jeho rodiče. Typickými příklady, kdy se případy posuzují jen velmi fragmentárně, jsou situace, kdy dochází sociální pracovník do rodiny, ovšem v rámci svých návštěv kontroluje především to, jestli je v domácnosti uklizeno. Jak poukazují Rushton a Dance (2005), sledování dalších faktorů není velkou částí sociálních pracovníků doceněno.

V rámci posouzení stojí před sociálními pracovníky nelehký úkol, neboť by měli být schopni rozpoznat jednotlivé faktory, které ovlivňují život dítěte, a stejně tak by měli být schopni analýzy této situace se zvláštním zřetelem na pochopení vztahu mezi rizikovými a protektivními faktory. Pozornost sociálních pracovníků by měla být směřována ke sledování naplňování vývojových potřeb dítěte, rodičovských kompetencí, stejně jako rodinným faktorům. Nejde však pouze o deskriptivní popis situace dítěte skrze tyto tři části trojúhelníku. Jde především o jejich analýzu a rozkrytí, jak v životě dítěte a rodiny působí. Právě tento systemický pohled je předpokladem, že sociální pracovník pochopí, o čem je životní situace dítěte a jeho rodiny, a na základě dobrého posouzení může zvolit přiměřenou intervenci.

Význam kvality posouzení životní situace pro ohrožené dítě

Počáteční i průběžné posouzení prvků životní situace klienta je klíčovým prvkem intervence. Od něj se odvíjí kvalita a efektivita celé práce s klientem (viz například Navrátil, 2007). V rámci procesu posouzení životní situace sociální pracovník získává informace od klienta a tyto informace zařazuje do relevantních kontextů (např. z oblasti teorie lidského chování, teorie komunikace, ale také z právního rámce společnosti, sociální politiky, z hlediska přístupu klienta ke zdrojům). Podstatou posouzení je určení činitelů rizikových (překážek, jež brání dosažení cíle) a protektivních (zdrojů růstu) v životní situaci klienta tak, aby

mohly být dosaženy cíle intervence. Součástí je také stanovení potřeb klienta, na jejichž saturaci jsou cíle intervence rovněž zaměřeny (Šišláková, 2006; Zatloukal et al., 2011).

Ukazuje se, že je velmi důležité, jak pracovník k posouzení přistupuje a jak se staví k řešení dilematických situací, které při posouzení životní situace vznikají. Jde například o to, zda v jeho rámci sociální pracovník zaujímá vůči klientovi direktivní, nebo spíše participativní přístup, koho do posouzení zahrnuje, zda se také opírá o informace dalších odborníků spjatých s případem, jaký je celkový charakter komunikace mezi ním a klientem, zda se snaží přistupovat k životní situaci klienta ve vši komplexnosti a zda reflektuje celý ekosystémový rámec jeho životní situace (Musil, 2004; Musil, Šrajer, 2008). V neposlední řadě je důležité, aby bylo posouzení prováděno na základě odborných metodik posouzení (Navrátil, 2009).

Přestože se kvalita posouzení zdá být mimořádně důležitá, nelze jednoduše říci, že dobré výsledky v oblasti sociální práce s ohroženými dětmi nezbytně plynou právě (jen) z kvalitního posouzení. Existují však jasné důkazy, že špatné posouzení zvyšuje pravděpodobnost negativních důsledků v péči o dítě (Sheppard et al., 2000). Existují výzkumné studie, které potvrzují, že absence kvalitního posouzení životní situace zneužívaných a zanedbávaných dětí vede k *opakovanému zneužívání dětí*. Nedostatky v posouzení jsou jednou z opakujících se charakteristik, která se objevuje v případech vážného poškození zdraví dítěte nebo dokonce jeho úmrtí (Farmer et al., 2008). Průtahy v posouzení životní situace a při rozhodování v případech, kdy jde o odebrání dítěte z rodiny a jeho umístění v náhradní péči, může vést k obtížím při nalezení trvalého náhradního umístění. Jde o to, že úspěšné náhradní umístění se získává obtížněji s tím, jak narůstá věk dítěte. V důsledku těchto průtahů některé děti dokonce nezískají trvalou náhradní rodinu vůbec (Kuchařová et al., 2010). Mezi závažná zjištění patří také to, že nedostatečné posouzení může vystavit dítě riziku dalšího nevhodného zacházení (Ward et al., 2006). V důsledku takového špatného posouzení může být dítě opakovaně umísťováno do různých rodin, které nejsou pro dítě vhodné. Z dlouhodobého hlediska je pak nebezpečné, že nestabilita v péči o děti často vede k sestupné spirále, která vede

přes zhoršující se emoční a behaviorální obtíže v dětství až k nezaměstnanosti v dospělosti.

Na jedné straně platí, že špatně provedené posouzení může mít potenciálně dlouhodobé následky, na druhé straně je přínosem kvalitního posouzení adekvátní pomoc. Dobré posouzení zvyšuje šance na návrat dítěte do původní rodiny (kde je takový návrat žádoucí), případně také urychluje vhodné umístění dítěte do rodiny náhradní (kde je umístění nezbytné). Jak již bylo řečeno, dobré posouzení zohledňuje životní kontext dítěte (Navrátil, 2009). Ukazuje se například, že v případech, kdy součástí intervence, která vychází z komplexního posouzení situace dítěte, je i práce s rodiči, zvyšují se šance návratu dítěte do jeho rodiny původu (Holland, 2004).

Posouzení není samozřejmě jediný významný faktor, který ovlivní výsledky intervence. Sehrává zde roli celá řada dalších faktorů, mezi něž patří například genetická výbava dítěte i rodičů, chování rodičů a jejich motivace, dostupnost zdrojů atd. V následujícím textu předkládám čtenářům různé faktory, které se v literatuře objevují jako stěžejní a jejichž podcenění sociálními pracovníky může být zdrojem rizika.

Známé rizikové body procesu posouzení

Nedostatečná kvalita, neúplné nebo dokonce žádné posouzení může být zdrojem závažných pochybení, která mohou vést k tragickým koncům. Proto je téma posouzení ohrožených dětí a jejich rodin v centru pozornosti odborné pozornosti již několik let. Dobré posouzení životní situace dítěte sociálním pracovníkem je přitom klíčem k efektivní intervenci a ke snížení rizika ohrožení dětí. Na základě profesionálního posouzení sociálních pracovníků a jiných profesionálů se realizují významná rozhodnutí, která se dotýkají dětí jak z krátkodobého hlediska, tak z hlediska dlouhodobého (Navrátil, 2009).

Z výzkumných studií, z vyšetřování úmrtí dětí ovšem víme, že posouzení je komplexní a složitý proces, který vyvolává řadu otázek. Turney et al. (2011) například uvádí, že na základě studia výzkumné literatury lze v rámci procesu posouzení určit pět problematických oblastí, které dělají sociálním pracovníkům problémy a ve kterých dělají také chybná rozhodnutí. Jedná se o téma (1) *prahu pro poskytování služeb*, (2) *nedostatečné zapojení dítěte do procesu posouzení*, (3) *nedostatky ve sběru*

informací, (4) nedostatky v provedení kritické analýzy a (5) nedostatky v multidisciplinární spolupráci. Tyto kritické body jsou nejenom častým zdrojem nejistoty sociálních pracovníků, mohou také generovat řadu dalších rizik. Ve své přehledové studii se těmto tématům věnuji, ale současně si všímám i nových oblastí, tak jak jsou referovány v různých výzkumně orientovaných textech.

Práh poskytování služby

To, zda se klientovi dostane potřebné služby, či ne, záleží na mnoha faktorech a není vždy ovlivněno rozhodnutím sociálního pracovníka. Úroveň problému, která je již považována za míru pro poskytnutí určitých služeb, se liší také podle kontextu. Kontextuální otázky jsou velmi podstatnou složkou pro pochopení praxe posuzování sociální situace. V různých zařízeních jsou používány různé postupy pro posuzování a jsou velmi konkrétně ovlivněny organizačními a situačními aspekty. Na proces posouzení mohou mít vliv například politické tlaky, veřejný zájem, nedostatek času a prostředků, etika a celková míra profesionality sociálních pracovníků. Watson a Westová (2006) tvrdí, že posouzení je ovlivněno řadou aspektů, a řadí mezi ně například iniciátora posouzení, převažující důvod posouzení, procedury a politiky organizace i osobní přístup pracovníka k procesu posouzení. Holland (2004) uvádí, že hlavními kontexty, které mohou ovlivňovat pohled sociálních pracovníků na práh poskytování služby, jsou oblast řízení sociálních služeb a druhou pak oblast definice sociálních problémů, které potřebu posouzení vyvolávají. Do oblasti řízení profesionální praxe patří témata: množství zdrojů (personálu, financí), úroveň kvalifikace, volby různých přístupů k posuzování. Druhá oblast se týká diskusí o povaze sociálních problémů, jejichž povaha má být posouzením rozkryta. Jak organizační aspekty, tak definice povahy řešeného problému ovlivňuje posouzení životní situace a následně vlastní intervenci.

Nutno však dodat, že velký vliv mohou mít také formy i obsahy veřejných debat. Zvláště v poslední době lze i v našich médiích pozorovat zvýšenou citlivost vůči tématům souvisejícím se sociálně-právní ochranou dětí. Charakter této debaty může výrazně ovlivňovat povahu praxe při posuzování i řešení jednotlivých případů. Například může v některých případech, kde by bylo za jiných okolností navrhováno umístění dítěte do náhrad-

ní péče, z důvodu obavy z medializace kauzy vést k zavržení této alternativy. Zajímavé hledisko k tématu vlivu sociálního kontextu na posuzování i praxi sociálních pracovníků přináší Fergusonova práce (2004), v níž poukazuje mj. na problémový charakter sociální práce, ve které nemohou být z podstaty věci garantovány stoprocentní výsledky, ačkoliv jsou veřejností očekávány.

Turney et al. (2011) uvádí, že úroveň prahu pro poskytování služby je ovlivněna: (a) povahou a kvalitou informací, které jsou dostupné o dítěti, rodině; (b) strategiemi, které sociální pracovník zvolí při analýze těchto informací; a (c) systémovými a organizačními faktory (dostupnost zdrojů, tlak na počty klientů, časové limity, procedury a postupy vyžadované organizací atd.). Vliv systémových a organizačních faktorů na podobu poskytované služby může být značný. Např. Chytil (2007), Lorenz (2007) a van der Laan (1998) v souvislosti s omezenými zdroji a snahou vlád ovlivňovat podobu sociální práce poukazují na to, že činnost sociálních pracovníků se stává zbožím, které má stejnou hodnotu jako ostatní nabízené služby. Samotná služba pomoci se stává předmětem nákupu, jak se to děje u běžných spotřebních věcí. Hugman (1998) poukazuje na to, že sociální pracovníci se stali producenty „welfare“ a uživatelé služeb se stali konzumenty. To, jestli bude tato služba nabízena, či nikoliv, pak nemusí být závislé na tom, jestli její potřebnost je pocítována těmi, kteří pomoc potřebují, ale podle toho, zda obtoží v konkurenční nabídce jiných služeb. Pokud nebude nějaká služba uznána za vhodnou, pak se ke klientům nedostane, byť by byla pocítována za potřebnou pro zlepšení jejich sociálního fungování. Vysoké prahy mohou znamenat, že děti a rodiny s opravdu vážnými problémy a s vysokým stupněm potřeby neobdrží včas potřebnou pomoc. To je zvláště významné v případech emočního zanedbání dětí (Farmer et al., 2008).

Otázka prahu poskytování služby je spojena rovněž s včasností posouzení. Obecně platí, že je lepší intervenovat, než vzniknou vážné problémy, které lze později těžce ovlivňovat. V této souvislosti je však zapotřebí poznamenat, že v praxi je často velmi těžce odhalitelné, kolika dětem by měla být poskytnuta péče. To do značné míry záleží také na schopnosti sociálních pracovníků posoudit pravděpodobnost, že dítě bude vystaveno určitému typu ohrožení (Munro, 2010). Turney et al. (2011) poukazuje na to, že výzkumy uka-

zují mnoho způsobů, jak lze sociální pracovníky podpořit v těchto obtížných situacích. Lze např. využít možnosti přítomnosti druhého sociálního pracovníka při opakovaných návštěvách u dlouhodobých případů. Tím se pracovník otevírá větším možnostem pro přehodnocování prahů pro poskytování intervence. Farmer et al. (2008) poukázala na to, že sociální pracovníci mají vůli intervenovat v oblasti ochrany dětí v případě, že mají děti do šesti let. Sociální pracovníci jsou tedy více ochotni intervenovat ve prospěch dětí předškolního věku.

Analýza a posouzení

Dobré posouzení je komplexní aktivita. Zahrnuje systematické a cílené sbírání informací, ale není jenom prostým procesem sběru faktů. Sociální pracovník na prvním místě potřebuje vědět, proč hledá informace, a potom musí být schopen zpracovat velké množství mnohotvárného a někdy protikladného materiálu a vidět jeho smysl – včetně porozumění jeho významu pro děti, pro rodiče – a rozhodnout, jak s tím naložit. To vyžaduje široké spektrum znalostí a dovedností, včetně schopnosti myslet analyticky, kriticky a reflektivně. Intuice v tomto procesu hraje také svou roli a může být zvláště užitečná při vytváření vztahu a při projevování empatie (Holland, 2004).

Kritické a analytické myšlení umožňuje sociálnímu pracovníkovi pečlivě zpracovat informace a metodicky umožňuje klást si otázky týkající se spolehlivosti jak zdrojů, tak i obsahu. Reflexe v praxi umožňuje pravidelné hodnocení předpokladů ve světle nových informací. Zatímco intuice má své místo ve zvažování. Intuice spočívající na zkušenosti sociálního pracovníka, na jeho praktické znalosti. Sama intuice nemusí být spolehlivá a může vést k předčasným úsudkům. Intuice může být místem dobrého startu, ale nikoliv místem ukončení přemýšlení. Použití intuice by mělo být vyvažováno kritickým uvažováním a reflexí.

Ze studií, které jsme analyzovali, je zřejmé, že provedení analýzy informací je trvalým problémem a že v procesu posouzení tato fáze vyžaduje zvláštní pozornost.

Podpora, supervize a konzultace

Práce sociálních pracovníků je výrazně ovlivněna absencí či přítomností určitých zdrojů opor. Za jednu z nejzákladnějších opor chápeme su-

pervizi. Poznatky o tom, jaký cíl by měla mít supervize v rámci ochrany dětí, přináší Gadsby Waters (1992). Zdůrazňuje, že v rámci sociálně-právní ochrany dětí je zapotřebí supervize, která je zaměřena na pracovníka. Supervizní setkání však nejsou pouze o hodnocení jeho výkonu, ale mají vést pracovníka k jeho vlastnímu sebeuvědomění, mají věnovat pozornost jeho emocím, obavám a úzkostem, které vznikají v důsledku povahy jeho práce. Stejně tam mají takto přinášet ocenění a podporu. Z uvedeného pohledu na supervizi je patrné, že je nejenom zdrojem odborné podpory sociálních pracovníků, ale je také nástrojem rozvoje jeho vlastní osobnosti, kreativity a prevence syndromu vyhoření. Supervize je tedy nástrojem, který chrání jak pracovníka, tak i jeho klienta.

Přestože je supervize již dlouhou dobu považována za úhlavní kámen profesionální praxe (Ford a Jones, 1987; Maroon, Matoušek, Pazlarová, 2007; Navrátilová, 2010; Sheafor, Horejsi, Horejsi, 2000), výzkumy naznačují, že změny v organizační kultuře ovlivnily způsob, jak je praxe řízena, a vedly k upřednostňování administrativní a řídicí funkce nad funkcí podpůrnou (Tsui, 2005; Munro, 2010). Jednou z příčin upřednostňování administrativního či řídicího pojetí supervizí je celospolečenský tlak na zlepšení výkonu a kontroly poskytovaných služeb. Tento vnější tlak ovlivňuje a formuje sociální práci. Tento tlak je zvláště zřetelný v 80. letech, kdy docházelo ke krizi sociálního státu. Stále zřetelněji se ozývaly hlasy ze strany politických představitelů, aby se sociální práce stala nástrojem k uskutečňování nových sociálních opatření (Van der Laan, 1987). Tyto hlasy volaly především po tom, aby cílem činnosti sociálních pracovníků byla především sociální kontrola a řešení či prevence sociálních problémů. Sociální práce je chápána v intencích kontroly, podpory změny a podpory sociálního zachování akceptovatelného života u těch, kteří toho nejsou schopni vlastními silami (Navrátilová, 2010). Takto chápány obsah činnosti sociálních pracovníků se dostává i do vymezení obsahu sociální práce. Např. v Británii a posléze i v dalších zemích dochází ke zdůrazňování manažerialistických aspektů sociální práce (Adams, 1996; Ferguson, 2008; Gorman, 2000; Keeping, 2008). To mělo samozřejmě vliv na supervizi. Supervize byla stále více chápána jako prostor, v rámci něhož dochází ke kontrole výkonu supervidovaného (sociálního pracovníka) a evaluace poskytované služby. Takovým příkladem je i definiční vymezení vzdělávací supervize od Caspiho a Reida (2002).

„Supervize může být definována jako kontrola práce druhého pracovníka se sankční autoritou monitorovat a řídit jeho výkon s cílem zajistit dostatečný výkon (včetně spokojenosti klienta).“

Takto pojatá supervize poskytuje pracovníkům jasná a specifická vodítka, podle kterých se mohou řídit při práci se svými klienty, aniž by je poškodili nějakým svým nevhodným krokem (Kanter, 1983). Oproti tomu se však stále častěji ozývají hlasy, které hovoří o tom, že vlastní zkušenost stejně jako zkušenost klienta lze interpretovat z různorodých perspektiv, a proto je nezbytné při práci s klienty reflexivně zvažovat jejich životní situaci (Ferguson, 2008; Fook, 2002, Navrátil, Navrátilová, 2008).

Nutnost reflexivního uvažování je zvláště citelně pocítována u složitých rodinných situací, kdy může sociální pracovník velmi snadno pod tlakem multiproblémovosti případu ztratit orientaci a upadnout do stereotypního způsobu myšlení (Burton, 2009, in Turney, 2011). Je velmi těžké změnit zaběhnuté způsoby myšlení. Porozumění tomu, co je příčinou určitého chování pracovníků, proč smýšlejí určitým způsobem, co ovlivňuje volbu jejich intervencí, je spojeno s celkovou kulturou organizace. V našich podmínkách upozornil Musil (2004) na to, že kultura organizace je spojena se společnými představami pracovníků jedné organizace o tom, jak a proč je dobré v tom či onom případě postupovat. Kultura organizace v jeho pojetí je jedním z významných aspektů, které ovlivňují přístup pomáhajících pracovníků ke klientům. Proto je nezbytné, aby měli sociální pracovníci bezpečný prostor, ve kterém mohou uvažovat o tom, co dělají a jaký dávají smysl praktickým a emočním tlakům vyplývajícím z jejich práce (Thompson a Thompson, 2008). K tomuto účelu má sloužit supervize, v rámci níž mohou sociální pracovníci reflektovat svoji zkušenost praxe a mohou promyslet své chápání klientovy situace. Supervize tak vytváří prostor pro to, aby praktici mohli znovu přezkoumat své posouzení klientovy situace. Toto se ukazuje nezbytným z několika důvodů: mohou být k dispozici nové informace a je zapotřebí je s plnou vážností posoudit, a to zvláště tehdy, když se zdají být v rozporu s původním chápáním situace. Stejně tak je zapotřebí brát v potaz, že situace v rodině není statická, ale neustále se mění. Proto je nutné zohlednit dynamiku procesu práce s rodinou. Přezkoumání je v tomto ohledu nezbytné, protože ověřuje

správnost původního posouzení. Přezkoumání je cenné v tom, že může přinést informace o tom, že jsme udělali původně špatné závěry.

Supervizor by měl využít pohled sociálních pracovníků „zvenčí“, aby mohl zpochybnit jejich předpoklady, předsudky a stereotypní uvažování a pomoci jim, aby zůstali nezaújatí a s otevřeným myšlením (Burton, 2009, in Turney, 2011). Může jim také pomoci udržet dítě v centru jejich analýzy, neboť požadavky a potřebnost rodičů by mohly u sociálních pracovníků způsobit, že ztratí ze zřetele zájem ohroženého dítěte.

Přestože se zdá být supervize klíčovou pro celý proces práce s klientem, je pro řadu pracovníků sociálně-právní ochrany dětí u nás nedostupnou, jak ukázala studie Kuchařové et al. (2010). Jednou z příčin nedostupnosti, které byly zjištěny na základě této studie, jsou omezené zdroje organizací pro zajištění supervize svým pracovníkům. Ovšem vedle toho hraje roli nezájem pracovníků o ni. Raději se spoléhají na vlastní úsudek či upřednostňují konzultace se svými kolegy či s externími odborníky, než by řešili své nejasnosti se supervizorem.

Profesionální úsudek a využívání dotazníků a škál

Jak jsem již výše poznamenala, posouzení je naprosto klíčovým v celém procesu práce s klientem. V rámci vývoje sociální práce můžeme zaznamenat různé přístupy a postoje k tomu, jakými metodami lze dojít k posouzení. Jedním ze silných proudů, který má v současné době na západě velký vliv, je „evidence-based“ přístup, který je charakteristický tím, že zdůrazňuje *sepětí s vědeckými metodami*. Ačkoliv i u jiných přístupů ke vzdělávání v sociální práci můžeme sledovat jejich spojení s výzkumem, tento přístup je primárně založen na tom, že základem pro rozhodování sociálních pracovníků musí být *vědecky ověřené důkazy* (Sackett, 1999; Griffith, 1999; Sheldon, 2001; Webb, 2001). Toto hlavní východisko má samozřejmě i vliv na to, co je v rámci vzdělávání sociálních pracovníků zdůrazňováno a jakou podobu má samotný výkon sociální práce. V praxi to znamená, že sociální pracovník využívá vědecky ověřených nástrojů, jako jsou např. standardizované škály a dotazníky (např. Ontarijský dotazník zanedbávání dítěte), jako podpory pro rozhodování v době, kdy zvažuje intervence. Takovým příkladem může být například

využití standardizovaných dotazníků u některých klientů. Pokud má sociální pracovník důkaz o tom, že v případě sehrává roli alkohol, ale nedovede odhadnout, o jak velký problém se jedná, pak užití standardizovaného dotazníku může výrazně pomoci při určení míry problému s alkoholem. Autoři Gambrell (1999, 2001), Sheldon a Chilvers (2000) uvádějí, že v rámci tohoto přístupu jsou praktici vedeni k tomu, aby mohli rozpoznat neopodstatněné názory a předpoklady, které jsou zřejmě v přístupech neopírajících se o vědecky podložené důkazy. Díky logice a evidenci budou moci podpořit to, co ostatní mohou nazývat praktickou moudrostí.

Existuje však řada autorů, kteří upozorňují na rizika spojená s využitím tohoto přístupu při procesu posouzení (Webb, 2001). Tyto nástroje mohou hrát významnou roli při posouzení, nicméně sociální pracovníci by měli být opatrní při jejich využívání. Pouze spoléhání se na tuto metodu může být velmi nebezpečné. Proto je zapotřebí využívat tyto metody jako součást širšího posouzení životní situace dítěte. Klíčové poselství z těchto studií je to, že by se k těmto metodám mělo přistupovat jako k pomůcce pro profesionální úsudek, nikoliv jako náhradě za něj.

Pravidelné využívání těchto nástrojů by vyžadovalo obrovské změny v kultuře sociální práce. Posouzení nemůže být nahrazeno „algoritmy“ (Daniel et al., 2009, in Turney et al., 2011), ale není možné jednoduše ignorovat tyto nástroje. Rozumné využívání těchto nástrojů by mohlo přispět ke zlepšení hodnocení a k podpoře odborného úsudku sociálních pracovníků (Bentovim et al., 2009; Holland, 2004).

S ohledem na to, že posouzení sociálního pracovníka je výchozí pro stanovení intervence, může se stát, že nevhodné posouzení povede k volbě intervence, která bude znevýhodňující pro dítě či pro rodinu. Na tuto problematiku u nás upozornil také Musil (2004), který poukázal na to, že sociální pracovníci mohou svými stereotypními představami „diskriminovat“ některé klienty tím, že jim nenabídnou služby, které by jim pomohly zlepšit jejich sociální fungování. Tento názor podporují také výsledky výzkumu Kuchařové et al. (2010), ze kterého vyplývá, že sociální pracovníci se při posouzení opírají o vlastní zkušenost, která je však spíše než neflektovanou, obecně tradovaným postojem, který je běžný pro dané pracoviště. Domnívám se, že právě nevěnová-

ní pozornosti tomu, na základě čeho si sociální pracovníci vytvářejí svůj profesní úsudek, který je východiskem pro jejich posouzení, je významným faktorem, který podporuje znevýhodnění dětí.

Praxe založená na vztahu

Otázky vztahu mezi sociálním pracovníkem a klientem hrají klíčovou roli v procesu řešení případu. To, čím se odlišují pracovníci pomáhajících profesí od jiných povolání, je dáno právě důležitostí existence vztahu mezi pomáhajícím a klientem (Kopřiva, 1997). Vztahy, které se vytvářejí mezi sociálním pracovníkem a rodiči při posouzení, se vyznačují dvojí funkcí. Na jedné straně umožňují to, aby proces vůbec probíhal, a na straně druhé poskytují relevantní informace. K odhalení důležitosti vztahu mezi pomáhajícím a klientem významně přispěl Carl Rogers na konci 50. let, který vycházel z toho, že má-li u klienta nastat konstruktivní změna, musí být splněny určité podmínky. Následovníci Rogerse vycházejí z toho, že pomáhající pracovník má být ke klientovi empatický, kongruentní a má jej akceptovat. Zastánci přístupu zaměřeného na osobu, jehož je zakladatel Rogers, pak vycházejí z toho, že splnění těchto tří podmínek je dostačující k tomu, aby mohla u klienta nastat změna (Dryden, 2008). To, co je podstatné z tohoto přístupu pro sociální pracovníky, je odkaz na to, že pomáhající pracovník, v našem případě pracovník OSPOD, je důležitou součástí procesu změny u klienta. Způsob, jakým přistupuje ke klientovi, může mít velmi zásadní vliv na postoje klienta a jeho snahu změnit svoji problematickou životní situaci. Přestože jsme si vědomi, že řešení případu ovlivňují ještě další okolnosti, vztah mezi pracovníkem a klientem má mezi nimi významné postavení.

Turney et al. (2011) poukazuje na to, že studie zdůrazňují, že dobré posouzení je založeno na důkladném porozumění dítěti a rodinné situaci, s ohledem na potřeby a silné stránky rodiny. Pro získání potřebných znalostí musí odborníci pracovat přímo s dítětem a rodinou. To dává do popředí význam profesních vztahů a jejich roli nejenom v procesu posouzení, ale také v dalších fázích profesionální spolupráce. Holland (2004) výzkumně ověřila, že existuje nezanedbatelný důkaz o tom, že povaha rodičovských vztahů s profesionály ovlivňuje proces rozhodování vycházející z posouzení. Na důsledky absence tohoto vztahu poukázala ve výzkumné studii Kuchařová

et al. (2010). Nevytvoření vzájemné důvěry a vztahu vede klienty k bojkotování spolupráce a nevraživosti vůči sociálním pracovníkům. V takovém případě se pracovníci nemohou věnovat práci s rodinou a nejsou schopni adekvátního vyhodnocení vývoje případu. Jak ukázala studie Farmera a Lutmana (2009), nedostatek rodičovské angažovanosti vedl k menšímu zásahu, neboť rodiče blokovali přístup k důkazům. Neochota rodičů spolupracovat se sociálními pracovníky a naopak může být tak velmi výraznou bariérou, která dopadá na dítě.

Dětský hlas

Při práci sociálních pracovníků je velmi důležité zohledňovat hlas dítěte či mladého člověka. Je to jedním z předpokladů pro dobré posouzení (Turney et al., 2011). Pokud není tento předpoklad splněn, má závažné důsledky. Dobrá praxe s dětmi a mladými lidmi zahrnuje také čas na budování vztahů, naslouchání jim, poskytování podpory, možnost pochopení posouzení a nabízení jim možnosti volby tam, kde je to možné (Bell, 2002). Nicméně výzkumy ukazují, že existuje stále hodně problémů s tím, aby pracovníci vytvářeli a udržovali vztah s dětmi a uplatnili jejich hlas v posouzení. Hraje zde roli řada faktorů, které ovlivňují vztah mezi praktiky a dětmi či mladými lidmi (například časové omezení, nedostatečné dovednosti nebo nízká sebedůvěra, že dokážou pracovníci dobře řešit své případy, stejně jako nedostatečně dávaná podpora pracovníků, která by zajistila, aby nebyli zahlceni. Stejně tak zde může s hrát svoji roli i pocit dítěte, že nemůže být v tomto vztahu otevřen, protože se bojí důsledků, které by to mohlo představovat pro jeho rodiče.

Udržování dítěte v centru pozornosti v rámci procesu posouzení může být problematické zvláště ve vztahu ke starším mladým lidem. Turney et al. (2011) poukazuje na to, že řada studií prokázala, že existuje nechuť mladé lidi zahrnovat do tohoto procesu, a to ať už z hlediska obavy, že by mohly být zataženy do institucionální péče, nebo v reakci na tlaky související s přidělem zdrojů. Tato nižší míra zapojení může také reflektovat nepochopení zranitelnosti starších mladých lidí. Mladí lidé jsou tak necháni sami sobě, zvláště pak v situacích, kdy odmítnou počáteční kontakt. Zanechání je vlastnímu osudu je však velmi zrádné, protože nejčastější příčinou úmrtí ve skupině

16–17 let je sebevražda. Proto je důležité, aby si praktici uvědomili dopad zneužívání a týrání na tyto mladé lidi, a že instituce by měly odpovídat na potřeby těchto mladých lidí (Brandon et al., 2008, 2009, in Turney, 2011).

Jak ukázala výzkumná studie Kuchařové et al. (2010), někteří rodiče ztěžují sociálním pracovníkům vidět problémy dětí, tím, že se například utajují adresy bydliště, kde se zdržují s dítětem, se může stát, že nebude dětem věnována dostatečná pozornost.

Efektivní posouzení v rámci multiinstitucionální spolupráce a interprofesionální skupiny

Problémy, se kterými přicházejí rodiče se svými dětmi za sociálními pracovníky, se vyznačují velmi často multiproblémovostí a vyžadují od sociálních pracovníků, aby byli schopni využít velkou řadu znalostí, dovedností, aby byli schopni komplexně posoudit situaci dítěte (Musil, 2004; Navrátil, 2009; Navrátilová 2010). Práce s rodinou tedy potenciálně zahrnuje, podle povahy jejích problémů, participaci řady organizací a specializovaných pracovišť, a to státních i nestátních. Velmi často jde zejména o poskytovatele odborných služeb potřebných pro řešení obtížné životní situace rodiny. Jak ukazuje studie Kuchařové et al. (2010), jedná se velmi často o dětské psychology, psychiatry a lékaře dalších odborností, rodinné poradny, logopedické poradny, soudy a orgány v trestním řízení (policie, státní zastupitelství), pracovníky škol a školských zařízení, včetně zařízení pro výkon ústavní výchovy, ochranné výchovy a preventivně výchovné péče.

Zdá se být jasné, že odborníci by měli pracovat společně ve prospěch dítěte. V této souvislosti poukazuje Turney et al. (2011) na řadu problémů, které se mohou vyskytnout. Jedním z nich je to, že se hledají účinné způsoby, jak zvládat různé profesní perspektivy a kultury – například otázka důvěrnosti ve vztahu ke klientovi a hranice sdílení informací s ostatními. Obecně řečeno, existují důkazy o důležitosti koordinovaného multiinstitucionálního posouzení pro rodiny, a to zvláště v případech, kdy existuje profesionální kultura dobré komunikace mezi těmito institucemi.

Výsledky výzkumné studie Kuchařové et al. (2011) hovoří o tom, že existence a funkčnost vztahů mezi orgány sociálně-právní ochrany dětí a dalšími organizacemi představuje významný

předpoklad nejen pro komplexní a účinný postup, ale také pro identifikaci ohrožení dítěte a zahájení práce s rodinou. Znamená to, že dobré posouzení životní situace je do značné míry ovlivněno multidisciplinární a multiinstitucionální spoluprací.

I v rámci této spolupráce existuje určitá hierarchie. Na toto poukazují výzkumné studie Dickense (2007) a Kuchařové et al. (2010). Někteří odborníci mohou být v rámci soudního řízení považováni za statusově vyšší odborníky (obvykle lékaři nebo psychologové) a ti mají přednost před zájmy sociálních pracovníků. Na této hierarchizaci se ovšem do značné míry podílejí sami sociální pracovníci, a to zejména v případech, kdy jsou si nejisti správným postupem při práci s ohroženým dítětem. V tomto ohledu odborníci (zejména psychologové) plní určitou podpůrnou funkci – pracovníci OSPOD s nimi konzultují postup práce s rodinou a legitimizují svá rozhodnutí odkazem na názor odborníka, případně znalecké posudky. Ovšem spoléhání se na opakovaná rozhodnutí odborníka mohou být v některých případech použita k odložení obtížných rozhodnutí a mohou zvýšit zpoždění u obtížných případů, což může rozvíjet sociální exkluzi dítěte (Dickens, 2007).

Závěr

Cílem této stati bylo lépe porozumět faktorům, které ovlivňují kvalitu posouzení životní situace ohrožených dětí, a upozornit na to, že sociální pracovníci ne vždy zaměřují svoji pozornost ke sledování faktorů, které jsou součástí životní situace klienta, což může mít velmi neblahé důsledky pro jejich klienty. Svoji pozornost jsem zaměřila především na ty faktory, které celý proces posouzení velmi často matou a působí sociálním pracovníkům mnoho praktických problémů, jejichž důsledky mohou mít na život dítěte či jeho rodiny fatální dopad. S ohledem na to, že považuji sociální pracovníky za ty, kteří mohou dětem svými rozhodnutími otevírat cesty k jejich rozvoji, či je znevýhodňovat v důsledku svých chybných kroků, rozhodla jsem se, že se pokusím shrnout informace a nové poznatky o tom, co působí sociálním pracovníkům největší problémy a kdy také nejčastěji chybují.

Zaměřila jsem se především na faktory, které se na základě zahraničních a domácích výzkumných prací ukazují jako rizikové body procesu posouzení. Na základě studia literatury jsem zjistila, že mezi nejvýznamnější faktory, které jsou průběh-

ským kamenem schopnosti sociálních pracovníků kvalitně posoudit situaci dítěte a jeho rodiny, patří: *práh poskytnutí služby*, kdy se rozhoduje, zda má být klientovi poskytnuta služba, či nikoliv; *rodičovské kompetence*, v rámci nichž pracovníci stojí před rozhodnutím, zda rodiče mají dostatečné schopnosti k tomu, aby mohli dítěti zajistit řádnou výchovu a vývoj; *rodinné prostředí a jeho kontext*, v rámci něhož sociální pracovníci posuzují, zda nehrozí dětem rizika vycházející z tohoto prostředí, popřípadě se učí pracovat se zdroji podpory obsaženými v tomto prostředí a využívat je ke snížení rizik; faktor *analýzy sesbíraných informací a tvorby profesionálního úsudku*, které se dlouhodobě ukazují jako oblasti, kde dochází k nejčastějším chybám v rámci posouzení situace ohroženého dítěte; organizační faktory, vyjádřené především v *poskytování podpory* sociálním pracovníkům, jako je *supervize, konzultace či možnost multiinstitucionálně či mezioborově spolupracovat*, jsou výzkumně zaznamenány jako klíčové pro úroveň kvality posouzení; v neposlední řadě bylo výzkumně prokázáno, že na kvalitě posouzení má výrazný podíl *vzájemný vztah*, který se vytváří mezi pomáhajícím a rodinou, neboť prostřednictvím něho je umožněno sociálnímu pracovníkovi více do hloubky pronikat do složitosti a spletnosti případu, u kterého má provést posouzení, a rovněž otevírá možnosti pro kooperaci rodičů dítěte na řešení problémové životní situace.

Na základě studia citované literatury jsem zjistila, že nízká kvalita posuzování se obvykle vyznačuje již počátečním *špatným sběrem informací*. Nerelevantní či neúplné informace jsou jako střípky z mozaiky, které i přes veškerou následnou snahu sociálních pracovníků neutvoří celistvý obraz o situaci dítěte a bude je nutit domýšlet si vlastní podobu obrazu rodiny, která může jen stěží kopírovat skutečný stav rodiny. Snížení hodnoty posouzení je velmi často také spojováno s nízkými analytickými schopnostmi sociálních pracovníků, kteří upřednostňují raději *deskriptivní podobu získaných informací*, aniž by je měli snahu analyzovat a reflektovat v širších kontextech. Výzkumy rovněž poukazují na to, že pokud pracovníci nezapojí do procesu posouzení i samotného klienta (včetně dítěte), je většinou jeho kvalita nízká, protože nejenomže *nezohledňuje klientův pohled* na vlastní situaci a její řešení, ale bere mu i možnost, aby se mohl aktivně podílet na řešení vlastního problému.

Naopak dobré posouzení je většinou charakterizováno *kvalitním sběrem informací*, který umožňuje znalost životní situace a její historie, a to jak u dítěte, tak u jeho rodičů. Stejně tak obsahuje *minulé zásahy do životní situace a jejich účinnost či neúčinnost*. Kvalita posouzení se zvyšuje se schopností sociálních pracovníků *analyzovat a reflektovat* získané informace, stejně jako *využívat informací různých zdrojů*. Stejně tak je nezbytné, aby sociálnímu pracovníkovi bylo toto posouzení smysluplné, aby *porozuměl tomu, proč je zapotřebí udělat posouzení*, k čemu by mělo vést, k jakým možným změnám v životě dítěte a jeho rodiny by mohlo dojít.

Proces posouzení klade na sociálního pracovníka obrovské nároky. Jsem si vědoma, že tlaky plynoucí z tohoto procesu na pracovníky mohou být někdy neúnosné, a to zvláště v situacích, kdy tito pracovníci musí vedle tlaku plynoucího z procesu řešení případu ohroženého dítěte čelit i dalším tlakům (např. organizačním, strukturálním...). O to důležitější je poskytování podpory pracovníkům, aby byli schopni co nejlépe zvládnout posouzení.

Na základě studia citované literatury se ukazuje, že mezi nejvýznamnější okolnosti, které přispívají k podpoře sociálních pracovníků, patří vytvoření vhodného organizačního a profesního klimatu, které předpokládá: organizační kulturu, jež *podporuje reflexivní způsoby uvažování* u svých pracovníků; *umožňuje a aktivně podporuje spolupráci* s dalšími zainteresovanými pracovníky; *nepřetěžuje své pracovníky* neúměrným množstvím klientů; dává jim *k dispozici takové technické zázemí*, které jim usnadňuje práci s klienty (např. existence vhodných záznamových databází); dbá na to, aby se sociální pracovníci neustále *vzdělávali* a rozvíjeli své profesní znalosti a dovednosti; a především jim *umožňuje reflexivně zaměřenou supervizi*.

Velký mandát, který je dán sociálním pracovníkům a díky němuž mohou v některých případech na dlouhou dobu ovlivnit život dítěte a dát mu tak šance postavit se dobře do života či mu svým chybným úsudkem znesnadnit cestu životem, s sebou přináší velké výzvy nejenom pro samotné sociální pracovníky do jejich každodenní praxe, ale také pro formování identity sociální práce. Svým příspěvkem bych chtěla podpořit sociální pracovníky v jejich každodenním hledání správných řešení v životech klientů, kteří se na ně ob-

racejí v naději, že jim mohou pomoci najít nový směr v řešení obtížných životních situací, se kterými se potýkají.

Seznam literatury:

- ADAMS, R. **Social Work and Empowerment**. London: Macmillan, Practical Social Work, BASW, 1996.
- BECHYŇOVÁ, V., KONVIČKOVÁ, M. **Sanace rodiny. Sociální práce s dysfunkčními rodinami**. Praha: Portál 2008.
- BELL, M. **Promoting children's rights through the use of relationship**. *Child and Family Social Work*, 2002, 7: s. 1–11.
- BENTOVIM, A., COX, A., BINGLEY MILLER, L., PIZZEA, S. **Safeguarding Children Living with Trauma and Family Violence: Evidence-based assessment, analysis and planning interventions**. London: Jessica Kingsley Publishers 2009.
- BRANDON, M., BELDERSON, P., WARREN, C., HOWE, D., GARDNER, R., DODSWORTH, J., BLACK, J. **Analysing Child Deaths and Serious Injury through Abuse and Neglect: What Can We Learn? A biennial Analysis of Serious Case Reviews 2003–05**. Research Report DCSF-RR023. University of East Anglia: 2009. In TURNEY, D., PLATT, D., SELWYN, J., FARMER, E. **Social work assessment of children in need: what do we know? Messages from research**. 2011.
- BRANDON, M., BAILEY, S., BELDERSON, P., GARDNER, R., SIDEBOTHAM, P., DODSWORTH, J., WARREN, C., BLACK, J. **Understanding Serious Case Reviews and their Impact: A Biennial Analysis of Serious Case Reviews 2005–07**. Research Report DCSF-RR129. University of East Anglia: 2009. In TURNEY, D., PLATT, D., SELWYN, J., FARMER, E. **Social work assessment of children in need: what do we know? Messages from research**. 2011.
- BURTON, S. **The oversight and review of cases in the light of changing circumstances and new information: how do people respond to new (and challenging information?)** London: Centre for Excellence and Outcomes in Children and Young People's Services (C4EO). 2009. In TURNEY, D., PLATT, D., SELWYN, J., FARMER, E. **Social work assessment of children in need: what do we know? Messages from research**. 2011.

- CASPI, J., REID, W. J. **Educational supervision in social work: A Task-centered model for field instruction and staff development.** New York: Columbia University Press, 2002.
- DANIEL, B., TAYLOR, J., SCOTT, J., BARBOUR, M. **Noticing and Helping the Neglected Child: A Systematic Review of the Literature.** Unpublished Report. London: Department for Children, Schools and Families 2009. In TURNEY, D., PLATT, D., SELWYN, J., FARMER, E. **Social work assessment of children in need: what do we know? Messages from research.** 2011.
- DICKENS, J. **Child neglect and the law: catapults, thresholds and delay.** *Child Abuse Review.* 2007, 16 (2), s. 77–92.
- DRYDEN, W. **Poradenství: stručný přehled.** Praha: Portál, 2008.
- FARMER, E., MOYERS, S., LIPSCOMBE, J. **Fostering Adolescents.** London: Jessica Kingsley Publishers, 2004.
- FARMER, E., STURGESE, W., O'NEILL, T. **The Reunification of Looked After Children With Their Parents: Patterns interventions and outcomes.** Report to the Department for Children, Schools and Families, School for Policy Studies, University of Bristol 2008.
- FERGUSON, H. **Protecting children in Time: Child Abuse, Child Protection and the Consequences of Modernity.** Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004.
- FERGUSON, H. **The Theory and practice of critical best practice in social work.** In JONES, K., COOPER, B., FERGUSON, H. **Best Practice in Social Work: Critical Perspectives.** Houndmills, Basingstoke, Hampshire, New York: Palgrave Macmillan, 2008.
- FORD, C., JONES, A. **Student supervision.** London: Macmillan Education LTD, 1987.
- FOOK, J. **Social Work: critical theory and practice.** London: Sage, 2002.
- GADSBY WATERS, J. **The supervision of child protection work.** USA: Avebury, 1992.
- GAMBRILL, E. **Evidence-Based Practice: An Alternative to Authority Based Practice.** *Families in Society*, 1999, 80, s. 341–350.
- GAMBRILL, E. **Educational Policy and Accreditation Standards. Do They Work for Clients?** *Journal of Social Work Education*, 2001, 37, s. 226–239.
- GJURIČOVÁ, Š., KUBIČKA, J. **Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy.** Praha: Grada 2009.
- GORMAN, H. **Winning Hearts and Minds? – Emotional Labour and Learning for Care Management Work.** *Journal of Social Work Practice*, 2000, roč. 14, č. 2, s. 149–158.
- GRIFFITHS, P. **The Challenge of implementing evidence based health care.** *British Journal of Community Nursing*, 1999, roč. 4, č. 3.
- HOLLAND, S. **Child and family assessment in social work practice.** London: Sage, 2004.
- HUGMAN, R. **Social Welfare and Social Value.** Basingstoke: Macmillan, 1998.
- CHYTIL, O. **Důsledky modernizace pro sociální práci.** *Sociální práce / Sociálna práca*, 2007, roč. 8, č. 4, str. 64–71.
- JONES, D. **Assessment of parenting.** In HORWATH, J. (ed.), **The Child's World: The comprehensive guide to assessing children in need.** London: Jessica Kingsley Publishers. 2nd edition, 2009.
- KANTER, J. S. **Reevaluation of task-centered social work practice.** *Clinical Social Work Journal*, 1983, roč. 11 (3), str. 228–244.
- KEEPING, C. **Emotional engagement in Social Work: Best Practice and relationships in mental health work.** In JONES, K., COOPER, B., FERGUSON, H. **Best Practice in Social Work: Critical Perspectives.** Houndmills, Basingstoke, Hampshire, New York: Palgrave Macmillan, 2008.
- KOPŘIVA, K. **Lidský vztah jako součást profesce.** Praha: Portál, 1997.
- KOVARÍK, J. **Posuzování potřeb ohroženého dítěte.** In MATOUŠEK, O. **Metody a řízení sociální práce.** Praha: Portál, 2003.
- KUCHAŘOVÁ, V., a kol. **Zhodnocení a optimalizace řízení systému sociálně-právní ochrany (ohrožených) dětí a rodin ve vybraných regionech.** Praha: VUPSV 2010.
- LAAN, G. van der. **Otázky legitimace sociální práce: Pomoc není zboží.** Boskovice: Albert, 1998.
- LORENZ, W. **Teorie a metody sociální práce v Evropě – profesní profil sociálních pracovníků.** *Sociální práce / Sociálna práca*, 2007, č. 1, str. 62–71.
- MARON, I., MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. **Vzdělávání studentů sociální práce v terénu: Model pro praxi.** Praha: Karolinum, 2007.
- MUNRO, E. **The Munro Review of Child Protection. Part One: A Systems Analysis.** London: Department for Education, 2010.
- MUSIL, L. **„Ráda bych Vám pomohla, ale...“**

Dilemata práce s klienty v organizacích. Brno: Marek Zeman, 2004.

MUSIL, L., ŠRAJER, J. **Dimenze životní situace rodiny.** In MUSIL, L., ŠRAJER, J. (ed.).

Etické kontexty sociální práce s rodinou. Brno: Albert 2008, s. 9–17.

NAVRÁTIL, P. **Reflexivní využití teorie v procesu posouzení. Problémy posouzení životní situace v pozdně moderní době.** Habilitační práce. Brno: MU FSS 2009.

NAVRÁTIL, P., a NAVRÁTILOVÁ, J. **Postmodernita jako prostor pro existenciálně citlivou sociální práci.** *Sociální práce / Sociálna práca*, 2008, roč. 8, č. 4, s. 124–135.

NAVRÁTILOVÁ, J. **Pojetí praktického vzdělávání sociálních pracovníků.** Disertační práce. Brno: MU FSS, 2010.

PITHOUSE, A. **A common assessment for children in need? Mixed messages from a pilot study in Wales.** *Child Care in Practice*, 2006, 12 (3): 199–217.

RUSHTON, A., DANCE, C. **Preferentially rejected children and their development in permanent family placements.** *Child and Family Social Work*, 2003, 8, 257–267.

SACKETT, D. L., **Getting Evidence into Practice.** *Effective Health Care*, 1999, roč. 5.

SATIR, V. **Společná terapie rodiny.** Praha: Portál 2007.

SHEAFOR, B. W., HOREJSI, CH. R., HOREJSI, G. A. **Social Work Practice: Techniques and Guidelines for Social Work Practice.** 5th ed. USA: Allyn and Bacon, 2000.

SHELDON, B. **Validity of Evidence based Practice in Social Work: A Reply to Stephen Webb.** *British Journal of Social Work*, 2001, roč. 31, s. 801–809.

SHELDON, B., CHILVERS, R. **Evidence-based Social Care. A study of prospects and Problems.** Dorset: Russell House Publishing, 2000.

SHEPPARD, M., NEWSTEAD, S., DI CACCAVO, A., et al. **Reflexivity and the development of process knowledge in social work: a classification and empirical study.** *Social Work*, 2000, roč. 30, č. 4, s. 465–488.

ŠEVČÍKOVÁ, S., NAVRÁTIL, P. **Sociální práce jako institucionalizace rizika v pozdně moderní době.** *Sociální studia*, Brno : Fakulta sociálních studií MU, 2010, roč. 7, 2, s. 115–133.

ŠIŠLÁKOVÁ, M. **Využití rezilience v sociální práci s rizikovou mládeží.** In TRUHLÁŘO-

VÁ, Z., SMUTEK, M. (ed.). **Riziková mládež v současné společnosti.** Hradec Králové: Katedra sociální práce a sociální politiky Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové 2006.

TOLSON, R. E., REID, W. J., and GARVIN, CH. D. **Generalist Practice: A Task-Centred Practice.** New York: Columbia University Press, 1994.

THOMPSON, S., THOMPSON, N. **The Critically Reflective Practitioner.** New York: Palgrave Macmillan, 2008.

TSUI, MING-SUM. **Social Work supervision – Contexts and Concepts.** California: Sage Publications, Inc., 2005.

TURNER, D., PLATT, D., SELWYN, J., FARMER, E. **Social work assessment of children in need: what do we know? Messages from research.** 2011.

WARD, H., UNRO, E. R., DEARDEN, C. **Babies and Young Children in Care: Life Pathways, Decision-making and Practice.** London: Jessica Kingsley Publishers, 2006.

WATSON, D., WEST, J. **Social work process and practice: Approaches, Knowledge and Skill.** New York: Palgrave Macmillan, 2006.

WEBB, S. A. **Some Consideration on the Validity of Evidence-based Practice in Social Work.** *British Journal of Social Work*, 2001, roč. 31, s. 57–79.

ZATLOUKAL, L., HAVLÍK M., DOLEČEK, Z., a ŠOTOLA, J. **Komplexní posuzování potřeb klientů v rámci poradenského rozhovoru z hlediska přístupu zaměřeného na řešení.** *Sociální práce / Sociálna práca*, roč. 2011, č. 1, s. 81–92.

Poznámky

1 Jde o to, že podle této teorie nemůže být životní situace dítěte hodnocena jen s ohledem na něj (biologické, psychologické, genetické faktory), nýbrž prozkoumán má být celý jeho sociálně ekologický prostor (tzv. nika). Kovařík reaguje na Bronfenbrennera (1979), který zdůrazňuje, že při posouzení životní situace je potřeba zkoumat všechny typy systémů, jejichž je dítě součástí. Na úrovni mikrosociální patří dítě například do rodiny, na úrovni mezosociální může dítě náležet do školního, vrstevnického či sousedského systému. V makrosystému je dítě součástí velkých sociálních systémů, které ovlivňují jeho život (sociální zákonodárství, ekonomická situace rodiny atp.).

2 Eva Siváková se narodila jako první dítě

letošního roku v Moravskoslezském kraji. A byla také první, která hned z porodnice putovala do kojeneckého ústavu a strávila tam první čtyři měsíce svého života. Matku viděla sedm hodin denně. Nyní soud konečně rozhodl, že se Eva Siváková z Karviné vrátí zpět k rodičům. „Důvody předběžného opatření pominuly,“ zněl verdikt soudu. Přesto však mohla být Eva doma od začátku. Existují totiž i jiné možnosti, jak řešit situaci, která v lednu vznikla, v Česku se ale nepraktikují. Shodují se na tom lidé, kteří se problematikou zabývají. Například asistent v domácnosti, který by rodině pomáhal se vším potřebným, přitom vyjde mnohem levněji než ústavní péče.

Eva – příběh dítěte

Eva Siváková byla odebrána své matce pět dní po porodu, přestože ji matka kojila. „Rodiče vůbec nevěděli, že mají právo v kojeneckém ústavu pobývat hned od vyhlášení předběžného řízení,“ říká Kumar Vishwanathan z občanského sdružení Vzájemné soužití, které se Sivákových ujal. Vedoucí sociálně-právního odboru v Karviné Renáta Chytrová však tvrdí opak: „Rodiče jsme o této možnosti informovali, oni ji odmítli.“ Její odbor doporučil, aby bylo v případě Evy Sivákové zahájeno předběžné řízení k řízení o ústavní péči. „Po porodu nebylo v bytě na příchod dítěte připraveno nic, navíc se tam netopilo a netekla teplá voda,“ říká Renáta Chytrová. Podle Kumara Vishwanathana důvody pro odebrání Evy neexistovaly. „Ptali se tatínka, jestli má kočárek, kde má postýlku, ale on nic z toho neměl, protože Evička se narodila o čtrnáct dní dříve,“ brání rodiče Vishwanathan. Na to upozorňuje i Anna Šabatová, zástupkyně ombudsmanky, která se problémem detailně zabývala.

Málo lidí, velký problém

Podle Šabatové však problém začal mnohem dříve. „Někdo měl s touto rodinou pracovat již v době těhotenství. Měl jim pomáhat nachystat věci, ujasnit finanční situaci, dohlížet a pečovat,“ tvrdí Eva Šabatová. „Těhotnou matku jsme navštívili již v září, upozornili jsme ji, aby si vše potřebné pro dítě připravila,“ říká Chytrová. Podle

Evy Šabatové je jedna návštěva málo. Upozorňuje však, že na častější návštěvy by muselo být sociálních pracovníků několiknásobně více. „Je také potřeba požadovat větší profesionalitu soudců a vznik asistenčních služeb,“ říká Šabatová. Pavel Navrátil z Fakulty sociálních studií v Brně souhlasí. „Často tyto rodiny potřebují opravdu fyzickou, skoro pečovatelskou pomoc. Někdy se zase matka o dítě postarat umí, ale potřebuje k tomu impuls – teď je čas krmit,“ říká Navrátil. „Klienti se sociálních pracovníků neuvěřitelně bojí. Pro ně jsou kontrolou a ne partnerem v pomoci. Všechny problémy tají, ale většinou se na ně přijde,“ uvádí Šabatová. Tvrdí, že je možné způsobem citlivějším a šetrnějším zajistit, aby nebylo zasahováno do základního lidského práva na rodinu. Eva bude zpět doma. Její čtyři starší bratři jsou stále v dětských domovech, rodiče na úřadu práce.

Řekli o případu

Anna Šabatová, zástupkyně ombudsmanky: „Když se těm lidem nepomůže, tak to sami nezvládnou. Do ústavů plynou obrovské finance, přitom asistentky v domácnosti by stály nepoměrně méně.“ Pavel Navrátil, odborný asistent FSS v Brně: „Škála služeb mezi normální funkční rodinou a kojeneckým ústavem u nás neexistuje. Na západě je například asistenční služba naprosto běžná pomoc sociálně slabé rodině.“ Kumar Vishwanathan, občanské sdružení Vzájemné soužití: „Místo pomocné ruky se Sivákově od Odboru sociálně-právní ochrany dětí dočkali trestu, odebrali jim dítě.“

(Citováno z: <http://hn.ihned.cz/c1-16097060-z-porodnice-rovnou-do-ustavu>)

3 V rámci projektu Asistence do rodiny, ve kterém působím jako supervizorka, se velmi často setkáváme s přenecháváním zodpovědnosti za výchovu dítěte na matku. Ve většině případů, kdy s rodinou pracují rodinní asistenti, nechtějí otcové převzít starost a zodpovědnost za dítěte s odkazem, že v rodině je toto v kompetenci matky. U rodinných asistentů je pak nebezpečí, že tento postoj mohou přijmout i oni sami.

Občanská participace jako významný faktor sociální integrace rodin s dětmi se zdravotním postižením

Citizen Participation as an Important Factor of Social Integration of Families Caring for Children with a Disability

Hana Francová, Lucie Kozlová

Mgr. Hana Francová, Ph.D., je odbornou asistentkou na katedře sociální práce ZSF JU v Českých Budějovicích. V rámci výzkumu se dlouhodobě věnuje problematice rodin pečujících o děti se zdravotním postižením.

Doc. Ing. Lucie Kozlová, Ph.D., působí na katedře sociální práce ZSF JU České Budějovice. Její výzkumná činnost je spojena především s analýzou sociálně vyloučených lokalit a s tvorbou metodiky v procesu střednědobých plánů sociálních služeb.

Abstrakt

Sociální integraci rodin s dětmi s disabilitou je nutné vnímat jak z hlediska vytváření rovných šancí ze strany společnosti, tak i z hlediska individuálního přístupu, tj. zda rodina využívá stávající zdroje společnosti a prostředky občanské participace pro zlepšení jejího sociálního fungování.

V souvislosti s mapováním aktivního občanství znevýhodněných rodin autorky textu předpokládaly, že pro zajištění dostupnosti veřejných služeb rodiče preferují jednání se zastupiteli obcí. S využitím deskriptivní statistiky je možno konstatovat, že přibližně dvě třetiny pečujících rodičů by situaci takto neřešily, stejně jako by většinově nevyužily ani jiné nabídnuté možnosti, např. jednání s nestátní neziskovou organizací nebo krajským úřadem, medializaci problému či oslovení ombudsmana.

Výzkumné šetření bylo zaměřeno i na ochotu spoluúčasti na financování sociálních služeb a kompenzačních pomůcek. Na základě provedeného testu na shodu relativních četností je zřejmé, že participace na financování kompenzačních pomůcek je vyšší než na sociálních službách. Prostřednictvím testu na shodu relativních četností a korespondenční analýzy se podařilo prokázat, že dvě třetiny respondentů nejsou ochotny se podílet na financování sociálních služeb ani na financování kompenzačních pomůcek. V souladu se získanými daty tak chtějí autorky textu zdůraznit, že pasivní postoj rodin se znevýhodněnými dětmi může snížit efektivitu mnohých integračních opatření.

Klíčová slova

občanská participace, finanční participace, dítě se zdravotním postižením, sociální integrace

Abstract

Social integration of families with disabled children must be perceived both from the perspective of creation of equal chances by the society and from the perspective of individual approach, i.e. whether the family makes use of the existing resources of the society and means of citizen participation for improvement of its social function.

In connection with mapping of active citizenship of disadvantaged families, the authors of the text supposed that parents prefer negotiations with representatives of municipalities in order to achieve

availability of public services. It is possible to state, under use of descriptive statistics, that approximately two thirds of caring parents would not solve their situation in such way, and they mostly would not make use of other offered possibility, e.g. negotiations with nongovernmental nonprofit organization or county council, publicizing of their problem or speaking to the ombudsman either.

The research inquiry was focused also on the readiness to co-participate in funding of social services and compensation aids. Based on the test performed with regard to correspondence of relative frequencies, it is obvious that participation in funding of compensation aids is higher than that of social services. Through the test of correspondence of relative frequencies and correspondence analysis, it was proved that two thirds of the respondents are not ready to participate in funding of social services and in funding of compensation aids. In compliance with the data obtained, the authors of the text want to stress that the passive attitude of families with disabled children can reduce the efficiency of a lot of integration measures.

Keywords

citizen participation, financial participation, child with a disability, social integration

Úvod

Situace rodin s dětmi s disabilitou se v České republice ubírá pozitivním směrem (díky např. rozšiřujícímu se spektru sociálních služeb, zaváděnému konceptu ucelené rehabilitace, možnostem výuky v rámci běžného vzdělávacího proudu), přesto i nadále přetrvávají rizikové prvky determinující možnosti jejich plnohodnotné účasti na veřejném životě i v soukromých aktivitách. Předkládaný text mapuje využívání prostředků občanské participace samotnými rodiči a možnosti finanční spoluúčasti na úhradě sociálních služeb a kompenzačních pomůcek. Šetření tímto směrem vychází především z teze, že sociální skupina, která je aktivní, má následně větší možnost zabezpečit realizaci svých potřeb a zájmů. V souvislosti s tím je potřeba zdůraznit význam antiopresivního přístupu¹ a empowermentu² jako strategie podpory rodiny dětí se zdravotním postižením, aby rodina poznala svoje síly a uměla produktivně využít svoje kompetence.

Thompson (1995, in Navrátil, 2001: 140–141), jeden ze zastánců antiopresivního přístupu, považuje za „tři klíčové imperativy“ tohoto přístupu uplatňování *rovnosti*, *spravedlnosti* a *spoluúčasti*. *Rovnost* neznamená totéž co *stejnost*; nakládat s každým stejně neznamená nakládat s každým rovně. *Spravedlnost* zde znamená předpoklad, že s každým bude nakládáno podle práva, že práva nebudou nikomu omezována, nebo dokonce odírána. Koncept *spoluúčasti* předpokládá zapojení klientů do plánování, koordinace a vyhodnocování služeb. Vytváří příležitost pro „zmocňování“ klientů i pro to, aby se mohli autenticky podílet

na tvorbě a změnách institucí, aby se zapojili do plánování veřejných aktivit, tzn. aby občansky participovali³. Předpokladem uskutečnění změny některých podmínek jsou určité dovednosti klienta; Chamberlin (in Hradecká, Zemanová; 2004) definuje empowerment pouze vyjmenováním klíčových schopností a dovedností: být si vědom vlastní možnosti rozhodnout se, mít přístup k informacím a zdrojům, asertivita, pocit, že můžu něco změnit (mít naději), myslet kriticky a umět se podívat na věci z různých úhlů, pochopit, že lidé mají svá práva, mít možnost ovlivňovat svůj život a společenství, kde žijí, učit se dovednostem, které považují za důležité, osobní růst a vývoj je nekonečný, překonání „stigmatu“ aj. Možný (2002) hovoří o nákladech investovaných do participace: „Vyžaduje to investovat opakovaně a pravidelně svůj vlastní čas a energii a zvládnout umění trpělivého vyjednávání, konstruktivního dialogu a produktivního kompromisu. Chce to riskovat, že můj dobrý úmysl může být i špatně pochopen.“ Také Hladík (2005) zdůrazňuje možnost přistoupit k problémům komunity nejen z hlediska jejich nedostatků, ale zejména jejich vnitřních zdrojů, mezi než patří lidský a sociální potenciál. Realizace koncepce empowerment by tedy měla být součástí práce každého profesionála v oblasti služeb lidem (Cox, Parsons, 1993).

V neposlední řadě je potřeba zmínit i problematiku finanční participace. Rodina zajišťuje dítěti potřebnou pomoc v oblasti soběstačnosti a péče o vlastní osobu s využitím sociální dávky „příspěvku na péči“. Tato dávka se stává příjmem rodiče, pokud vykonává péči o dítě osobně;

v případech, že se na péči podílí i poskytovatel sociální služby, je celá dávka či její poměrná část příjmem takového subjektu (z. č. 108/2006 Sb.). Při nákupu sociální služby, ale též i při pořizování některých kompenzačních a rehabilitačních pomůcek je však důležitá i finanční spoluúčast s využitím dalších, tj. soukromých zdrojů.

Výzkumné otázky a hypotézy

Na základě sekundární analýzy českých i zahraničních zdrojů a v souladu s problematikou sociální integrace rodin s dětmi se zdravotním postižením si autorky stanovily následující dvě výzkumné otázky: Jaké možnosti občanské participace využívají rodiče v návaznosti na změnu své životní situace? Jaké jsou názory pečujících rodičů na jejich finanční spoluúčast v kontextu poskytované sociální ochrany?

V souvislosti s první výzkumnou otázkou byla stanovena hypotéza H1: *Pro zajištění dostupnosti veřejných služeb je rodiči preferováno jednání se zastupiteli obcí⁴.*

Zdůvodnění hypotézy H1:

Aktivita pečujících rodičů při prosazování dostupnosti veřejné infrastruktury a sociálních služeb vychází z koncepce empowerment. Může být vyjádřena méně či více efektivními způsoby, jako např. medializací problematické situace, využitím místního nebo regionálního občanského sdružení, založením takového sdružení. Ke způsobům směřujícím k zajištění dostupnosti objektů občanské vybavenosti a následné eliminace rizik sociální exkluze pečujících rodičů patří rovněž hledání podpory u zaměstnavatelů, kteří mnohdy uplatňují svůj vliv na veřejnou správu, dále hledání podpory u ombudsmana či komunálního politika. Autorky předpokládají, že rodiče budou při řešení uvedených záležitostí preferovat jednání s komunálním politikem (bez ohledu na to, zda jde o telefonickou či elektronickou komunikaci, event. přímou účast na veřejném zasedání zastupitelstva obce), a to vzhledem k tomu, že osobní předání zkušeností pečujících rodičů může působit více autenticky a naléhavěji a u představitele obce tak může vyvolat větší zájem o danou problematiku.

V kontextu druhé výzkumné otázky byla stanovena hypotéza H2: *Spoluúčast na financování sociálních služeb prostřednictvím soukromých zdrojů je pečujícími rodiči méně akceptovatelná než spoluúčast na financování kompenzačních pomůcek⁵.*

Zdůvodnění hypotézy H2:

Jak na pořízení kompenzačních (event. rehabilitačních) pomůcek, tak na nákup sociálních služeb lze nárokovat sociální dávky. V obou případech je však důležitá i finanční participace klienta, popř. jeho rodiny. Stanovení hypotézy vychází z osobních i zprostředkovaných zjištění, že lidé se ochotněji finančně podílejí na hmotných věcech, majících snáze vyčíslitelnou (a podle mnohých i déle trvající) hodnotu, než na záležitostech nehmotného charakteru (duchovního rozměru), mezi které lze zařadit náročnou fyzickou práci, např. manipulaci s imobilním klientem, ale i psychickou pomoc či péči o duševní rozvoj.

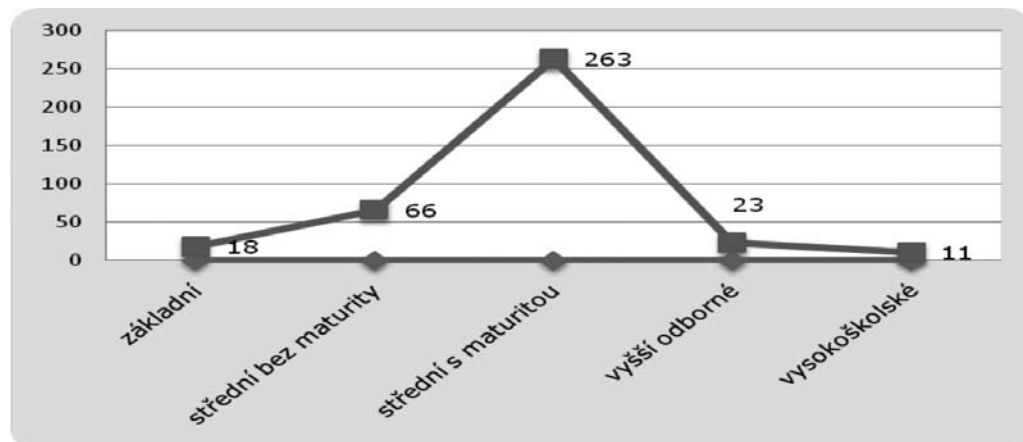
Metodika

Pro dosažení vytyčených cílů byly použity následující kvantitativní sociologické metody: *metoda sekundární analýzy dat, metoda terénního výzkumu* s využitím dotazníkové techniky a *metoda matematicko-statistická* (Chí-kvadrát test, testy na shodu relativních četností, korespondenční analýza). Samotné numerické vyhodnocení získaných dat bylo provedeno za pomoci profesionálního statistického softwaru SPSS v. 15, případně SAS či R. Anonymní dotazník mapoval využívání prostředků občanské participace a názory na finanční participaci. Nezbytnou součástí dotazníku byla část identifikační. V rámci dotazníkového šetření byli osloveni rodiče dětí využívajících sociální služby v Jihočeském, Středočeském, Karlovarském, Ústeckém kraji a v kraji Vysočina; stejně tak byli osloveni rodiče dětí navštěvujících rehabilitační třídy a též rodiče, kteří z blíže nespecifikovaných důvodů kontaktovali sociální odbor obecního úřadu obce s rozšířenou působností (opět tytéž lokality). Do distribuce dotazníků autorky zapojily vedoucí zařízení sociálních služeb, sociální pracovnice a speciální pedagogy. Z jejich strany byl pak aplikován prostý náhodný výběr. Část dotazníků byla distribuována i samotnými rodiči; šlo o využití techniky sněhové koule. Celkem bylo rozdáno 543 formulářů, zpětně doručeno bylo 381 výtisků. Návratnost činila 70 %. Šetření probíhalo následovně: září 2008/2009 – distribuce dotazníků, listopad 2009 – ukončení sběru dat, leden/únor 2010 – zpracování a interpretace výsledků. Se všemi daty umožňujícími identifikaci probandů, získanými během výzkumného šetření, bylo nakládáno v souladu s platným zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů.

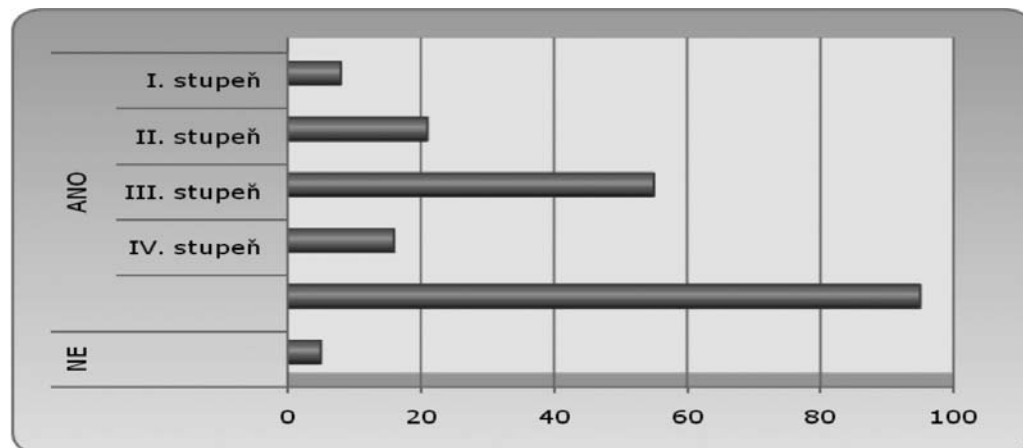
Výsledky šetření – základní identifikační údaje

Graf 1: Vzdělání rodičů (absolutní četnost)

Rozložení typů vzdělání v podstatě kopíruje Gaussovu křivku, nejpočetnější je skupina rodičů se středoškolským vzděláním s maturitou.

Graf 2: Zastoupení respondentů podle přiznaného příspěvku na péči (ANO – NE) a současně podle přiznaného stupně závislosti na péči (I.–IV. stupeň) podle zákona o sociálních službách (relativní četnost)

95 % (tj. 381) oslovených respondentů je rodičem dítěte, kterému byl přiznán příspěvek na péči (v grafu 2 druhá řada odspoda). V rámci přiznaného stupně závislosti je nejvíce zastoupený stupeň III. v počtu 198 (tj. 55 %). V menším počtu se vyskytuje stupeň II. (21 %) a IV. (16 %). Nejméně (8 %) respondentů uvedlo, že jeho dítěti byl přiznán I. stupeň závislosti na péči druhé osoby.

Výsledky šetření a interpretace dat vztahující se k první výzkumné otázce

První dvě otázky v dotazníku byly koncipovány jako fiktivní situace mapující aktivitu/pasivitu rodičů v různých podobách občanské participace. Tabulka 1 podrobně zachycuje souhlasný či zamítavý postoj respondentů k možnému využití podpory při prosazování dostupnosti objektů občanské vybavenosti a graf 3 zaznamenává souhlasný či zamítavý postoj k možnému využití podpory při prosazování vzniku chybějící sociální služby.

Tab. 1: Možné využití podpory při prosazování dostupnosti objektů občanské vybavenosti (absolutní i relativní četnost)

	Prosazování záměru skrze:											
	nestátní neziskové organizace		komunálního politika		zaměstnavatele		ombudsmana		internetové diskusní fórum		tisk	
	AČ	%	AČ	%	AČ	%	AČ	%	AČ	%	AČ	%
Určitě ano	56	14,7	64	16,8	11	2,9	8	2,1	27	7,1	36	9,4
Spíše ano	61	16	66	17,3	45	11,8	32	8,4	59	15,5	85	22,3
Spíše ne	164	43	155	40,7	189	49,6	212	55,6	170	44,6	163	42,8
Určitě ne	100	26,3	96	25,2	136	35,7	129	33,9	125	32,8	97	25,5
Celkem	381	100	381	100	381	100	381	100	381	100	381	100

Při sumarizaci hodnot „extrémní kategorie“, tj. kategorie „určitě ano“, a dále hodnot kategorie „spíše ano“ není patrna preference žádné nabízené varianty při prosazování záměru zlepšit dostupnost objektů občanské vybavenosti. Nepatrně vyšší zastoupení má jednání s komunálním politikem, tj. 34,1%, dále využití tisku, tj. 31,7%, a následně řešení problému prostřednictvím nestátní neziskové organizace (30,7 %). Ve všech případech má největší zastoupení kategorie „spíše ne“. Při sumarizaci kategorie „spíše ne“ a extrémní kategorie „určitě ne“ lze říci, že téměř pro tři čtvrtiny rodičů není přijatelná žádná z nabídnutých možností.

Pokud by rodiče pečující o děti s disabilitou chtěli prosazovat vznik nějaké chybějící sociální služby, využili by sice nabídnutých variant řešení, ale ve velmi omezeném počtu. Z hodnot v grafu 3 a z přidružené tabulky plyne, že v rámci každé možnosti řešení se cca 40–50 % respondentů identifikuje s kategorií „spíše ne“. Při sumarizaci kategorie spíše ne a extrémní kategorie „určitě ne“ je evidentní, že téměř pro 3/4 rodičů není přijatelná žádná předkládaná alternativa. V rámci této analýzy byla použita pouze deskriptivní statistika.

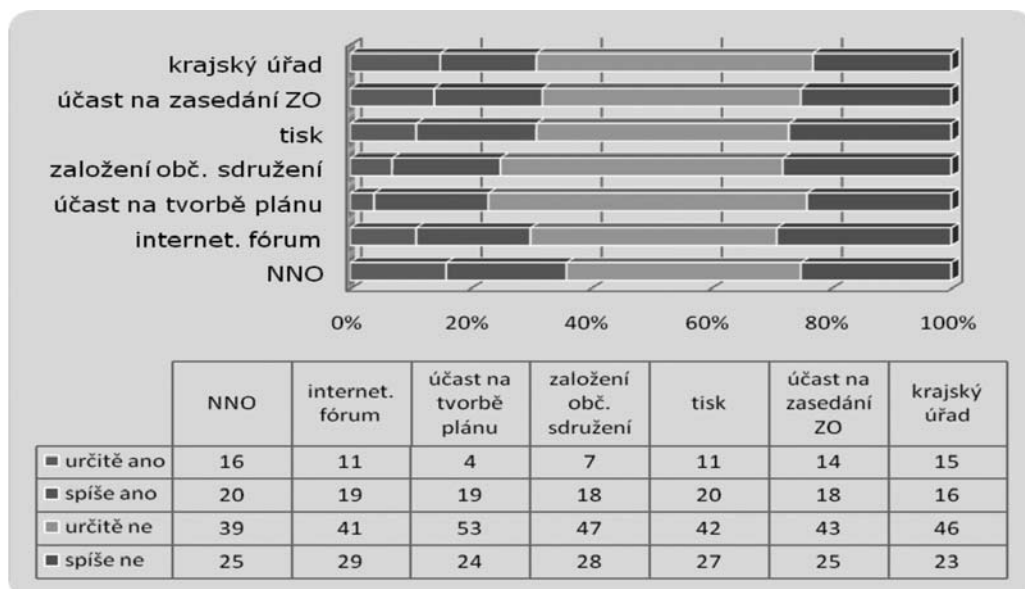
S ohledem na prezentovanou zjištění je patrné, že se nenaplnil předpoklad uvedený v H1. Dokonce lze konstatovat, že u mnohých rodičů dětí se zdravotním postižením došlo k vytvoření pasivního

vztahu k řešení vlastního postavení ve společnosti a snaze zůstat pasivním příjemcem pomoci.

Pomocí dat z výzkumů Region a politika 2000 a ISSP Citizenship 2004 i Nejd (2007) konstatuje, že celková míra participačních aktivit v České republice je obecně podstatně nižší než v západních zemích, a tudíž přijímá hypotézu o silné „dědičnosti“ zvyků a postojů ve společnosti vůči veřejné sféře. Zatímco sama veřejná sféra je v současné době díky legislativním podmínkám široce otevřená pro řadu hráčů, ochota vstoupit do ní a participovat na veřejných záležitostech přetrvává nízká. Podle Howarda (2003) je nízká míra participace indikátorem problematického vztahu mezi občany a státem. Postkomunistický občan je ve vztahu k neziskovému sektoru spíše organizačně pasivní a lhostejný – čelí negativní vzpomínce nucené organizovanosti a participace. Pehe (2000) uvádí, že propast mezi „politikou“ a občanem byla tak hluboká, že ještě stále nebyla plně překonána. Pehe (2000) predikuje, že faktor, který přispěje k zapojení občanů do participace na věcech veřejných, je i důsledná decentralizace. Decentralizaci lze bezpochyby považovat za živnou půdu občanské angažovanosti, nicméně s odvoláním se na slova Možného (2002), že minulý vývoj špatně připravil Čechy na pochopení smyslu individualismu jako filozofie osobní odpovědnosti a že mentalita národa a faktor tradice je při realizaci participačních aktivit klíčový, lze usuzovat, že jejich rozšíření a prohloubení bude záležitost dalších generací.

Graf 3: Využití podpory při prosazování vzniku chybějící sociální služby (relativní četnost)

Nízká míra ochoty k participaci občanů je podpořena i pasivním, resp. nekompetentním přístupem aktérů samosprávního aparátu k projednávání veřejných záležitostí a z něho plynoucí nedůvěry. Důvěra a vzájemné závazky jsou základem občanské společnosti a vystupují coby atributy sociální struktury, v níž umožňují smíření požadavků individualit a požadavků komunity (Misztal, 1996, in Bystřičan, 2006). Podle Wolfoho (1989, in Bystřičan, 2006) by dokonce otázky občanské společnosti měly být pojímány přímo jako problém vytváření důvěry ve společnosti vůbec. V tomto pojetí jde o důvěru náležející do kategorie sociální, která zahrnuje např. důvěru v sociální role, důvěru směřující k institucím a organizacím (Sztompka, 1999). Protože nedůvěra vede k opatrnosti a ostražitosti před možným rizikem, sociální aktér se zdráhá iniciovat interakce, uplatňuje spíše uzavřené myšlení, bezpečnou rutinu a defenzivní postoje. Celkově je tak znesnadněno uskutečňování nonkonformních, kreativních a inovativních aktů (Misztal, 1996, in Bystřičan, 2006). S odkazem na výsledky Francové (2010), které u komunálních politiků dokladují velmi nízkou znalost faktorů determinujících sociální integraci, jsou autorky přesvědčeny, že občanská participace může být stimulována zejména řádnou edukací politiků. Teprve informovaní a moudří politikové mohou být pro občana důvěryhodnou osobou a následně může vyvolat jeho zájem a aktivitu.

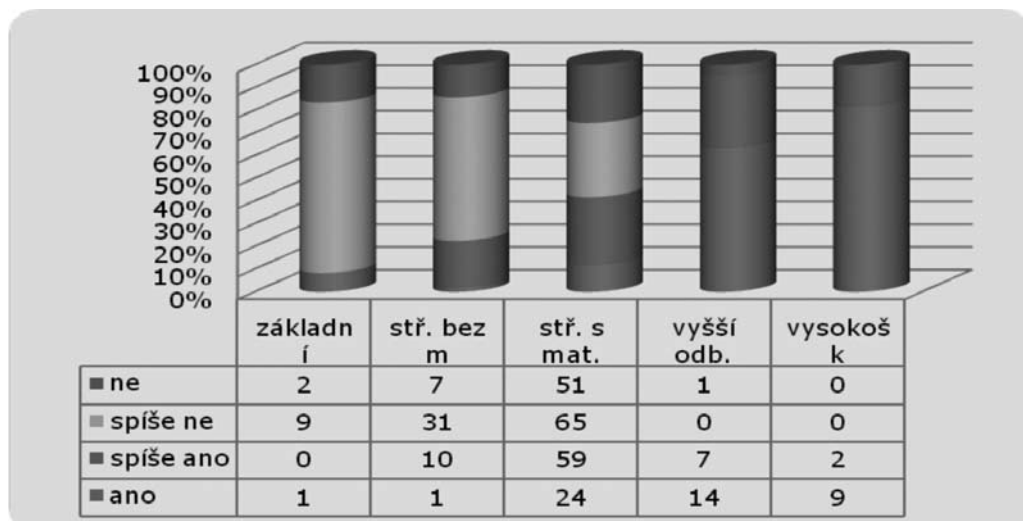
V souvislosti s občanskou participací byl mapován zájem o získání potřebných znalostí/dovedností jakožto dalšího významného faktoru pro realizaci empowerment. Z počtu 293 respondentů má skutečný zájem o získání dovedností pouze 49 (tj. cca 17%) respondentů. *Menší zájem* projevil 78 (tj. 27%) rodičů dětí s postižením. Větší polovina respondentů (56%) deklarovala *spíše* či *zcela nezájem*.

Graf 4 dokladuje souvislost mezi vzděláním rodičů a ochotou získávat další poznatky/dovednosti. Je patrné, že s vyšším vzděláním roste zájem o další poznatky/dovednosti. Drobnou odchylku vykazuje extrémní kategorie „ne“ u osob se středoškolským vzděláním s maturitou. (Do zpracování bylo zařazeno jen 293 respondentů, tj. těch, kteří připouštějí nedostatek znalostí/dovedností pro aktivní občanství.)

Přibližně čtvrtina pečujících rodičů se nedomnívá, že by pro větší občanskou participaci potřebovala nějakou znalost/dovednost. Naopak deficit ve svých znalostech/dovednostech, vhodných pro prezentaci názorů a získání podpory veřejné samosprávy, pocítují tři čtvrtiny respondentů. Přibližně polovina z těch rodičů, kteří poukazují na chybějící znalosti/dovednosti, postrádá *schopnost vyjednávat s odpovědnými osobami*, třetina jedinců chybí *počítačová gramotnost*, více než dvě třetiny respondentů mají nedostatečnou *znalost*

Graf 4: Vztah mezi vzděláním a ochotou získat další poznatky/dovednosti (% vyjádření; hodnoty v přídržené tabulce jsou absolutní)

příslušné legislativy a cca desetina rodičů má potřebu disponovat ještě *jíny*mi znalostmi/dovednostmi. Mezi těmi byl zastoupen především fundraising a znalosti potřebné k projektové činnosti. Podíváme-li se na počet respondentů, kteří by měli skutečný zájem o získání znalostí/dovedností, zjistíme, že o takovou nabídku stojí pouze 17% oslovených rodičů. *Menší* zájem projevuje 27% dotázaných, větší polovina respondentů (56%) deklarovala *spíše* či *zcela nezájem*. Při komparaci těchto dat se vzdělanostním kritériem vychází najevo, že o rozšíření znalostí a dovedností výjma počítačové gramotnosti mají zájem spíše rodiče s vyšším či vysokoškolským vzděláním (graf 4). Uvedené zjištění potvrzuje očekávatelný trend „čím vyšší vzdělání, tím kladnější vztah ke vzdělávání“. I Kuchař a spol. (2009) dochází ve svém výzkumu k závěru, že lidé na úrovni terciárního vzdělávání mají pozitivnější vztah ke vzdělávání jako takovému, častěji dále studují nikoliv pro potřebu získat nebo změnit zaměstnání, ale pro realizaci osobního zájmu a rovněž pro potřebu být prospěšný společnosti jako občan.

Výsledek šetření mezi pečujícími rodiči implikuje, že bez ohledu na stupeň postižení dítěte si více vzdělání rodiče jednak uvědomují potřebu dalších informací a jednak nespolehnají na to, že jim společnost sama od sebe zajistí bezbřehou podporu. V této souvislosti se nabízí slova Čapka (1991): „Nemůže se o nás sice říkat, že uctíváme stát; ale přesto jsme fanatičtí etatisti; všechno čekáme jenom od státu... Jeden z našich národních rysů je

silná nechuť k úřadům; ale stejně výrazným rysem naší národní povahy je mystická důvěra, že úřady se mají o všechno postarat a mají k tomu plno prostředků. ...nechť povolane kruhy zakročí, umírali žebráčka v příkopě hladem. Odkopnout suchou větev do příkopu, to by byl osobní politický čin, jenž se přiči našemu zažranému etatismu.“ Čapek (1991) dále hovoří o tom, že vzestup demokracie je myslitelný jen ve formě občanské autonomie. Pro vytvoření obvyklých mechanismů demokratické kontroly a zpětné vazby a současně i pro vytváření pozitivního obrazu veřejnosti je podle Tichého (2000) nezbytné vzdělávání občanského sektoru. Sztompka (1999, in Bystřičan, 2006) poukazuje dokonce na kompetenci občana jakožto na jednu ze šesti podmínek občanské participace. Možnost participace je podle něho podmíněna značným objemem informací, schopností hodnotit a rozlišovat. Swift (2001) posouvá vliv neformálního vzdělání ještě dál a hovoří o zvýšené účinné svobodě člověka, a to nejen tím, že mu pomáhá vidět možnosti, které se mu nabízejí. Člověk se učí přemýšlet, hodnotit různé eventuality, zpracovávat a reflektovat informace, které má k dispozici. Člověk vybavený kvalitními informacemi pak zachází se svým životem zodpovědněji, a proto i svobodněji. Poskytnutím informací se tedy posílí jeho autonomie.

Z pohledu autorek je velmi zajímavá úvaha Swifta (2001) o tom, jak mnoho lidí tvrdí, že si přeje „rovnost příležitostí“. Když však vezmeme v potaz všechny okolnosti, mezi které patří např. i nevy-

užívání či dokonce odmítání dostupných informací a možností, zjistíme, že to, co lidé ve skutečnosti chtějí, je pouze menší nerovnost příležitostí. Tento postoj pomáhá pochopit a snad i opodstatnit negativní zkušenost získanou v rámci projektu „Postavení pečujících rodin“ z let 2006–2007, jehož byla jedna z autorek řešitelkou. Nabídka informačního odpoledne jako dílčí aktivity zmíněného projektu byla spojená s prezentací aktuálních změn především v legislativě bezprostředně se dotýkajících socioekonomické situace rodičů dětí s postižením. Přestože řešitelka projektu zajistila rozsáhlou inzerci spojenou dokonce s osobním pozváním, účast rodičů byla minimální. Ani přes důslednou analýzu této situace se jí nepodařilo detekovat jednoznačné příčiny malého zájmu. Neoddiskutovatelný bude zřejmě vliv splněných očekávání. Pokud je očekávání rodičů minimální, pak se lidé pravděpodobně spokojí s rozsahem svých omezených znalostí a nebudou usilovat o jejich rozšíření. V případě, že nastane větší rozdíl mezi očekáváním a realitou, lidé se pokusí rozšířit si okruh potřebných znalostí. Osvojování si nových poznatků má v tomto případě většinou silně pragmatický a výběrový charakter, neboť člověk hledá odpovědi na ty otázky, které před něj vytyčila jeho neúspěšná praxe. Podle autorek předkládaného příspěvku je třeba podchytit zájem být i malé skupiny pečujících rodičů a umožnit jim získání potřebných znalostí a dovedností.

V kontextu tohoto sdělení lze poukázat i na výzkum Nového (2004), který se zabýval nejčastějšími chybami determinujícími sníženou akceptaci názorů veřejnosti: nesrozumitelná prezentace podkladů, nedostatečná a nevhodně podaná informace, neochota k účasti na připomínkovém řízení, nadřazené chování. To jednoznačně potvrzuje, že jednou z cest, jak být vyslyšen a podpořen, je edukace a trénink např. asertivního chování a dalších komunikačních, event. manažerských kompetencí. Uvedené kompetence se uplatní jak v oblasti sebeprezentace a veřejného vystupování, skupinové komunikace a vyjednávání, při zvládání konfliktů, tak v oblasti plánování a organizování.

V souladu s uvedenými výsledky je žádoucí představit i návrhy na zviditelnění a posílení vyjednávací pozice této cílové skupiny⁶. V praktické rovině se jedná např. o anonci setkávání pečujících rodin a otevřenost pracovních skupin. Stálá nabídka účasti členů zastupitelstva na různých aktivitách a jednáních je předpokladem rozvoje vztahů a partnerství. Nedá se samozřejmě oče-

kávat, že komunální politici se osobně zúčastní všech programů a činností, ale již samotný fakt otevřenosti nastoluje příznivou atmosféru a zamezuje náznakům podezření z možných forem klientelismu. Haken (2008) zdůrazňuje, že rozvoji občanské participace je potřeba napomáhat. Jednou z takových navržených aktivit je např. „Týden občanské participace“. Jedná se o projekt, který se odehrává pod záštitou center pro komunitní plánování, a to s frekvencí jedenkrát za rok. Cílem je především apelovat na osobní odhodlání a aktivní přístup a stimulovat propagaci věcných doporučení vůči obecním zastupitelstvům. Dalším návrhem je apel na dodržení organizační hierarchie; tedy nejdříve oslovit exekutivu, pak zastupitele v koalici společně s exekutivou, event. nakonec opoziční zastupitele. Pokud tato jednání selžou, je na čase požádat o pomoc regionální poslance či senátory.

Pro posílení vyjednávací pozice je možné a současně vhodné využívat dalších vybraných nabídek. Mezi ně patří např. *Portál Občanská společnost – návod k použití* (Občanská společnost, 2010), jehož cílem je povzbudit občany k aktivnější účasti na veřejném životě a rozhodování. Portál nabízí přehled nástrojů, které lze využít při snaze ovlivňovat běh věcí veřejných, a přehled rad, jak překonávat překážky (např. nedostatek informací, nerovné postavení), se kterými se při občanské angažovanosti člověk může setkat. Současně informuje o optimálních postupech při komunikaci se zastupitelem / poslancem nebo senátorem, či jak se občan může efektivně zapojit do strategického (popř. územního) plánování rozvoje obce/města. Z pohledu autorek by bylo vhodné rozšířit stávající spektrum informací o možnostech a potřebě participace zájmových skupin na tvorbě střednědobého plánu sociálních služeb.

Všem uvedeným aktivitám by měla předcházet reflexe problému. Porozumění podstatě problému je důležité pro volbu vhodného způsobu řešení. Otázku: „Co je problém?“ je pak žádoucí vidět prizmatem teorií, které se zabývají možnostmi objektivního poznání (Matoušek, Pazlarová, 2010). Navržené činnosti mohou být realizovány pomocí sociálního pracovníka nebo jiných pomáhajících profesí včetně dobrovolníků. Všichni ti mohou motivovat jednotlivce a komunity k postupnému zlepšování jejich vlastních životů, k převzetí odpovědnosti nad jejich situací a ke zvýšení uvědomění o jejich potenciálu.

Dosažení efektivity pochopitelně předpokládá respektovat zásady pro vedení rozhovoru, jako je např. užití zplnomocňujících otázek, odvolávání se na předchozí úspěchy či ne zcela beznadějnou perspektivu. Na druhé straně je však rozhodující, aby si zainteresované subjekty (včetně státní správy) uvědomovaly indikátory sociální integrace, aby odpovědně monitorovaly a analyzovaly možnosti pomoci na úrovni obce i regionu a přispěly tak k vytvoření rovných šancí rodin se zdravotním postižením.

Výsledky šetření a interpretace dat vztahující se k druhé výzkumné otázce

Tab. 2: *Financování kompenzačních pomůcek*

		Absolutní četnost	Relativní četnost	Kumulativní četnost
Kategorie	bez finanční spoluúčasti rodin	286	75,1	75,1
	s finanční spoluúčastí	95	24,9	100,0
	Celkem	381	100,0	

Tab. 3: *Financování sociálních služeb*

		Absolutní četnost	Relativní četnost	Kumulativní četnost
Kategorie	pouze s využitím příspěvku na péči	318	83,5	83,5
	s využitím příspěvku na péči, ale i dalších soukromých zdrojů	63	16,5	100,0
	Celkem	381	100,0	

Finanční spoluúčast při pořizování kompenzačních pomůcek je akceptovatelná pro větší počet, konkrétně 25 % respondentů, než spoluúčast na sociálních službách (16,5 %). Na základě provedeného testu na shodu relativních četností se s 95% spolehlivostí podařilo zamítnout alternativní hypotézu ve prospěch testované hypotézy ($p\text{-value} = 0,002802$, testováno na hladině významnosti $\alpha = 0,05$). Lze říci, že spoluúčast na financování kompenzačních pomůcek je pro pečující rodiče akceptovatelnější než spoluúčast na financování sociálních služeb. Výše uvedený test byl proveden bez Yeatesovy korekce na spojitost.

Prezentovaný graf vyjadřuje vztah mezi ochotou/neochotou podílet se na spolufinancování sociálních služeb a ochotou/neochotou finančně participovat na pořízení kompenzačních pomůcek. Nej-

častější názory zachycuje levý horní kvadrant – 260 respondentů, tj. více než dvě třetiny, není ochotno podílet se ani na financování sociálních služeb, ani na financování kompenzačních pomůcek.

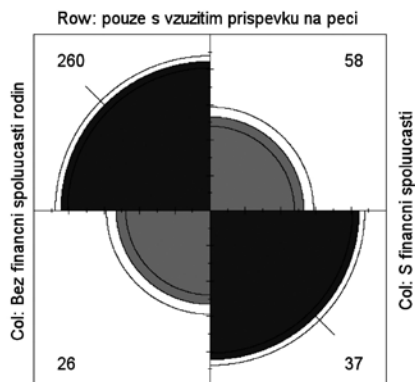
Na základě výsledků plynoucích z provedeného Chí-kvadrát testu lze říci, že se podařilo prokázat vztah mezi ochotou spolupodílet se na financování sociálních služeb a ochotou finančně se podílet na nákupu kompenzačních pomůcek. Hodnota testového kritéria činila 43,922 na hladině významnosti 0,05 ($p\text{-value} < 0,001$).

Pokud jde o spoluúčast na financování kompenzačních pomůcek, i podle vyhlášky MPSV je zde velký prostor pro soukromé zdroje (vyhl. MPSV

č. 182/1991 Sb.). Toto potvrzují i Hacaperková a Niederle (2003): „Výše fakultativních dávek (pozn. autorek – jednorázový příspěvek na opatření zvláštních/kompenzačních pomůcek je jednoznačně fakultativní dávkou) je zcela v rukou správního orgánu, který má vzít v úvahu majetkové poměry žadatele o dávku i osob jemu blízkých, jež s žadatelem žijí v domácnosti.“ Navíc příspěvek na opatření zvláštních pomůcek se poskytuje ve výši, která umožňuje pořízení pomůcky v základním provedení, čímž se rozumí takové provedení, které občanu plně vyhovuje a splňuje podmínky nejmenší ekonomické náročnosti. I MPSV tak doporučuje, aby se občan na úhradu pomůcky podílel, a to nejenom v situaci pořizování pomůcky vyšší kvality, ale i u pomůcky ve standardním provedení.

Graf 5: *Vztah mezi způsobem financování sociálních služeb a způsobem financování kompenzačních pomůcek (absolutní četnost)*

Row: S využitím příspěvku na péči ale i dalších soukromých zdrojů

Předložená data je vhodné podrobit i následující komparaci. Rodiny s dětmi, které mají zdravotní postižení, bývají velmi často charakterizovány jako rodiny tzv. jednopříjmové, tzn. že pečující osoba, právě v důsledku osobní péče, zůstává doma a její příjem z ekonomické aktivity v rodině chybí. Podle zjištění VCIZP (2008) dvacet osm procent respondentů potvrdilo zhoršení ekonomické úrovně ve smyslu – spíše ano; při sumarizaci varianty *ano* a *spíše ano* toto zhoršení uvádí celá polovina. U druhé poloviny je pak ekonomická situace stejná či spíše nezměněná. Při srovnání dat vzešlých z tohoto výzkumu je o to více s podivem, že převážná většina (83,5% rodičů – tab. 3) se staví za názor, že úhrada sociálních služeb se má realizovat pouze s příspěvkem na péči, čili bez využití dalších soukromých zdrojů. Na druhou stranu se v souvislosti s ekonomickou úrovní nabízí otázka, zda za nezměněnou finanční situaci poloviny respondentů pocházející ze šetření VCIZP nestojí právě nesprávné či neefektivní nakládání s příspěvkem na péči⁷. Těto predikci odpovídá i závěr vycházející z otázky v dotazníkovém šetření realizovaném Francovou (2010), kdy 43% rodičů nesouhlasí (resp. převážně a určitě nesouhlasí) s kontrolou využívání příspěvku na péči jako významného nástroje pro financování nakoupených sociálních služeb.

V souvislosti s tímto je žádoucí poukázat i na jisté návyky z normalizačního období přezívající i několik let po pádu komunistického režimu. Jde především o spoléhání se na stát a finanční dotaci z veřejných zdrojů, které k rodinám směřují nebo které by podle jejich mínění směřovat měly.

V rozporu s trendem ochrany v zemích s moderní sociální politikou, která reflektuje princip subsidiarity, jsou přetrvávající stereotypní návyky patrné i v dalším výsledku ze šetření VCIZP (2008): zapojení příslušníků širší rodiny do péče o člena s postižením uvádí pouze třetina respondentů. Zůstává otázkou, zda se tento trend podaří zvrátit v době, kdy vícegenerační rodina je nahrazována rodinou jedno- nebo maximálně dvougenerační, a jsou tedy narušeny vazby v úrovni příbuzných 2. a 3. řádu. Na základě uvedeného jsou autorky textu přesvědčeny, že v rámci poskytování příspěvku na péči bylo převedení části výplaty na poukázkový systém relevantní; současně vidí jako nezbytné odvolávat se na tradiční úkoly rodiny např. prostřednictvím médií.

Závěr

Obdobně jako je multidimenzionální sociální integrace, tak i faktory ji predikující jsou širokospektrální a vzájemně nakombinované. Na základě dotazníkového šetření byl získán přehled o prostředcích občanské participace, které by rodiny s dětmi s postižením využily v návaznosti na změnu životní situace. V rámci první hypotézy autorky předpokládaly, že pro zajištění dostupnosti veřejných služeb bude rodiči preferováno jednání se zastupiteli obcí. S využitím deskriptivní statistiky mohou konstatovat, že přibližně dvě třetiny pečujících rodičů by situaci takto neřešily, stejně jako by většinově nevyužily ani jiné nabídnuté možnosti, jako jednání s nestátní neziskovou organizací, krajským úřadem, medializací problému, oslovení ombudsmana. Z výsledků šetření tedy plyne, že u mnohých rodin došlo k vytvoření pasivního vztahu k řešení vlastního postavení ve společnosti a snaze zůstat pasivním příjemcem pomoci. Vzhledem k tomu, že intenzita a efekty integračních opatření budou podle autorek vyšší, čím větší zájem budou mít rozličné zájmové skupiny na formulaci lokální politiky participovat, je to zejména pro sociální pracovníky výzva k využívání antiopresivního přístupu a zplnomocnění rodičů-klientů, aby se zapojili do odstraňování bariér, které limitují naplnění významných potřeb rodin pečujících o děti se zdravotním postižením.

Autorky rovněž mapovaly zájem pečujících rodin o další znalosti, popř. dovednosti z důvodu realizace některých občanských aktivit. Skutečný zájem deklarovala přibližně šestina respondentů, a to

v oblasti komunikačních dovedností, fundraisingu, popř. dalších znalostí potřebných k projektové činnosti. Bez ohledu na stupeň postižení dítěte si potřebu dovedností/znalostí uvědomují především rodiče s vysokoškolským nebo vyšším odborným vzděláním.

Výzkumné šetření bylo ve své druhé části zaměřeno na zjištění ochoty rodičů účastnit se financování sociálních služeb a kompenzačních pomůcek. Na základě zpracovaných výsledků šetření lze říci, že pro rodiče je spíše akceptovatelná spoluúčast na financování kompenzačních pomůcek než spoluúčast na financování sociálních služeb. Obecně převládající názor spíše finančně neparticipovat (a to nejen nevyužitím soukromých zdrojů, ale dokonce i nevyužitím sociální dávky přímo určené na péči) pak koresponduje s neochotou strpět kontrolu nakládání s příspěvkem na péči.

Seznam literatury:

BYSTRČAN, I. **Občanská společnost v diskurzu starostů obcí.** Brno, 2006. Diplomová práce na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity na katedře sociologie. Vedoucí diplomové práce prof. PhDr. Petr Mareš, CSc.

COX, O. E., PARSON, J. R. **Empowerment – Oriented Social Work Practise with the Elderly.** California, 1993.

ČAPEK, K. **O věcech obecných čili Zóon politikon.** Praha: Čs. spisovatel, 1991.

FRANCOVÁ, H. **Možnosti eliminace rizik predikujících sociální exkluzi rodin s dětmi se zdravotním postižením.** České Budějovice, 2010. Disertační práce na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity. Školitelka disertační práce doc. Ing. Lucie Kozlová, Ph.D.

HACAPERKOVÁ, D., NIEDERLE, P. **Dávky sociální péče pro těžce zdravotně postižené občany – 2. část. Sociální politika: měsíčník Ministerstva práce a sociálních věcí.** Praha: MPSV, 2003. Ročník 29, číslo 3.

HAKEN, R. **Co to je občanská participace.** [on-line]. Publikováno v září 2008. [citováno 20. října 2009]. www.rozhlas.cz/radiowave/session/_zprava/497490

HLADÍK, P. **Budování kapacit komunit. Český venkov 2005: rozvoj venkovské společnosti.** Praha: ČZU, 2005.

HOWARD, M. M. **The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe.** Cambridge:

Cambridge University Press, 2003.

HRADECKÁ, D., ZEMANOVÁ, P. **Empowerment aneb umění se dobře ptát. Zpravodaj.** Praha: Česká unie pro podporované zaměstnávání, 2004.

KOPECKÁ, D. **Sociální pracovníce Arpidy.** České Budějovice: Arpida, 2009.

KUCHAR, a spol. **Formální vzdělávání dospělých – výsledky průzkumu. Profuturo.** Číslo 1, rok 2009. [on-line]. [15. března 2010]. www.nvf.cz/profuturo/2009_1/vzdelavani_dospelych.htm

MÁTOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. **Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče.** Praha: Portál, 2010.

MOŽNÝ, I. **Česká společnost: nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života.** Praha: Portál, 2002.

NAVRÁTIL, P. **Teorie a metody sociální práce.** Brno: Marek Zeman, 2001.

NEJDL, P. **Svobodná participace jako étos rozvoje občanské společnosti.** Praha, 2007. Diplomová práce na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. Vedoucí diplomové práce Ivo Bayer.

NOVÝ, J. **Zapojení veřejnosti do rozhodování veřejné správy. Public Administration 2004.** Pardubice, 2004.

Občanská společnost – návod k použití. [on-line]. Aktualizováno 28. ledna 2010 [citováno 10. března 2010]. www.obcan.ecn.cz

PEHE, J. **Soubor esejí – Filantropie v České republice a účast občanů na věcech veřejných.** Jihlava: Community Partnership support initiative, 2000.

RAKUŠANOVÁ, P. **Povaha občanské společnosti v České republice v kontextu střední Evropy.** Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007.

SZTOMPKA, P. **Trust. A Sociological Theory.** Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

SWIFT, A. **Political Philosophy: A Beginners' Guide for Students and Politicians.** Polity Press, 2001.

TICHÝ, R. **Zásady procesu zapojování občanského sektoru do veřejné správy. Posilování rozvoje občanské společnosti v regionech České republiky.** Praha: Informační centrum neziskových organizací, 2000.

VCIZP. **Výzkum pracovních kompetencí osob pečujících o člena rodiny s postižením na území hlavního města Prahy.** Olomouc, 2008. [on-line]. [citováno 10. března 2010]. www.vcizp.cz

Vyhláška MPSV č. 182/1991 Sb., prováděcí vyhláška k zákonu o sociálním zabezpečení,

v platném znění.

WALTERS, N., BAKER, S. L., STRKLJEVIC, S. **Empowerment indicators: combating social exclusion in Europe.** Bristol: Policy Press, 2001.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění.

Poznámky

- 1 Jedná se o přístup zaměřený na redukci individuální a institucionální diskriminace; jde o přístup naplňující reformní paradigma, tj. paradigma, které Navrátil (2001) popsal jako úsilí o „reformu společenského prostředí“.
- 2 Jedná se o posílení člověka a jeho zapojení do věcí veřejných.
- 3 Občanskou participaci diferencujeme na konvenční participaci, kterou chápeme jako členství v neziskových organizacích v oblasti zdravotní, náboženské, komunitní, aktivit pro děti a mládeže aj., a nekonvenční participaci, jako např. podpis petice, účast na veřejném zasedání zastupitelstva obce (Rakušanová, 2007).
- 4 „Dostupnost veřejných služeb“ zahrnuje jak zajištění bezbariérového přístupu k objektům občanské vybavenosti (např. do budovy školy, pošty, obecního úřadu, knihovny, ale i na integrované dětské hřiště), tak i dostupnost sociálních služeb, a to především služeb terénního nebo ambulantního charakteru.
- 5 „Spoluúčast na financování sociálních služeb prostřednictvím soukromých zdrojů“ obnáší využití finančních prostředků z rodinných příjmů mimo příspěvek na péči. „Spoluúčast

na financování kompenzačních pomůcek“ zahrnuje využití finančních prostředků pocházejících z rodinných příjmů na pořízení pomůcek kompenzačního charakteru.

- 6 Odborné prameny rozlišují mezi posílením jako praktickým přístupem a posílením jako teorií (Walters, Baker, Strkljevic, 2001). První přístup se zabývá zdroji a formálním nastavením pro dosahování přirozených pomáhajících systémů, které vytvářejí příležitosti pro autonomní rozhodování na všech úrovních. Teoretická disciplína analyzuje jednotlivé přístupy k posilování v souvislosti s bohatostí sociálního a politického prostředí a navrhuje, že lidé potřebují mít možnost, aby byli aktivní v komunitním rozhodování za účelem zlepšení jejich životů, efektivnosti administrace sociální ochrany a spolupráce společenství.
- 7 Nesprávnou manipulací s příspěvkem na péči v kombinaci s rodičovským příspěvkem, která se podle slov Kopecké (2009) vyskytuje, je např. využívání celodenních služeb sociální péče, přestože jiná právní norma (zákon o státní sociální podpoře) umožňuje při nároku rodičovského příspěvku pobyt dítěte v zařízení max. na 6 hodin (z. č. 117/1995 Sb.). Za irrelevantní Kopecká považuje např. odmítnutí nabízené služby sociální péče v kombinaci se zajištěnou dopravou k této službě jenom proto, že by rodičům po následné úhradě z příspěvku na péči nic nezůstalo (navíc jde mnohdy o zaměstnané rodiče).

Metódy sociálnej práce s deťmi zažívajúcimi domáce násilie¹

*Methods of Social Work with Children
Experiencing Domestic Violence*

Dagmar Marková, Lenka Haburajová-Ilavská, Denisa Juhášová

PhDr. Dagmar Marková, PhD.,² pôsobí na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Vo svojej pedagogickej činnosti sa orientuje na výučbu sexuálnej výchovy, sociálnej psychológie a je lektorkou sociálno-psychologických výcvikov. Výskumne sa zaoberá sociálnymi aspektmi sexualit, sexuálnej výchovy a rodovosti.

Doc. PhDr. Lenka Haburajová-Ilavská, PhD., pôsobí na Fakulte humanitných štúdií Univerzity Tomáše Bati vo Zlíne. Vo svojej pedagogickej činnosti sa orientuje na výučbu sociálnej práce, sociálnej politiky. Zúčastňuje sa prípravy a realizácie konferencií, workshopov pre pracovníkov pomáhajúcich profesií. Je riešiteľkou medzinárodných aj domácich vedecko-výskumných projektov.

Mgr. Denisa Juhášová vyštudovala odbor sociálna práca na Katedre sociálnej práce a sociálnych vied Fakulty sociálnych vied a zdravotníctva UKF v Nitre. Zameriava sa na problematiku domáceho násillia a rodových aspektov násillia vo vzťahu k sociálnej práci.

Abstrakt

V príspevku načrtávame niektoré fázy sociálnej práce, pričom ich špecifikujeme vzhľadom na problematiku domáceho násillia páchaného na deťoch. Následne prezentujeme výsledky výskumu, ktorý bol zameraný na zmapovanie konkrétnych pracovných postupov a metód sociálnej práce s deťmi zažívajúcimi domáce násillie.

Kľúčové slova

sociálna práca, dieťa, domáce násillie, fyzické, psychické, sexuálne násillie a zneužívanie, metódy sociálnej práce, detekcia, diagnostika, sociálna intervencia a terapia

Abstract

In this article we describe some stages of social work, and we specify them in regard to children experiencing domestic violence. Consequently we present research results, which was concentrated to determine specific operating processes and methods of social work with children experiencing domestic violence.

Keywords

social work, child, domestic violence, physical, mental, sexual violence and abuse, methods of social work, detection, diagnostics, social intervention and therapy

Úvod

Domáce násilie sa v súčasnosti stáva čoraz častejšie skloňovaným pojmom, ktorý definovali rozliční autori a autorky.

Definície násilia by sme podľa Čírtkovej (2006, s. 63) mohli rozdeliť do dvoch základných skupín. Prvá skupina autorov hovorí o násilí ako výlučne partnerskej problematike. Druhá skupina autorov popisuje primárnu obeť násilia ako ktoréhokoľvek člena rodiny. Pod domáce násilie teda patrí aj týranie a zneužívanie detí, seniorov, nielen partnerov. Práve z tejto skutočnosti vychádzame aj v našej práci.

„Násilie je využívanie donucovacích prostriedkov voči niekomu. Ide o nútenie, donucovanie, nátlak, vyhrážanie sa násilím.“ (Šramová, 2004, s. 7.) V našom prípade by sme mohli hovoriť o nútení detských obetí k činom, ktoré sú, najmä vzhľadom na bezbrannosť detskej obete, absolútne neprijateľné.

Podľa Čaputovej (2000, s. 8) pri chápaní a definovaní násilia treba brať do úvahy, že ide o súbor nepriaznivých príznakov, ktoré sú výsledkom úmyselného ublíženia dieťaťa, spôsobeného najčastejšie najbližšími. To, že sú deti častejšie ohrozené práve príbuznými a najbližšími, je na násilí to najhoršie. Keď hovoríme o násilí, je dôležité podotknúť, tak ako uvádza aj Gjuricová (2000, s. 10–13), že ide o jav, ktorý negatívne zasahuje všetkých členov rodiny a narušuje ich zdravý vývoj. Môže sa vyskytovať vo všetkých spoločenských vrstvách, i keď býva častejšie v rodinách s nižšou socio-ekonomickou úrovňou.

V rámci násilia môžeme rozlišovať viaceré formy. Klasifikácia násilia podľa WHO (in Šramová, 2004, s. 8) rozoznáva:

Individuálne násilie: suicidálne správanie a seba-deštruktívne správanie.

Interpersonálne násilie: domáce, partnerské násilie a verejné násilie.

Spoločenské násilie: sociálne, politické alebo ekonomické násilie.

V súčasnosti existuje viacero teoretických prístupov, ktoré vysvetľujú príčiny domáceho násilia z rôznych hľadísk. Zjednodušene, podľa Erdélyovej (2001) sa niektoré sústredia na jednotlivca a hľadajú osobné vysvetlenia pre činy násilia ako alkohol, drogy, duševnú chorobu, násilie

v primárnej rodine. Iní/é odborníci a odborníčky osobnú a individuálnu teóriu zavrhnújú a násilie zakladajú na sociálnych (nerovnoprávnosť mužov a žien) a štrukturálnych teóriách (tradície, hodnoty, zvyky).

Ako možné príčiny násilia popisuje Dutton (in Čírtková, 2006) v multikauzálnnej koncepcii násilia:

makrosystémové príčiny – spoločnosť je hierarchicky usporiadaná, vedúca rola prináleží mužovi, z čoho môže vzniknúť ospravedlnenie a bagatelizovanie násilia,

exosystémové príčiny – prostredie, okolie jednotlivca, sociálna štruktúra môžu ovplyvňovať násilné správanie v rodine, napr. nízky príjem, nezamestnanosť,

mikrosystémové príčiny násilia – ide o rodiny, v ktorých môžu vznikať situácie a okolnosti, ktoré zvyšujú náchylnosť k domácejmu násiliu (predpísané role, individuálna charakteristika obete a páchatela a pod.).

Šramová (2004) uvádza tieto modely násilia a zanedbávania v rámci rodiny:

1. Cyklický model Walkerovej, v ktorom dochádza k trom fázam. Prvá fáza je vytvorenie tenzie – agresor je kritický, napáda a ponížuje obeť, verí, že má právo k násiliu. Druhou je kritická fáza – v nej sa agresor bez príčiny, či iracionálnym zvažovaním dopúšťa násilia, stráca kontrolu, je agresívny. Treťou je fáza pokoja – agresor ľutuje svoje správanie, je pozorný, milý. Obeť je v ilúzii, že sa agresor zmenil, a preto odmieta pomoc. Podobný je popis cyklickosti domáceho násilia Braxatorisovej et al. (2007), ktorý spočíva v opakovaní týchto fáz: fáza narastania napätia, nasleduje fáza výbuchu alebo fáza akútneho incidentu násilia – nahromadené napätie sa uvoľní a prevalí. Nasleduje fáza popierania – obeť sa snaží ospravedlniť agresora, a nakoniec fáza medových týždňov, ktorá potom pomaly prechádza do fázy budovania, narastania napätia a kruh sa uzatvára.

2. Model násilia z pohľadu teórie agresivity – zo psychologického hľadiska sa na násilnom konaní podieľajú faktory: agresivita (dispozícia reagovať agresívnym spôsobom), agresívne správanie, agresia (prejav agresivity), hostilita (nepriateľský postoj), násilie (vedomý prejav agresie). Pričom agresia je autormi rôzne vnímaná. Môže byť vyvolaná vonkajšími podnetmi, biologickými faktormi

(hladina testosterónu), alkoholom, naučenou odpovedou – teória sociálneho učenia.

3. Ekologický model vysvetľuje násilie ako interakciu viacerých faktorov, ktoré sú vzájomne prepojené. Nazerá na násilie ako na komplexný problém, ktorého príčinou je biologický (príjem, vek, osobnostné poruchy), sociálny (vzťahy v rodine i mimo nej, výchova), kultúrny (vzťahy v škole, v práci), ekonomický a politický faktor (ekonomika, normy, práva a povinnosti, sociálna politika).

4. Sociálne interakčný model – zameriava sa na interakciu rodiča s dieťaťom – teóriu pripútania, v kontexte širšieho sociálneho prostredia.

5. Teória sociálneho učenia – násilie je naučené sociálne správanie, agresia je naučená odpoveď. Dôležité je posilňovanie, odmeňovanie a trestanie za imitované správanie.

6. Teória naučenej bezmocnosti – ide o skúsenosť človeka s nepriaznivou situáciou, ktorú v minulosti nemohol ovplyvniť. Preto sa voči podobným aktivitám stáva apatický, cíti sa bezmocný a nečinne sa podrobuje násiliu.

Podľa Seligmanovej koncepcie naučenej bezmocnosti je obeť v počiatočnej fáze zaskočená, situáciu neutralizuje rôznymi mechanizmami, napr. ospravedlnenie správania agresora (môžem si za to sám/sama a pod). Nasleduje fáza neschopnosti kontrolovať správanie agresora, čo nakoniec vyúsťuje do straty aktivity a motivácie hľadať riešenie násilia (Čírtková, 2006).

V súčasnosti je dominujúci multifaktorový prístup, ktorý spája jednotlivé prístupy a vytvára tak popis domáceho násilia ako komplikovaného a komplexne podmieneného javu (Čírtková, 2006).

Priebeh a etapy sociálnej práce s deťmi zažívajúcimi domáce násilie

V prípade domáceho násilia páchaného na dieťať je z hľadiska sociálnej práce dôležitá detekcia, čiže odhalenie násilia. Za touto etapou by mala nasledovať diagnostika prípadu, na ktorej sa podieľa interdisciplinárny tím pracovníkov/čok. Úlohou sociálneho/nej pracovníka/čky je potom prevedenie sociálnej intervencie a terapie, samozrejme za spolupráce odborníkov/čok z iných oblastí a následná starostlivosť nielen o obeť domáceho násilia, ale aj o celú rodinu, resp. všetkých, ktorých sa týka.

1 Detekcia domáceho násilia

Detekcia, čiže odhalenie domáceho násilia páchaného na dieťať je prvým krokom v priebehu riešenia tejto problematiky. Vlčková (2001) ju popisuje ako komplexnú aktivitu interdisciplinárneho tímu pracovníčky/pracovníkov a pracovníčok, ktorí/é skúmajú okolnosti ohláseného, resp. iným spôsobom odhaleného prípadu násilia na dieťať. Relevantnú úlohu tu podľa Dunovského et al. (1995) hrá aj aktívne vyhľadávanie ohrozených detí, čo znamená vedieť, kde a ako hľadať.

Prvý kontakt s dieťaťom, ktoré prežíva násilné správanie, je veľmi dôležitý. Preto by odborníci/odborníčky, ktorí/é prichádzajú do kontaktu s potenciálnymi obeťami, mali byť vytrénovaní/é na identifikovanie jednotlivých znakov domáceho násilia a poznať postupy, ktoré sú nevyhnutné v rámci reagovania na problematiku (Erdélyiová, 2001).

Táto skutočnosť sa týka najmä lekárov/lekároek – pediatrov/pediatričiek (Kliegman et al., 2007), pretože práve oni by mali zabezpečiť zozbieranie materiálov o zdravotnom stave dieťaťa, zaevidovať a fotograficky zdokumentovať prípadné zranenia, rovnako aj základné údaje o veku, vývoji, motorike, oblečení. Následne by mali kontaktovať sociálneho/u pracovníka/čku, ktorý/á zhodnotí situáciu, vytvorí krízový plán. V USA sú v detských nemocniciach vytvorené tímy profesionálov/profesionálok trénovaných na odhalenie, ohlasovanie násilia a poskytnutie služieb. Tím obsahuje pediatrov/pediatričky, zdravotné sestry, sociálne pracovníčky/pracovníkov a psychologov/psychologičky.

Ďalší faktor, ktorý vplyva na riešenie prípadov násilia, sú inhibitory ohlasovania. Podľa Dunovského et al. (1995) nimi môžu byť nedostatok dôvery v orgány sociálnej starostlivosti, orgány činné v trestnom konaní a sklamanie z výsledkov predošlého oznámenia. Facilitátormi môžu byť zaangažovanosť a zaujatie pracovníka/pracovníčky a jeho/jej odborná pripravenosť. Lai-ci/laičky môžu byť neisti/é, nevedia, či to, čo vidia alebo počujú, je skutočne prejavom násilia. Na druhej strane, často ani nevedia, kam a na koho sa obrátiť.

Dôležité je, nielen pri príprave anamnézy, ako uvádza Hewit (1998), zabezpečiť deťom bezpečné prostredie na otvorenú komunikáciu, aby dokázali hovoriť o tom, čo sa im stalo. Snažíme sa im porozumieť a zistiť, aké sú, ako rozmýšľajú a ako sa cítia.

Ak chceme odborne posúdiť zlé zaobchádzanie s dieťaťom, musíme, podľa Matouška et al. (2005), brať do úvahy: závažnosť, opakovanosť prejavov násilného správania, vek a vyspelosť dieťaťa, etnickú príslušnosť rodiny. Pracovník/čka musí byť adekvátne odborne pripravený/á, mať dobré základy vo vlastnej organizácii a možnosť prípadného angažovania aj iného pracovníka/čky.

Dunovský et al. (1995) poukazuje aj na fakt, že záujem sociálneho pracovníka/čky sa nedotýka iba detí, ale obracia sa tiež na ich rodičov, rodinu, spoločenstvo a spolupracuje s ďalšími odborníkmi/čkami zo sféry zdravotníctva, školstva a spravodlivosti. Pri práci vychádzajú z dôkladnej anamnézy, ktorej príprava vyžaduje kvalifikovanosť, skúsenosť a obratnosť v práci s ľuďmi. Mala by obsahovať zdravotné a sociálne údaje, vrátane perinatálnych a perinatálnych, a popísať dieťa v zdraví aj chorobe.

2 Diagnostika

Diagnostika ako ďalšia etapa v priebehu riešenia problematiky domáceho násillia na dieťaťi sa popisuje (Dunovský et al., 1995) ako komplexná činnosť interdisciplinárneho tímu zisťujúceho a posudzujúceho všetky okolnosti zlého zaobchádzania s dieťaťom. Sociálna diagnóza vzniká na podklade sociálnej anamnézy. Hodnotí sa súčasný stav dieťaťa, zaznamenávajú sa odchýlky, sociálna situácia, vzťahy k okoliu, prostredie, v ktorom žije, a posudzuje sa jeho schopnosť zapojiť sa do spoločenského života. Ďalej sa hodnotí štruktúra rodiny, jej stabilita, osobnosť rodičov i ďalších členov/členiek rodiny, posudzuje sa záujem rodičov o dieťa a starostlivosť o neho.

Miesto a úloha sociálneho pracovníka/pracovníčky je pri vypracovaní sociálnej diagnózy nezapustiteľná. Využíva pri nej diagnostický rozhovor, diagnostické pozorovanie, návštevu v rodine, kedy sleduje úroveň bývania, materiálnu výbavu a spôsoby vzájomnej komunikácie (Vlčková, 2001). Ďalšou významnou oblasťou je aj koordinovanie práce osôb a orgánov, ktoré spolupracujú pri spracovaní anamnézy, diagnózy a terapie.

Dunovský et al. (1995) za dôležitý základ pri stanovení diagnózy považuje pediatrický nález zdravotného stavu dieťaťa, gynekologické vyšetrenie spolu s psychologickým vyšetrením zameraným na aktuálny psychický stav, osobnosť a intelekt dieťaťa. To je možné dosiahnuť iba vzájomnou spoluprácou odborníkov/čok z rôznych oblastí.

Matoušek et al. (2003) uvádza mapovanie situácie dieťaťa prostredníctvom genogramu a ekomapy, ktoré vznikajú na základe zberu anamnestických dát. Genogram graficky zobrazuje rodinné vzťahy a umožňuje prehľadne zaznamenať súvislosti a udalosti pomocou symbolov či znakov. Ekomapa zachytáva sociálne prostredie dieťaťa, rodinu a k nej vzťahujúce sa ekosystémy.

Sociálny/a pracovník/čka by mal/a preskúmať napĺňanie biologických potrieb, psychických potrieb a posúdiť sociálne prostredie dieťaťa. Na to slúžia viaceré pomocné modely. Prvým je „Model 2x2x5x5“ alebo „Heredita prostredia a psychická deprivácia“ – posudzujú sa vnútorné (dedičnosť) a vonkajšie (prostredie) vplyvy, čo predstavuje prvú dvojku. Biologické a psychické potreby zahŕňa druhá dvojka. Pätka hovorí o pozíciách a rolách dieťaťa – súrodenecké role, role súvisiace so vzťahmi k širšiemu príbuzenstvu, kamarátsku a vrstovnícku rolu a ďalšie pre dieťa významné osoby. Posledná päťka nám predstavuje činitele právnej povahy, činitele biofyzickej povahy, vývojové činitele, sociálne a situačné činitele (Matoušek et al., 2003).

Ďalším modelom je „Model 3x3x3“ – „tri úrovne učenia, tri základné sociálne okruhy a tri zdroje rizík“. Ide o úrovne učenia v rovine sociálnych a emočných vzťahov, v rovine vzorov a modelov, v rovine poznatkov a informácií. K základným sociálnym okruhom patrí rodina, škola a vrstovníci dieťaťa. Tri zdroje rizík predstavujú rizikových dospelých, rizikové deti a rizikové situácie. Sociálny/a pracovník/pracovníčka by mal/a spolu so svojím tímom dokázať tieto zdroje identifikovať a posúdiť (Matoušek et al., 2003).

Priebeh diagnostikovania popisuje Vlčková (2001) takto: Ako prvý/á podáva správu o zistených skutočnostiach lekár/ka. Stanovenie diagnózy, na ktorej sa podieľajú sociálni/e pracovníci/čky, vyžaduje celkové zhodnotenie stavu dieťaťa, anamnestických údajov, správania rodičov a dieťaťa a ich vzájomný vzťah. Zložitejšie sa diagnostikuje psychické týranie a zanedbávanie, pri ktorom je možné pozorovať iba zmeny v správaní a v prejavoch dieťaťa. Preto je nutná účasť psychológa/psychologičky. Pri sexuálnom zneužívaní dieťaťa je potrebné zohľadniť jeho vek, pediatrické, gynekologické a psychologické vyšetrenie. Ďalej nasleduje diagnostický rozhovor, pri ktorom je nutné využívať jednoduché a zrozumiteľné slová, vyjasniť si s dieťaťom názvy intímnych

častí tela, nemeniť jeho jazyk a používať otvorené otázky. Kompletný materiál obsahujúci popis nálezu, výsledky šetrenia a fotodokumentáciu sa ukladá na oddelenie sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately a je podnetom pre sledovanie rodiny, hodnotenie podmienok života, starostlivosti o dieťa a v neposlednom rade aj podkladom pre prácu policajných a súdnych orgánov.

3 Sociálna intervencia a terapia

Po fáze diagnostiky by mala nasledovať fáza riešenia prípadu domáceho násilia. Teda vykonanie sociálnej intervencie a terapie – pomocných a ochranných opatrení v prospech dieťaťa.

Ideálnym riešením prípadu domáceho násilia na dieťati je efektívna intervencia – ide o premyslené vedenie prípadu, pracuje sa s dospelými i s dieťaťom, pričom je nutné, aby jeden z pracovníkov/pracovníčok bol/a určený/á ako koordinátor/ka všetkých intervencií (Matoušek et al., 2005). Collins (2009) poukazuje na to, že práve sociálni/e pracovníci/pracovníčky by mali byť tí/tie, ktorí/é koordinujú svoju prácu a prácu ostatných špecialistov/tiek a podporujú tzv. „liečebný plán“ dieťaťa. Aj podľa Shipwayovej (2005) majú najlepšie podmienky na to, aby viedli prípady a riešili príslušné otázky koordináciou multidisciplinárneho tímu.

Dunovský et al. (1995), Matoušek et al. (2003) a i. považujú za potrebné v rámci koordinovaného tímu spoločne navrhnuť postup a alternatívy riešenia a prípadnej terapie alebo rehabilitácie. Navrhujú skúmať mikrosociálny systém dieťaťa – jeho pozitívne a negatívne stránky, ale aj makrosystém a všetky jeho možnosti, obmedzenia a ponuky. Na základe týchto informácií je možné navrhnuť efektívnejšiu sociálnu intervenciu.

V rámci sociálnej intervencie v prípade domáceho násilia na dieťati využíva sociálny/a pracovník/čka, podľa Vlčkovej (2001), najmä prípadovú – individuálnu metódu práce, ktorej cieľom je určenie diagnózy, nápravných opatrení a spôsobov terapie, pomoc týranému dieťaťu zbaviť sa strachu, osvojiť si nové role a vedomie svojho práva nebyť týraným a zneužívaným. Častou je však aj práca v obci – regionálna sociálna práca. Jej účelom je pozitívne vplyvať na sociálne prostredie, výchovu k zodpovednému rodičovstvu, boj proti alkoholizmu, drogám a pod.

Okrem dlhodobej sociálnej intervencie sa dá využiť aj tzv. jednorázová intervencia, ktorá môže

byť rovnako efektívna, ak poskytne klientovi/ke relevantné informácie, zodpovie otázky, pozve klienta/ku na pracovisko alebo mu/jej odporučí služby iného odborníka/čky (Dunovský et al., 1995).

V rámci intervencie, ako popisuje Matoušek et al. (2005), sa musí riešiť otázka, či pre dieťa nie je vhodnejšie opustiť rodinu. Je nutné porovnať závažnosť dvoch hroziacich traum: traumy zo zlého zaobchádzania a traumy zo straty domova. Záleží aj na tom, či má byť dieťa premiestnené do náhradnej rodiny, alebo do ústavnej starostlivosti.

Na Slovensku, okrem vykázania páchateľa z domu na 48 hodín, obeť nie sú komplexne chránené, dokonca sú samy trestané tým, že musia neraz opustiť domácnosť. Obmedzená legislatíva je pri výkone sociálnej práce ďalšou prekážkou. Sociálni/e pracovníci/čky nemajú právo bez súhlasu rodiča: vypočuť dieťa, dať ho vyšetriť lekárovi, vstúpiť do domácnosti. Majú však právo vypočuť si na úrade rodiča a pri jasných dôkazoch vydať predbežné opatrenie na vyňatie dieťaťa z rodiny. Obmedzené právomoci, intimita rodinného prostredia, neochota a nezáujem rodičov o spoluprácu sťažujú identifikáciu násilia na dieťati, ako aj jeho riešenie (Vlčková, 2001).

Couished (2006) hovorí, že pri každej práci by sme si mali byť vedomí/é toho, že jej výsledkom má byť odhalenie symptómov, odkrytie týrania a intervencia. Pracovníci/čky by teda mali byť pripravení/é postaviť sa zoči-voči všetkým problémom.

Terapiu Dunovský et al. (1995), Vlčková (2001) a i. popisujú ako súbor zásahov a opatrení medicínskeho, psychologického, pedagogického, sociálneho, právneho a ekonomického charakteru v prospech dieťaťa. Sociálny/a pracovník/čka v tejto etape teda úzko spolupracuje s ďalšími odborníkmi a odborničkami.

Jednou z foriem terapie je aj sanácia rodiny – výchovné pôsobenie na členov/členky s cieľom zachovať alebo obnoviť rodinu. Pokiaľ diagnóza a prognóza nie je úspešná, je nutné odobrať dieťa z rodiny a umiestniť ho v optimálnych podmienkach (Dunovský et al., 1995). Zachovanie rodiny ako intaktnej jednotky môže byť podľa Erdélyiovej (2001) v niektorých prípadoch domáceho násilia na úkor záujmov jej členov/členiek, pretože každý/á má právo nebyť vystavovaný/á hrozbe domáceho násilia.

Aj po uzavretí případu by sme podľa Vlčkovej (2001) mali monitorovať rodinné prostredie, pomáhať pri vytváraní funkčného rodinného prostredia a poskytovať právne poradenstvo rodičom, či odborníkom/odborníckam, ktorí/é s prípadom pracujú.

Podľa Matouška et al. (2005) je dôležité venovať pozornosť aj páchatelom. Liečba môže byť nariadená súdom alebo dobrovoľná, formou skupinových programov zameraných na správanie dospelého voči dieťaťu. Pracuje sa s motiváciou páchatela, technikami prevencie recidívy, zvládáním stresu. Žiaľ, až na výnimky v niektorých západných krajinách, na túto formu intervencie chýbajú prostriedky.

Zahraničné skúsenosti poukazujú na fakt, že eliminácia domáceho násillia si vyžaduje množstvo prístupov: zlepšenie kvality a dostupnosti štatistík o domácom násillí, prijatie špeciálnej legislatívy garantujúcej ochranu detí, zavádzanie vzdelávacích programov o právach atď. (Fuchsová, 2008). Podľa Matouška et al. (2005) je v súčasnosti veľkým problémom, na ktorý sa sťažujú sociálni/e pracovníci/pracovníčky u nás aj v zahraničí, aj neexistencia kvalitných služieb, prípadne ich nedostupnosť pre užívateľa/ku v zmysle územnej blízkosti a ekonomickej dostupnosti. Inštitúcie reagujúce na zlé zaobchádzanie majú tendenciu preferovať jeden typ reakcie. Štátne orgány sociálnoprávnej ochrany dieťaťa navrhujú ústavnú starostlivosť, oproti tomu niektoré neštátne organizácie propagujú podporu, či sanáciu rodiny. Ktorá z týchto možností je pre konkrétneho klienta/klientku efektívnejšia, záleží na konkrétnom dieťati a daných možnostiach rodiny. Problémom pri riešení násillia na dieťati je aj personálne vybavenie inštitúcií. Pre sústavnú poradenskú a terapeutickú činnosť nemáme v inštitúciách vytvorené podmienky.

Sociálna práca s deťmi so syndrómom CAN

Syndrom CAN je definovaný ako „*poškodenie telesného, duševného i spoločenského stavu a vývoja dieťaťa, ktoré vznikne v dôsledku akéhokolvek nenáhodného jednania rodičov alebo inej dospeléj osoby, ktoré je v danej spoločnosti hodnotené ako neprijateľné*“ (Vágnerová, 2004, s. 593).

Sociálna práca predstavuje významné miesto pri práci s deťmi so syndrómom CAN, pretože tieto deti sú jednou z cieľových skupín, ktorým sa

sociálna práca venuje a snaží sa im pomôcť. Sociálna práca sa radí k pomáhajúcim profesiám a je významnou súčasťou pomoci smerujúcej k obnove pôvodného stavu a činnosťou, ktorá sa usiluje o zvyšovanie kvality života. Sociálna práca sa pri práci s týranými, zanedbávanými a zneužívanými deťmi opiera o platnú legislatívu, kde na území Slovenskej republiky máme na mysli predovšetkým normatívnu základňu právnych vzťahov rodiny, ktorú vo vnútri a vonok vymedzujú:

Rodinné právo

zákon o rodine (č. 36/2005 Z. z.)

Ostatné právne normy

zákon č. 40/1964 Z. z., Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov

zákon č. 300/2005 Z. z., Trestný zákon

zákon č. 311/2001 Z. z., Zákonník práce v znení neskorších predpisov

zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele

zákon č. 201/2008 Z. z. o náhradnom výživnom

zákon č. 601/2003 Z. z. o životnom minime

zákon č. 600/2003 Z. z. o prídavku na dieťa

Z ďalších medzinárodných dohovorov, ktoré Slovenská republika ratifikovala a upravujú oblasť práv rodiny a detí, je z tohto hľadiska významný: Dohovor o právach dieťaťa, Dohovor o občiansko-právnych aspektoch medzinárodných únosov detí, Dohovor o ochrane detí a spolupráci pri medzištátnych osvojeniach z roku 1993, Dohovor práv a opatrení na ochranu dieťaťa z roku 1966. Násillím na deťoch sa zaoberalo aj mnoho výskumov, ktoré sledovali predovšetkým početnosť jednotlivých druhov násillia či informovanosť verejnosti o danej problematike a pod. My sme sa však zamerali na zmapovanie konkrétnych pracovných postupov a metód sociálnej práce s deťmi zažívajúcimi domáce násillie, ktoré sú na okraji výskumného záujmu.

Výskumné ciele, metódy a súbor

Cieľ výskumu

Hlavným cieľom výskumu bolo špecifikovať vybrané postupy a metódy sociálnej práce s deťmi

zažívajúcimi domáce násilie, ako aj niektoré ich okolnosti a faktory. Taktiež sme sa zamerali na identifikáciu metód a foriem práce, ktoré využívajú sociálni/e pracovníci/pracovníčky na oddelení sociálnoprávnej ochrany a kurately, v krízovom stredisku a detskom domove. V tomto príspevku prezentujeme čiastkové výsledky, ktoré sa týkajú niektorých metód sociálnej práce s deťmi, ktoré sú alebo boli obeťami domáceho násilia, a ich komparácie vzhľadom na sociálnu prácu na oddelení sociálnoprávnej ochrany a kurately, v krízovom stredisku a detskom domove.

Vzhľadom na zvolenú sledovanú tematiku sme realizovali exploračný výskum, ktorý sme realizovali od decembra 2009 do februára 2010. Nakoľko sme vo výskume nevychádzali z potreby plošnej zovšeobecniteľnosti údajov, treba to zohľadňovať pri interpretácii získaných výsledkov.

Výskumné metódy

Ako metódy sme použili dotazník a obsahovú analýzu. Dotazník obsahoval 38 otázok – 8 otázok bolo zameraných na identifikačné údaje, 24 otázok bolo škálovaných a 6 otázok bolo otvorených s možnosťou voľnej odpovede.

Ako ďalšiu metódu sme využili obsahovú analýzu na vyhodnotenie dvoch konkrétnych prípadov násilia na dieťať, konkrétne sme realizovali jej prvú etapu. Jeden prípad bol riešený na oddelení sociálnoprávnej ochrany a kurately a druhý na krízovom stredisku. Sledovali sme oba prípady od jeho oznámenia až po ukončenie práce – teda komplexný postup sociálnej práce v priebehu celého prípadu.

Údaje týkajúce sa dotazníka sme zbierali osobne, na konkrétnych pracoviskách, i prostredníctvom e-mailu. Podklady na obsahovú analýzu sme získali na Oddelení sociálnoprávnej ochrany a kurately a v krízovom stredisku.

Za matematicko-štatistické metódy na vyhodnotenie získaných výsledkov prostredníctvom dotazníka sme zvolili chí-kvadrát a Kruskal-Wallisov test.

Výskumný súbor

Základným kritériom výberu výskumného súboru bola realizácia profesie sociálnej práce so zameraním na sociálnu prácu s deťmi zažívajúcimi domáce násilie. Keďže sme sledovali špecifickú vzorku – sociálne pracovníčky/pracovníkov pra-

cujúcich s deťmi, ktoré boli alebo sú obeťami domáceho násilia, mali sme obmedzené možnosti, čo sa týka veľkosti výskumnej vzorky. Výskumný súbor preto tvorilo 29 pracovníčok/pracovníkov z oddelení sociálnoprávnej ochrany a kurately, z krízových zariadení a z detských domovov. Návratnosť dotazníka bola nízka – 32 %, z 90 dotazníkov sa nám vrátilo 29, 4 zariadenia nám oznámili, že odpovede neposkytnú, keďže vo väčšine prípadov pracujú s týranými matkami.

Vo vzťahu k pohlaviu – výskumný súbor tvorilo 26 žien a 3 muži.

Vo vzťahu k miestu výkonu sociálnej práce sme zistili, že 59 % opýtaných bolo z Oddelenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, 24 % bolo z krízového strediska a 17 % z detského domova.

Zaujímalo nás aj to, ako dlho pôsobia účastníčky/účastníci výskumu na danom pracovisku. Najviac odpracovaných rokov – 9,6 v priemere majú zamestnankyne/zamestnanci sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately. 7,2 rokov majú odpracovaných zamestnankyne/zamestnanci detských domovov a 2,6 rokov zamestnankyne/zamestnanci krízového strediska. Ďalšie údaje poskytuje tabuľka 1.

Tab. 1 Počet odpracovaných rokov

	OSPOD aSK ³	KS	DeD	Spolu
Počet odpracovaných mesiacov	1 962	220	432	2 614
Relatívna početnosť %	75,1	8,4	16,5	100
Aritmetický priemer odpracovaných mesiacov	115,4	31,5	86,4	90,1
Počet odpracovaných rokov	163,5	18,3	36	217,8
Aritmetický priemer odpracovaných rokov	9,6	2,6	7,2	7,5

Výsledky výskumu

Počet prípadov násilia na dieťati na súčasnom pracovisku

Zo získaných výsledkov ako prvý prezentujeme ten, ktorý sa týka počtu prípadov, ktoré sa týkali násilia na deťoch a vyskytli v práci na súčasnom pracovisku. Počas rokov pôsobenia v zariadení sa opýtaní/é profesionáli/profesionálky stretli s mnohými prípadmi násilia a nás zaujímal ich približný počet. S priemerne najväčším počtom prípadov na osobu – 28 sa stretli zamestnankyne/zamestnanci krízového centra. Ostatné výsledky uvádzame v tabuľke 2.

Tab. 2 Počet prípadov násilia na dieťati na súčasnom pracovisku

	OSPOD aSK	KS	DeD	Spolu
Absolútna početnosť prípadov	128	196	31	355
%	36,1	55,2	8,7	100
Priemerný počet prípadov na osobu	7,5	28	6,2	12,2

Metódy a postupy sociálnej práce pri riešení prípadov domáceho násilia páchaného na deťoch

V tabuľke 3 sú bližšie popísané výsledky na položku, ktorá sa týka využívania anamnestického zberu údajov o dieťati. 62% respondentov/respondentiek úplne súhlasilo a 31% čiastočne súhlasilo s vyjadrením, že využíva anamnestický zber údajov. V 11,8% sa objavil úplný nesúhlas s daným vyjadrením, pričom išlo len o zamestnankyne/zamestnancov OSPODaSK.

Zisťovali sme, či medzi odpoveďami z hľadiska jednotlivých zariadení existuje štatisticky významný rozdiel vo využívaní anamnestického zberu údajov pri detekcii prípadu domáceho násilia páchaného na dieťati. Na základe výsledkov získaných Kruskal-Wallisovým testom sme zistili, že $H = 2,406$, $p = 0,300$, z čoho vyplýva, že medzi skupinami nie je štatisticky významný rozdiel.

Tab. 3 Využívanie anamnestického zberu údajov o dieťati

	OSPOD aSK		KS		DeD		Spolu	
	N	%	N	%	N	%	N	%
úplne súhlasím	9	52,9	6	85,7	3	60	18	62,1
častočne súhlasím	6	35,3	1	14,3	2	40	9	31
rovnako súh. ako nesúh.	0	0	0	0	0	0	0	0
častočne nesúhlasím	0	0	0	0	0	0	0	0
úplne nesúhlasím	2	11,8	0	0	0	0	2	6,9
Spolu	17	100	7	100	5	100	29	100
Mean Rank	16,50		11,43		14,90			

Skúmali sme aj metódy využívané pri vypracovávaní diagnózy. V 40,6% sa využíva diagnostický rozhovor, v 30,4% terénna práca a v 29% diagnostické pozorovanie. Zamestnankyne/zamestnanci OSPODaSK využívajú najčastejšie diagnostický rozhovor, za ním nasleduje v 36,6% terénna práca a v 24,4% pozorovanie. Zamestnankyne/zamestnanci KS venujú rovnaké percento rozhovoru a pozorovaniu a iba 6,6% terénnej práci. Zamestnankyne/zamestnanci DeD v 38,5% využívajú rovnako rozhovor a terénnu prácu a v 23% pozorujú klientovo správanie. Výsledky sú popísané v tabuľke 4.

Vypočítaná hodnota chí-kvadrátu = 27,37941 je vyššia ako tabuľková hodnota = 15,5 pre hladinu významnosti 0,05. Na základe toho môžeme tvrdiť, že medzi sledovanými skupinami je štatisticky významný rozdiel v odpovediach o využívaní jednotlivých metód diagnostiky.

Tab. 4 Metódy využívané pri vypracovávaní diagnózy

	OSPODaSK		KS		DeD		Spolu	
	N	%	N	%	N	%	N	%
1 – diagnostický rozhovor	16	39	7	46,7	5	38,5	28	40,6
2 – diagnostické pozorovanie	10	24,4	7	46,7	3	23	20	29
3 – terénna práca	15	36,6	1	6,6	5	38,5	21	30,4
Spolu	41	100	15	100	13	100	69	100

Vypracovanie diagnostiky pozostáva z viacerých krokov a zisťovania faktov, ktoré sú podkladom pre zahájenie intervencie a terapie. Nás zaujímalo, na aké faktory sa pri zostavení diagnózy zameriavali v jednotlivých zariadeniach. Ich popis sa nachádza v tabuľke č. 5. V 20,8 % sa zameriavajú na vzťahy v rodine a iba v 5 % sa venujú komplexnému posúdeniu makro- a mikrosystému dieťaťa. OSPODaSK v 23,9 % sleduje vzťahy v rodine, rovnaké percento – 18,3 % venujú odchýlkam v správaní a sledovaniu sociálnej situácie. 16,7 % zamestnankýň/zamestnancov v KS sa venuje odchýlkam v správaní, sociálnej situácii aj vzťahom v rodine. V DeD sledujú odchýlky aj vzťahy v rodine v 19,2 %, v 15,4 % sa venujú posúdeniu biologických ako aj psychických potrieb, čo predstavuje najvyššie percentuálne zastúpenie zo všetkých troch typov zariadení.

Chí-kvadrát predstavuje hodnotu 46,06532, ktorá je väčšia ako tabuľková hodnota 31,4 pre $p = 0,05$. Preto konštatujeme, že existuje štatisticky významný rozdiel v odpovediach týkajúcich sa vypracovania diagnostiky v skutočnostiach, ktoré pri tom sociálni/e pracovníci/pracovníčky zisťujú v rámci jednotlivých zariadení.

Tab. 5 Fakty pri zostavovaní diagnózy

	OSPODaSK		KS		DeD		Spolu	
	N	%	N	%	N	%	N	%
1 – odchýlky v správaní dieťaťa	13	18,3	7	16,7	5	19,2	25	18
2 – sociálna situácia dieťaťa	13	18,3	7	16,7	4	15,4	24	17,2
3 – vzťahy v rodine	17	23,9	7	16,7	5	19,2	29	20,8
4 – štruktúra rodiny	9	12,7	6	14,3	3	11,5	18	13
5 – napĺňanie biologických potrieb	9	12,7	5	11,9	4	15,4	18	13
6 – napĺňanie psychických potrieb	8	11,3	6	14,3	4	15,4	18	13
7 – posúdenie mikrosystému a makrosystému	2	2,8	4	9,4	1	3,9	7	5
Spolu	71	100	42	100	26	100	139	100

Po vypracovaní diagnostiky nasleduje intervencia. Zisťovali sme, ktorú z foriem intervencie využí-

vajú opýtaní/e sociálni/e pracovníci/pracovníčky v jednotlivých zariadeniach vo vyššej miere. Výsledky sú uvedené v tabuľke 6 – Jednorazová vs. dlhodobá intervencia. Až v 93,1 % sa využíva dlhodobá intervencia. Jednorazovú intervenciu využívajú v 11,8 % iba zamestnankyne/zamestnanci OSPODaSK.

Keďže je hodnota $p = 0,469$ po vypočítaní chí-kvadrátu = 1,516 väčšia ako 0,05, medzi skupinami nie je štatisticky významný rozdiel v odpovediach na otázku o využívaní jednorazovej alebo dlhohodobej intervencie.

Tab. 6 Jednorazová vs. dlhodobá intervencia

	OSPODaSK		KS		DeD		Spolu	
	N	%	N	%	N	%	N	%
jednorazová intervencia	2	11,8	0	0	0	0	2	6,9
dlhodobá intervencia	15	88,2	7	100	5	100	27	93,1
Spolu	17	100	7	100	5	100	29	100

Aké konkrétne opatrenia v rámci intervencie využívajú v jednotlivých zariadeniach a v akom rozsahu, zobrazujeme v tabuľke číslo 7. Najčastejšou odpoveďou je terénna práca, ktorú využívajú až v 25,8 %, nasleduje posúdenie výchovy a výživy a zastúpenie maloletého na súde v rovnakom percentuálnom zastúpení. Najmenej využívaným opatrením v rámci poskytovanej intervencie je umiestnenie do azylového prostredia. OSPODaSK využíva až v 27,5 % terénnu prácu. KS v 50 % posudzuje výchovu a výživu, nevyužíva vôbec zastúpenie maloletého na súde ani umiestnenie do ústavnej výchovy. V DeD využívajú v 33,3 % terénnu prácu, v 26,7 % zastúpenie maloletého. Nariadenie výchovných opatrení nevyužívajú vôbec.

Na základe výpočtu chí-kvadrátu = 89,2, ktorého hodnota je väčšia ako tabuľková hodnota 27,6 pre $p = 0,05$, konštatujeme, že medzi sledovanými skupinami je štatisticky významný rozdiel vzhľadom na odpovede o využívaní jednotlivých opatrení v rámci intervencie.

Tab. 7 Opatrenia v rámci intervencie

	OSPODaSK		KS		DeD		Spolu	
	N	%	N	%	N	%	N	%
1 – terénna práca	17	27,5	1	8,3	5	33,3	23	25,8
2 – nariadenie výchovných opatrení	10	16,1	4	33,4	0	0	14	15,7
3 – nariadenie ústavnej výchovy	8	12,9	0	0	2	13,3	10	11,2
4 – umiestnenie do azylového prostredia	2	3,2	1	8,3	1	6,7	4	4,5
5 – posúdenie výchovy a výživy	10	16,1	6	50	3	20	19	21,4
6 – zastúpenie maloletého na súde	15	24,2	0	0	4	26,7	19	21,4
Spolu	62	100	12	100	15	100	89	100

V rámci intervencie sme sa sústredili aj na to, ktoré z už spomínaných opatrení využívajú pracovníci/pracovníčky najčastejšie. V 34,5 % je to terénna práca, nasleduje zastúpenie maloletého na súde v 31 %, posúdenie výchovy a výživy v 17,3 %. Len 3,4 % zamestnancov/zamestnankyň využíva umiestnenie do azylového prostredia. Pre respondentov/respondentiek z OSPODaSK je najčastejším opatrením terénna práca – v 47,1 %. V KS využívajú rovnako často nariadenie výchovných opatrení aj posúdenie výchovy a výživy. Účastníčky/účastníci výskumu z DeD najčastejšie zastupujú maloletého na súde.

Výsledky chí-kvadrátu = 16,213, $p = 0,039$, naznačujú, že medzi skupinami je štatisticky významný rozdiel v ich odpovediach, ktoré z opatrení využívajú najčastejšie.

Tab. 8 Najčastejšie opatrenia v rámci intervencie

	OSPODaSK		KS		DeD		Spolu	
	N	%	N	%	N	%	N	%
1 – terénna práca	8	47,1	1	14,2	1	20	10	34,5
2 – nariadenie výchovných opatrení	0	0	3	42,9	1	20	4	13,8
3 – umiestnenie do azylového prostredia	1	5,9	0	0	0	0	1	3,4
4 – posúdenie výchovy a výživy	1	5,9	3	42,9	1	20	5	17,3
5 – zastúpenie maloletého na súde	7	41,1	0	0	2	40	9	31
Spolu	17	100	7	100	5	100	29	100

Pri riešení prípadov násilia na dieťať v rámci krízovej intervencie dochádza k rozhodovaniu o umiestnení dieťaťa do ústavnej starostlivosti alebo do krízového zariadenia. Nás preto zaujímalo, ako vnímajú túto skutočnosť sociálni/e pracovníci/pracovníčky v zariadeniach. Ktorú z foriem považujú za vhodnejšiu? 69 % respondentov/respondentiek uprednostňuje služby krízového zariadenia a 27 % ústavnú starostlivosť. OSPODaSK v 76,5 % využíva krízové zariadenia, iba v 17,6 % ústavnú výchovu a v 5,9 % azylový dom.

Výsledky chí-kvadrátu = 17,315, $p = 0,002$, poukazujú na to, že medzi sledovanými skupinami je štatisticky významný rozdiel, týkajúci sa odpovedí na využívanie intervencie v akútnych prípadoch.

Tab. 9 Intervencia v akútnych prípadoch

	OSPODaSK		KS		DeD		Spolu	
	N	%	N	%	N	%	N	%
1 – krízové zariadenie	13	76,5	7	100	0	0	20	69
2 – azylový dom	1	5,9	0	0	0	0	1	3,4
3 – nariadenie ústavnej výchovy	3	17,6	0	0	5	100	8	27,6
Spolu	17	100	7	100	5	100	29	100

Riešenie v rámci krízovej intervencie by však malo byť iba dočasným. Zaujímá nás, či túto skutočnosť vnímajú sociálni/e pracovníci/pracovníčky

v praxi rovnako, teda či pristupujú k realizovaniu sanácie rodiny, alebo ponechajú dieťa v ústavnej starostlivosti, resp. krízovom zariadení. Odpovede nám poskytuje tabuľka 10 – Intervencia – využívanie ústavnej starostlivosti/krízového zariadenia a sanácie. 82,4% zamestnancov/zamestnankýň OSPODaSK využíva sanáciu rodiny a iba 17,6% ústavnú starostlivosť, resp. krízové zariadenie. KS a DeD uprednostňujú využitie sanácie.

Hodnota chí-kvadrátu = 2,362, hodnota $p = 0,307$, z toho vyplýva, že medzi sledovanými skupinami nie je štatisticky významný rozdiel vo využívaní ústavnej starostlivosti a sanácie rodiny.

Tab. 10 Intervencia – využívanie ústavnej starostlivosti/krízového zariadenia a sanácie

	OSPODaSK		KS		DeD		Spolu	
	N	%	N	%	N	%	N	%
umiestnenie do ústavnej starostlivosti/krízového zariadenia	3	17,6	0	0	0	0	3	10,3
sanácia rodiny	14	82,4	7	100	5	100	26	89,7
Spolu	17	100	7	100	5	100	29	100

Názory sociálnych pracovníčok/pracovníkov na vhodnosť ústavnej starostlivosti, resp. sanácie rodiny sme zisťovali v ďalšej otázke, popísanej v tabuľke číslo 11. 64,7% zamestnancov/zamestnankýň OSPODaSK považuje sanáciu za vhodnejšiu ako ústavnú starostlivosť. 29,4% považuje obe možnosti za rovnako vhodné. 57,1% opýtaných z KS vníma sanáciu ako vhodnejšiu a 42,9% obe metódy považuje za rovnako vhodné. V DeD 60% je za sanáciu rodiny a rovnako 20% za ústavnú starostlivosť i za vhodnosť oboch metód.

Výsledky Kruskal-Wallisovho testu $H = 1,576$, $p = 0,455$ nám nepotvrdili štatisticky významný rozdiel medzi sledovanými skupinami v otázke uprednostňovania ústavnej starostlivosti, resp. sanácie rodiny.

Tab. 11 Ústavná starostlivosť a sanácia rodiny

	OSPODaSK		KS		DeD		Spolu	
	N	%	N	%	N	%	N	%
vhodnejšia je ústavná starostlivosť	0	0	0	0	1	20	1	3,5
vhodnejšia je sanácia rodiny	11	64,7	4	57,1	3	60	18	62
neviem posúdiť	1	5,9	0	0	0	0	1	3,5
obe sú rovnako vhodné	5	29,4	3	42,9	1	20	9	31
Spolu	17	100	7	100	5	100	29	100
Mean rank	15,32		16,71		11,5			

V tabuľke 12 prezentujeme výsledky týkajúce sa postupov v rámci terapie z hľadiska sledovaných skupín. OSPODaSK v 35,6% využíva sanáciu rodiny a iba v 2,2% terapiu u obete. KS v 38,9% využíva poradenský rozhovor a nevyužívajú terapiu páchatela. V DeD v 35,7% využíva poradenský rozhovor a opäť nevyužívajú terapiu páchatela. Zariadenia v rámci terapie spolu najčastejšie využívajú poradenský rozhovor, 35,1% a najmenej iba v 2,6% terapiu páchatela.

Tabuľková hodnota = 23,7 je menšia ako nami vypočítaná hodnota chí-kvadrátu = 72,5 na hladine významnosti 14. Medzi sledovanými skupinami je štatisticky významný rozdiel, týkajúci sa odpovedí využívania jednotlivých postupov v rámci terapie.

Tab. 12 Postupy v rámci terapie

	OSPODaSK		KS		DeD		Spolu	
	N	%	N	%	N	%	N	%
1 – zbavenie dieťaťa strachu a poučenie o jeho právach	11	24,4	6	33,3	4	28,6	21	27,3
2 – poradenský rozhovor	15	33,3	7	38,9	5	35,7	27	35,1
3 – sanácia rodiny	16	35,6	4	22,2	4	28,6	24	31,1
4 – terapia u obete	1	2,2	1	5,6	1	7,1	3	3,9
5 – terapia u páchatela	2	4,5	0	0	0	0	2	2,6
Spolu	45	100	18	100	14	100	77	100

Zamerali sme sa aj na zisťovanie využívania individuálneho plánu na riešenie krízy. Zistili sme, že v OSPODaSK udávali využívanie individuálneho plánu na riešenie krízy v 58,8% úplne a v 11,8% čiastočne, pričom v KS je percentuálne zastúpenie pre úplný súhlas s využívaním individuálneho plánu až 100%. V DeD tvorí úplný súhlas s jeho využívaním 80%. Celkové percentuálne zastúpenie úplného využitia individuálneho plánu na riešenie krízy je 72,5%.

Prostredníctvom výsledkov Kruskal-Wallisovho testu, $H = 3,799$, $p = 0,150$, sme zistili, že medzi sledovanými skupinami nie je štatisticky významný rozdiel vo využívaní, resp. nevyužívaní individuálneho plánu na riešenie krízy.

Tab. 13 Využívanie individuálneho plánu na riešenie krízy s konkrétnym klientom/kou

	OSPODaSK		KS		DeD		Spolu	
	N	%	N	%	N	%	N	%
úplne súhlasím	10	58,8	7	100	4	80	21	72,5
častočne súhlasím	2	11,8	0	0	0	0	2	6,9
rovnako súh. ako nesúh.	0	0	0	0	0	0	0	0
častočne nesúhlasím	3	17,6	0	0	0	0	3	10,3
úplne nesúhlasím	2	11,8	0	0	1	20	3	10,3
Spolu	17	100	7	100	5	100	29	100
Mean rank	16,82		11		14,4			

Konkrétne postupy sociálnej práce využívané sociálnymi pracovníčkami/pracovníkmi sú uvedené v tabuľke 14. Keďže otázka bola otvorená, popisujeme jednotlivé kategórie odpovedí účastníkov a účastníkov výskumu podľa početnosti usporiadané od najpoužívanějších až po menej používané. Najvyužívanější bol diagnostický rozhovor s dieťaťom spoločne pre všetky zariadenia, i samostatne za OSPODaSK, KS aj DeD. Najmenej sa využíva analýza dokumentov.

Tab. 14 Konkrétne postupy práce využívané najčastejšie pri riešení domáceho násillia na dieťati

Kategórie	OSPODaSK	KS	DeD	Spolu
diagnostický rozhovor s dieťaťom	10	4	7	21
terapia hrou, hranie rolí, detské komunity	1	3	5	9
diagnostické pozorovanie	5	0	4	9
komunikácia so súdom/DeD/KS/skolou/políciou	8	0	0	8
terénna práca	5	0	0	5
práca s rodinou/okolím	4	0	1	5
práca na anamnéze	4	0	1	5
výchovné opatrenia	1	0	3	4
návšteva pediatra	2	1	0	3
zastúpenie maloletého na súde	2	0	0	2
izolovanie od agresora	0	1	1	2
umiestnenie do KS	1	0	1	2
individuálny plán práce	2	0	0	2
analýza dokumentov	0	0	1	1
Spolu	45	9	24	78

Prekážky v práci sme rovnako zisťovali prostredníctvom otvorených otázok, na ktoré sme získali odpovede, ktorých početnosť je v tabuľke 15. Rovnaký počet respondentiek/respondentov na jednej strane nevidí žiadne prekážky, na druhej strane udáva prekážku v nejasnosti kompetencií. OSPODaSK vidia najviac prekážok v množstve administratívnej práce a nedostatku času na klientov/klientok. V KS a DeD je najväčším problémom nejasnosť kompetencií sociálneho pracovníka/pracovníčky.

Tab. 15 Prekážky pri výkone profesie sociálnej práce

Kategórie	OSPODaSK	KS	DeD	Spolu
nevidím žiadne prekážky	4	0	3	7
nejasnosť kompetencií	1	3	3	7
veľa administratívnej práce – málo času na klientov	4	0	0	4
malý počet zamestnancov	3	0	0	3
nedostatok času	2	0	0	2
nedostatočná legislatíva	0	1	1	2
nespolupráca rodiny	1	1	0	2
nedostatočná ochrana osoby	2	0	0	2
Spolu	17	5	7	29

V tabuľke 16 uvádzame zistenia o monitorovaní prípadov násilia na dieťati aj po ukončení intervencie, tak ako túto potrebu často zdôrazňujú teoretické prístupy. Účastníčky/účastníci výskumu z OSPODaSK v 52,9% úplne súhlasili s vyjadrením, že rodinu monitorujú aj po ukončení intervencie. 35,3% súhlasilo čiastočne. V KS úplne súhlasilo 14,3% a čiastočne 71,4%. V DeD 40% respondentov/respondentiek čiastočne súhlasilo a 40% úplne nesúhlasilo s vyjadrením, že v zariadení monitorujú rodinu aj po uzavretí prípadu.

Prostredníctvom výsledkov Kruskal-Wallisovho testu, kde $H = 8,177$, $p = 0,017$, sme zistili, že medzi sledovanými skupinami je štatisticky významný rozdiel v otázke monitorovania rodiny aj po ukončení prípadu.

Tab. 16 Monitorovanie rodiny po uzavretí prípadu

	OSPODaSK		KS		DeD		Spolu	
	N	%	N	%	N	%	N	%
1 – úplne súhlasím	9	52,9	1	14,3	0	0	10	34,5
2 – čiastočne súhlasím	6	35,3	5	71,4	2	40	13	44,9
3 – rovnako súh. ako nesúh.	0	0	0	0	0	0	0	0
4 – čiastočne nesúhlasím	2	11,8	0	0	1	20	3	10,3
5 – úplne nesúhlasím	0	0	1	14,3	2	40	3	10,3
Spolu	17	100	7	100	5	100	29	100
Mean rank	11,85		16,93		23			

Percentuálne zastúpenie odpovedí týkajúcich sa poskytovania právneho poradenstva obeti a rodičom obeť popisujeme v tabuľke číslo 17. Právne poradenstvo obeti sa využíva úplne v 37,9% a čiastočne v 27,6%. Nevyužíva sa až v 27,6%. Najviac právne poradenstvo poskytujú opýtané/i zamestnankyne/zamestnanci OSPODaSK – 58,8% a najmenej, až v 57,1%, zamestnankyne/zamestnanci KS.

Na základe zistených údajov $H = 9,710$, $p = 0,008$ môžeme konštatovať, že medzi sledovanými skupinami je štatisticky významný rozdiel v otázke o poskytovaní právneho poradenstva aj po ukončení intervencie.

Tab. 17 Právne poradenstvo obeti a netýrajúcim rodičom po ukončení intervencie

	OSPODaSK		KS		DeD		Spolu	
	N	%	N	%	N	%	N	%
1 – úplne súhlasím	10	58,8	1	14,3	0	0	11	37,9
2 – čiastočne súhlasím	5	29,4	2	28,6	1	20	8	27,6
3 – rovnako súh. ako nesúh.	0	0	0	0	0	0	0	0
4 – čiastočne nesúhlasím	0	0	0	0	2	40	2	6,9
5 – úplne nesúhlasím	2	11,8	4	57,1	2	40	8	27,6
Spolu	17	100	7	100	5	100	29	100
Mean rank	11,09		19,86		21,5			

Závery a diskusia

Získané výskumné údaje síce nemožno vzhľadom na výskumný súbor, ako aj limity použitých metód, zovšeobecňovať, prinášajú však zistenia v doposiaľ málo skúmanej oblasti v rámci sociálnej práce v oblasti domáceho násilia. Keďže cieľom nebola plošná zovšeobecniteľnosť výsledkov, treba na to prihliadať aj pri sumarizácii záverov, ktoré sú platné len pre skúmanú vzorku účastníkov/čok výskumu.

K metódam a formám sociálnej práce, ktoré využívajú opýtaní/e sociálni/e pracovníci a pracovníčky pri riešení prípadov domáceho násilia páchaného na deťoch, patrí podľa našich zistení v prvom rade anamnestický zber údajov o dieťati. Predstavuje dlhodobý proces zbierania informácií a koordinovanej práce sociálneho pracovníka a pracovníčky s inými odborníkmi/odborničkami, prebieha vo fáze detekcie aj počas diagnostiky násilia. Po fáze detekcie nasleduje diagnostika. V rámci nej je najvyužívanejšou metódou používanou vo všetkých troch typoch zariadení diagnostický rozhovor. Pri zostavení diagnózy sa sociálni/e pracovníci/pracovníčky zameriavajú v najvyššej miere na sledovanie vzťahov v rodine, až potom nasledujú ostatné skutočnosti, ako odchýlky v správaní dieťaťa, sledovanie jeho sociálnej situácie, štruktúry rodiny, napĺňanie jeho biologických a psychických potrieb a v najnižšej miere sa posudzuje mikrosystém a makrosystém dieťaťa. V práci uprednostňujú sociálni/e pracov-

níci/pracovníčky dlhodobú intervenciu pred krátkodobou. V rámci intervencie využívajú terénnu prácu – pracujú s rodinou, školou a zariadením, kde je dieťa umiestnené. Komunikujú so súdom aj s pediatrom. Využívajú nariadenie výchovných opatrení, nariadenie ústavnej výchovy, posúdenie výchovy a výživy a zastúpenie maloletého na súde. V najvyššej miere v rámci intervencie využívajú práve terénnu prácu. V akútnych prípadoch využívajú sociálni/e pracovníci/pracovníčky vo vyššej miere služby krízového zariadenia. Počas fázy terapie v prvom rade zbavujú dieťa strachu a poučia ho o jeho právach, využívajú poradenský rozhovor a individuálny plán na riešenie krízy, terapiu hrou, hranie rolí a detské komunity. Ak to prostredie dieťaťa dovoľuje, realizuje sa sanácia rodiny, ktorú ako formu dlhodobej stratégie riešenia prípadu uprednostňujú sociálni/e pracovníci/pracovníčky pred ústavnou starostlivosťou. Monitorovanie rodiny prebieha vo vysokej miere aj po uzavretí prípadu, právne poradenstvo obeti sa poskytuje v nižšej miere.

Na oddelení sociálnoprávnej ochrany a kurately z metód a foriem sociálnej práce v najvyššej miere využívajú anamnestický zber údajov, diagnostický rozhovor, sledujú vzťahy v rodine. V rámci intervencie uprednostňujú dlhodobú, i keď sa len v tejto skupine respondentov/respondentiek objavila aj krátkodobá. V rámci nej sa v prvom rade využíva terénna práca. Účastníčky/účastníci výskumu ako jediní/é vyznačili aj komunikáciu so súdom, DeD, KS, školou a políciou, prácu s rodinou/okolím dieťaťa. Za terénnu prácu nasleduje nariadenie výchovných opatrení, nariadenie ústavnej výchovy a posúdenie výchovy a výživy. V rámci krízovej intervencie uprednostňujú sociálni/e pracovníci/pracovníčky krízové zariadenie. Pri terapii využívajú individuálny plán na riešenie krízy, avšak v menšej miere ako ostatné zariadenia, a sanáciu rodiny. Monitorovanie rodiny po uzavretí prípadu využívajú na OSPODaSK najviac, rovnako ako aj právne poradenstvo obeti.

K metódam a postupom sociálnej práce v krízovom centre patrí tiež anamnestický zber údajov, ktorý uvádzali vo vyššej miere ako OSPODaSK, diagnostický rozhovor a pozorovanie je tu zastúpené rovnakým percentom. Využívajú tiež terapiu hrou, hranie rolí a detské komunity. Sledujú najmä odchýlky v správaní, sociálnu situáciu a vzťahy v rodine. Uprednostňujú dlhodobú intervenciu. Nariadenie výchovných opatrení

a posúdenie výchovy a výživy patrí k najčastejšie využívaným postupom intervencie. V rámci terapie využívajú poradenský rozhovor a individuálny plán na riešenie krízy, pri ktorom ako jediní/é potvrdili jeho 100% využívanie. Rodinu monitorujú aj po ukončení intervencie, ale iba v rámci katamnézy, a právne poradenstvo neposkytujú až v 57% prípadov.

Opýtaní/é sociálni/e pracovníci/pracovníčky v detskom domove, rovnako ako ich kolegovia/kolegyne z iných zariadení, využívajú anamnestický zber údajov, dokonca vo vyššej miere ako OSPODaSK. Prím v rámci diagnostiky nesie rozhovor. Zisťujú však aj odchýlky v správaní dieťaťa a vzťahy v rodine dieťaťa. Uprednostňujú rovnako dlhodobú intervenciu. V rámci nej využívajú terénnu prácu, posúdenie výchovy a výživy dieťaťa a zastúpenie maloletého na súde, čo je najčastejšou formou intervencie v DeD. V akútnych prípadoch uprednostňujú ústavnú starostlivosť. V rámci dlhodobého riešenia problému považujú za vhodnejšiu sanáciu. Pri terapii využívajú poradenský rozhovor a individuálny plán na riešenie krízy. Monitorovanie rodiny po uzavretí prípadu a právne poradenstvo obeti využívajú v najnižšej miere.

V rámci metód využívaných pri vypracovávaní diagnózy sme zistili štatisticky významný rozdiel z hľadiska jednotlivých zariadení. Zistenia, že v DeD využívajú diagnostický rozhovor a terénnu prácu a v KS diagnostické pozorovania a rozhovor v rovnakej miere a na OSPODaSK využívajú v najvyššej miere diagnostický rozhovor, naznačujú, ako vyjadruje Vlčková (2001), že sa v praxi využíva diagnóza, ktorá vzniká na základe anamnestických údajov o dieťati a rodičoch, nasleduje diagnostický rozhovor a návšteva domáceho prostredia dieťaťa, kde sa skúma rodinné zázemie dieťaťa.

Zaujímali sme sa aj o fakty, na ktoré sa pri zostavení diagnózy sociálni/e pracovníci a pracovníčky zameriavajú. Z ponúknutých možností bola celkovo najfrekvencovanejšou odpoveď vzťahy v rodine. Medzi sledovanými skupinami sme zistili štatisticky významný rozdiel v odpovediach týkajúcich sa faktorov, na ktoré sa zameriavajú. To môže poukazovať na to, že každé zo sledovaných zariadení pracuje s dieťaťom inými metódami a postupmi, a taktiež treba brať do úvahy, že s dieťaťom pracujú v iných štádiách riešenia prípadu.

Vo výskume sme zistili, že sledovaná vzorka respondentov/respondentiek využíva pri práci v zariadeniach vo väčšine prípadov dlhodobú intervenciu. S klientmi/klientkami teda pracujú na riešení ich problémov dlhodobo, čo je z hľadiska riešenia prípadov násilia na dieťať nevyhnutné. Krátkodobá intervencia sa, aj napriek jej pozitívnemu vnímaniu zo strany Dunovského et al. (1995), pri riešení prípadov násilia takmer vôbec nerealizuje.

Pri sledovaní krízovej intervencie v akútnych prípadoch sme medzi skupinami v ich odpovediach zistili štatistickú významnosť. V 69% účastníčky/účastníci výskumu uprednostňujú služby krízového zariadenia a v 27% ústavnú starostlivosť. Na základe výsledkov môžeme tvrdiť, že sa vo vyššej miere pri násilí páchanom na dieťať využívajú práve služby krízového zariadenia. Môže sa to spájať s tým, že v daných prípadoch ide o vytvorenie bezpečia pre dieťa, pokiaľ rodič, ktorý páchal násilie, nebude právoplatne odsúdený. Poskytne sa tu dieťaťu potrebná intervencia pre zlepšenie jeho fyzického, ale najmä psychického stavu, po ktorej sa môže vrátiť k netýrajúcemu rodičovi alebo do náhradnej rodinnej starostlivosti. Naše výsledky (ktoré však nie sú reprezentatívne) nekorešpondujú s výsledkami Erdélyiovej (2001) a Matouška et al. (2003), podľa ktorých je u nás častejšie rozhodnutie o umiestnení dieťaťa do náhradnej rodinnej starostlivosti.

Ďalej sme zistili, že až 89,7% respondentov/respondentiek uprednostňuje využívanie sanácie rodiny. 62% z celkového počtu respondentov/respondentiek ju považuje za vhodnejšiu ako ústavnú starostlivosť. Ústavnú starostlivosť považuje za vhodnejšiu 3,5% opýtaných a 31% považuje obe voľby za rovnako vhodné. Naše výsledky sa zhodujú z tézami Šramovej (2004) – sociálni/e pracovníci/pracovníčky ju využívajú, pretože sa snažia v prvom rade zachovať rodinu. Podľa Matouška et al. (2003) však štátne orgány sociálno-právnej ochrany dieťaťa navrhujú skôr ústavnú starostlivosť a neštátne organizácie propagujú podporu sanácie rodiny, čo nekorešponduje s našimi zisteniami – na OSPODaSK vo vyššej miere preferujú sanáciu rodiny.

V otázke o postupoch v terapii v DeD a KS má prvenstvo poradenský rozhovor. Môže to byť spôsobené najmä rozličnou náplňou ich práce, keďže na OSPODaSK sa najčastejšie vyskytovala sanácia rodiny.

Filadelfiová a Guráň (in Vlčková, 2001) zistili, že 23% respondentov uviedlo ako hlavnú prekážku pri riešení konkrétnych prípadov týrania a zneužívania dieťaťa nedostatočnú spoluprácu a koordináciu činnosti s inými inštitúciami. V našom výskume považovali sociálni/e pracovníci/pracovníčky za najväčšiu prekážku nejasnosť kompetencií a vo vysokej miere sa objavila aj nespokojnosť s množstvom administratívnej práce a vysokým počtom klientov/klientok na zamestnankyňu/zamestnanca. Spokojnosť s koordinovanou spoluprácou bola vysoká.

Monitorovanie prípadov násilia na dieťať aj po ukončení intervencie využíva 79,4% sociálnych pracovníkov/čky. Až v 20,6% sa nevyužíva. Rozdiely medzi vysokým percentom využívania monitorovania v KS a na OSPODaSK a nižším percentuálnym zastúpením v DeD sú štatisticky významné. Ako uvádzala Vlčková (2001), monitorovanie rodiny sa vo vysokej miere využíva aj v praxi. Nevenuje sa však pozornosť páchatelom, nepracuje sa na prevencii recidívy, ako to uvádza Matoušek et al. (2003).

Zisťovali sme počet prípadov násilia na deťoch, s ktorými sa sociálni/e pracovníci/pracovníčky stretli na súčasnom pracovisku. Na OSPODaSK to bolo 128 prípadov, v KS 196 prípadov a v DeD 31 prípadov. Pre porovnanie, Kliegman et al. (2007) v USA uvádza za rok 1995 až 3 mil. detských obetí násilia. Dunovský et al. (1995) v Británii za rok 1992 – 4 200 prípadov, v Českej republike za rok 1994 v 8 okresoch 118 prípadov. Bodnárová a Filadelfiová (2004) za rok 2002 pri počte 433 detí zistili, že osobne sa s fyzickým napadnutím stretlo 16,5%, so sexuálnym obťažovaním 6,4% opýtaných. Zistiť presný počet ohlásených prípadov násilia na Slovensku je problémové z mnohých príčin. Podľa zistení UNICEF (Úrad verejného zdravotníctva..., 2009) neoficiálne odhady hovoria o 1 až 2%. Výskum, ktorý na Slovensku v roku 1999 na vzorke 5 230 detí od 15 do 16 rokov robilo združenie Slonad, ukázal, že až štvrtina detí zažila telesné týranie a 12% bolo obeťami pohlavného zneužívania.

Mnohé výskumy, ktoré sú dostupné verejnosti, ponúkajú štatistické zhodnotenie úmrtí detí na následky domáceho násilia. V USA za rok 2007 (Prevention of child abuse..., 2008) denne zomrú na následky týrania rodičov 3 deti. Ako najlepšiu formu prevencie tu určili prevádzanie domácich návštev u budúcich a nových matiek,

za účelom poskytovania inštrukcií a informácií o prenatalnej starostlivosti, o rodičovstve, vedení domácnosti a pod. Táto forma preventívnych aktivít sa, žiaľ, v práci sociálnych pracovníčok/pracovníkov na Slovensku nevyskytuje. Taktiež je nutné poukázať na zameranie na matky, kým otcovia sú opäť vynechávaní, čo možno interpretovať ako pretrvávajúce rodových stereotypov aj v odborných kruhoch. Pričom rodové stereotypy sa výrazne podieľajú nielen na pretrvávajúci násilia, ale sú často aj príčinami mnohých foriem násilia.

Sajkowská et al. (2007) tiež poukazuje na potrebu prevencie a dostupnosť informácií. Kampaň „Bitie detí musí prestať. Bodka.“ vo Veľkej Británii potvrdila, že rodičia potrebujú informácie o tom, ako vychovávať svoje deti bez použitia telesných trestov a ako zvládať svoj vlastný hnev a frustráciu.

V súčasnosti je pre riešenie problematiky domáceho násilia z hľadiska praktickej sociálnej práce podstatné pokračovať v koordinovanej spolupráci odborníkov/čok. Ďalej je žiaduce zlepšiť personálne vybavenie zariadení a inštitúcií na požadovanú úroveň, vzhľadom na počet klientov/tiek. Naďalej by bolo potrebné využívať interdisciplinárnu spoluprácu a terénnu prácu. Jej pôsobenie by však bolo nutné rozšíriť aj v rámci prevencie a tak zabezpečiť deťom a rodinám zažívajúcim domáce násilie, alebo násilím ohrozených, dostatočnú prevenciu a intervenciu.

Sociálni/e pracovníci/pracovníčky by mali vo vyššej miere realizovať prevenciu pre laickú a odbornú verejnosť a aj zúčastňovať sa systematickej prípravy napr. vo forme odborných seminárov o problematike domáceho násilia na dieťať a nových možnostiach postupov, vrátane špecializovaných výcvikov zručností pre špecialistov/špecialistiek na túto problematiku, ktorá by pripravovala na efektívnejšiu, senzitivnejšiu a erudovanejšiu prácu bez reprodukovania niektorých diskriminujúcich, napr. rodovo stereotypných a iných škodlivých stereotypov.

Pre primárnu prevenciu je potrebné ciele pôsobenie, zamerané na laickú verejnosť a samotné deti, napr. formou prednášok na školách, rozdávaním brožúrok atď., ktoré by obsahovali aspoň relevantné kontakty, informácie o formách, príčinách a mechanizmoch násilia a možnostiach pomoci, popis krokov a postupov, ktoré majú využiť pri prípadoch násilia na dieťať, atď.

V rámci sekundárnej prevencie a pôsobenia na rizikové skupiny by sa mala realizovať návšteva rizikových rodín, ako sa to podľa Šramovej (2004) deje v zahraničí. Z výsledkov výskumu je síce zjavné, že sa terénna práca u nás realizuje, má však svoje špecifiká a je zameraná na prácu s rodinou, kde sa násilie už odhalilo a rieši sa. Je potrebné monitorovať rodiny aj po ukončení prípadu terénnymi návštevami a terénna práca by sa mala realizovať aj v rodinách, kde k násiliu zatiaľ nedošlo, kde však prostredie, úroveň hygieny, sociálne, vzťahové a zdravotné problémy môžu byť podkladom pre vznik násilia na dieťať. K tomu je potrebné vytvoriť na to zodpovedajúce podmienky.

Tieto služby by sa mali poskytovať aj v rámci terciárnej prevencie s jednotlivcami, ktorí/é sa stali obeťami domáceho násilia, alebo boli páchatelmi/páchatelkami, na ktorých je tiež nevyhnutné sa zamerať a poskytnúť im terapie počas trestu odňatia slobody a po ich prepustení.

Bolo by ďalej vhodné využívať služby sociálneho pracovníka aj v rámci zdravotníckych zariadení, podobne ako je to podľa Kliegmana et al. (2007) v USA. V rámci nemocnice, najmä na oddeleniach pediatrie, by sa vytvorili tímy zložené z odborníkov/čok tréňované na odhalenie, ohlasovanie násilia a poskytnutie služieb deťom zažívajúcim násilie. Tieto tímy by fungovali pod záštitou nemocnice.

Vo výskumnej rovine je nevyhnutné zamerať výskum nielen na zisťovanie výskytu násilia, ale aj jeho príčiny, širšie sociálne kontexty a v súvislosti so sociálnou prácou špecificky skúmať aj postupy, formy a metódy sociálnej práce v tejto oblasti s hlbším prienikom do sociálnych, politických a iných kontextov, v ktorých sa sociálna práca na Slovensku uskutočňuje, vrátane jej praktických prekážok.

Zoznam literatúry:

- BODNÁROVÁ, B., FILADELFIOVÁ, J. **Stav a podmienky sociálnej ochrany mládeže a monitoring dodržiavania práv detí v zmysle Dohovoru o právach dieťaťa a ďalších medzinárodných dokumentov týkajúcich sa práv detí. Sekundárna analýza dostupných štatistických a výskumných údajov.** 2004. Dostupné na internete: <www.employment.gov.sk>.
- BRAXATORISOVÁ, E., ŠTEFANIČIAKOVÁ, K. **Manuál pomoci pre obe domáceho násilia.**

Bratislava: Občianske združenie Pomoc ohrozeným deťom Centrum Nádej, 2007.

COLLINS, D., JORDAN, C., COLEMA, H. **An introduction in family social work. Third edition.** Belmont: Brooks/Cole, 2009.

COUSHED, V., ORME, J. **Social work practice. Fourth edition.** New York: Palgrave Macmillan, 2006.

ČAPUTOVÁ, Z., et al. **Týranie, zneužívanie a zanedbávanie detí.** Bratislava: Jaspis, 2000.

ČÍRTKOVÁ, L. **Domáci násilí: fakta a paradoxy.** *Sociální práce / Sociálna práca*, 2006, roč. 6, č. 2, s. 54–67.

ČÍRTKOVÁ, L. **Domáci násilí.** *Časopis Kriminalistika: čtvrtletník pro kriminalistickou teorii a praxi.* 2006, č. 3. Dostupné na: <http://www.mvcr.cz/casopisy/kriminalistika/2004/0404/cirtkova_info.html>.

DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z., et al. **Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě.** Praha: Grada Publishing, 1995.

ERDÉLYIOVÁ, R. **Stratégie boja proti domácomu násiliu.** Bratislava: Tlačiareň MV SR, 2001.

FUCHSOVÁ, K. **Týrané dieťa.** Bratislava: Iris, 2008.

GJURIČOVÁ, Š., a kol. **Podoby násilí v rodině.** Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2000.

HEWITT, S. **Assessing allegations of sexual abuse in preschool children. Understanding small voices.** London: SAGE Publications, 1998.

Child abuse and neglect. Prevention of Child Abuse and Neglect Fatalities Study Number: 9, 2008. Dostupné na internete: <<http://www.childabuse.com/fs9.htm>>.

KLIEGMAN, R., BEHRMAN, R., JENSON, H., STATON, B. **Nelson Textbook of Pediatrics, 18th Edition.** Philadelphia: W.b. Saunders Company, 2007.

MATOUŠEK, O., et al. **Metody a řízení sociální práce.** Praha: Portál, 2003.

MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P. **Sociální práce v praxi. Specifika různých cílových skupin a práce s nimi.** Praha: Portál, 2005.

SAJKOWSKA, M., et al. **Ochrana detí pred telesnými trestami – kampane na zvýšenie povedomia.** Bratislava: Vydavateľstvo Rady Európy, 2007.

SHIPWAY, L. **Domestic violence. A handbook for health professionals.** New York: Routledge, 2005.

ŠRAMOVÁ, B. **Domáce násilie na deťoch a mládeži: Vybrané sociálno-psychologické aspekty.** Nitra: Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva UKF, 2004.

ŠRAMOVÁ, B., et al. **Násilie v rodine a v škole: Monografia štúdií a príspevkov odborného seminára.** Nitra: Fakulta sociálnych vied UKF, 2003.

Úrad verejného zdravotníctva. **Týranie detí.** 2009. Dostupné na internete: <http://www.uvzs.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=370:tyranie-deti&catid=63:deti-a-mlade&Itemid=70>.

VÁGNEROVÁ, M. **Psychopatologie pro pomáhající profese.** Praha: Portál 2004.

VLČKOVÁ, M. **Týrané dieťa.** Bratislava: Univerzita Komenského, 2001.

Poznámky

- 1 Príspevok vznikol na základe podpory grantu VEGA 2/0179/09: Dynamika sociálnych a morálnych noriem: Sociálno-psychologický výskum minoritných, marginalizovaných a znevýhodnených skupín vo vzťahu k majorite.
- 2 Kontakt na autorky:
PhDr. Dagmar Marková, PhD. Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky, Filozofická fakulta UKF, Hodžova 1, 949 74 Nitra, dmarkova@mati.sk.
Doc. PhDr. Lenka Haburajová-Ilavská, PhD. Fakulta humanitných štúdií, Ústav pedagogických vied UTB, nám. T. G. Masaryka 5555, Zlín, haburajova@fhs.utb.cz.
Mgr. Denisa Juhášová, Nová cesta 94/64, 92523 Jelka, denisa.juhasova@gmail.com.
- 3 Skratky OSPODaSK budeme používať pre odpovede zamestnancov/zamestnankyne Oddelenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, KS pre zamestnancov/zamestnankyne krízového strediska a DeD pre zamestnancov/zamestnankyne detského domova.

Psychosociální dopad nezaměstnanosti na životní situaci rodiny

Psychosocial Impact of Unemployment on Family Life Situations

Lucie Foltová, Regina Schovancová, Petr Okrajek

Mgr. Lucie Foltová¹ vystudovala obor sociální práce na Fakultě sociálních studií MU v Brně, kde rovněž dokončuje studium psychologie. Je doktorandkou Lékařské fakulty MU v oboru hygiena, preventivní lékařství a epidemiologie, kde se věnuje problematice rizikového chování adolescentů. Je frekventantkou výcviku Integrace v psychoterapii. Pracuje na Výzkumném pracovišti preventivní a sociální pediatrie LF MU jako výzkumná psycholožka.

Mgr. Regina Schovancová vystudovala obor politologie a sociologie na Fakultě sociálních studií MU v Brně. Je doktorandkou Lékařské fakulty MU v oboru hygiena, preventivní lékařství a epidemiologie. V rámci studia se věnuje problematice sociálního a zdravotního dopadu životních událostí na život rodiny i jejích jednotlivých členů. Pracuje na Výzkumném pracovišti preventivní a sociální pediatrie LF MU jako odborná pracovnice.

Mgr. Petr Okrajek vystudoval obor učitelství matematiky a fyziky na Pedagogické fakultě MU v Brně. Je doktorandem Přírodovědecké fakulty MU na Ústavu matematiky a statistiky v oboru Obecné otázky matematiky. Pracuje na Výzkumném pracovišti preventivní a sociální pediatrie LF MU jako statistik.

Abstrakt

Naše práce si dala za cíl ověřit relevanci některých empirických studií a výzkumů popisujících nezaměstnanost některého z členů rodiny, resp. více členů, jako velmi rizikový faktor, který má negativní důsledky na dotčenou rodinu v oblasti materiální, sociální či psychologické. Dále tato studie poukazuje na některé netypické či dosud málo zmiňované souvislosti a snaží se je vysvětlit.

Výzkumný soubor vychází z Evropské longitudinální studie rodičovství a dětství (ELSPAC) a použitá data jsou z období 11 let věku sledovaných dětí. Soubor byl rozdělen na čtyři sledované skupiny. Jedná se o 1. skupinu rodičů, kteří jsou oba zaměstnaní (N = 1 264); 2. skupinu rodičovských párů s nezaměstnanými matkami (N = 215); 3. skupinu rodičovských párů s nezaměstnaným otcem (N = 148) a 4. skupinu, ve které jsou oba rodiče nezaměstnaní (N = 37). Data byla zpracována v programu SPSS standardními statistickými metodami, pomocí nichž byly analyzovány rozdíly ve vybraných proměnných mezi skupinami.

Práce doložila platnost většiny zmiňovaných výzkumných výsledků, které popisují souvislosti mezi nezaměstnaností a negativním materiálním či psycho-sociálním dopadem na rodinu. Upozorňuje na skutečnost, že mnoho závažných zdravotních i behaviorálních následků se může, zvláště na dětech, projevit i v delším časovém horizontu, a pokouší se navrhnout doporučení pro sociální práci v rodině postižené nezaměstnaností.

Klíčová slova

nezaměstnanost, rodina, rodinná situace, zabezpečení rodiny, dysfunkční chování, psychosociální aspekty, životní situace

Abstract

The aim of this paper is to verify selected theories which describe unemployment of one (or more) family member as a risk factor which has highly negative consequences for the afflicted family in the areas of material, social or psychological importance. Further this study refers to some atypical or still rarely mentioned links as we attempt to explain them.

The study sample is formed by the participants of ELSPAC (European Longitudinal Study of Parenthood and Childhood) and the data used is from the eleven-year-old age (of the children from the project) period. The sample was divided into four groups. There are: 1. group of employed parent couples (N = 1,264); 2. group of parent couples with unemployed mothers (N = 215); 3. group of parent couples with unemployed fathers (N = 148) and 4. group of both unemployed parents (N = 37). The data was analysed in the SPSS programme by standard statistical methods, using these methods the differences in selected variables between groups were determined.

This paper supports the majority of mentioned research outcomes with describe the link between unemployment and a negative material or psychosocial impact on the family. We also draw attention to the fact that many serious health and behavioral consequences can manifest in the longer term (especially in children) and we try to suggest advice for social work with families impacted by unemployment.

Keywords

unemployment, family, family situation, family security, dysfunctional behavior, psychosocial aspects, life situations

Úvod

Nezaměstnanost některého člena rodiny téměř vždy ovlivní celodinné soužití. Znevýhodnění tak neleží jen na daném jedinci, ale přenáší se i na ostatní rodinné příslušníky. Ztráta zaměstnání má dopad nejen ekonomický, ale zasahuje i do zdravotních, psychických a sociálních aspektů života, a to jak jedince samotného, tak i jeho blízkých. Tato práce si klade za cíl nahlédnout právě psychosociální aspekty rodinného života, pokud se v něm vyskytne životní událost nezaměstnanosti.

Téma nezaměstnanosti není v rámci sociální práce novým fenoménem. Jak uvádí např. Mareš (2002), s problémem nezaměstnanosti se potýká mnoho lidí, kteří jsou objektem sociální práce. Stejně tak se s problémem nezaměstnanosti úzce pojí problémy chudoby a rodinných krizí.

Existují výzkumy, které poukazují na jistou míru odlišnosti mezi subjektivním prožíváním nezaměstnanosti respondentů z České republiky a z jiných evropských zemí, což samozřejmě může být způsobeno celou řadou faktorů – od rozdílného kulturního zázemí, odlišných ekonomických či politických podmínek až po odlišnosti v nazírání majority na problém nezaměstnanosti. Mareš, Sirovátka (2005) uvádějí, že jejich výsledky šetření

ukazují na mnohem nižší míru subjektivních pocitů sociální deprivace, stigmatizace a zdravotního zhoršení, než bývá uváděno v jiných zemích EU².

Přesto jsou následky nezaměstnanosti zasahující do rodinného života pravděpodobně vážnější, než odhaduje většina výzkumů. Nedobrovolné vyřazení práce z osobního života člověka má podle našich i zahraničních poznatků průkazné negativní hmotné, sociální, psychologické, ale i zdravotní důsledky a strádání (Buchtová, 2001, 2002; Šmajsová-Buchtová, Filo, 2008; Sirovátka, Řezníček, 1995). Rozlišujeme primární deprivace životního stylu, vztahené k problémům se zajištěním jídla, oblečení, tepla a bydlení, a sekundární deprivace vztahované k rekreaci či volnočasovým aktivitám (Whelan, 1992 – podle Šolcová, Kebza, 2001).

Nezaměstnanost bývá také významným negativním faktorem růstu manželských krizí, potíží ve vztazích mezi rodiči a dětmi, dokonce i násilí a zneužívání dětí v rodinách (např. Cater, Easton, 1980; Crighton, 1984 – podle Mareš, 2002). Mimořádně obtížná je situace v rodinách, kde jsou dospívající děti, které vnímají otce jako autoritu, od které očekávají zajištění živobytí i pro ně samé (Buchtová, 2001, 2002; Šmajsová-Buchtová, Filo, 2008; srov. Mareš, 2002).

Francois de Singly (Beránek, 2000) mluví o nezaměstnanosti jako o jediném vážném nebezpečí pro současnou rodinu, neboť podle něj nemohou dlouhodobě nezaměstnaní matka či otec učit děti něčemu podstatnému ze svých zkušeností a předávají se tak jen negativní hodnoty. Rodina však musí napomáhat hledání a nacházení hodnot a v tomto ohledu je podle něj nenahraditelná.

V naší práci jsme záměrně zvolili vyhodnocení dat z období, kdy je sledovanému dítěti 11 let. Domníváme se, že v jedenácti letech je dítě ve velmi zranitelném věku – je ještě příliš malé na to, aby si dokázalo samo vytvořit jakékoliv obranné mechanismy ke zvládnutí situace v rodině, zároveň však již plně chápe vážnost situace. Macek (2003) upozorňuje, že pokud souběžně s vývojovými změnami v adolescenci působí i další markantní nečekané změny (události, jako např. úmrtí v rodině, rozvod ad. – odvozuje i nezaměstnanost rodičů), může pak tato konstelace vyvolávat silný stres. Jedenáctiletí jedinci jsou podle jeho dělení na počátku rané fáze adolescence, jedná se tedy o velmi citlivé období. V tomto věku se navíc rozšiřují a diferencují nároky dítěte, včetně nároků materiálních (dítě začíná např. pod vlivem vrstevnické skupiny či masmédií vyžadovat různé módní výstřelky či technické novinky), současně vzrůstají v tomto věku i nároky na finanční pokrytí volnočasových aktivit dítěte, zajištění školních potřeb i aktivit přímo pořádaných školou (lyžařské zájezdy, školy v přírodě, školní výlety, jazykové kurzy atd.). Pokud je z finančních důvodů některá z těchto potřeb dítěte odepřena, může u něj dojít k různým psychickým problémům, například začne trpět pocitem méněcennosti, stává se pasivním či aktivním aktérem šikany, zhorší se jeho školní prospěch aj.

V této souvislosti se domníváme, že by bylo v budoucnu velmi prospěšné realizovat podobný výzkum, který by pokryl i děti jiných věkových kategorií. Předpokládáme, že předkládaná problematika je natolik závažná, dopad nezaměstnanosti je na dítě v dotčené rodině natolik tíživý, že problémy (byť opět specifické) by bylo možno identifikovat i u dětí mladších či naopak starších.

Neurotické potíže se navíc z nezaměstnaného často přenášejí buď na partnera, nebo i na děti (např. v podobě poruch chování). Pokud jsou v rodině souběžně dva nezaměstnaní členové, stresy se dokonce znásobují (Buchtová, 2001, 2002).

Nezaměstnanost má však negativní dopad i na integritu, harmonii a funkčnost dotčené rodiny³. Mezi jednotlivými členy rodiny nalezneme jisté rozdíly ve zvládnutí negativních dopadů nezaměstnanosti – pro ženu představuje rodina podle některých autorů (např. R. M. Cohn, 1978; B. Buchtová, 1992 – obojí podle Buchtová, 2002: 100) „*alternativní pracovní pole, které tlumí zátěž z nezaměstnanosti*“. Nezaměstnanost ženy se tak považuje pro ni za méně subjektivně zatěžující než nezaměstnanost pro muže. Rovněž Šolcová, Kebza (2001) referují o studiích (např. Kulík, 2000), že ženy lépe psychicky snášejí nezaměstnanost, pravděpodobně vzhledem ke své tradiční roli, a navíc uvádějí vyšší míru důvěry ve znovunalezení práce; oproti tomu muži vnímají celou situaci jako více stigmatizující (srov. Buchtová, 2004; Šmajsová-Buchtová, Filo, 2008). Sirovátka, Řezníček (1995) odkazují na britské výzkumy, které naznačují, že muži jsou zasaženi ztrátou práce relativně více, protože nejsou schopni nahradit ztracenou pravidelnou práci za činnosti v domácnosti, které jsou k dispozici ženám (což je v souladu s předchozím). (Kromě toho jde v případech nezaměstnanosti muže z praktického hlediska o silnější negativní dopad pro celou rodinu, a to převážně z ekonomických důvodů.) Nicméně celoněmecký výzkum (Sirovátka, Řezníček, 1995) naopak prokázal obdobné negativní vlivy u žen i u mužů. U žen jsou navíc tyto vlivy spojeny s neochotou vrátit se právě k roli ženy v domácnosti.

Sociálněpsychologické důsledky nezaměstnanosti se v chování člověka projevují sociální izolovaností, neschopností postarat se o své děti, konflikty v rodině a manželství, nárůstem dysfunkčního chování, jako např. zvýšením konzumace alkoholu a drog (Buchtová, 2001).

U rodinných příslušníků nezaměstnaných byly pozorovány důsledky jako nárůst konfliktů v celé (širší) rodině; u dětí nárůst vývojových poruch (např. emoční labilita, poruchy chování), slabé výkony ve škole, zhoršení prospěchu, problémy v rodinných vztazích. Práci navíc ukazujeme dětem, které vychováváme, platné hodnoty. Nabízíme jim tak možnost ztotožnění, nápodoby a osobního příkladu (Buchtová, 2001, 2002).

Nicméně, jak upozorňuje Kuchařová (1992), je třeba si uvědomit, že prokazování vlivu nezaměstnanosti na rodinu je obtížné, neboť její dopady se mohou projevit až po určité době trvání.

V jejím výzkumu byly nejmarkantnější důsledky v materiálním zabezpečení rodin, zatímco dopad na sociální vztahy či psychologické důsledky byly vnímány spíše jako minimální.

Cílem naší práce je proto ověřit relevanci některých z výše popsaných souvislostí, popřípadě se je pokusit v kontextu našich dat dále interpretovat a vysvětlit.

Soubor a metody

Výzkumný soubor je tvořen rodiči zahrnutými do longitudinálního projektu ELSPAC (*European Longitudinal Study of Parenthood and Childhood*) neboli Evropské dlouhodobé studie rodičovství a dětství⁴.

Pro tuto práci byly použity dotazníky, které vyplňovaly matky o sobě a o sledovaném dítěti v 11 letech jeho věku, a dotazníky, které vyplňovalo sledované dítě o sobě. Z nich byly po operacionalizaci vybrány konkrétní otázky (data). Pro potřeby tohoto výzkumu jsme tentokrát použili odpovědi matek, neboť se domníváme, že vzhledem (zvláště v době odpovědi respondentů) k tomu, že v naší zemi stále přetrvává tradiční model rodiny, tzn. otec – živitel, matka – pečovatelka o domácnost a děti, je za této situace pravděpodobně logické předpokládat, že dopad nezaměstnanosti na rodinné klima, atmosféru, harmonii i finance lépe posoudí ženy. Nicméně se domníváme, že v budoucnu by bylo přínosem analyzovat i odpovědi otců, resp. odpovědi otců vs. odpovědi matek.

Výzkumný soubor byl rozdělen na čtyři sledované skupiny. Jedná se o 1. skupinu rodičů, kteří jsou oba zaměstnaní (N = 1 264); 2. skupinu rodičovských párů s nezaměstnanými matkami (N = 215); 3. skupinu rodičovských párů s nezaměstnaným otcem (N = 148) a 4. skupinu, ve které jsou oba rodiče nezaměstnaní (N = 37).

Dotazníky se kódují podle předem stanovených propracovaných kódovacích instrukcí a následně se pořizují do počítače, celý tento proces je na několika výstupech pečlivě kontrolován. Posléze byla data zpracována v programu IBM SPSS **Statistics 19**. V souladu s výzkumným cílem bylo provedeno primární ošetření dat a klasická frekvenční analýza dat.

V práci byly testovány veličiny nominálního, resp. ordinálního typu. Tyto veličiny byly testovány pomocí kontingenčních tabulek s využitím Pearsonova chí² testu, v případě čtyřpolních tabulek

pomocí Fischerova exaktního testu. Dále byly vypočteny charakteristiky jako relativní rizika (RR), jejichž p hodnota byla stanovena na základě chí²-kvadrát rozložení. Případně udáváme podíl šancí (OR). Míra závislosti byla porovnávána pomocí Cramerova koeficientu V.

Výsledky

V našem výzkumu jsme se zaměřili na jakékoliv negativní vlivy, které ohrožují či by mohly ohrožovat rodinu, ve které je některý z jejích členů (eventuálně více z nich) nezaměstnaný. Domníváme se, že nezaměstnanost je událost s velkým potenciálně negativním dopadem na celou rodinu, přičemž rodina (a její funkčnost) je natolik důležitou jednotkou jak pro ni samou, tak pro celou společnost, že je nutno zaměřit se na tyto vlivy ze všech možných úhlů pohledu a v různých kontextech, snažit se je zachytit, popsat, interpretovat a eventuálně navrhnout způsoby eliminace. O to vše se naše práce pokouší.

Následující výsledky ilustrují tuto naši snahu – zaměřili jsme se na, podle našeho názoru, velmi důležité aspekty, které může nezaměstnanost vyvolat, případně umocnit. Ukazatele, které níže uvádíme, byly zvoleny jednak proto, že je pokládáme pro funkčnost rodiny za fundamentální (v souladu s výše uvedenými názory, např. Buchtová, 2001, 2002, Macek, 2003, Mareš, 2002, Singly, 2000), jednak jsme v naší práci omezení technicky jak rozsahem článku, tak možnostmi dotazníkového šetření samého, tudíž není možné analyzovat naprosto všechna kritéria. Nicméně v budoucnosti lze jistě o podobné variantě uvažovat a eventuálně rozšířit počet sledovaných aspektů.

Obecně řečeno – sledujeme zde vliv nezaměstnanosti na dysfunkční chování rodičů, vliv na životní podmínky dotčené rodiny, na její materiální zabezpečení, sociální postavení, rodinné vztahy, vztahy s příbuznými. Dále zabezpečení rodiny základními životními potřebami, jakými jsou jídlo, ošacení, topení, placení nájmu, zajištění lékařské péče, kroužky pro děti, dovolená. Za závažný považujeme i vliv nezaměstnanosti rodiče(ů) na jejich děti, konkrétně naše práce mapuje rizikové jevy u těchto dětí a jejich kázeňské problémy.

(V případě, kdy nejsou procentuální hodnoty rozložení uvedeny v tabulce, uvádíme v textu u výpočtu RR nejen konečné výsledky, ale i konkrétní číselný podíl těchto procent.)

Tab. č. 1 *Dysfunkční chování rodičů*

	Kouření – matka ns		
	Nekuřák	1–9 cigaret denně	10 a více cigaret denně
Oba rodiče nezaměstnaní	81,1 %	5,4 %	13,5 %
Nezaměstnaná matka	79,7 %	9,2 %	11,1 %
Nezaměstnaný otec	75,0 %	11,1 %	13,9 %
Oba rodiče zaměstnaní	82,5 %	8,7 %	8,8 %
	Kouření – otec p < 0,05		
	Nekuřák	1–9 cigaret denně	10 a více cigaret denně
Oba rodiče nezaměstnaní	61,1 %	8,3 %	30,6 %
Nezaměstnaná matka	70,2 %	6,3 %	23,6 %
Nezaměstnaný otec	58,6 %	9,0 %	32,4 %
Oba rodiče zaměstnaní	70,9 %	9,2 %	19,9 %
	Pití alkoholu – matka ns		
	Abstinence	Konzumace	Denní pití
Oba rodiče nezaměstnaní	21,6 %	75,7 %	2,7 %
Nezaměstnaná matka	9,4 %	85,4 %	5,2 %
Nezaměstnaný otec	10,8 %	85,8 %	3,4 %
Oba rodiče zaměstnaní	11,1 %	81,6 %	7,3 %
	Pití alkoholu – otec p < 0,05		
	Abstinence	Konzumace	Denní pití
Oba rodiče nezaměstnaní	13,5 %	51,4 %	35,1 %
Nezaměstnaná matka	1,9 %	67,6 %	30,5 %
Nezaměstnaný otec	8,3 %	69,7 %	22,1 %
Oba rodiče zaměstnaní	6,8 %	63,3 %	29,9 %

Z tabulky č. 1 vyplývá, že kouření matek nesouvisí s ne/zaměstnaností, vztah nebyl prokázán. U otců je tomu jinak, byla prokázána závislost mezi nezaměstnaností a kouřením na hladině významnosti $p < 0,05$. Silných kuřáků je ve skupině obou nezaměstnaných rodičů 1,54krát více než ve skupině rodičů obou zaměstnaných, ve skupině rodičů s nezaměstnanou matkou je tomu 1,17krát více a ve skupině rodičů s nezaměstnaným otcem dokonce 1,63krát více (interpretace podle relativního rizika RR; $p < 0,05$).

Ani u pití alkoholu nebyla prokázána závislost u žen, avšak opět byla prokázána u mužů. Můžeme zde vidět velmi zajímavé výsledky, neboť ve skupině obou nezaměstnaných rodičů je poněkud překvapivě 1,99krát více abstinentů než ve skupině obou zaměstnaných rodičů ($p < 0,05$), zároveň však v ní najdeme 1,17krát více mužů, kteří pijí alkohol denně ($p < 0,05$).

Tab. č. 2 *Hodnocení rodinné situace (od narození dítěte po aktuální stav, tj. 11 let)*

	p	Oba rodiče nezaměstnaní		Matka nezaměstnaná		Otec nezaměstnaný		Oba rodiče zaměstnaní	
		A	B	A	B	A	B	A	B
Životní podmínky	***	86,1%	13,9%	89,5%	10,5%	88,3%	11,7%	94,9%	5,1%
Finanční zabezpečení	***	60,0%	40,0%	80,1%	19,9%	79,2%	20,8%	90,9%	9,1%
Domácí situace	***	94,3%	5,7%	85,8%	14,2%	89,0%	11,0%	93,6%	6,4%
Sociální postavení	***	83,3%	16,7%	86,7%	13,3%	91,0%	9,0%	97,0%	3,0%
Životní úroveň	***	83,8%	16,7%	85,2%	14,8%	84,7%	15,3%	94,1%	5,9%
Rodinné vztahy	***	91,7%	8,3%	86,4%	13,6%	91,2%	8,8%	95,1%	4,9%
Vztahy s příbuznými	*	91,7%	8,3%	88,2%	11,8%	95,8%	4,2%	94,0%	6,0%

p = hladina významnosti: * – $p < 0,05$; *** – $p < 0,001$

p hodnota se týká celého řádku (rozložení kontingenční tabulky)

A = zlepšilo se, nebo zůstalo stejné; B = zhoršilo se

Z výpovědí matek, které hodnotily vývoj rodinné situace (relevantní k události nezaměstnanosti) od narození sledovaného dítěte do doby vyplnění dotazníků, tj. 11 let, vyplývají následující skutečnosti (viz tab. č. 2).

Životní podmínky rodiny s oběma nezaměstnanými rodiči se zhoršily 2,73krát, v rodinách s nezaměstnanou matkou 2,06krát a s nezaměstnaným otcem 2,29krát oproti skupině, kde jsou zaměstnaní oba rodiče (interpretace podle relativního rizika; všechny $p < 0,001$).

Finanční zabezpečení rodin s oběma nezaměstnanými rodiči se zhoršilo 4,4krát, v rodinách s nezaměstnanou matkou 2,2krát a s nezaměstnaným otcem 2,3krát oproti skupině s oběma rodiči zaměstnanými (RR; $p < 0,001$).

V hodnocení domácí situace, tj. celkové atmosféry v rodině, její integrity, funkčnosti a harmonie, dostáváme zajímavé výsledky. Relativní riziko zhoršení (či zlepšení) situace doma je téměř shodné pro rodiče, kteří buď *oba* mají, nebo *oba* nemají zaměstnání (RR = 1,01). Výrazné zhoršení nastává ve skupině rodičů s pouze nezaměstnanou matkou (RR = 2,22) a rovněž velké, i když méně výrazné, je zhoršení v rodinách s pouze nezaměstnaným otcem (RR = 1,72). Hladina významnosti je $p < 0,001$.

Jako zhoršené je sociální postavení v rodinách s oběma nezaměstnanými rodiči matkami reflektováno 5,6krát, v rodinách s nezaměstnanou matkou 4,4krát a s nezaměstnaným otcem 3,0krát častěji než v rodinách obou zaměstnaných rodičů (RR; $p < 0,001$).

Životní úroveň se ve skupině obou nezaměstnaných rodičů zhoršila 2,8krát, ve skupině s nezaměstnanou matkou 2,5krát a ve skupině s nezaměstnaným otcem 2,6krát oproti skupině obou zaměstnaných rodičů (RR; $p < 0,001$).

Vztahy v rodině (tedy se členy rodiny žijícími ve společné domácnosti) se zhoršily ve skupině obou nezaměstnaných rodičů 1,7krát, v rodinách s nezaměstnanou matkou 2,8krát, v rodinách s nezaměstnaným otcem 1,8krát oproti rodinám s oběma zaměstnanými rodiči (RR; $p < 0,001$).

Vztahy s příbuzenstvem (širší rodina) se zhoršily 1,4krát v rodinách obou nezaměstnaných rodičů, a dokonce 2,0krát v rodinách s nezaměstnanou matkou (RR; $p < 0,05$). Ve skupině s nezaměstnanými otci není prokazatelné zhoršení oproti rodinám s oběma zaměstnanými rodiči.

Matky ze skupiny obou nezaměstnaných rodičů se 6,4krát častěji rozvedly než ty ze skupiny obou zaměstnaných rodičů (RR = $13,5/2,1 = 6,43$; $p < 0,01$). Podle OR (Odds ratio = podíl šancí) je předpoklad k rozvodu u matek ze skupiny obou nezaměstnaných rodičů dokonce 7,2krát vyšší než ze skupiny obou zaměstnaných rodičů (OR = 7,159; interval OR = /2,590; 19,787/; 95% interval spolehlivosti).

Ve skupině obou nezaměstnaných rodičů měli partner matky nebo její děti problém s policií

pětikrát častější než ve skupině obou zaměstnaných rodičů (OR = 4,977; interval OR = /1,421; 17,433/; $p < 0,05$).

Velké finanční potíže jsou ve skupině obou nezaměstnaných rodičů 5,7krát častější, u skupiny s nezaměstnanou matkou 2,7krát a s nezaměstnaným otcem 3,8krát častější než ve skupině obou pracujících rodičů ($RR_1 = 48,6/8,5 = 5,72$; $RR_2 = 23,4/8,5 = 2,75$; $RR_3 = 32,2/8,5 = 3,79$; $p < 0,001$).

rodičů, 1,3krát častější v rodinách s nezaměstnanou matkou a 1,4krát častější v rodinách s nezaměstnaným otcem než v rodinách s oběma zaměstnanými rodiči (RR; $p < 0,001$).

Potíže se zabezpečením topení mají 1,7krát častěji oba nezaměstnaní rodiče, 1,3krát častěji rodiny s nezaměstnanou matkou a 1,4krát častěji rodiny s nezaměstnaným otcem než rodiny s oběma zaměstnanými rodiči (RR; $p < 0,05$).

Potíže s úhradou nájmu a inkasa mají 1,5krát častěji oba nezaměstnaní rodiče, 1,3krát častěji

Tab. č. 3 Finanční potíže se zabezpečením rodiny

	p	Oba rodiče nezaměstnaní		Matka nezaměstnaná		Otec nezaměstnaný		Oba rodiče zaměstnaní	
		ano	ne	ano	ne	ano	ne	ano	ne
Jídlo	*	21,6%	78,4%	25,8%	74,2%	19,6%	80,4%	16,9%	83,1%
Oblečení	***	56,8%	43,2%	50,7%	49,3%	52,7%	47,3%	38,9%	61,1%
Topení	*	35,1%	64,9%	25,8%	74,2%	27,9%	72,1%	20,7%	72,1%
Nájem, inkaso	*	35,1%	64,9%	31,1%	68,9%	33,8%	66,2%	24,0%	76,0%
Lékařská péče	***	25,0%	75,0%	18,1%	81,9%	10,4%	89,6%	9,9%	90,1%
Potřeby dítěte	***	51,4%	48,6%	44,0%	56,0%	44,4%	55,6%	30,4%	69,6%
Kroužky dítěte	***	64,9%	35,1%	55,0%	45,0%	60,5%	39,5%	42,5%	57,5%
Dovolená, prázdniny	***	81,1%	18,9%	72,2%	27,8%	77,6%	22,4%	58,4%	41,6%

p = hladina významnosti: * – $p < 0,05$; *** – $p < 0,001$

p hodnota se týká celého řádku (rozložení kontingenční tabulky)

Tabulka č. 3 se zaměřuje na zabezpečení rodiny, kterou postihla nezaměstnanost, základními životními potřebami. Snížení materiálního zabezpečení rodiny, které s sebou přirozeně nezaměstnanost přináší (zvláště pokud jsou nezaměstnaní oba rodiče), se velmi negativně projeví i na tak životně důležitých věcech, jakými je dostatek jídla, ošacení, teplo, platby za bydlení, lékařská péče i potřeby pro děti.

Potíže se zabezpečením jídla pro rodinu mají 1,3krát častěji oba nezaměstnaní rodiče, 1,5krát častěji rodiny s nezaměstnanou matkou a 1,2krát častěji rodiny s nezaměstnaným otcem než rodiny s oběma zaměstnanými rodiči (RR; $p < 0,05$). Potíže se zabezpečením oblečení pro rodinu jsou 1,5krát častější v případě obou nezaměstnaných

rodiny s nezaměstnanou matkou a 1,4krát častěji rodiny s nezaměstnaným otcem než rodiny s oběma zaměstnanými rodiči (RR; $p < 0,05$).

Potíže se zabezpečením lékařské péče mají 2,5krát častěji oba nezaměstnaní rodiče, 1,8krát častěji rodiny s nezaměstnanou matkou a 1,1krát častěji rodiny s nezaměstnaným otcem než rodiny s oběma zaměstnanými rodiči (RR; $p < 0,001$).

Potíže se zabezpečením potřeb pro dítě mají 1,7krát častěji oba nezaměstnaní rodiče, 1,5krát častěji rodiny s nezaměstnanou matkou a 1,5krát častěji rodiny s nezaměstnaným otcem než rodiny s oběma zaměstnanými rodiči (RR; $p < 0,001$).

Potíže s financováním vzdělávacích a zájmových kroužků pro děti mají 1,5krát častěji oba nezaměstnaní rodiče, 1,3krát častěji rodiny s nezaměstnanou matkou a 1,4krát častěji rodiny s nezaměstnaným otcem než rodiny s oběma zaměstnanými rodiči (RR; $p < 0,001$).

Potíže s financováním dovolené mají 1,4krát častěji oba nezaměstnaní rodiče, 1,2krát častěji rodiny s nezaměstnanou matkou a 1,3krát častěji rodiny s nezaměstnaným otcem než rodiny s oběma zaměstnanými rodiči (RR; $p < 0,001$).

Dalším z negativních důsledků, které s sebou může nezaměstnanost přinést, je zhoršení situace dětí v dotčené rodině, a to nejen po stránce materiální (viz výše), ale i po stránce výchovné a psychosociální.

Když jsme pozornost zaměřili na situaci dětí v rodinách (respektive rizikové jevy u těchto dětí), vyšly nám následující statisticky významné výsledky. Kázeňské problémy vykazují 2,2krát častěji děti z rodin obou nezaměstnaných rodičů (RR = $43,8/19,9 = 2,20$; $p < 0,01$) a 1,4krát častěji děti z rodin s nezaměstnaným otcem (RR = $27,0/19,9 = 1,36$; $p < 0,01$) oproti rodinám se zaměstnanými rodiči a rovněž oproti rodinám s nezaměstnanou matkou (v obou těchto skupinách vykazuje potíže s chováním ve škole stejné množství dětí, a to jedna pětina).

Prokázali jsme však i slabý vztah mezi nezaměstnaností rodičů a požíváním alkoholu dětmi, resp. skutečností, zda již někdy požily alkohol (připomínáme, že se jedná o jedenáctileté děti). Oproti rodinám s oběma zaměstnanými rodiči již má ve skupině rodin s oběma nezaměstnanými rodiči zkušenost s alkoholem 1,5krát více dětí (RR = $62,9/41,2 = 1,53$; $p < 0,05$) a 1,1krát více dětí má tuto zkušenost ve skupině rodin s nezaměstnaným otcem (RR = $45,4/41,2 = 1,10$; $p < 0,05$). Ve skupině rodin s nezaměstnanou matkou je toto riziko naopak menší, jedná se o 0,9krát častější (resp. tedy méně častou) zkušenost s alkoholem u dětí (RR = $37/41,2 = 0,90$; $p < 0,05$). Analogicky jsme testovali i zkušenosti s cigaretami, tam se však závislost neprokázala (ve všech skupinách má tuto zkušenost zhruba pětina dětí). Z referencí dětí o tom, zda jim někdo tělesně ublížil (bez bližší specifikace pachatele), vyplynuly určité rozdíly, nejsou však statisticky průkazné (přesto je podle nás zajímavé, že ve skupině obou nezaměstnaných rodičů se jedná o 23 % dětí, s nezaměstnaným otcem je to 15 %, obou zaměstnaných rodičů 12 % a s nezaměstnanou matkou 10 % dětí).

Neprokázal se rozdíl mezi sledovanými skupinami ve frekvenci ani způsobech trestání dětí, v asociálním chování dětí (rvačky, lhaní, výbuchy vzteku, krádeže, záškoláctví, útěk z domu),

ani emočních potíží (bojácnost, samotářství, nervozita, sklíčenost). Stejně tak nebyly nalezeny rozdíly v ne/prospěchu dětí ve škole.

Diskuse

Jako zásadní rizikový faktor se často uvádí chudoba. Finanční situace rodiny (Navrátil, 2003; Vrtbovská, 2006; Golightley, 2008; Hollandová, 2004) je považována za jeden ze základních posuzovaných znaků, jelikož zásadním způsobem ovlivňuje zabezpečování primárních potřeb jedinců a rodinných příslušníků.

Sirovátka, Řezníček (1995) uvádějí ve svém výzkumu, že respondenti vidí největší zhoršení samozřejmě ve finanční situaci (46 % respondentů), avšak celá polovina z nich uvedla jako hlavní problémy i jiné okolnosti – celkové zhoršení životní situace, nedostatek aktivity, zdravotní zhoršení, psychická újma. Až 80 % těchto domácností omezuje výdaje na oblékání, 75 % na rekreaci, kulturu a služby, 50 % na stravování a dopravu, 40 % na topení a elektřinu.

Naše výsledky tyto teze jednoznačně podporují, ve všech sledovaných oblastech (zajištění jídla, oblečení, topení, nájmu, lékařské péče, potřeb pro dítě, kroužků pro dítě, dovolené – viz tabulka č. 3) se prokázalo, že je nezaměstnanost aspektem s velmi negativním dopadem. Ve všech zmiňovaných případech je tento dopad nejsilnější, pokud jsou nezaměstnaní oba rodiče, dále pak (s jedinou výjimkou, a to zabezpečením lékařské péče), jsou důsledky horší, pokud je v rodině nezaměstnaný otec jako jediný člen rodiny, a v případě zabezpečení potřeb pro dítě jsou důsledky shodné, ať již je nezaměstnaným členem rodiny otec, či matka. Tyto výsledky se dají vysvětlit dosud přežívajícími rozdíly ve mzdovém ohodnocení mužů a žen, v případě lékařské péče a obecné péče o zdraví pak skutečností, že jde o oblast, kterou pokládají za primárně důležitou (a více do ní investují) spíše ženy, tedy zde mohou subjektivně pocítovat větší finanční deficit. Ačkoliv je převážná část čistě lékařské péče v naší zemi financována ze zdravotního pojištění, existuje poměrně široká oblast přípravků a prostředků z pojištění nehraných (tzv. bez receptu). Do této oblasti můžeme zařadit například vitamíny, různé přípravky léčebné kosmetiky, bylinné čaje, některé typy dětské výživy a dětské hygieny, ale i hormonální antikoncepci a např. i léky na lékařský předpis, ale s přímým doplatkem v lékárně.

Tyto výsledky tedy plně potvrzují zjištění Whelana z r. 1992 (podle Šolcová, Kebza, 2001), neboť rodina je postižena zjevně deprivací jak primární, tak sekundární, stejně tak zjištění Širovátky a Řezníčka (1995), kteří dokladují, že respondenti vidí jako největší problém nezaměstnanosti zhoršení finanční situace. Další jejich poznatek (nedostatek aktivity, pohybu) vysvětlujeme v kontextu našich výsledků omezováním výdajů na rekreaci, prázdniny a dovolené, zdravotní zhoršení pak omezením výdajů na lékařskou péči.

Šmajsová-Buchtová, Filo (2008) upozorňují, že je věnována nedostatečná pozornost propojenosti ekonomického nedostatku a postupného nárůstu psychické tísně spojené s nezaměstnaností. Buchtová (2001) dále odkazuje na svůj výzkum z r. 1992, ve kterém pomocí rozhovorů zkoumala sociálně psychologické důsledky aktuální i potenciální ztráty práce, jehož výsledky potvrdily problémy v rodinném soužití, např. vzrůst napětí uvedlo 20,6% respondentů (27,3% mužů a 17,4% žen).

Rovněž z našich výsledků vyplývá, že nezaměstnanost má skutečně velmi negativní dopad i na psychosociální situaci v rodině, a to jak na její dospělé členy, tak i na děti. Tak např. matky ze skupiny obou nezaměstnaných rodičů se rozvádějí podstatně častěji, což koreluje i s výzkumy Catera, Eastona z r. 1980 a Crighтона z r. 1984 (obojí podle Mareš, 2002) o růstu manželských krizí v souvislosti s nezaměstnaností. Vysvětlit tento jev lze patrně celkovým růstem úzkosti, napětí a eskalací dosud latentních manželských problémů, které jsou umocněny jak negativní finanční situací, tak i dlouhodobými omezeními možnostmi seberealizace mimo domov, tzv. „pouštní nemocí“.

Partneři matek ze skupiny obou nezaměstnaných rodičů i děti těchto matek měli daleko častěji problémy s policií oproti rodinám plně zaměstnaných členů. Děti obou nezaměstnaných rodičů i děti pouze s nezaměstnaným otcem ve svých jedenácti letech více požívaly alkohol.⁵ Kázeňské problémy analogicky vykazují častěji děti z rodin obou nezaměstnaných rodičů a z rodin s nezaměstnaným otcem (srov. Buchtová 2001, 2002). Na druhé straně naše výsledky relevantně nepoukazují na souvislosti mezi nezaměstnaností a násilnostmi v rodině, respektive zneužívání dětí v rodinách, což nekorresponduje s výsledky Catera, Eastona, 1980, Crighтона, 1984 (podle Mareš, 2002).

Naše výsledky spíše nepotvrzují názor Šmajsově-Buchtové a Fila z roku 2008, že nezaměstnané ženy významně více času věnují péči o děti (a domácnost) a nezaměstnaní muži uvádějí ve větší míře zhoršení vztahů v rodině, neboť z výpovědí matek, které referovaly o vývoji rodinné situace, vyplývá, že v případě své nezaměstnanosti subjektivně pociťovaly ve všech sledovaných kritériích (životní podmínky, finanční zabezpečení, domácí situace, tj. celková atmosféra v rodině, její integrita, funkčnost a harmonie, sociální postavení, životní úroveň, vztahy v rodině užší i širší) zhoršení, v případě domácí situace, vztahů v užší rodině (srov. i Cater, Easton, 1980; Crigh-ton 1984 – obojí podle Mareš, 2002) i vztahů v širší rodině dokonce pociťovaly toto zhoršení subjektivně nejvíce ze všech sledovaných skupin. Tyto výsledky vysvětlujeme vyšší emocionální potřebou žen po fungujícím domově a bezproblémových harmonických vztazích v rodině.

Šolcová, Kebza (2001) uvádějí, že je jednoznačně prokázán vztah nezaměstnanosti s alkoholismem, není však jasná příčinnost, jelikož existují data podporující hypotézy v obou směrech. Mareš (2002: 91–100) oproti tomu uvádí, že „*obecně sdílené mínění o souvislosti nezaměstnanosti a alkoholismu se v dostupných studiích nepotvrzuje, ... ukazuje se však určitá souvislost s kouřením.*...“. Lze tedy dovodit, že pochyby ohledně směru příčinnosti, které jsme výše nastínilu u alkoholismu, lze vznést i v případě kouření. Naše výsledky v tomto aspektu vypovídají o statisticky relevantním vztahu mezi nezaměstnaností a kouřením pouze v případě mužů. To, že se silní kuřáci nejčastěji vyskytují mezi samotnými nezaměstnanými otci, by potvrzovalo naši interpretaci, že muži mnohem hůře snášejí stres, který nezaměstnanost přináší. Též Spilková a kol. (2010) potvrdili, že muži jsou obecně častěji kuřáky, a rovněž prokázali signifikantní zvýšení počtu kuřáků mezi nezaměstnanými. Pokud jde o zneužívání alkoholu v období nezaměstnanosti, i náš výzkum vykazuje jistou ambivalenci ohledně vztahu alkoholu s nezaměstnaností – viz výzkumy v úvodu, podobně např. i Gallová a kol. (2010) zjistili, že více pijí alkohol zaměstnaní než nezaměstnaní. Náš výzkum tuto skutečnost do jisté míry potvrzuje – ve skupině dvou nezaměstnaných rodičů je více abstinentů než ve skupině, kde oba pracují. Na druhé straně ve skupině obou nezaměstnaných je rovněž více mužů, kteří pijí alkohol denně.

Závěr, doporučení

V kontextu sociální práce bychom chtěli zdůraznit několik aspektů. Ačkoliv tato naše práce neprokázala mnoho přímých souvislostí s ohrožením dětí v rodinách nezaměstnaných, musíme mít na paměti, že některé dopady se mohou objevit až v delším časovém horizontu, možná až v jejich dospělosti. Rozhodně již nyní však můžeme uvažovat o tom, jaký vzor poskytují nezaměstnaní rodiče svým dětem – prokázali jsme konzumaci alkoholu a kouření u nezaměstnaných otců, zhoršení vztahů v rodině blízké i širší, vyšší rozvodovost...

Vystavení nepříznivým podmínkám a domácím dysfunkcím v dětství bývá spojováno s mnoha škodlivými zdravotními a behaviorálními důsledky v dospělosti, jako kouření, alkohol a další (Cunradi, Todd, Duke, 2009). Sleskova a kol. (2006) ve svém výzkumu potvrdili, že nezaměstnanost rodičů (především otců) ovlivňuje subjektivní zdraví adolescentů, jejich dlouhodobou nemocnost a psychický stav. Wilhelm, Ridley (1988) uvádějí, že stres vyplývající z nezaměstnanosti a finančních potíží s tím spojených takto postižených lidí (a ve větší míře mužů) „zvládají“ pomocí vyhýbavého chování, tedy odmítáním připustit si situaci, přejídáním, pitím a kouřením pro zmírnění tenze.

Je tedy potřebné pracovat s nezaměstnanými osobami v praxi sociální práce v celé komplexitě jejich životní situace a mít především na paměti zdravý vývoj dítěte v takto postižených/znevýhodněných rodinách. Je na poradcích (např. sociálních pracovnících) pokusit se v maximální možné míře pochytit a porozumět situaci svých takto znevýhodněných klientů v celé její komplikovanosti, mít vždy na paměti i budoucí směřování těchto rodin a pokusit se nalézt optimální konstruktivní řešení jejich potíží.

Tato práce byla napsána s podporou grantu IGA MZ ČR č. NS 9669-4/2008.

Zkratky

ELSPAC = European Longitudinal Study of Parenthood and Childhood (Evropská dlouhodobá studie rodičovství a dětství)

Seznam literatury:

BUCHTOVÁ, B. **Sociální psychologie nezaměstnanosti**. In VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I.

(eds.). **Aplikovaná sociální psychologie II**. Praha: Grada, 2001, s. 81–111.

BUCHTOVÁ, B., a kol. **Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém**. Praha: Grada, 2002.

BUCHTOVÁ, B. **Kvalita života dlouhodobě nezaměstnaných**. *Československá psychologie*, 2004, č. 2, s. 121–135.

CUNRADI, C., TODD, M., DUKE, M. **Problem Drinking, Unemployment, and Intimate Partner Violence among a Sample of Construction Industry Workers and their Partners**. *Journal of Family Violence*, 2009, č. 24, s. 63–74.

GALLOVÁ, E., PEKARČÍKOVÁ, J., MARCINKOVÁ, D., a kol. Relation of employment status, behavioral and social conditions on individual perception of health in a region of Slovakia: pilot study. *Central European Journal of Public Health*, 2010, č. 2, s. 70–75.

GOLIGHTLEY, M. *Social Work and Mental Health*. Exeter: Learning Matters, 2008.

HOLLAND, S. **Child and Family Assessment in Social Work Practice**. London: SAGE Publications Ltd., 2004.

KEBZA, V., ŠOLCOVÁ, I. **Psychologické a zdravotní aspekty nezaměstnanosti: vliv sociální opory**. In BUCHTOVÁ, B. (ed.). **Psychologické a zdravotní aspekty nezaměstnanosti**. Brno: Vydavatelství MU, 2000, s. 13–16.

KUCHAŘOVÁ, V. **Rodina s nezaměstnaným členem domácnosti (2. etapa)**. Bratislava: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 1992.

MACEK, P. **Adolescence**. Praha: Portál, 2003.

MAREŠ, P. **Nezaměstnanost jako sociální problém**. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002.

MAREŠ, P., SIROVÁTKA, T. **Unemployment, Labour Marginalisation and Deprivation**. Finance a úvěr – *Czech Journal of Economics and Finance*, 2005, č. 1–2, s. 54–67.

NAVRÁTIL, P. **Životní situace jako předmět intervence sociálního pracovníka**. *Sociální práce / sociální práce*, 2003, č. 2, s. 84–94.

SIROVÁTKA, T., ŘEZNÍČEK, I. **Dlouhodobá nezaměstnanost a záchranná sociální síť**. Brno: Vydavatelství MU, 1995.

SINGLY, F. de, BERÁNEK, J. „**Nezaměstnanost je jediné vážné nebezpečí, které hrozí současným rodinám**.“ *Psychologie Dnes*, 2000, č. 1, s. 4–5.

SLESKOVÁ, M., SALONNA, F., MADARASOVA-GECKOVÁ, A., a kol. **Does parental unemployment affect adolescents' health?** *Journal of Adolescent Health*, 2006, s. 527–535.

SPILKOVÁ, J., DZÚROVÁ, D., PIKHART, H. **Inequalities in smoking in the Czech Republic: Societal or individual effects?** *Health & Place*, 2010, 17, 1, s. 215–221.

ŠOLCOVÁ, I., KEBZA, V. **Nezaměstnanost a zdraví.** *Československá psychologie*, 2001, č. 1, s. 127–134.

ŠMAJSOVÁ-BUCHTOVÁ, B., FILO, P. **Den v životě nezaměstnaného.** *Psychologie v ekonomické praxi*, 2008, č. 3–4, s. 17–33.

VRTBOVSKÁ, P. **Moderní pojetí sociální práce s rodinami a dětmi v obtížné rodinné situaci.** *Sociální práce / sociálna práca*, 2006, č. 1, s. 37–45.

WILHELM, M. S., RIDLEY, C. A. **Stress and Unemployment in Rural Nonfarm Couples: A Study of Hardships and Coping Resources.** *Family Relations*, 1988, č. 1, s. 50–54.

Poznámky

- 1 Kontakt na autory: korespondenční adresa: VPPSP LF MU, Bieblova 16, 613 00 Brno; tel. 549 494 887, e-mail: luciefoltova@mail.muni.cz.
- 2 Podle nich pouze 15 % respondentů uvedlo zhoršení zdraví a sociálních vazeb.
- 3 Výzkum S. J. Southa z r. 1985 (podle Buchtová, 2002), provedený v USA, zjistil signifikantní korelaci mezi výší nezaměstnanosti a počtem rozvodů v následujícím roce (není to ovšem spolehlivý důkaz přímého vlivu). V Británii je ve všech věkových skupinách nezaměstnaných dvojnásobná míra rozvodovosti ve srovnání s celostátním průměrem (Smith, 1987 – podle Mareš, 2002). Existuje i souvislost mezi nezaměstnaností a násilnostmi v rodině (mezi partnery i ve vztahu k dětem),
- 4 Tato prospektivní longitudinální studie probíhá v několika evropských zemích a sleduje vybrané soubory dětí a jejich rodiny, a to počínaje těhotenstvím matky, přes porod, šestinedělí a kojenecké období až po období do nejméně 19 let věku dítěte. V České republice zahrnuje výzkumný soubor všechny děti s trvalým bydlištěm jejich matek v městě Brně, které se narodily od 1. 3. 1991 do 30. 6. 1992 (asi 5 000 rodin). Základní výzkumné údaje jsou získávány prostřednictvím dotazníků, které vyplňují ve stanovených termínech rodiče zkoumaných dětí. První kontakt se sledovaným souborem zajistil ženský lékař, který respondentkám vysvětlil celý výzkum. Ženám, které byly ochotny se studie zúčastnit, byly (a jsou) poštou zasílány dotazníky na uvedenou adresu. Obsah dotazníků je koncipován mezinárodně, každý z nich projde nejprve pilotním sběrem z důvodu ověření srozumitelnosti pro domácí respondenty a eliminace rizika zkrácení následně získávaných dat. Vyplněné dotazníky jsou respondenty zasílány zpět v přiložené obálce. Anonymita je zajištěna díky přiděleným kódům jednotlivým rodinám, pod kterými jsou všechna data následně zpracovávána. Při každém sběru dat je respondenty podepsán informovaný souhlas.
- 5 Naopak u dětí s pouze nezaměstnanou matkou je toto riziko menší, což lze podle našeho názoru vysvětlit jistým mírným protektivním dopadem přítomnosti matky v domácnosti. Stejně tak se neprokázala žádná závislost mezi kouřením dětí a nezaměstnaností rodičů.

Príčiny a dopady konštruktov rodičovstva (materstva a otcovstva) u pracovníčok a pracovníkov sociálnoprávnej ochrany detí: príklad Veľkej Británie, Kanady a Izraela

Stereotyped Ideas of Mother's and Father's Role of Child Protection Workers, Reasons and Impacts: The Example of Great Britain, Canada and Israel

Ivana Lyócsa

Mgr. Ivana Lyócsa pôsobí ako interná doktorandka na Katedre sociálnej práce Filozofickej fakulty PU v Prešove, zaoberá sa problematikou materstva v kontexte sociálnej práce¹.

Abstrakt

Výsledky zahraničných štúdií ukázali, že sociálne pracovníčky a pracovníci mali rodovo stereotypné predstavy o úlohe ženy a muža v starostlivosti o dieťa. Takéto predstavy majú negatívne dopady nielen na matky, ale tiež na otcov a deti: 1. zodpovednosť za starostlivosť a ochranu detí je zväčša očakávaná výhradne u matiek, 2. potenciál otcov nie je využívaný a 3. riziko, ktoré predstavujú otcovia pre svoje deti a/alebo matku je zanedbávané. Uvedená problematika je v štúdiu riešená v kontexte britskej, kanadskej a izraelskej praxe v oblasti sociálnoprávnej ochrany detí. Cieľom štúdie je, vychádzajúc z výsledkov analyzovaných štúdií, prezentovať, ako rodovo podmienené konštrukty rodičovstva (materstva a otcovstva) ovplyvňujú prácu sociálnych pracovníkov a pracovníčok s rodinami s deťmi.

Kľúčové slová

konštrukty rodičovstva (materstva a otcovstva), rodovo diferencovaný prístup, sociálnoprávna ochrana detí, sociálna pracovníčka, sociálny pracovník

Abstract

The results of British, Canadian and Israeli child protection practice studies indicated that social workers had gender stereotyped ideas of female and male role within child care. These ideas have negative impact on mothers, fathers or children: 1. the responsibility for childcare and protection of children is generally expected only in the case of mothers, 2. the potential of fathers is not utilized and 3. the risk presented by fathers for their children and/or mother is ignored. Using results from these studies, the goal of this paper is to present how social workers' gender-biased constructions of parenthood (motherhood and fatherhood) affect work of social workers with families.

Keywords

constructions of parenthood (motherhood and fatherhood), gender differentiated approach, child protection, social worker

Úvod

Vychádzajúc z výsledkov zahraničných prác, cieľom predkladanej štúdie je prezentovať, ako rodovo podmienené konštrukty rodičovstva (materstva a otcovstva) sociálnych pracovníkov² ovplyvňujú prácu sociálnych pracovníkov s rodinami s deťmi. Rodovo podmienenými konštruktmi rodičovstva rozumieme subjektívne a kultúrne podmienené predstavy sociálnych pracovníkov o matkách a otcov³ – o ich vlastnostiach, kompetenciách, povinnostiach, resp. úlohách a zodpovednostiach v oblasti starostlivosti o dieťa. Spomínaným konštruktom sa venujeme v 1. časti štúdie. Rodovo stereotypné predstavy sociálnych pracovníkov o klientkách-matkách a klientoch-otcov podmieňujú rodovo diferencovaný prístup sociálnych pracovníkov ku klientkam a klientom⁴ (ďalej rodovo diferencovaný prístup). Ďalšími možnými príčinami rodovo diferencovaného prístupu sa zaoberáme v 2. časti štúdie. Odlišné zaobchádzanie sociálnych pracovníkov s matkami a otcami má nežiaduce dôsledky na všetky zainteresované subjekty (matky, otcov a deti), na čom sa zhodujú viacerí zahraniční autori a autorky. V dôsledku primárneho zamerania sa sociálnych pracovníkov na matky pri práci s rodinami dochádza napríklad k posilňovaniu zmyslu pre zodpovednosť za starostlivosť a ochranu detí výhradne u matiek. O ďalších dôsledkoch odlišného prístupu sociálnych pracovníkov k matkám a otcov sa zmiňujeme v tretej časti štúdie.

Problemátike konštruktov rodičovstva (materstva a otcovstva) v sociálnej práci, špecificky v oblasti sociálnoprávnej ochrany detí (ďalej SPOD) nie je v Slovenskej a Českej republike venovaná dostatočná pozornosť. A to aj napriek skutočnosti, že SPOD je v odbornej literatúre popisovaná z viacerých aspektov⁵. Téma materstva a otcovstva v sociálnej práci a špecificky v SPOD bola doposiaľ spracovaná len čiastočne Radkou Janebovou a Luciou Černou (2008), R. Janebovou⁶ (2005, 2006, 2008), v rámci skúmania konštruktov klientok a klientov sociálnej práce. Otcovstvom v kontexte sociálnej práce sa zaoberal Dávid Bosý (2011)⁷. Z uvedeného dôvodu sme pri skúmaní danej problematiky vychádzali zo zahraničných štúdií, ktoré sa danou témou zaoberajú v kontexte SPOD.

Zahraniční autori a autorky vo svojich štúdiách hľadali odpovede na otázky ako:

- Ako sociálni pracovníci vnímajú matky a otcov – aké

charakteristiky, kompetencie, povinnosti a zodpovednosti im pripisujú v oblasti starostlivosti o deti?

- V čom sú ich popisy otcov a matiek odlišné?
- Aké sú dôvody odlišného vnímania matiek a otcov u sociálnych pracovníkov?
- Aké dôsledky má ich odlišné vnímanie matiek a otcov na subjekty zainteresované v SPOD⁸?

Konštrukty rodičovstva (materstva a otcovstva) u sociálnych pracovníkov

Otázka, ako sociálni pracovníci vnímajú matky a otcov, sa stala predmetom skúmania mnohých zahraničných štúdií (Farmer a Owen, 1998; Daniel a Taylor, 1999; Scourfield, 2002, in Featherstone, 2003; Davidson-Arad, Peled a Leichtentritt, 2008; Brown et al., 2009)⁹. Výsledky týchto štúdií okrem iného tiež ukázali, že sociálni pracovníci mali tendenciu:

- pripisovať matkám a otcov odlišné charakteristiky a kompetencie,
- prisudzovať zodpovednosť za starostlivosť a ochranu detí výlučne matkám,
- negatívnejšie hodnotiť zlyhania matiek ako zlyhania otcov,
- sústrediť svoju pozornosť primárne na matky,
- smerovať svoje intervencie k matkám a len ojedinele k otcov.

Sociálni pracovníci pripisovali úlohu emocionálnej opatrovatelky matkám, zatiaľ čo u otcov zdôrazňovali úlohu autoritatívnej osobnosti (Davidson-Arad, Peled a Leichtentritt¹⁰, 2008). Matkám bola tiež často pripisovaná ochranná funkcia a z nej plynúca zodpovednosť matiek za ochranu detí (Farmer a Owen, 1998; Scourfield, 2001; Davidson-Arad, Peled a Leichtentritt, 2008; Lapierre, 2010). Predstava matky ako ochrankyne dieťaťa podmieňovala prístup sociálnych pracovníkov pri registrácii detí vyžadujúcich si sociálnoprávnú ochranu (Farmer a Owen, 1998). Do týchto registrov boli častejšie zaradzované deti, na ktorých sa násilia dopustila matka. Sociálni pracovníci pravdepodobne očakávali, že v rodinách s oboma rodičmi, v ktorých sa násilia na deťoch dopustil muž, zabezpečí ochranu dieťaťa pred ďalším násilím matka (Farmer a Owen, 1998). Obdobnú ochranu detí zo strany mužov-otcov pravdepodobne sociálni pracovníci nepredpokladali.

Sociálni pracovníci prisudzovali zodpovednosť za starostlivosť a ochranu dieťaťa matkám tiež v situáciách, v ktorých boli oni samé obeť-

mi násilia (Landsman a Carolyn Hartley, 2007, in Brown et al., 2009). Pripisovanie ochranej a emocionálnej funkcie matkám zodpovedá prevládajúcej spoločenskej predstave o tradičnej rodovej delbe úloh v starostlivosti o dieťa, kde zodpovednosť za výchovu dieťaťa je prisudzovaná matkám, zatiaľ čo úloha otcov je redukovaná na finančné zabezpečenie rodiny¹¹ (O'Donnell et al., 2005; Swift, 1995, in Davidson-Arad, Peled a Leichtentritt, 2008). Uvedený rodový stereotyp odhalili aj R. Janebová a L. Černá (2008) vo výrokoch sociálnych pracovníčok, ktoré vnímali ženy ako primárne poskytovateľky starostlivosti o dieťa a hlavné činiteľky v socializácii dieťaťa, a mužov ako minimálne zainteresovaných v danej oblasti. Brigid Daniel a Julie Taylor (1999) hovoria o implicitnej reťazi, v ktorej je rodičovstvo spájané s materstvom a materstvo so starostlivosťou o deti¹². O silnej asociácii starostlivosti a materstva v spoločnosti sa zmieňujú tiež autorky Zuzana Kiczková a Mariana Szapuová (2005). Vzťah matka–dieťa je podľa spomínaných autoriek považovaný za paradigmu tradičného, individualistického ponímania starostlivosti ako dyadického vzťahu medzi dvoma osobami.

Popisy otcov u sociálnych pracovníkov mali prevažne negatívny charakter. Sociálni pracovníci vnímali mužov ako problémových, bez ohľadu na to, či boli alebo neboli fyzicky prítomní v domácnostiach (Edwards, 1998, in Daniel a Taylor, 1999). Mužov, ktorí boli prítomní v domácnostiach, vnímali ako potenciálnych násilníkov, resp. ako tých, ktorí vytvárajú na matku nároky, a fyzicky neprítomných mužov považovali za nezodpovedných. Sociálni pracovníci považovali mužov tiež za nepoužiteľných, neschopných poradiť si a detinských (Scourfield, 2002, in Featherstone, 2003). České sociálne pracovníčky a pracovník pripisovali mužským klientom tieto negatívne charakteristiky: nedôverčiví, nespolupracujúci, agresívni či nezodpovední (Janebová a Černá, 2008). Annie Hudson et al. (1993, in Janebová, 2005) zistili, že pomáhajúci pracovníci mali tendenciu, pravdepodobne v dôsledku predstavy o mužskej inkompetencii postarať sa o deti, poskytovať mužom odporúčania a pomáhať im v otázkach rodičovstva, zatiaľ čo u žien mali tendenciu kontrolovať ich rodičovské kompetencie. Na tendenciu sociálnych pracovníkov stereotypizovať klientov–mužov a klientky–ženy upozorňujú viaceré zahraničné štúdie (viac Janebová, 2006).

Zahraničné štúdie tak naznačujú, že v dôsledku vyššie uvedených predstáv sociálnych pracovníkov venujú sociálni pracovníci pri práci s rodinami s deťmi primárnu pozornosť matkám. Sociálni pracovníci v Izraeli venovali, v návrhoch na vyňatie dieťaťa z rodiny (ďalej len návrhy), nepomerne väčší priestor popisom matiek ako popisom otcov – popis matiek tvoril takmer 2,5-krát viac textu ako popis otcov (Davidson-Arad, Peled a Leichtentritt, 2008). V týchto návrhoch boli zároveň podrobnejšie spracované záznamy o intervenciách sociálnych pracovníkov smerovaných k matkám ako o intervenciách smerovaných k otcom, a to aj v prípadoch, ak intervencie sociálnych pracovníkov v rodine smerovali primárne k otcom (Davidson-Arad, Peled a Leichtentritt, 2008). Eillen Munro (1998) upozorňuje na opakujúcu sa chybu sociálnych pracovníkov, a síce na ich nevšímavosť si mužského partnera matky dieťaťa, či už ide o biologického otca dieťaťa alebo jej druha¹³. Mužskí partneri matiek sa tak stávajú „neviditeľnými“ pri posudzovaní fungovania rodiny či rizika v rodine, a to bez ohľadu na ich vzťah s dieťaťom (Munro, 1998)¹⁴. K rovnakému záveru dospeli aj L. Brown et al. (2009), ktorí zistili, že pre sociálnych pracovníkov v Kanade sú otcovia „neviditeľní“, bez ohľadu na to, či sú považovaní za riziko alebo prínos pre svoje rodiny¹⁵. Výsledky ďalších štúdií ukázali, že muži sú ignorovaní tiež pri šetrení, tvorbe intervenčných plánov či v samotných intervenciách sociálnych pracovníkov (Scott a Crooks, 2004; Mayer et al., 2003, in Brown et al., 2009).

Väčšina otcov teda ostáva „neviditeľnými“, pričom viditeľnými sa stávajú až vtedy, ak sa starajú o deti (Brown et al., 2009). Prevládajúci trend v SPOD – rodovo diferencovaný prístup sociálnych pracovníkov – potvrdzujú súčasné ako aj staršie štúdie (Swift, 1995; O'Hagan a Dillenberg, 1995; Rutman et al., 2002; Krane, 2003; Callahan et al., 2004, 2005; Strega, 2006, in Brown et al., 2009; James, 1994, in Munro, 1998). Matku tak možno označiť za normatívny ideál klienta v SPOD, nakoľko predstava „abstraktného klienta“ sa tu spája so ženou (Janebová a Černá, 2008). Vzhľadom k uvedeným zisteniam analyzovaných štúdií môžeme tiež hovoriť o nesúlade medzi rétorikou a praxou v sociálnej práci. Napriek tomu, že sociálni pracovníci navonok deklarujú potrebu vyššej angažovanosti otcov v starostlivosti o deti, v praxi sa sociálni pracovníci primárne zameriavajú na prácu s matkami v dôsledku pripiso-

vania zodpovednosti za starostlivosť a ochranu detí matkám (Edwards, 1998, in Daniela Taylor, 1999).

Zahraniční autori a autorky dospeli tiež k zisteniu, že sociálni pracovníci často krát kritickejšie posudzovali starostlivosť o dieťa u matiek ako u mužov. Bilha Davidson-Arad, Einet Peled a Ronit Leichtentritt (2008) upozorňujú, že návrhy písané sociálnymi pracovníkmi obsahovali viac informácií o chybách a disfunkciách matiek ako otcov¹⁶. Sociálni pracovníci totižto nepovažovali za potrebné kritizovať otcov, nakoľko s ich účasťou na riešení situácie v rodine nepočítali. Pravdepodobne v dôsledku uvedenej skutočnosti sociálni pracovníci tiež kritickejšie hodnotili matky ako otcov, v prípade že sa dopustili obdobného zlyhania (Scourfield, 2001, in Janebová, 2008). Kanadskí sociálni pracovníci mali okrem tendencie poukazovať na chyby matiek tiež tendenciu ignorovať rutinnú starostlivosť o deti u matiek a naopak pozitívne vnímať akúkoľvek starostlivosť o dieťa zo strany mužov (Swift, 1995, in Scourfield, 2001). Izraelskí sociálni pracovníci spomínali matky najčastejšie v súvislosti s emocionálnym násilím a zanedbávaním detí¹⁷, otcovia boli častejšie ako matky uvádzaní len v súvislosti s ich absenciou v živote svojich detí¹⁸ (Davidson-Arad, Peled a Leichtentritt, 2008). Takéto zameranie sa na matky pravdepodobne súvisí s prevládajúcim vnímaním matiek ako emocionálnych opatrovateľiek, s konštruktom „starostlivosti ako ženskej práce“ a konštruktom „ochranného rodiča“ (pozri 2. časť štúdie). Zrejme v dôsledku takýchto predstáv boli matky subjektom šetrenia a intervencií sociálnych pracovníkov tiež v situáciách, keď sa násilia, resp. zanedbania na deťoch dopustili ich partneri (Farmer a Owen, 1998).

Skutočnosť, že sociálni pracovníci sa primárne zameriavajú na matky, je zrejme podmienená tiež tým, že matky sú často tými osobami, ktoré aktívne vyhľadávajú odbornú pomoc (Farmer a Owen, 1998). B. Davidson-Arad, E. Peled a R. Leichtentritt (2008) zistili, že matky boli častejšie ako otcovia v (akomkoľvek) kontakte s pomáhajúcimi profesionálmi (83 % : 40 %) ¹⁹ a zároveň s nimi častejšie spolupracovali ako otcovia (cca 75 % : 50 %). Možným príčinám vyššie popisovaného odlišného zaobchádzania sociálnych pracovníkov s matkami a otcami sa viac venujeme v 2. časti štúdie.

Možné príčiny rodovo diferencovaného prístupu sociálnych pracovníkov

Domnievame sa, že za hlavnú príčinu nerovnakého prístupu sociálnych pracovníkov k matkám a otcom možno považovať v spoločnosti prevládajúce tradičné vnímanie rodových rolí v oblasti starostlivosti o dieťa. Toto tradičné spojenie starostlivosti o dieťa so ženou je v spoločnosti prezentované rôznymi spoločenskými konštruktmi. Karen Swift (1995, in Davidson-Arad, Peled a Leichtentritt, 2008) hovorí o spoločenskom konštrukte „starostlivosť ako práca žien“, na základe ktorého sociálni pracovníci obviňujú zo zanedbávania starostlivosti o dieťa matku. Ďalším spoločenským konštruktom, v dôsledku ktorého sa sociálni pracovníci primárne zameriavajú na matky, je predstava o „ochrannom rodičovi“ (Strega, 2006, in Brown et al., 2009), za ktorého je najčastejšie považovaná matka dieťaťa (Farmer a Owen, 1998). V súlade s uvedenou predstavou sú intervencie sociálnych pracovníkov smerované zvyčajne k matke ako k rodičovi, ktorý plní voči dieťaťu ochrannú funkciu, zatiaľ čo intervencie voči druhému rodičovi, t. j. zvyčajne k otcovi, nie sú považované za potrebné (Strega, 2006, in Brown et al., 2009). V zahraničnej literatúre sa spomína tiež konštrukt „dobrej matky“, v rámci ktorého je zdôraznené sebaobetovanie matky pre potreby dieťaťa (Featherstone, 1999). Výsledky zahraničných štúdií ukázali, že sociálni pracovníci nespochybňovali legitímnosť spoločenských požiadaviek týkajúcich sa starostlivosti o dieťa. Očakávanie spoločnosti pravdepodobne nevznikli ako nespravodlivé či diskriminačné pre ženy či pre mužov. Domnievame sa, že sebareflexia vlastných konštruktov rodičovstva (materstva a otcovstva) spolu s reflexiou uvedených konštruktov v spoločnosti²⁰ môžu pri kontextuálnom prístupe sociálnych pracovníkov viesť k oslabeniu existujúceho rodovo diferencovaného prístupu sociálnych pracovníkov a tak ku skvalitneniu praxe v SPOD.

Odlišné zaobchádzanie sociálnych pracovníkov môže byť spôsobené tiež chýbajúcou jasnou definíciou otcovstva (vztahu otec–dieťa) v spoločnosti (Daniel a Taylor, 1999). B. Daniel et al. (2005, in Janebová a Černá, 2008) dospeli k zisteniu, že pre britských sociálnych pracovníkov je neprítomnosť jasného vymedzenia termínu „dobrý otec“ jedným z kľúčových faktorov komplikujúcich ich spoluprácu s mužskými klientmi. Za ďalšiu

príčinu odlišného prístupu sociálnych pracovníkov možno považovať fakt, že sociálni pracovníci majú oveľa vyššie očakávania zmeny u žien ako u mužov (Scourfield, 2001). Sociálni pracovníci zároveň považujú ženy vo všeobecnosti za ochotnejšie spolupracovať a prispôbiť sa poskytovaným sociálnym službám ako mužov (Davidson-Arad, Peled a Leichtentritt, 2008).

Skutočnosť, že sociálni pracovníci nepracujú s mužmi-násilníkmi, vedie k presunu ich pozornosti z mužov na ženy a na kvalitu ich starostlivosti o deti (Farmer a Owen, 1998). Uvedený trend možno považovať za ďalšiu príčinu rodovo diferencovaného prístupu sociálnych pracovníkov. B. Featherstone (1999) sa v súvislosti so spomínanou skutočnosťou zmieňuje o tendencii, ktorú možno v posledných desaťročiach v sociálnej práci sledovať – tendenciu zaoberať sa matkami len v súvislosti s vplyvom ich činnosti, resp. nečinnosti na vývoj a ochranu ich detí²¹. S. Lapierre (2010) hovorí o zmene v definovaní problému, ktorý sa stáva predmetom záujmu sociálnych pracovníkov – z pôvodného problému násilného správania muža sa problémom stáva zlyhanie ženy ako matky. Na uvedený posun v definovaní problému upozorňujú viacerí zahraniční autori a autorky (Scourfield, 2001, Davidson-Arad, Peled a Leichtentritt, 2008, Brown et al., 2009). K tomuto posunu dochádza zrejme tiež z dôvodu, že SPOD sa zameriava skôr na zodpovednosť rodičov ako na príčiny ohrozenia dieťaťa (Hooper, 1992b, in Scourfield, 2001). Intervencie sociálnych pracovníkov tak smerujú prevažne k matkám, ktorým je prisudzovaná zodpovednosť za starostlivosť a ochranu detí²².

K príčinám odlišného zaobchádzania v SPOD patrí pravdepodobne aj strach sociálnych pracovníkov z kontaktov s mužmi-násilníkmi (Munro, 1998). Štúdia L. Brown et al. (2009) ukázala, že kanadskí sociálni pracovníci mali tendenciu nekontaktovať otcov, v prípade ak ich považovali za riziko pre deti (v 60%) alebo pre matky (v 50 %). Domnievame sa, že tendencia sociálnych pracovníkov nazerať na otcov najmä ako na potenciálne riziko je zapríčinená tiež tým, že v literatúre je väčšia pozornosť venovaná zneužívajúcim otcom ako tým nezneužívajúcim (Trotter, 1997, in Daniel a Taylor, 1999). Nedostatočná príprava sociálnych pracovníkov pre prácu s otcami²³ spolu s ich neochotou zapájať otcov do práce s rodinou pravdepodobne vedie k „neviditeľnosti“ otcov v SPOD (Brown et al., 2009).

B. Davidson-Arad, E. Peled a R. Leichtentritt (2008) sa domnievajú, že odlišné popisy matiek a otcov v návrhoch, ktoré sociálni pracovníci predkladajú súdu, mohli byť tiež účelové. Vychádzajúc z kolektívnej skúsenosti sa mohli sociálni pracovníci domnievať, že súd bude pri posudzovaní situácie dieťaťa považovať informácie o matkách za relevantnejšie ako informácie o otcoch. Sociálni pracovníci teda pravdepodobne predpokladali, že súd zdieľa prevládajúcu predstavu spoločnosti o matke ako o primárnej poskytovateľke starostlivosti o dieťa (Davidson-Arad, Peled a Leichtentritt, 2008). Keďže hlavným záujmom sociálnych pracovníkov je zabezpečiť ochranu dieťaťa, možno ich zameranie sa na matky vzhľadom k uvedenému predpokladu považovať za logický krok pre získanie súhlasu súdu na vyňatie dieťaťa z rodiny.

B. Davidson-Arad, E. Peled a R. Leichtentritt (2008) zároveň upozorňujú, že za absenciu otcov v SPOD sú niekedy zodpovedné aj matky, ktoré zamedzujú sociálnym pracovníkom prístup k otcom. Za nízky počet angažovaných otcov v SPOD sú zodpovední tiež samotní otcovia, ktorí z rôznych dôvodov odmietajú služby SPOD – z dôvodu nedostatočného záujmu o svoje deti, zo strachu, že nemôžu byť lepšími rodičmi, alebo z obáv, že sa stanú obeťou súdneho procesu (O'Donnell et al., 2005; O'Hagan, 1997; Scourfield, 2001a, in Davidson-Arad, Peled a Leichtentritt, 2008). Otcovia nie sú do práce sociálnych pracovníkov zapájaní tiež kvôli ich fyzickej neprítomnosti v živote svojich detí (Davidson-Arad, Peled a Leichtentritt, 2008). Domnievame sa, že na neangažovanosti otcov v SPOD (nežiadanie o pomoc a jej odmietanie) sa môže podieľať tiež stereotypná predstava o „mužskej kompetencii vyriešiť všetky problémy sám, bez pomoci iných“, či už na strane klientov alebo samotných sociálnych pracovníkov (viac Janebová, 2006). Nezapájanie sa mužov do starostlivosti o dieťa a ich neochota spolupracovať so sociálnymi pracovníkmi môže byť spôsobená tiež obavou mužov zo získania pejoratívne vnímanej nálepky „zženštilí“ pri angažovanosti sa v starostlivosti o dieťa²⁴. Uvedenú nálepku dali mužom tiež dve sociálne pracovníčky vo výskume R. Janebovej a L. Černej (2008). Muži sú tak zo starostlivosti o dieťa vylučovaní tiež samotnými sociálnymi pracovníkmi (Christie, 2001, in Janebová, 2006).

Ako uvádzajú Christine Parton a Nigel Parton (1989, in Scourfield, 2001), možno očakávať, že

existujúci trend rodovo diferencovaného prístupu v SPOD bude pokračovať až dovtedy, kým bude ženám v rámci rodovej delby práce pripisovaná úloha starostlivosti o deti. L. Brown et al. (2009) sa domnievajú, že k odlišnému zaobchádzaniu v oblasti SPOD bude dochádzať dovtedy, kým sa bude vychádzať z predstavy, že úloha sociálnych pracovníkov spočíva v prelomení existujúceho cyklu zlého zaobchádzania s dieťaťom, a to buď vzdelávaním matiek k správnej starostlivosti o dieťa, alebo odňatím dieťaťa z rodiny, pokiaľ vzdelávanie matky nebolo úspešné. Domnievame sa, že tiež nízka miera pozornosti venovaná rodovým stereotypom a ich dopadom na prácu s klientkami a klientmi – v teórii, vzdelávacom procese či v praxi sociálnej práce – môže byť príčinou pokračovania vplyvu nerovnakého prístupu sociálnych pracovníkov v SPOD. O dopadoch odlišného zaobchádzania sociálnych pracovníkov na prax SPOD sa zmiňujeme v tretej časti štúdie.

Dopady rodovo diferencovaného prístupu sociálnych pracovníkov na subjekty SPOD

Ignorovanie otcov a primárne sústredenie pozornosti na matky má negatívne dopady nielen na samotné matky, ale tiež na otcov a deti. Zanedbávanie práce s otcami v SPOD možno považovať za zanedbávanie rizík a prínosov, ktoré môžu otcovia predstavovať pre deti a matky (Brown et al., 2009).

Ako už bolo vyššie spomenuté, sociálni pracovníci sú vo svojich popisoch starostlivosti o dieťa často krátko kriticky predovšetkým vo vzťahu k matkám, ktoré sú často obviňované zo zlyhania v starostlivosti o dieťa. Kritika a obviňovanie, ktoré sa častejšie dostávajú matkám ako otcovi, zraňuje matky a následne vedie k poklesu ich ochoty spolupracovať s pomáhajúcimi profesionálmi. Táto nespolupráca matiek vedie k ďalšej kritike a obviňovaniu matiek zo strany sociálnych pracovníkov z ich neochoty o nápravu situácie v rodine. Ide o začarovaný kruh, o ktorom sa zmiňujú autori B. Davidson-Arad, E. Peled a R. Leichentritt (2008). Sociálni pracovníci svojím rodovo diferencovaným prístupom posilňujú zmysel pre zodpovednosť za starostlivosť a ochranu dieťaťa výhradne u žien. Zo strany sociálnych pracovníkov tak dochádza k reprodukcii rodového stereotypu o výhradnej zodpovednosti ženy za danú oblasť (Farmer a Owen, 1998). Za ďalší dopad odlišného zaobchádzania sociálnych pracovníkov vo vzťahu k matkám možno označiť pocity

viny a stigmatizácie, ktoré matky zažívajú, ak sa ich dieťa ocitne na zozname detí vyžadujúcich si ochranu sociálnych pracovníkov, a to aj vtedy, ak sa násilia na nich nedopustili samotné matky, ale ich partner (Farmer a Owen, 1998).

Spomínaný nerovnaký prístup sociálnych pracovníkov sa negatívnym spôsobom dotýka tiež otcov, ktorí sú zbavovaní klientskej subjektivity (Scourfield, 2002, in Janebová, 2008). K uvedenej skutočnosti dochádza pravdepodobne pod vplyvom prevládajúceho spoločenského konštruktú „starostlivosti ako ženskej práce“. Zahraniční autori a autorky sa zmiňujú tiež o negatívnych dopadoch rodovo diferencovaného prístupu v SPOD na deti a na samotných sociálnych pracovníkov či na tvorcov politiky v oblasti sociálnej starostlivosti o deti. Tieto dopady môžeme rozdeliť do dvoch kategórií, a sice 1. ignorovanie potenciálnych zdrojov pomoci, ktoré môžu prispieť k účinnosti práce s rodinou, a 2. ignorovanie potenciálnych rizík, ktoré môžu ohroziť účinnosť práce s rodinou.

Do prvej kategórie môžeme zaradiť nasledujúce situácie:

- Sociálni pracovníci nevyužívajú potenciál matiek pri práci s rodinou – sociálni pracovníci napríklad neposkytujú, resp. nesprostredkujú pomoc matke pri jej vyrovnávaní sa s odhaleným násilím páchaným jej partnerom na jej dieťať/deťoch. Matky sa tak samé musia vyrovnávať s pocitmi, ako je šok, sebaobviňovanie či strata. Uvedený prístup sociálnych pracovníkov je podmienený vnímaním matiek – sociálni pracovníci vnímajú matky skôr ako sekundárne páchatelky násilia na deťoch než ako sekundárne obeť násilia páchaného na ich deťoch. Pre matku, ktorá sama nedokáže spracovať danú situáciu, je náročné pomôcť vlastnému dieťaťu so spracovaním prežitej skúsenosti (Gomes-Schwartz et al., 1990, in Farmer a Owen, 1998). Sociálni pracovníci tak neposkytnutím pomoci samotnej matke nevytvárajú vhodné podmienky pre posilnenie vzťahu dieťa – nezneužívajúci rodič, v ktorom by dieťa mohlo získať dôveru a podporu od nezneužívajúceho rodiča. Výskumy pritom dospeli k zisteniu, že spomínaný vzťah je dôležitý pre úspešné „zotavenie sa“ dieťaťa (Farmer a Owen, 1998).
- Sociálni pracovníci si nevšímajú potenciál otcov pri práci s rodinou – ignorovanie otcov, ktorí môžu pre dieťa a/alebo matku predstavovať

rôzne formy pomoci (byť útočiskom, priateľom či oporou), môže viesť k ich neidentifikovaniu v rodine a následne k ich nepodporovaniu či nerozširovaniu jednotlivých oblastí ich pôsobenia (Daniel a Talyor, 2006, in Davidson-Arad, Peled a Leichtentrirt, 2008). Kieran O'Hagan (1997, in Daniel a Taylor, 1999) považuje takúto redukciu zdrojov pomoci za najviac škodlivý dopad nerovnakého prístupu v SPOD.

Druhú kategóriu vyššie spomínaných dopadov charakterizuje nasledujúca situácia:

- Sociálni pracovníci si nevšímajú otcov, ktorí sa dopúšťajú násilného správania voči dieťaťu v rodine, v dôsledku čoho hrozí nebezpečenstvo, že nedôjde k odhaleniu a následnej kontrole existujúceho rizika, ktorému je dieťa vystavené. Možno teda očakávať, že dieťa bude násilnému správaniu otca vystavené aj naďalej (Daniel a Talyor, 2006, in Davidson-Arad, Peled a Leichtentrirt, 2008).

V dôsledku zanedbávania otcov pri práci s rodinou sociálni pracovníci disponujú len veľmi malým množstvom informácií o väčšine otcov, ktorých deti sa dostávajú do pozornosti SPOD (Brown et al., 2009).

Záver

Výsledky zahraničných štúdií ukázali, že sociálni pracovníci mali tendenciu odlišne vnímať matky a otcov a pri práci s rodinou k nim tiež odlišne pristupovať. Ich konštrukty rodičovstva (materstva a otcovstva) mali charakter rodových stereotypov o ženskej a mužskej úlohe v starostlivosti o dieťa. Štúdie odhalili, že sociálni pracovníci mali tendenciu prisudzovať zodpovednosť za starostlivosť a ochranu dieťaťa výhradne matkám, poukazovať na nedostatky matiek a nevšímali si nedostatkov otcov, pri práci s rodinami sa sústreďujú primárne na matky, a to tak v oblasti šetrenia problémovej situácie rodiny, ako aj pri tvorbe intervenčných plánov a samotných intervenciách. K rodovo diferencovanému prístupu sociálnych pracovníkov dochádza pravdepodobne z viacerých dôvodov. Na strane sociálnych pracovníkov môže ísť o nasledujúce skutočnosti: internalizácia dominantnej spoločenskej predstavy o úlohe ženy a muža v spoločnosti a v starostlivosti o dieťa, neochota pracovať s mužmi a nedostatočná príprava pre prácu s nimi. Zahraniční autori a autorky sa zmieňujú tiež o príčinách odlišného zaobchádzania

sociálnych pracovníkov s matkami a s otcami na strane samotných otcov, konkrétne sa spomína fyzická neprítomnosť otcov, ich neochota zapájať sa do starostlivosti o dieťa, ale tiež ich neochota spolupracovať s pomáhajúcimi profesionálmi. Nerovnaký prístup sociálnych pracovníkov k matkám a otcom má viacero negatívnych dopadov. Zatiaľ čo u matiek dochádza k posilňovaniu zmyslu pre zodpovednosť za starostlivosť a ochranu dieťaťa, otcovia sú pozbavovaní klientskej subjektivity. Vo vzťahu k deťom dochádza k nevyužitiu potenciálu matiek a otcov pri práci s rodinou a k ignorovaniu potenciálneho rizika, ktoré dieťaťu v rodine hrozí zo strany mužov. Je otáznne, nakoľko sú intervencie sociálnych pracovníkov vedúce k takýmto dopadom efektívne. Výsledky zahraničných štúdií možno považovať za hypotézy, ktoré si v kontexte slovenskej SPOD, resp. v kontexte iných oblastí (sociálnej) práce s rodinou vyžadujú overenie. Spracovanie problematiky rodičovstva (materstva a otcovstva) v (sociálnej) práci s rodinou v podmienkach Slovenska považujeme za dôležité tak pre ďalšie vzdelávanie sociálnych pracovníkov či iných pomáhajúcich profesionálov pracujúcich s rodinou, ako aj pre doplnenie kurikula disciplín zaoberajúcich sa (sociálnou) prácou s rodinou.

Zoznam literatúry:

- BECHYŇOVÁ, V., a KONVIČKOVÁ, M. **Sa-nace rodiny: Sociální práce s dysfunkčními rodinami.** Praha: Portál, s. r. o., 2008.
- BOSÝ, D. **Otcovia – neviditeľní rodičia ako klienti sociálnej práce.** In CHYTIL, O., a MATULAYOVÁ, T. (eds.). **Výzvy pre sociálne profesie v modernej spoločnosti.** Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2011, s. 255–268.
- BROWN, L., et al. **Manufacturing ghost fathers: the paradox of father presence and absence in child welfare.** *Child and Family Social Work*, 2009, roč. 14, č. 1, s. 25–34.
- DANIEL, B., a TAYLOR, J. **The rhetoric versus the reality: a critical perspective on practice with fathers in child care and protection work.** *Child and Family Social Work*, 1999, roč. 4, č. 3, s. 209–220.
- DAVIDSON-ARAD, B., PELED, E., a LEICHTENTRITT, R. **Representations of fathers and mothers in court petitions for dependent minor status for children at risk.** *Children and Youth Services Review*, 2008, roč. 30, č. 8, s. 893–902.

- FARMER, E., a OWEN, M. **Gender and the Child Protection Process.** *The British Journal of Social Work*, 1998, roč. 28, č. 4, s. 545–564.
- FEATHERSTONE, B. **Taking mothering seriously: the implications for child protection.** *Child and Family Social Work*, 1999, roč. 4, č. 1, s. 43–53.
- FEATHERSTONE, B. **Taking Fathers Seriously.** *The British Journal of Social Work*, 2003, roč. 33, č. 2, s. 239–254.
- JANEBOVÁ, R. **Otázky moderní feministické sociální práce: emancipatorní, nebo genderově specifická sociální práce?** *Sociální práce / Sociální práce*, 2005, roč. 5, č. 3, s. 86–99.
- JANEBOVÁ, R. **Když je klientem muž...** In SMUTEK, M., a KAPPL, M. (eds.). **Proměny klienta služeb sociální práce.** Hradec Králové: Gaudeamus, 2006, s. 317–336.
- JANEBOVÁ, R. **Úvahy nad genderovým tichem aneb Je gender relevantní kategorií v sociální práci?** *Sociální práce / Sociální práce*, 2008, roč. 8, č. 2, s. 90–105.
- JANEBOVÁ, R., a ČERNÁ, L. **Konstrukce žen-klientek a mužů-klientů v praxi sociální práce.** *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 2008, roč. 9, č. 2, s. 37–45 (dostupné na: <http://www.genderonline.cz/download/Rocnik09_2_2008.pdf>).
- KICZKOVÁ, Z., a SZAPUOVÁ, M. 2005. **Rovnost příležitostí cez prizmu etiky starostlivosti, alebo o starostlivosti ako sociálnej a politickej praxe.** *Sociální práce / Sociální práce*, 2005, roč. 5, č. 3, s. 56–70.
- LAPIERRE, S. **More Responsibilities, Less Control: Understanding the Challenges and Difficulties Involved in Mothering in the Context of Domestic Violence.** *The British Journal of Social Work*, 2010, roč. 40, č. 5, s. 1434–1451.
- LYÓCSA, I. **Social norms and the experience of women with the motherhood: issues for the social work with families.** In KOVALČÍKOVÁ, I., a MATULAYOVÁ, T. (eds.). **Professional ethics as a part of professional competence of supporting professions.** Prešov: Prešovská univerzita, 2011, s. 123–131.
- MUNRO, E. **Improving Social Workers' Knowledge Base in Child Protection Work.** *The British Journal of Social Work*, 1998, roč. 28, č. 1, s. 89–105.
- SCOURFIELD, J. B. **Constructing women in child protection work.** *Child and Family Social Work*, 2001, roč. 6, č. 1, s. 77–87.
- ŠEVČÍKOVÁ, S., a NAVRÁTIL, P. **Sociální práce jako institucionalizace rizika v pozdně moderní době.** *Sociální studia*, 2010, roč. 7, č. 2, s. 115–133.

Poznámky

- Mgr. Ivana Lyócsa, Katedra sociálnej práce, Inštitút edukológie a sociálnej práce, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, ul. 17. novembra č. 1, 080 78 Prešov, e-mail: ivana.lyocsa@gmail.com.
- Pod termínom sociálni pracovníci rozumieme a zahrňame tiež osoby opačného pohlavia, ktoré zastávajú pozíciu sociálneho pracovníka (pracovníčky) v oblasti sociálno-právnej ochrany detí. Uvedený termín bol zvolený za účelom zlepšenia zrozumiteľnosti, plynulosti a prehľadnosti textu štúdie.
- Termínom matky a otcovia v kontexte štúdie rozumieme biologických rodičov dieťaťa, ako aj ženy a mužov, ktorí na základe súdneho rozhodnutia zabezpečujú osobnú starostlivosť o dieťa.
- Rodovo diferencovaný prístup sociálnych pracovníkov označuje odlišné zaobchádzanie sociálnych pracovníkov s matkami a otcami pri práci s rodinami s deťmi. Ide o tendenciu sociálnych pracovníkov zameriavať sa pri práci s rodinami primárne na matky a nevnímať si (zanedbávať, ignorovať a vylučovať) otcov, a to bez ohľadu na ich fyzickú prítomnosť v domácnosti a ich vzťah k dieťaťu a/alebo matke. Otcovia sú opomínaní bez ohľadu na to, či sú považovaní za zdroj ohrozenia, alebo zdroj pomoci, resp. podpory pre dieťa a/alebo matku. Uvedený odlišný (nerovnaký) prístup sociálnych pracovníkov k matkám a otcom je spolupodmienенý spoločenskými predstavami o rodových rolách žien a mužov v oblasti starostlivosti o dieťa, ako aj spoločenskými predstavami o ženách a mužoch vo všeobecnosti.
- V kontexte sanácie dysfunkčných rodín sa SPOD venuje Věra Bechyňová a Marta Konvičková (2008). Problematikou neistoty a rizika u sociálnych pracovníkov v oblasti SPOD sa zaoberá Stanislava Ševčíková a Pavel Navrátil (2010).
- Výsledky pilotáže, ktorú R. Janebová a L. Černá (2008) uskutočnili na vzorke 13 sociálnych pracovníčok a 1 sociálneho pracovníka z *Oddelenia sociálnej pomoci a Oddelenia sociálno-právnej ochrany a sociálneho kurátora*, potvrdzujú a čiastočne dopĺňajú zistenia analyzovaných zahraničných štúdií.

- 7 D. Bosý (2011) sa okrem iného zmieňuje tiež o fenoméne otcov – neviditeľných rodičov a o vylučovaní otcov z účasti na niektorých aktivitách spätých so starostlivosťou o deti tiež zo strany pomáhajúcich profesionálov a profesionálok.
- 8 Pod subjektmi SPOD v kontexte štúdie rozumieme deti, matky, otcov a samotných sociálnych pracovníkov.
- 9 Mnohé z analyzovaných štúdií majú charakter obsahovej analýzy spisovej dokumentácie vedenej sociálnymi pracovníkmi, iné majú podobu prehľadových štúdií.
- 10 Izraelská štúdia prináša výsledky obsahovej analýzy návrhov, ktoré sociálni pracovníci vypracovali za účelom získania súdneho povolenia pre vyňatie dieťaťa z rodiny. Analyzovaných bolo 43 návrhov z troch miest v Izraeli (ročne je v týchto mestách predkladaných na súd 800 návrhov, týkajúcich sa nových ako aj existujúcich prípadov).
- 11 Táto predstava dominuje v krajinách západného sveta ako aj na Slovensku, napriek narastajúcemu počtu žien pôsobiacich vo verejnej sfére – v oblasti platenej práce, kultúry či politiky.
- 12 Uvedená reťaz je charakteristická tiež pre slovenskú spoločnosť, kde doposiaľ dominuje tradičný pohľad na mužskú a ženskú úlohu v starostlivosti o deti (Lyócsa, 2011).
- 13 E. Munro (1998) identifikovala uvedený trend v oblasti SPOD na základe analýzy 45 výskumov venovaných prípadom násilia páchaného na deťoch v rokoch 1973–1994 vo Veľkej Británii.
- 14 E. Munro (1998) považuje tento trend za prekvapujúci, keďže v skutočnosti sa násilia na deťoch dopúšťajú prevažne muži. Dalo by sa teda očakávať, že sociálni pracovníci venujú pri posudzovaní ohrozenia dieťaťa v rodine väčšiu pozornosť mužom.
- 15 L. Brown et al. (2009) uskutočnili prieskum 116 náhodne vybraných spisov agentúr SPOD zo stredne veľkého mesta v Kanade.
- 16 Rodičovské disfunkcie a chyby boli členené do týchto kategórií: emocionálne násilie a zanedbávanie, fyzické násilie, psychické násilie, psychické zanedbávanie, zrieknutie sa a neprítomnosť, nedostatok schopností a kompetencií.
- 17 Danielle Turney (2000, in Janebová, 2008) hovorí o tzv. „feminizácii zanedbávania“, kedy sú prípady zanedbania starostlivosti o dieťa v dôsledku silného spojenia starostlivosti s materstvom konštruované ako ženský problém.
- 18 Až 40% otcov označili sociálni pracovníci za neprítomných v živote svojich detí napr. z dôvodu uväznenia, odlúčenia od matky, dlhej pracovnej doby, choroby či nedostatku záujmu o dieťa.
- 19 Zrejme tiež v dôsledku zriedkavého priameho kontaktu sociálnych pracovníkov s otcami boli otcovia v spisovej dokumentácii kanadských sociálnych pracovníkov často popisovaní výlučne na základe informácií získaných od matiek (Brown et al., 2009).
- 20 Reflexia rodových stereotypov umožňuje rozšíriť či dokonca zničiť „...perspektívu, ktorá sa zdá byť raz a navždy daná, môže viesť nielen k oslobodeniu žien, ale aj mužov, ktorí sú obeťami podobne nezmyselných konštruktov ako ženy“ (Janebová, 2005: 97).
- 21 Sociálni pracovníci tak pravdepodobne konajú v dôsledku v spoločnosti prevládajúcej predstavy, že za blaho dieťaťa je zodpovedná matka (Farmer a Owen, 1998).
- 22 V SPOD sa tak na matky nahliada predovšetkým z pohľadu potrieb detí (Scourfield, 2001). Ženy sú tak vnímané výlučne ako matky, v dôsledku čoho u nich nie sú zvažované alternatívne identity k materstvu (Featherstone, 1999).
- 23 L. Brown et al. (2009) zistili, že spomedzi 32 kanadských univerzitných programov sociálnej práce sú otcovia spomínaní len v 5% kurzov, ktoré sa týkajú práce s deťmi a rodinami. Jane Sunderland (2006, in Brown et al., 2009) sa domnieva, že na nepripravenosti sociálnych pracovníkov pre prácu s otcami sa podieľa tiež absencia otcov v literatúre venovanej rodičovstvu a charakter teoretického základu mnohých programov pre rodičov v rámci SPOD. V literatúre sú odkazy k otcom uvádzané len zriedkavo, resp. ak sú otcovia spomínaní, tak potom ich úlohy sú popisované ako dobrovoľné, prenosné a vedľajšie k tým, ktoré sú pripisované matkám (Fleming a Tobin, 2005, in Brown et al., 2009).
- 24 R. Janebová a L. Černá (2008) zistili, že ani „zženštilý“ prístup mužov k starostlivosti o dieťa mužom nezaistoval rovnaké vnímanie v oblasti starostlivosti o dieťa, aké sa dostáva matkám. Sociálne pracovníčky a pracovníci ich aj napriek tomu nevnímali ako primárnych poskytovateľov starostlivosti o dieťa.

Práva dětí s mentálním postižením v České republice v kontextu Úmluvy o právech dítěte OSN

*Rights of Children with Intellectual Disabilities
in the Czech Republic from
the Perspective of Convention of Childrens' Rights UN*

Jan Šiška, Camille Latimier

Doc. PhDr. Jan Šiška, Ph.D.,¹ docent na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy, místopředseda sekce pro komparativní politiku a praxi při International Association for Scientific Studies of Intellectual Disabilities (IASSID), odborný konzultant pro Inclusion Europe, národní zpravodaj pro Academic Network of European Disability Experts (ANED), člen odborné skupiny pro vzdělávání při Vládním výboru pro zdravotně postižené občany.

Mgr. Camille Latimier vystudovala politologii a lidská práva ve Francii, v Belgii a v České republice. Pracovala pro Inclusion Europe – evropskou asociaci lidí s mentálním postižením a jejich rodin a od roku 2008 je ředitelkou SPMP ČR, o. s. (Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením v České republice).

Abstrakt

Děti s mentálním postižením patří mezi skupiny nejvíce ohrožené porušování práv dítěte. Na základě šetření provedeného prostřednictvím kritické analýzy dokumentace a rozhovorů byla sestavena zpráva o stavu implementace Úmluvy o právech dítěte OSN (1989) v České republice v oblastech ochrana před násilím a zanedbáváním, rehabilitace a neintegrace, ústavní péče a deinstitucionalizace, zdraví a zdravotnická péče, vzdělávání, diskriminace, respektování názoru dítěte a nejlepší zájem dítěte. Výsledky šetření odhalily nedostatky v naplňování Úmluvy ve všech zkoumaných oblastech.

Klíčová slova

mentální postižení, práva dítěte, implementace, Úmluva o právech dítěte, diskriminace

Abstract

Children with mental disabilities are among the groups most at risk of abuse. On the basis of investigations carried out through critical analysis of documentation on and interviews the report was compiled on the status of implementation of the Convention on the Rights of the Child United Nations (1989) in the Czech Republic in five areas: protection from violence and neglect, rehabilitation and reintegration, residential care and deinstitutionalization, health and medical care, education, discrimination, respect for the views of the child and the child's best interests. Survey results revealed shortcomings in the implementation of the Convention in all areas surveyed.

Keywords

intellectual disability, rights of children, implementation, CRC

Úvod

Děti s postižením a jejich rodiny patří mezi významné cílové skupiny sociální práce. V roce 1989 přijala Organizace spojených národů Úmluvu o právech dítěte (dále též Úmluva). Česká republika ratifikovala Úmluvu v roce 1991.²

Úmluva disponuje vlastním kontrolním mechanismem, kterým je Výbor pro práva dítěte. Výbor je orgán příslušný pro posuzování dosažené úrovně implementace Úmluvy. Samotná kontrola probíhá pravidelným předkládáním zpráv smluvních států Výboru a hodnocením těchto zpráv Výborem. Státy, které Úmluvu ratifikovaly, jsou povinny informovat ve svých zprávách o plnění Úmluvy také o situaci dětí s postižením.

Mezi zvlášť ohroženými dětmi jsou uváděny děti pobývající na územích ozbrojených konfliktů, děti z rodin imigrantů, děti z oblastí zasažených chudobou a také děti se zdravotním postižením.

Kvalifikovaně lze odhadnout, že v Evropské unii žije přibližně jeden milión dětí s mentálním postižením. Tyto děti jsou zranitelné vůči zneužívání, negativním předsudkům, segregaci ve vzdělávání, méně kvalitním sociálním službám či horší zdravotní péči napříč Evropou.³

V letech 2009–2011 realizuje skupina evropských nevládních organizací společně s Pedagogickou fakultou Univerzity Karlovy projekt, jehož cílem je analyzovat implementaci Úmluvy v kontextu dětí s mentálním postižením ve dvaceti třech členských zemích Evropské unie včetně České republiky. Na projektu se podílejí partneři Inclusion Europe (evropská asociace pro osoby s mentálním postižením a jejich rodiny, Eurochild (sítí národních nevládních organizací pracujících v oblasti zvyšování kvality života dětí) a Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze a třia dvacet národních expertů.

Jedním z klíčových výstupů projektu jsou národní zprávy vytvořené podle společné metodologie. Národní zprávy shrnují výsledky kritické analýzy dokumentace, a to zejména státních periodických zpráv o plnění závazků plynoucích z Úmluvy o právech dítěte, alternativních zpráv nevládních organizací⁴, národní koncepce a relevantní legislativní normy v pěti vybraných oblastech: ochrana před násilím a zanedbáváním, rehabilitace a reintegrace, ústavní péče a deinstitucionalizace, zdraví a zdravotnická péče, vzdělávání, diskriminace, respektování názoru dítěte a nejlepší zájem dítěte.

V této stati předkládáme výzkumnou zprávu, ve které shrnujeme nejdůležitější zjištění.

Významně se na získávání informací o sledovaném stavu podílely rodiny dětí s mentálním postižením. Rozhory s rodiči dětí s mentálním postižením nám umožnily získat ucelenější a zejména reálnější obraz o stavu implementace Úmluvy. Zaměřili jsme se na hledání bariér v sociálním prostředí, nikoliv na zkoumání nedostatků na straně jedince, které mu brání podílet se na životě běžné společnosti (Šiška, Vann 2007).

Jeden z dílčích cílů projektu spočíval ve shromáždění statistických informací prezentovaných ve státních periodických zprávách nebo v alternativních zprávách. Je třeba konstatovat, že uvedené dokumenty buď relevantní statistické informace zcela postrádají, nebo jsou neúplné. Přitom Úmluva ukládá signatářským státům shromažďovat statistické informace také o situaci dětí s postižením.

Ochrana před násilím a zanedbáváním

Děti s mentálním postižením jsou zvlášť ohrožené tělesným, sexuálním a psychickým týráním a zneužíváním. V důsledku závislosti dítěte s mentálním postižením na jiné osobě, sociální izolaci a negativních předsudcích jsou tyto děti ve zvýšené míře ohrožené doma, ve školách, v ústavech, na ulici (Baladerien, 1991).⁵

Předcházení týrání a zneužívání dítěte stejně jako řešení již nastalých případů patří mezi stěžejní oblasti výkonu sociální práce. Alternativní zprávy o plnění závazků plynoucích z Úmluvy o právech dítěte se shodují v konstatování o absenci jednotlivých metodických postupů a standardizace metod sociální práce v této oblasti.⁶ Nedostatky jsou rovněž zřejmé v oblasti statistických údajů o výskytu kriminality páchané na dětech. Dílčí údaje a statistiky lze získat jen z příslušných evidencí Policie České republiky (násilná trestná činnost, mravnostní kriminalita), respektive ze statistik vedených soudy. Ovšem vzájemně provázaný systém umožňující efektivní sledování a vyhodnocování fenoménu kriminality páchané na dětech včetně dětí s mentálním postižením ve všech relevantních souvislostech chybí (Dohnalová, Hrubá, Kloub, Kristová, 2007).⁷

Koncepční materiál Národní strategie prevence násilí na dětech v České republice na období 2008–2018 se zabývá všemi formami násilí páchanými na dětech, tj. i sexuálním zneužíváním

děti bez komerčního aspektu a týráním a jiným zneužíváním dětí.⁸ Strategie potvrzuje tvrzení o neexistenci souhrnných validních dat o násilí páchaném na dětech v České republice. Podobně pilotní studie uvádějí nepřesné a mnohdy zavádějící údaje. Sběr dat v rámci resortů Ministerstva vnitra ČR, Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, Ministerstva zdravotnictví ČR, České školní inspekce a Ústavu pro informace ve vzdělávání není řešen systémově.⁹ Realizace Národní strategie prevence násilí na dětech v České republice na období 2008–2018 je rozpracována v Národním akčním plánu realizace Národní strategie prevence násilí na dětech v ČR na období 2009–2010.¹⁰ Oba dokumenty však nejsou postaveny na analytických východiscích a obsahují spíše obecné cíle, přičemž problematika dětí s postižením není zmíněna vůbec. Tyto materiály pouze zdůrazňují nutnost věnovat zvláštní pozornost dětem umístěným do ústavní péče. Problematiku týrání a zneužívání dětí s postižením, resp. dětí s mentálním postižením neřeší. Pouze okrajově jsou zmíněny „speciální potřeby rodin“, a to ve specifickém cíli „vytvořit flexibilní síť nízkoprahové, alternativní, svépomocné služby pro rodinu se speciálními potřebami“. Vzhledem k tomu, že děti s mentálním postižením jsou zvláště ohrožené týráním a zneužíváním, považujeme absenci konkrétních opatření za závažný nedostatek.

Podobně Národní plán vytváření rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2010–2014¹¹ (dále též NPVRP) ponechává oblast týrání a zneužívání osob s postižením jen v obecné rovině a o dětech s postižením se nezmiňuje. Pouze doporučuje, aby se osobám s postižením dostalo poučení, jak zneužití předejít, rozpoznat, kdy ke zneužití došlo, a oznámit takové činy.

Nápravná opatření případů týrání a zneužívání dítěte v jeho domově jsou obsažena v novele trestního zákona, která zavedla s účinností od 1. června 2004 skutkovou podstatu trestného činu týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě.¹² Tato skutková podstata dopadá na případy domácího násilí také vůči dětem. V této souvislosti byl novelizován zákon o sociálně-právní ochraně dětí, kdy do okruhu dětí, na které se sociálně-právní ochrana přímo zaměřuje, byly nově zahrnuty i děti, které jsou ohrožovány násilím mezi rodiči a dalšími fyzickými oso-

bami.¹³ Podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí posuzuje a navrhuje preventivní programy na ochranu týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí komise pro sociálně-právní ochranu dětí zřizovaná starostou obce. Od 1. ledna 2007 je policie oprávněna, zjistí-li, že se v daném případě jedná o domácí násilí, násilnou osobu ze společného obydlí vykázat. Ministerstvo vnitra k tomu připomíná, že popsany postup (řízení u civilního soudu) závisí na aktivitě ohrožené osoby, tzn. že ona sama se musí rozhodnout, že takto situaci chce řešit, a musí podat návrh na vydání předběžného opatření, případně návrh na zahájení řízení ve věci samé.¹⁴ Děti s mentálním postižením jsou zvláště ohrožené týráním a zneužíváním. Naplnění zmiňované podmínky iniciovat řešení takové situace ohroženou osobou může být problematické zejména v případech domácího násilí páchaného na dítěti s mentálním postižením. Proto zejména členové komisí pro sociálně-právní ochranu dětí a sociální pracovníci by měli být s tímto zvýšeným rizikem obeznámeni.

Dobrá praxe v předcházení zneužívání obyvatel zařízení byla zjištěna v Domově na zámku Bystře. Na základě analýzy dosavadních zkušeností pracovníci zařízení sestavili seznam těch situací, ve kterých existuje riziko zneužívání, šikanování, ponižování či odbývání. Součástí materiálu jsou doporučení pro zaměstnance, jak při rozpoznání těchto situací postupovat.¹⁵

Rehabilitace a reintegrace

Podle článku 24 Úmluvy má každé dítě právo na nejvyšší dostupnou úroveň zdravotní péče a rehabilitaci¹⁶. Třetí a čtvrtá periodická zpráva o plnění závazků plynoucích z Úmluvy o právech dítěte (2008)¹⁷ se nezabývá tématem rehabilitace dětí s mentálním postižením v kontextu postižení. Pouze informuje o opatřeních pro tělesné i duševní zotavení a společenskou reintegraci obětí znásilnění, zneužívání, zanedbávání, týrání a násilí. Tato opatření jsou podle Periodické zprávy promítnuta do aktuální legislativní úpravy vztahující se (mimo jiné) k ochraně dětí tím, že byla prohloubena povinnost orgánu sociálně-právní ochrany dětí poskytovat rodičům i dětem poradenství v případě ohrožení fungování rodiny. Současně byla zavedena povinnost práce s dítětem i s rodinou v případě umístění dítěte mimo vlastní rodinu.¹⁸ Orgán sociálně-právní ochrany dětí je také nově oprávněn uložit ve správním

řízení rodičům povinnost návštěvy odborného poradenského zařízení s dítětem, popřípadě povinnost návštěvy rodičů samotných. Další změna je upravena v zákoně o sociálních službách¹⁹, kde jsou přímo definovány podmínky poskytování služeb poradenství.

Alternativní zprávy o dodržování Úmluvy se však shodují v kritice rozsahu a efektivnosti terénní práce, ta je v České republice nedostačující vzhledem k potřebám terénu, není dostatek času na soustavnou práci s ohroženými rodinami ani na preventivní činnost. Pro sociální pracovníky je tento stav vyčerpávající a značně frustrující – nemají podmínky pro to, aby mohli odvádět svoji práci v uspokojivé kvalitě (Kuchařová, 2009).²⁰ Zejména služba poradenství pro osoby s postižením a jejich rodiny vytvoří ucelený systém a je jen z části sanováno činností orgánů veřejné správy a nestátními neziskovými organizacemi (Šiška, 2011).²¹ Zlepšení situace v oblasti ochrany dětí před zanedbáváním, týráním či zneužíváním vyžaduje zásadní změnu povahy sociální práce v České republice (Dohnalová, Hrubá, Kloub, Kristová V., 2007).²² Mají-li sociální pracovníce a pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále též OSPOD) skutečně plnit své povinnosti stanovené zákonem, musí mít reálnou možnost pracovat v terénu a přímo s dětmi s mentálním postižením, které jsou nebo mohou být týrané, zneužívané nebo zanedbávané.

Ústavní péče a deinstitucionalizace

Podle článku 7 Úmluvy mají děti včetně dětí s mentálním postižením právo na péči poskytovanou jejich rodiči. Dítě nesmí být odloučeno od rodičů s výjimkou případů, kdy příslušný úřad rozhodne, že to je v nejlepším zájmu dítěte. V České republice pak mohou být děti s mentálním postižením umístěny do všech typů ústavních zařízení.

Vláda na svém zasedání dne 19. ledna 2009 schválila „Návrh opatření k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti – základní principy“. Opatření obsažená v tomto dokumentu mají vést ke změnám, které se významně dotýkají také života dětí s mentálním postižením a jejich rodin – snížení počtu dětí v ústavní výchově, zlepšení preventivní práce s rodinami či zlepšení spolupráce jednotlivých resortů. Ve shodě se závěry dalších alternativních zpráv²³ o plnění Úmluvy je nutné konstatovat, že viditelné výsledky zatím nejsou zřejmé.

Resortní nejednotnost je zřejmá i v absenci statistických údajů o počtech dětí s postižením, resp. mentálním postižením umístěných do ústavních zařízení. Je možné kvalifikovaně odhadnout, že děti s mentálním postižením byly v minulosti umísťovány zejména do ústavů sociální péče pro děti a mládež s mentálním postižením (podle do roku 2006 zavedené kategorizace pobytových sociálních služeb podle věku a typu postižení uživatelů). Kolik dětí s mentálním postižením je umístěno do ústavních zařízení napříč resorty a jaké jsou vývojové tendence, lze jen usuzovat. V České republice dlouhodobě roste počet dětí v ústavěch, a to i v mezinárodním srovnání.²⁴ Podrobnější údaje jsou však dostupné jen z resortu školství.²⁵ Co se týče kvality bydlení v ústavních zařízeních, v posledních letech došlo v mnoha zařízeních ke zlepšení. Stále však existují případy, kdy na jednom pokoji bydlí dospělí společně s dětmi a celý chod zařízení včetně provozních předpisů je uzpůsoben jen dospělým obyvatelům.²⁶

Děti s mentálním postižením tvoří početně významnou skupinu uživatelů sociálních služeb. V zařízeních sociálních služeb mohou být děti s mentálním postižením umístěny na základě dohody s rodiči, ale i na základě rozhodnutí soudu, kterým byla dítěti nařízena ústavní výchova či uložena ochranná výchova. U dětí s mentálním postižením žijících v ústavních zařízeních sociálních služeb je nutné respektovat jejich práva stanovená zákonem o rodině²⁷ a zákonem o sociálně-právní ochraně dětí²⁸. V této souvislosti je třeba poukázat na právo dítěte vyjadřovat své názory ohledně všech záležitostí, které se ho týkají, pokud je s ohledem na svůj stupeň vývoje schopno názor si vytvořit a posoudit dosah opatření. Dítě má právo obdržet všechny potřebné informace.²⁹ Ne vždy je však toto právo dítěte a zejména dítěte s mentálním postižením naplňováno, neboť se to nestalo vžitou samozřejmostí a odpovědní pracovníci se necítí být kompetentní a dostatečně připravení na citlivý rozhovor s dítětem.³⁰ Také podle zákona o sociálních službách je sociální služba poskytována na základě ujednání mezi poskytovatelem služby a zájemcem o službu. Při jednání se zájemcem je nutno s ním jednat a potřebné informace mu poskytnout ve srozumitelné formě. V kontextu dětí s mentálním postižením je třeba zdůraznit, že na požadavek o vzájemném ujednání o službě nemá vliv skutečnost, že smlouvu o poskytnutí sociální služby bude v zastoupení klienta – dítěte s mentálním postižením uzaví-

rat zákonný zástupce, zmocněný zástupce nebo opatrovník. Podobně zákon o ústavní výchově dává dětem možnost požádat o osobní rozhovor a uskutečnit osobní rozhovor s pracovníkem sociálně-právní ochrany dětí, zaměstnancem České školní inspekce, ministerstva nebo orgánu kraje, a to bez přítomnosti dalších osob.

Co se týče předcházení umísťování dětí včetně dětí s mentálním postižením do ústavní péče, stále chybí podpora dítěte přiměřená jeho věku a situaci v sociálně ohrožené rodině či v náhradní rodinné péči. Také Zpráva o stavu lidských práv v ČR (2009) doporučuje zavedení a dodržování standardů kvality poskytovaných služeb ze strany všech subjektů přicházejících do styku s ohroženými dětmi a/nebo přímo vykonávajících sociálně-právní ochranu (např. formy a metody práce zahrnující jednotnou diagnostiku ohroženého dítěte a jeho rodiny, zakotvení individuálního plánování, metody práce zaměřené na odstraňování překážek bránících řádné výchově dítěte v jeho přirozeném prostředí).³¹

Mezi obvyklými důvody umístění dítěte do zařízení ústavní péče je právě duševní či tělesné postižení a rodiče v takovém případě nejsou schopni mu náležitou péči zajistit.³² Tato neschopnost rodičů je však často způsobena absencí či nedostupností sociálních služeb včetně terénních služeb či poradenství. Zejména nedostatečné jsou podpůrné služby osobní asistence a úlevové péče, které by umožnily rodičům pravidelný oddech. Ačkoliv zákon o sociálních službách tento typ služby obsahuje, rodiče v rozhovorech vypovídali, že služba v místě bydliště nebo v okolí neexistuje, není pro rodinu dostupná či je poskytována podle pořadníku s dlouhou časovou prodlevou. „Nejsou možnosti, nejsou místa a poradníci jsou strašně dlouhé. Rodiče si vzájemně doporučují, aby se přihlásili na pobyty všude. Něco z toho vyjde.“³³

Nedostupnost podpůrných sociálních služeb pro rodiny může mít i finanční důvody. Rodina často nemá dostatek finančních prostředků na pokrytí nákladů na službu. „Přispěvek na péči není dostačující. Platíme osobního asistenta, kterého hradíme z příspěvku na péči, ale to jsou peníze jen na půl měsíce.“³⁴

Rodina tak pod tlakem těchto okolností může zvolit umístění dítěte do „komplexní“ ústavní péče, která bude pro stát paradoxně finančně nákladnější. Svoji negativní roli sehrává i nerovné postavení poskytovatelů sociálních služeb. Ze-

jména neziskové organizace poskytující sociální služby rodinám dětí s postižením se dlouhodobě potýkají s finanční nejistotou, která ohrožuje jejich existenci (Vann, Šiška, 2007); v rámci institucionálního zajištění péče o ohrožené děti proto bude nutné provést též revizi způsobů financování nestátních a/nebo nesamosprávných subjektů, poskytujících služby v dané oblasti tak, aby kvalitní organizace nebyly soustavně vystavovány uvedené finanční nejistotě, ale naopak aby byly rodinám dlouhodobě dostupné.

Rozhovory s rodiči odhalily nedostupnost potřebné služby, se kterou se potýkají zejména rodiče dětí s kombinovaným postižením. Matka dvou dětí s kombinovaným postižením uvedla: „*Lékaři nebo pedagogové nejsou schopni nám pomoci, když to jsou děti s kombinovaným postižením. Jsou ještě odborníci na autismus, odborníci na nevidomost, na mentální retardaci, ale aby byli odborníci, kteří jsou schopni skloubit všechna ta postižení dohromady a vytvořit nějakou metodiku? Toto je problém! Potřebujeme odborníky, kteří tomuto problému rozumějí, mohou nám pomoci a vymyslet metodiku a něco nám nabídnout.*“³⁵

Matky dětí s kombinovaným postižením také poukazovaly na nepostradatelnost osobního asistenta. „*Asistent je vlastně taková kompenzační pomůcka, protože dítě potřebuje pokyn, jak něco udělat. Jinak může umřít z hladu u stolu plného jídla.*“³⁶

Jiná matka k tomu doplňuje: „*Moje dcera je doma, ale dobře to není. Platím asistenta, máme ho ale jen na volnočasové aktivity. Chodí na terapii, rozvojové aktivity. Tyto děti, které jsou velmi specifické, potřebují individuální přístup. Měly by mít nárok na osobního asistenta, a tím se mohly zúčastnit nabídky všech těch zařízení, která jsou, a nenarušily by tolik chod těchto zařízení.*“³⁷

Péče o dítě s mentálním postižením je pro rodiče velmi náročná. Naplnění práva dítěte na rodičovskou péči vyžaduje zejména systematickou podporu prostřednictvím terénních sociálních služeb. Ačkoliv došlo v posledních letech k některým pozitivním změnám, podpora rodinám dětí s mentálním postižením zůstává neuspokojivá.

Vzdělávání

Právo dítěte na vzdělávání je obsaženo v článcích 28, 29 Úmluvy. V České republice je vzdělávání dětí se speciálními vzdělávacími potřebami, resp. dětí s mentálním postižením řešeno zákonem

č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Mezi základní principy školského zákona patří rovný přístup občanů ke vzdělávání bez jakékoliv diskriminace.³⁸

Prováděcím předpisem pro oblast vzdělávání dětí s mentálním postižením je vyhláška MŠMT č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných³⁹. Podle této vyhlášky se vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami uskutečňuje s pomocí podpůrných opatření, která jsou poskytována nad rámec individuálních pedagogických a organizačních opatření spojených se vzděláváním žáků stejného věku ve školách. Mezi podpůrné prostředky je zařazen například asistent pedagoga. Vyhláška stanoví i formy speciálního vzdělávání žáků se zdravotním postižením. Podle vyhlášky je speciální vzdělávání žáků se zdravotním postižením zajišťováno formou individuální integrace, formou skupinové integrace, ve škole zřízené pro žáky se zdravotním postižením („speciální škola“) nebo kombinací uvedených forem. Lze říci, že platná školská právní úprava vzdělávání dětí s mentálním postižením v hlavním vzdělávacím proudu nebrání. V praxi však dítě s mentálním postižením často není do běžné školy přijato s odvoláním na § 3 odst. 4, podle kterého „se žák se zdravotním postižením přednostně vzdělává formou individuální integrace v běžné škole, pokud to odpovídá jeho potřebám a možnostem a podmínkám a možnostem školy“. Přijetí či nepřijetí dítěte s mentálním postižením tím zůstává v rukou ředitele školy, který „podmínky a možnosti školy“ posuzuje. Ředitel školy při tom přihlíží ke stanovisku poradenského pracoviště, nejčastěji speciálně pedagogického centra. Pokud rodiče se stanoviskem poradenského pracoviště nesouhlasí, nemají de iure možnost se odvolat. Maminka, jejíž šestnáctiletá dcera trpící autismem navštěvovala běžnou školu, v rozhovoru popisovala svoje zkušenosti následovně: „Speciálně-pedagogické centrum nedoporučilo integraci. Bylo to na mém přesvědčování, protože jsem měla dobré zkušenosti z běžné školky. Bylo mi jasné, že moje dcera potřebuje kolektiv zdravých dětí. Musela jsem to prosadit. Každý rok v SPC mě přesvědčovali o tom, že by jí bylo lépe ve speciální škole.“⁴⁰

Je rovněž zavádějící, že Třetí a čtvrtá periodická zpráva o plnění závazků plynoucích z Úmluvy

o právech dítěte (2008) uvádí: „Žák se zdravotním postižením je přednostně vzděláván formou individuální integrace v běžné škole...“⁴¹ Toto ustanovení neodpovídá reálné situaci dětí s mentálním postižením.

Pro rodiče dětí s mentálním a kombinovaným postižením je často vzdělávání jedním z nejpálčivějších problémů a neustálým soubojem. Hledání běžné mateřské nebo základní školy, která by byla ochotná přijmout dítě s mentálním nebo s kombinovaným postižením, je pro jejich rodiče během přes překážky. Zkušenosti rodičů naznačují, že se ve školské integraci příliš nepočítá s dětmi s mentálním či kombinovaným postižením. Rodiče jsou často nuceni „oběhat“ několik škol, aby našli místo pro svoje dítě⁴². Konečné rozhodnutí o přijetí či nepřijetí nezřídka záleží na ochotě a dřívějších zkušenostech školy s dětmi s postižením. Ředitelé škol někdy odmítnou dítě s mentálním postižením na základě důvodů, které rodiče vnímají jako neopodstatněné.

Mnozí rodiče jsou dobře informováni o možnostech integrace dítěte do běžné školy také díky spolupráci s neziskovými organizacemi. Snaží se nalézt „ochotnou“ školu, protože vědí, že „to je o přístupu lidí“.⁴³ Rodiče také v rozhovorech poukazovali na mýty a negativní předsudky o dětech s mentálním postižením, a to zejména na časté přesvědčení, že speciální škola je pro jejich děti to nejlepší.

Nesnáze rodičů ovšem nekončí přijetím dítěte do školy. Každoročně jsou rodiče a škola nuceni žádat o prostředky na krytí nákladů spojených s pedagogickým asistentem, a to i tehdy, mají-li rodiče doporučení poradenského pracoviště. Pro školu integrace představuje administrativní zátěž. „Škola to s tím vším papírováním už podruhé nezkusí.“⁴⁴

Rodiče v rozhovorech rovněž poukazovali na obtíže v období ukončení docházky do základní školy: „Nám se integrace nakonec povedla, dcera dochodila devátou třídu v běžné škole s pedagogickým asistentem. Ale problém nastal po škole, protože existovala jen nabídka praktických škol, tedy zase do kolektivu dětí s postižením, z kterého jsme odešli. Díky úmorné práci se nám podařilo zbavit jí těch návyků, které se tam naučila. Pokračování dál ale nebylo možné. Teď ji mám doma, studentky za ní chodí, ty ji posunou dál. A nám jde hlavně o další sociální vztahy...“⁴⁵

Jiná matka doplňuje: „*Je nedostatek informací a nedostatek vzdělávacích nabídek pro moji dceru. Jednoletá škola praktická byla pro nás jedinou možností, nebylo nic jiného. To je velmi málo. Moje dcera není vůbec připravená se zapojit do pracovního procesu. Potřebovala by to celé zopakovat a mít možnost celoživotně se vzdělávat. A co teď s ní? Žádná nabídka není.*“⁴⁶

Další rodič popisuje zkušenosti s nesystémovostí a segregující dvojkolejností ve vzdělávání dětí s postižením: „*Poslední tři roky byl můj šestnáctiletý syn ve speciální škole. Přitom jsem si stále více uvědomovala, že musím dosáhnout jeho integrace – aby se lépe naučil sociálním vztahům, aby uměl komunikovat se zdravými dětmi a ony na druhé straně poznaly, že handicapovaný není podivný exot. Díky spolupráci s neziskovou organizací jsem pochopila, že požadavek na integraci postižených dětí není žádná pustá teorie, ale dobrá cesta pro děti, rodiny i společnost. Za pokus to určitě stálo. Obrátila jsem se na ředitele školy, do které chodí jeho starší bratr. Byli jsme dlouholetí kamarádi a zpočátku mi integraci slíbil. Pak v květnu sdělil, že ministerstvo školství trvá na podmínce – pokud přijmete žáka ze speciální školy, musíte se sami do této kategorie škol zaregistrovat. To však nepovolí zřizovatel – obec. Písemné vyjádření mi však ředitel odmítl dát a naznačil, že pokud na něm budu trvat, zdůvodní odmítnutí plným obsazením školy. V červnu 2010 jsem obešla všechny základní školy v našem městě. Všude mě odmítli. Jen jediná paní ředitelka vypracovala synovi individuální plán, zaškolila jeho asistentku, zajistila výukové programy. Můj syn na jejich školu dojíždí vlastně načerno, mají jen 1.–5. ročník. Ale on je nadšený, je zván i na odpolední aktivity, svítí jako lampička, do speciální školy už nechce. Moje nynější situace je tato: syn zatím nemá možnost normálně a oficiálně se integrovat mezi ostatní děti. V myslích drtivé většiny školských pracovníků je zařazen mezi „neperspektivní jedince“, na které bude muset společnost jen doplácet. Celý systém integrace postižených dětí je nejasný přesto, že zákon integraci postižených dětí nejen umožňuje, ale i mezinárodní dohody, které naše republika podepsala, to vyžadují. Víím, že existují ředitelé a učitelé, kteří integraci zvládnou. Ale to jsou zatím výjimky, růže pochopení mezi trním lhostejnosti a setrvačnosti. Dnes jsem rozvedená a starám se o dva dospívající kluky. Nežádám nějaké nadstandardní příspěvky, dávky, podpory. Rodinu uživím. Ale chtěla bych, aby moje celoživotní péče měla nějaký smysl, aby postižené děti nemusely vždy končit jako dospělí neužiteční a nesamostatní jedinci.*“⁴⁷

Rodiče dětí s mentálním postižením shrnují: „*Školská zařízení obecně jsou jen zřídka místem, kde najdeme dostatečnou podporu a potřebné informace.*“⁴⁸

Zdraví a zdravotnická péče

Podle článku č. 24 Úmluvy má každé dítě právo na zdravotní péči v nejvyšší dostupné kvalitě. Třetí a čtvrtá periodická zpráva o plnění závazků plynoucích z Úmluvy o právech dítěte uvádí, že děti z marginalizovaných skupin mají zajištěn dostatečný přístup ke zdravotní péči. Mezi marginalizované skupiny jsou však v této zprávě zařazeny pouze romské děti, a to jen v souvislosti se stavem proočkovanosti⁴⁹. Problematika zdravotní péče poskytované dětem s postižením a dětem s mentálním postižením zůstala ve zprávě opomenuta.

Přitom z rozhovorů s rodiči dětí s mentálním postižením vyplynula spíše jejich negativní zkušenost se zdravotní péčí často způsobená neinformovaností zdravotnických pracovníků o aspektech mentálního postižení.

Rodič k tomu vypovídá: „*Dostali jsme ten papír s diagnózou. Zdravotnictví vám nic jiného nenabízí než tu diagnózu, a už dál si poradte sami. Rehabilitace, terapie ... musila jsem všechno najít sama. Nikdo vám neřekne: zkuste to a to, to by mohlo vašemu dítěti pomoci... Paní psychologka mně jen rekla, že je ráda, že nemusí takové dítě vychovávat.*“⁵⁰

Rodiče v rozhovorech poukazovali na absenci informací o možnostech zdravotní péče. Rodiče jsou tak odkázáni při hledání informací na vzájemné svépomocné iniciativy. Předávání informací v oblasti lékařské péče se tak děje spíše neformálně mezi rodiči nebo na rodičovských setkáních pořádaných jejich organizacemi. Rodiče na setkání k plnění Úmluvy přirovnali způsob sdílení informací následovně: „*Je to taková bílá kniha doktorů a černá kniha doktorů.*“⁵¹ Rodiče se shodli na konstatování, že podpora ve zdravotnictví poskytovaná rodičům dětí s mentálním postižením takřka neexistuje. Tato absence podpory rodičům je často ještě ztížená minimální nebo žádnou empatií lékařů vůči rodičům. Otec chlapce s kombinovaným postižením vypráví o své zkušenosti: „*Kde získat specializované vyšetření? Nevíme, nikdo vám neřekne, kde to má probíhat. Ještě někteří odmítají vyšetření napsat! I známý erudovaný lékař!*“ Matka čtyřletého děvčete s mentálním postižením popisuje: „*Musíme všechno oběhat sami. Rodiče musejí sami koordinovat, kam jet, za kým, kde získat*

*doporučení od psychologa nebo psychiatra. Já jsem získala informace z našeho klubu, díky zkušenosti dalších rodičů.*⁵² Vzhledem k náročnosti péče o dítě s mentálním postižením jsou zkušenosti rodičů s nedostupností zdravotní péče, její provázaností a nedostatkem informací alarmující. Jedna z matek hovořila o svých zkušenostech s přístupem lékařů v období po narození dcery s Downovým syndromem v roce 2005. „Měla jsem šestkrát vyšší pravděpodobnost narození dítěte s mentálním postižením... A odmítla jsem amniocentézu, protože jsem věděla, že to může poškodit dítě. I kdybych věděla na 100 %, že dítě má Downův syndrom, určitě bych jej nezabíla. Po porodu jsem poznala sama, že to je dítě s Downovým syndromem. Ale malou odnesli, potom přinesli zabalenou, zkusili jsme kojení, ale to nefungovalo, neměla sací reflex. Potom dlouho mně ji nenesli. Asi tři hodiny mě nechali samotnou a dlouho mi nic neřekli, až ten další den ráno. Byla vizita a přišel doktor na návštěvu a ptal se mě na věci, jako chutnal vám oběd... nakonec se mě suše zeptal: Víte, že vaše dítě má Downův syndrom? Zeptala jsem se, co nás může čekat. Lékař odpověděl, že moc neví, ale že dítě nebude chodit do běžné školy, že se nic nenaučí...“ Několik týdnů po porodu při návštěvách zdravotnických zařízení tato matka získala pocit, že se od ní očekávají projevy viny za narození dítěte s postižením. „Ptali se mě, proč jste nešla na amniocentézu. Každý doktor se mě na to ptá, jestli jsem to věděla dříve v době těhotenství, a já teď u doktora lžu, aby mi to všude nepsali – matka věděla, že porodí dítě s Downovým syndromem. Na sto procent jsem to nevěděla, samozřejmě. Ale potrat jsem nechtěla, ať se jim to líbí nebo nelíbí! Vždycky mně vadily tyhle otázky lékařů. Někdo má nejistotu a okamžitě jde na potrat. Já s tím nesouhlasím. V zákoně je napsané, že potrat se může provést v případě, že ženě lze uměle přerušit těhotenství, jestliže je ohrožen její život nebo zdraví nebo zdravý vývoj plodu nebo jestliže jde o geneticky vadný vývoj plodu⁵³. Kde jsou ty hranice? Podle mě nemají lékaři k takovému chování vůči mně žádné odůvodnění.“⁵⁴

Rodiče také popisovali špatné zkušenosti s posudkovými lékaři.⁵⁵ Jedna matka popsala svoji rozdílnou zkušenost s posudkovými lékaři napříč Českou republikou: „Vůbec neexistuje rovnoprávný přístup k dětem s mentálním postižením po republice. Z toho důvodu jsou posudky velmi rozdílné a existují na území České republiky různé standardy.“ Rodiče také uváděli výhrady k rutinnímu opisování výsledků vyšetření: „Rodina se snaží a podporuje svoje dítě, aby se rozvíjelo dál a zlepšovalo své dovednosti.

Posudkový lékař, který ho vidí každé dva roky, pořád opisuje stejné závěry.“ Jiný rodič doplňuje: „Zdravotnictví vám dá diagnózu – nevyčísitelný celoživotní stav dítěte. Ale stejně každé dva roky musíte na sociálce dokazovat, že jste se z toho neuzebravili, že se nestal zázrak... i když je tam napsáno nevyčísitelný. Jiný rodič doplňuje: „Musíme neustále opakovat lékařské prohlídky za půl roku, za rok na psychiatrii, na oční a trápit naše děti. Ale pořád je řečeno „nevyčísitelný“.“⁵⁶

Mezi náročné situace rodičů a zdravotnického personálu patří podle sdělení rodičů hospitalizace dítěte s mentálním postižením. Jak naznačily rozhovory s rodiči, pro zdravotnická zařízení je hospitalizace dítěte s těžším mentálním postižením problematická. Komunikace mezi zdravotnickými pracovníky, pacientem a jejich rodiči je často složitá. Na dětských odděleních nemocnic je možná přítomnost matky. „Pokud se však jedná o jiná oddělení, pak zdravotničtí pracovníci často říkají, že neumějí, nemají podmínky a nedokážou pobyt zajistit. Přitom málokdy jsou ochotni přiznat, že stejně tak, jak nedokážou zajistit podmínky pro souběžné přijetí rodiče, tak stejně tak nejsou schopni poskytnout pacientu se zdravotním postižením péči, kterou on vzhledem ke svému stavu a postižení potřebuje a vyžaduje.“⁵⁷

Ačkoliv právo dětí s mentálním postižením na zdravotní péči v nejvyšší dostupné kvalitě není upíráno, podmínky pro jeho naplňování jsou nedostatečné. Dostupnost potřebné zdravotní péče pro děti s mentálním postižením záleží také na informovanosti zdravotnického personálu o aspektech mentálního postižení.

Diskriminace, respektování názoru dítěte a nejlepší zájem dítěte

V České republice jsou rovná práva zaručena Ústavou České republiky⁵⁸ a dále antidiskriminačním zákonem⁵⁹. Antidiskriminační zákon upravuje právo občanů na rovné zacházení a ochranu před diskriminací z důvodu zdravotního postižení⁶⁰. Povinnost zajišťovat rovné zacházení a ochranu před diskriminací se vztahuje na rovné zacházení ve věcech práva sociálního zabezpečení a sociálních výhod, zdravotní péče, vzdělání a přístupu ke zboží a službám, které jsou k dispozici veřejnosti včetně bydlení, a jejich poskytování a dalších.⁶¹ Agendu spojenou s rovným zacházením a ochranou před diskriminací vykonává veřejný ochránce práv (dále též

ochránce). V České republice zatím chybějí zkušenosti s přínosem antidiskriminačního zákona z hlediska dětí s mentálním postižením a jejich rodin. Podle Národního plánu vytváření rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2010–2014 bude v následujícím období třeba vyhodnotit zkušenosti a přínos antidiskriminačního zákona z hlediska osob se zdravotním postižením a v případě potřeby navrhnout i další změny u těch právních norem, ve kterých je možno spatřovat projevy diskriminace z důvodu zdravotního postižení⁶². NPVRP je obsahově koncipován podle Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením (OSN, 2006). Zde je však nutné poznamenat, že NPVRP se výslovně nezabývá článkem 7 této Úmluvy, tedy tématem dětí se zdravotním postižením.

Děti s mentálním postižením mohou být diskriminovány z důvodů negativních předsudků, sociálně-ekonomických, právních či administrativních opatření. Také jedna z matek čtyřleté dcery s Downovým syndromem, která se zúčastnila rozhovoru, považuje za největší problém negativní předsudky přisuzované mentálnímu postižení. „*Pořád musím vysvětlovat, co to je Downův syndrom. Stále se ptají, protože mají hodně předsudků. Právě proto jsem přeložila knížku z němčiny o Downově syndromu.*“⁶³

Při setkáních s rodiči byla rodičům položena otevřená otázka, zda se někdy setkali s nerovným zacházením z důvodu mentálního postižení jejich dítěte. Rodiče hovořili o zkušenostech, které měly zpravidla přímou či nepřímou souvislost se vzděláváním. Školský zákon přitom obsahuje ustanovení o právech žáků a o ochraně dětí před všemi formami diskriminace, o respektování práva na důstojnost dítěte. Školský zákon rovněž stanoví, že vzdělávání je založeno na zásadách rovného přístupu každého občana České republiky nebo jiného členského státu Evropské unie ke vzdělávání bez jakékoli diskriminace z důvodu rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, víry a náboženství, národnosti, etnického nebo sociálního původu, majetku, rodu a zdravotního stavu nebo jiného postavení občana.⁶⁴ Diskriminace, kterou rodiče dětí s mentálním nebo kombinovaným postižením zažívají, rovněž souvisí s diskriminací na základě spojení s určitou osobou, v tomto případě s rodičem⁶⁵. Jedna matka popisuje diskriminační situaci mnoha rodin s dítětem s postižením. „*Jak rozumím diskriminaci? Syna mohu z mateřské školky vyzvednout ve dvě nebo až ve tři*

hodiny, ale dcera ve střední praktické škole končí v půl jedné. Škola (praktická) by mohla mít nějakou nabídku, nějaké družiny nebo něco jiného odpoledne, co má škola pro ostatní děti.“ Další matka doplňuje: „*Vyučování dcery začíná v osm a končí v půl jedné. Ještě musím hodinu přes celé Brno. Proto nemohu jít do žádného zaměstnání. Když škola končí, rodiče musí přijít, a nemohou proto pracovat. To považuji za diskriminační.*“⁶⁶

Matka dvou dětí s postižením popisuje svoji zkušenost: „*Škola jela na školu v přírodě, jely všechny děti, kromě dětí s kombinovaným postižením nebo s těžším postižením, protože si paní učitelky na to netroufily. Dvakrát se mi stalo, že jsem měla dvě děti ve stejné škole, ale jelo jen jedno dítě, druhé nejelo. To se nestalo jenom mně, ale stalo se to více rodičům, kteří měli dvě děti v jedné škole. Vím, že to není povinnost učitelů, ale když už se to dělá a ve třídě není moc dětí...*“⁶⁷. To jsem chápala jako diskriminaci. Moje dcera školou žije, a tak to velice těžce nesla.“

Další případ nerovného zacházení s dětmi s mentálním postižením ve školství popisuje jiná matka: „*Integrace nebo inkluze? To chápu tak, že dítě, tam, kde bydlí, tam, kde vyrůstá, může chodit i do školy. Já ho nemusím vozit přes celé Brno do školy, která se rozhodla pro integraci a má tu odvalu do toho jít. Tím dítě logicky setrvá ve svém přirozeném prostředí a jsou tam kontakty s vrstevníky. Dítě není vytrženo ze svého bydliště. Ale dcera se učila čtyři roky a teď to skončilo, dál kontakty s vrstevníky nemá, protože oni tam bydlí, tam mají své kroužky, své aktivity. Její vztahy byly zpřetrhané, jak tam, tak tady. To považuji za diskriminaci*“⁶⁸.

Rodiny z venkovských oblastí často považují za diskriminaci nedostupnost vzdělávacích příležitostí a nemožnost doprovodu jejich dětí na tyto aktivity někým jiným, než jsou oni sami. „*Čím dál jste od města, tím hůř. Ty možnosti, které mají rodiče žijící v Brně, my nemáme. Kdyby syn měl absolvovat kurzy nebo kroužky, přijeli bychom všichni domů v osm hodin večer a to nejde. Syna doprovázíme denně do školy. Cesta do školy do Brna nám trvá hodinu a půl, každý den tam a zpátky, ale aspoň jsme doma ve tři hodiny. Jestli bydlíte daleko od centra, máte smůlu!*“⁶⁹

V souvislosti s diskriminací v kontextu dětí s mentálním postižením jsme se při analýze naplňování Úmluvy zabývali také otázkou vymezení pojmu „nejlepší zájem dítěte“ tak, jak je obsažen v Úmluvě o právech dítěte. Princip nejlepšího zájmu

dítěte je například obsažen v zákoně o rodině a v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí⁷⁰. Výbor pro práva dítěte nicméně uvádí, že princip nejlepšího zájmu dítěte není stále definován odpovídajícím způsobem a není reflektován ve všech právních předpisech, soudních rozhodnutích a politikách dotýkajících se dětí⁷¹. Dopusud také nebyl proveden žádný výzkum zabývající se „nejlepším zájmem dítěte“ a jeho implementací v jednotlivých životních situacích, ve kterých se dítě nachází (i s ohledem na ohroženou skupinu, ke které patří, případně na jeho postižení). Téma sociálně-právní ochrany chybí v celoživotním vzdělávání pro pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí či pro opatrovnícké soudce, které by jim pomohlo nejlepší zájem dítěte formulovat⁷².

Při rozhodování o tom, co je nejlepší zájem dítěte, je třeba také brát v úvahu názor samotného dítěte. Alternativní zpráva k plnění Úmluvy o právech dítěte Ligy lidských práv (2010) obsahuje následující zjištění: „Úloha názoru dítěte je v praxi stále často opomíjena. U většiny českých soudců i sociálních pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí stále převládá chápání dítěte spíše jako objektu práv než jejich subjektu.“⁷³ V roce 2008 byla provedena novelizace občanského soudního řádu s úpravou respektování názoru dítěte soudy⁷⁴. V minulosti dával zákon možnost zjišťování názoru dítěte prostřednictvím jeho zástupce. Mnohé soudy však u této praxe setrvávají⁷⁵.

Během rozhovorů s rodiči a návštěv v zařízeních nebyly zjištěny žádné zkušenosti s úlohou zjišťování názoru dítěte. Důvodem může být obecně nízké povědomí o tomto ustanovení, což logicky vede k jeho nedodržování.

Z důvodu negativních stereotypů majoritní společnosti o mentálním postižení jsou děti s tímto postižením často považovány za neschopné porozumět otázkám vlastního života, projevovat vlastní pocity či vůli. To vede nezřídka k tomu, že o jejich životě rozhodují jiní, a to bez přihlédnutí na jejich přání. To snižuje lidskou důstojnost těchto dětí a jejich názory nejsou respektovány. Proto v souvislosti s tématem nejlepšího zájmu dítěte je zapotřebí prosazovat zásadu zjišťování názorů dítěte s mentálním postižením a volit k tomu vhodnou formu a metodu komunikace. Při vyslechnutí názoru dítěte s mentálním postižením nebo s kombinovaným postižením, které nekomunikuje verbálně, je vhodné spolupracovat s dalšími odborníky, kteří mohou zprostředkovat

názor dítěte tak, aby byl pro soud nebo pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí vypovídající a přitom byly respektovány potřeby dítěte.

Shrnutí

Opatření obsažená v národních koncepčních dokumentech k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti zůstávají nenaplněná. Příčiny shledáváme zejména v přetrvávajícím nezájmu veřejnosti o témata týkající se dětí s mentálním postižením a jejich rodin, která se navíc nestala předmětem rozsáhlejší odborné diskuse.

Co se týče vlastní tvorby koncepce péče o ohrožené děti, současná roztržistost této problematiky mezi resorty výrazně ztěžuje, až znemožňuje vytváření koncepčních materiálů a strategií. To ve svém důsledku vede k zakonzervování přezitého a nevyhovujícího způsobu péče také o děti s mentálním postižením. Je třeba také zdůraznit, že Třetí a čtvrtá periodická zpráva ani alternativní zprávy nevládních organizací neobsahují informace o situaci dětí s mentálním postižením či dětí s postižením v kontextu příslušných článků Úmluvy.

Nejednotnost postupů pomoci těmto dětem a jejich rodinám má za následek odlišnou legislativní úpravu každé z oblastí, absenci jednotných údajů, poskytované služby nejsou dostupné a vzájemně provázané. Rodina dítěte s mentálním postižením se tak potýká s nedostatkem informací a často je odkázána na řešení nepříznivé situace vlastními silami, a to v oblasti vzdělávání, sociálních služeb či zdravotní péče. Jedním z důsledků tohoto stavu je stále rostoucí počet dětí s mentálním postižením v ústavěch.

V oblasti ochrany dětí před násilím a zanedbáváním se alternativní zprávy o plnění závazků plynoucích z Úmluvy o právech dítěte shodují v konstatování, že chybějí jednotné metodické postupy a standardizace metod sociální práce v této oblasti. Národní strategie prevence násilí na dětech v České republice na období 2008 až 2018 se zabývá všemi formami násilí páchanými na dětech. Podle této strategie neexistují souhrnná validní data o násilí na dětech v České republice. Problematice týrání a zneužívání dětí s postižením, resp. dětí s mentálním postižením se uváděná strategie prevence nevěnuje vůbec. Třetí a čtvrtá periodická zpráva o plnění závazků plynoucích z Úmluvy o právech dítěte (2008) se také nezabývá tématem rehabilitace dětí s men-

tálním postižením v kontextu postižení. Rozsah a efektivnost terénní práce je v České republice nedostačující vzhledem k potřebám terénu, není dostatek času na soustavnou práci s ohroženými rodinami a preventivní činnost. Zlepšení situace v oblasti ochrany dětí před zanedbáváním, týráním či zneužíváním vyžaduje zásadní změnu povahy sociální práce v ČR.

V oblasti ústavní péče je potřeba konstatovat absenci statistických údajů o počtech dětí s postižením, resp. mentálním postižením umístěných do ústavních zařízení. Podle kvalifikovaných odhadů v České republice dlouhodobě roste počet dětí v ústavech, a to i v mezinárodním srovnání. I když došlo k zlepšení kvality bydlení v ústavních zařízeních, stále existují případy, kdy na jednom pokoji bydlí dospělí společně s dětmi a celý chod zařízení včetně provozních předpisů je uzpůsoben dospělým obyvatelům. Ne vždy je právo dítěte (s mentálním postižením) umístěného do ústavního zařízení vyjadřovat svůj názor naplňováno.

Mezi obvyklými důvody umístění dítěte do zařízení ústavní péče je neschopnost rodičů zajistit náležitou péči, která je však často způsobena absencí či nedostupností sociálních služeb včetně terénních služeb či poradenství. Dalším častým důvodem je nepříznivá ekonomická situace rodiny, která nemá dostatek finančních prostředků na pokrytí nákladů na sociální službu.

V oblasti vzdělávání lze říct, že platná školská právní úprava nebrání vzdělávání dětí s mentálním postižením v hlavním vzdělávacím proudu. Praxe však naznačuje, že integrace dětí s mentálním postižením je stále výjimkou. Pro rodiče dětí s mentálním nebo s kombinovaným postižením je často vzdělávání jedním z nejpalcivějších problémů. Zkušenosti rodičů dětí s mentálním či kombinovaným postižením naznačují, že se ve školské integraci s jejich dětmi příliš nepočítá. Důvodem jsou také mýty a negativní předsudky o dětech s mentálním postižením.

Problematika zdravotní péče poskytované dětem s mentálním postižením (včetně dětí s jiným typem postižení) zůstala v poslední zprávě o plnění závazků plynoucích z Úmluvy o právech dítěte opomenuta. Tyto děti nejsou v této zprávě zařazeny mezi marginalizované skupiny. Podpora ve zdravotnictví poskytovaná rodičům dětí s mentálním postižením takřka neexistuje. Vzhledem

k náročnosti péče o dítě s mentálním postižením jsou zkušenosti rodičů s nedostupností zdravotní péče, její provázaností a nedostatkem informací alarmující.

Diskriminační situace, které rodiče dětí s mentálním nebo kombinovaným postižením zažívají, často souvisí s diskriminací na základě spojení s určitou osobou. Dále rodiny z venkovských oblastí považují za diskriminaci nedostupnost školských a dalších zařízení nabízejících vzdělávací příležitosti.

V České republice zatím chybí zkušenosti s přínosem antidiskriminačního zákona z hlediska dětí s mentálním postižením a jejich rodin.

Co se týče názoru samotného dítěte, ačkoliv byla provedena novelizace občanského soudního řádu s úpravou respektování názoru dítěte soudy, nebyly zjištěny žádné zkušenosti s úlohou zjišťování názoru dítěte s mentálním postižením.

Závěrečná doporučení:

- zkoordinovat problematiku péče o děti s mentálním postižením a podporu jejich rodin a výkon ústavní výchovy v resortech vzdělávání, zdravotnictví, sociálních věcí a spravedlnosti
- věnovat zvláštní pozornost domácímu násilí, týrání a zneužívání dětí s mentálním postižením včetně jejich šikanování ve školských zařízeních a na ulici
- seznamovat členy komisí pro sociálně-právní ochranu dětí a sociální pracovníky se zvýšeným rizikem týrání dětí s mentálním postižením
- pečlivě zkoumat a vážit faktické dopady jednotlivých alternativ rozhodnutí týkajících se výchovy dítěte, a to s ohledem na nejlepší zájem dítěte
- posilovat právo dítěte s mentálním postižením vyjadřovat se k záležitostem, které se ho týkají, a participovat na rozhodování o záležitostech, které se ho týkají
- v případě, že je k tomu důvod, zjišťovat názor dítěte prostřednictvím augmentativních a alternativních komunikačních metod; určit, kdy je možno od zjišťování názoru dítěte upustit; odpovídajícím způsobem dítě s mentálním postižením poučit o projednávané věci
- vzdělávat sociální pracovníky, pracovníky soudů, pracovníky orgánů sociálně-právní ochrany

děti v problematice zjišťování názoru dítěte s mentálním postižením, jak vést pohovor s dítětem s postižením, případně kde získat pomoc od dalších odborníků, tak, aby pomohli při zjišťování názoru dítěte

- v rámci institucionálního zajištění péče o ohrožené děti provést revizi způsobů financování sociálních služeb v dané oblasti tak, aby byly rodinám dlouhodobě dostupné
- monitorovat a řešit míru dostupnosti komunitních sociálních služeb pro rodiny dítěte s mentálním postižením
- zavést standardy kvality sociálně-právní ochrany a ve standardech kvality sociálních služeb respektovat specifika dítěte s mentálním postižením
- podporovat terénní odborné, sociální a právní poradenské služby ve všech oblastech tak, aby se odstranil rozdíl v dostupnosti těchto služeb a rozdíl v přístupu k informacím mezi městem a venkovem
- prosazovat právo dětí s mentálním postižením na vzdělávání v jejich přirozeném prostředí
- pokud se dítě s mentálním postižením vzdělává v běžné škole, zajistit stabilní financování pedagogického asistenta
- vyjasnit roli osobního asistenta a asistenta pedagoga
- v rámci služby rané péče zajistit pro rodiny s dítětem s mentálním postižením klíčového pracovníka, který rodičům poskytne potřebnou podporu včetně poradenství a informace o odborných službách
- v lékařské posudkové službě zjednodušit posudkové činnosti, aby se odstranily nadbytečné duplicitní činnosti a zatížení rodin dětí s mentálním postižením
- informovat rodiče o možnostech podávat stížnosti na kvalitu zdravotnické péče pro jejich děti pojišťovněm nebo Ministerstvu zdravotnictví ČR
- při přípravě národních plánů vytváření rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením zohlednit článek č. 7 Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením (OSN, 2006)
- novelizovat antidiskriminační zákon; doplnit

ustanovení o diskriminaci na základě spojení s určitou osobou, aby taková situace rodiče dětí s postižením byla uznaná a chráněná

- posuzovat koncept „nejlepšího zájmu dítěte“ v různých situacích a pro různé skupiny dětí, včetně dětí s mentálním postižením, a prosazovat jeho definici tak, aby zahrnovala sociální, etické či náboženské aspekty s přihlédnutím ke konkrétní situaci

Seznam literatury:

BALADERIEN, N. J. **Sexual Abuse of People with Developmental Disability.** *Sexuality and Disability*, Vol. 9. No. 4, 1991.

DOHNALOVÁ M., HRUBÁ K., KLOUB, J., KRISTOVÁ V. **Zpráva o vývoji práv dětí v ČR v letech 2003–2005.** Liga lidských práv, 2007.

KŘÍSTEK, A. **Zpráva o stavu lidských práv v České republice 2009.** Péče o ohrožené děti, 2009.

KUCHAŘOVÁ, V. **Analýza současného stavu v oblasti terénní činnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí a stanovení optimálních podmínek výkonu sociálně-právní ochrany dětí ve vazbě na počet klientů.** Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i. Praha, 2009.

LIGA LIDSKÝCH PRÁV. **Stínová zpráva Výboru o právech dítěte ke Třetí a čtvrté periodické zprávě České republiky k plnění Úmluvy o právech dítěte.** Červen 2010.

MICHALÍK, J. **Rodina pečující o člena se zdravotním postižením – známe ji?** Příspěvek na konferenci „Ohrožené dítě II“. Praha 2010.

Národní akční plán realizace Strategie prevence násilí na dětech 2009–2010. [on-line] [2. 11. 2010] http://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/dokumenty/strategie-prevence-nasili-na-detech/Narodni-akcni-plan-realizace-Strategie-prevence-nasili-na-detech-2009-2010_1.pdf

Nevládní zpráva o plnění Úmluvy o právech dítěte v České republice. V zájmu dítěte, o. s., ve spolupráci s Amalthea, o. s., Středisko náhradní rodinné péče, o. s., Člověk hledá člověka, červen 2010.

ŠÍŠKA, J.: **Rights for persons with Intellectual Disabilities and Mental Health Problems, National report Czech Republic.** European Agency for Fundamental Rights. V tisku.

ŠÍŠKA, J., VANN, B. H. **Whose disability? Learning from Life Story Work.** In VAN SWEET, J., PONTE, P., SMIT, B. **Postgradu-**

ate Programme as Platform, A Research-led Platform. Rotterdam: Sense Publishers, 2007, s. 59–69.

VANN, H. B., ŠIŠKA, J. **From 'cage beds' to inclusion: the long road for individuals with intellectual disability in the Czech Republic.** *Disability & Society Routledge*, part of the Taylor & Francis Group, Volume 21, Number 5, August 2006. pp. 425–439.

Informace České republiky o plnění opčního protokolu k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojených konfliktů. Čl. 127, 2008.

Zpráva UNICEF. The State of the World's Children 2006. [on-line] [17. 11. 2010] <http://www.unicef.org/sowc06>.

Úmluva o právech dítěte, OSN. 1989. [on-line] [2. 10. 2010] <http://www.unicef.org/crc/>

Usnesení Vlády České republiky č. 1139 ze dne 3. září 2008. Národní strategie prevence násilí na dětech 2008–2018. [on-line] [2. 1. 2011] <http://www.vlada.cz/assets/ppov/rpl/dokumenty/strategie-prevence-nasili-na-detech/Strategie-proti-nasili-na-detech.pdf>.

Usnesení vlády České republiky č. 253 z 29. března 2010. Národní plán vytváření rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2010–2014. [on-line] [20. 11. 2010] <http://www.mvcr.cz/clanek/domaci-nasili-institut-vykazani-a-dalsi-informace.aspx> (přístup 20. 11. 2010).

OSN. Závěry Výboru pro práva dítěte z 31. 1. 2003. Str. 6, odst. 31 a 32.

Poznámky

- 1 Jan.siska@pedf.cuni.cz, PEDF UK, M. D. Rettigové 4, 116 39, Praha 1.
- 2 Úmluva vstoupila v platnost na základě svého článku 49 odst. 1 dnem 2. září 1990. Pro Českou a Slovenskou Federativní Republiku vstoupila v platnost v souladu se svým článkem 49 odst. 2 dnem 6. února 1991.
- 3 Např. Baladerien, N. J.: *Sexual Abuse of People with Developmental Disability. Sexuality and Disability*. Vol. 9. No. 4 (1991).
- 4 Pro pojem alternativní zpráva se také používá termín stínová zpráva.
- 5 Např. Baladerien, N. J.: *Sexual Abuse of People with Developmental Disability. Sexuality and Disability*. Vol. 9. No. 4 (1991).
- 6 Sociální práce v oblasti ochrany dítěte není řízená zákonem o sociálních službách

č. 108/2007 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Standardy kvality zde tudíž nelze uplatňovat.

- 7 Dohnalová M., Hrubá K., Kloub, J., Kristová V.: *Zpráva o vývoji práv dětí v ČR v letech 2003–2005*. Liga lidských práv. 2007, s. 26.
- 8 <http://www.vlada.cz/assets/ppov/rpl/dokumenty/strategie-prevence-nasili-na-detech/Strategie-proti-nasili-na-detech.pdf> (přístup 2. 1. 2011).
- 9 <http://www.vlada.cz/assets/ppov/rpl/dokumenty/strategie-prevence-nasili-na-detech/Strategie-proti-nasili-na-detech.pdf>, s. 3 (přístup 20. 12. 2010).
- 10 http://www.vlada.cz/assets/ppov/rpl/dokumenty/strategie-prevence-nasili-na-detech/Narodni-akcni-plan-realizace-Strategie-prevence-nasili-na-detech-2009-2010_1.pdf (přístup 2. 11. 2011).
- 11 Národní plán vytváření rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2010–2014, odst. 8.2.
- 12 Ustanovení § 215a trestního zákona.
- 13 Ustanovení § 6 zákona o sociálně-právní ochraně dětí.
- 14 <http://www.mvcr.cz/clanek/domaci-nasili-institut-vykazani-a-dalsi-informace.aspx> (přístup 20. 11. 2010).
- 15 Z návštěvy Domova na zámku Bystré 18. a 19. listopadu 2010.
- 16 Úmluva OSN o právech dítěte. 1991, čl. 24.
- 17 Třetí a čtvrtá periodická zpráva o plnění závazků plynoucích z Úmluvy o právech dítěte a informace České republiky o plnění opčního protokolu k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojených konfliktů čl. 127 (2008).
- 18 V roce 2006 byl novelizován zákon o sociálně-právní ochraně dětí.
- 19 Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.
- 20 Kuchařová, V. Analýza současného stavu v oblasti terénní činnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí a stanovení optimálních podmínek výkonu sociálně-právní ochrany dětí ve vazbě na počet klientů, Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. i., duben 2009, Praha.
- 21 Šiška, J.: *Rights for persons with Intellectual Disabilities and Mental Health Problems, National*

- report Czech Republic*. European Agency for Fundamental Rights. v tisku.
- 22 Dohnalová M., Hrubá K., Kloub, J., Kristová V.: *Zpráva o vývoji práv dětí v ČR v letech 2003–2005*. Liga lidských práv. 2007, s. 14.
- 23 Nevládní zpráva o plnění Úmluvy o právech dítěte v České republice. V zájmu dítěte, o. s., ve spolupráci s Amalthea, o. s., Středisko náhradní rodinné péče, o. s., Člověk hledá člověka, červen 2010.
- 24 Viz např. zpráva UNICEF „The State of the World's Children 2006“, dostupná na <http://www.unicef.org/sowc06> (přístup 11. 12. 2010).
- 25 V zařízeních v resortu MŠMT (dětské domovy, dětské domovy se školou, výchovné ústavy, diagnostické ústavy) bylo v roce 2009 dětí s mentálním postižením ve věku povinné školní docházky celkem 1 821, před začátkem povinné školní docházky 39, během povinné školní docházky 1 138, po ukončení povinné školní docházky 644. <http://delta.uiv.cz/>. Děti s nařízenou ústavní výchovou či uloženou ochrannou výchovou jsou v případě, že je postižení dítěte takového rázu, že by mu nemohla být ve školském zařízení poskytnuta odpovídající péče, umístěny v zařízení sociálních služeb.
- 26 Zjištění z návštěvy v zařízení pro osoby s mentálním postižením.
- 27 Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině.
- 28 Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.
- 29 Ustanovení § 31 odst. 3 zákona o rodině.
- 30 *Nevládní zpráva o plnění Úmluvy o právech dítěte v České republice*, V zájmu dítěte, o. s., červen 2010.
- 31 Krístek, A: Zpráva o stavu lidských práv v České republice 2009. *Péče o ohrožené děti*.
- 32 *Nevládní zpráva o plnění Úmluvy o právech dítěte v České republice*, V zájmu dítěte, o. s., červen 2010.
- 33 Záznamy rozhovorů s rodiči v Brně, 18. října 2010.
- 34 Záznamy rozhovorů s rodiči v Brně, 18. října 2010.
- 35 Záznamy rozhovorů s rodiči v Brně, 18. října 2010.
- 36 Záznamy rozhovorů s rodiči v Brně, 18. října 2010.
- 37 Záznamy rozhovorů s rodiči v Brně, 18. října 2010.
- 38 <http://www.msmt.cz/dokumenty/skolsky-zakon> (přístup 11. 12. 2010).
- 39 <http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-73-2005-sb-1> (přístup 11. 12. 2010).
- 40 Záznamy o rozhovoru s rodiči v Brně, 18. října 2010.
- 41 Odst. 158, Třetí a čtvrtá periodická zpráva o plnění závazků plynoucích z Úmluvy o právech dítěte (2008).
- 42 Rozhovory s rodiči v rámci projektu SPMP ČR o inkluzivním vzdělávání, únor–květen 2010, Praha a Brno.
- 43 Záznamy o rozhovoru s rodiči v Brně, 18. října 2010.
- 44 Výsledky z pracovních skupin odborníků v Redutě v 29. 11. 2010 v rámci akce „Týden pro inkluzi“. Více informací dostupné z: <http://www.rytmus.org/rytmus/index.php?p=aktuality&cid=124> (přístup 20. 12. 2010).
- 45 Záznamy rozhovorů s rodiči v Brně, 18. října 2010.
- 46 Záznamy rozhovorů s rodiči v Brně, 18. října 2010.
- 47 Výtah z článku publikovaného v časopisu *Můžes*, č. 12 – 2010, str. 15. Dostupný z: <http://www.muzes.cz/wp-content/files/2114.pdf>. Nepříznivou situaci matky pomáhala řešit Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením v České republice, o. s. (SPMP ČR).
- 48 Záznamy rozhovorů s rodiči v Brně, 18. října 2010.
- 49 Třetí a čtvrtá periodická zpráva o plnění závazků plynoucích z Úmluvy o právech dítěte, s. 44.
- 50 Záznamy rozhovorů s rodiči v Brně, 18. října 2010.
- 51 Záznamy rozhovorů s rodiči v Brně, 18. října 2010.
- 52 Záznamy rozhovorů s rodiči v Brně, 18. října 2010.
- 53 Ustanovení § 5, zákon ČNR č. 66/1986 Sb., o umělém přerušení těhotenství. Dostupný z <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1957/sb33-57.pdf>.
- 54 Záznamy rozhovorů s rodiči v Brně, 18. října 2010.
- 55 Lékařský posudek slouží jako podklad při rozhodování příslušného orgánu o přiznání sociální dávky, příspěvku, kompenzační pomůcky apod.

- 56 Záznamy rozhovorů s rodiči v Brně, 18. října 2010.
- 57 Jan Michalík, *Rodina pečující o člena se zdravotním postižením – známe ji?* Příspěvek na konferenci „Ohrožené dítě II“, Praha 2010, str. 22.
- 58 Listina základních práv a svobod je podle Ústavy České republiky součástí ústavního pořádku České republiky a byla vyhlášena ve Sbírce zákonů pod číslem 2/1993 Sb.
- 59 Zákon č. 198/2009 Sb. ze dne 23. dubna 2008, o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů, tzv. antidiskriminační zákon. Dostupný z: <http://www.ochrance.cz/diskriminace/antidiskriminacni-zakon/> (přístup: 4. 12. 2010).
- 60 Op. cit. Ustanovení § 2 (3).
- 61 Op. cit. Ustanovení § 1 (1).
- 62 Národní plán vytváření rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením na období 2010–2014 schválený usnesením vlády České republiky ze dne 29. března 2010 č. 253. Dostupný z <http://www.vlada.cz/assets/ppov/vvzpo/dokumenty/NPVRP.pdf> (přístup: 4. 12. 2010).
- 63 Záznamy rozhovorů s rodiči v Brně, 18. října 2010.
- 64 Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), § 2.
- 65 K tomu též evropská judikatura, rozsudek ESD ve věci C-303/06 S. Coleman v Attridge Law, Steve Law, ze dne 17. července 2008. Není podle ESD nutné, aby někdo, kdo je objektem diskriminace, byl podroben nepříznivému zacházení z důvodu „svého zdravotního postižení“. Zákaz přímé diskriminace nařízený těmito ustanoveními není omezen pouze na osoby, které jsou samy zdravotně postižené. Je možné ho rozšířit na osobu, která je v úzkém vztahu se zdravotně postiženou osobou a byla z důvodu takového vztahu diskriminována. Dostupný z: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=621&langId=cs> (přístup 5. 10. 2010).
- 66 Záznamy rozhovorů s rodiči v Brně, 18. října 2010.
- 67 Ve třídách pro děti s těžším mentálním postižením je zpravidla 5 dětí.
- 68 Záznamy rozhovorů s rodiči v Brně, 18. října 2010.
- 69 Záznamy rozhovorů s rodiči v Brně, 18. října 2010.
- 70 Liga lidských práv, Zpráva o vývoji práv dětí v ČR – op. cit., strana 9.
- 71 Závěry Výboru pro práva dítěte z 31. 1. 2003, str. 6, odst. 31 a 32.
- 72 Závěry Výboru pro práva dítěte z 31. 1. 2003, str. 6, odst. 31 a 32.
- 73 Liga lidských práv, Shadow report to the Committee on the rights of the child, on the third and fourth periodical report of the Czech Republic on the implementation of the CRC, June 2010, strana 7.
- 74 Novela č. 295/2008 Sb.
- 75 *Nevládní zpráva o plnění Úmluvy o právech dítěte v České republice*, V zájmu dítěte, o. s., červen 2010, § 10.

Alternativní přístupy k analýze dat málo početného výzkumného souboru využitelné v praxi sociální práce

Alternative Approaches to Analyse Data in Small Samples in the Social Work Practice

Miroslav Suchanec¹

Mgr. Miroslav Suchanec je v současnosti doktorandem, výzkumníkem a učitelem statistiky a kvantitativního výzkumu na katedře sociální politiky a sociální práce FSS MU v Brně. Pro Výzkumný ústav práce a sociálních věcí pracuje v rámci projektu Aktivní stárnutí jako evaluátor programu podporujícího starší nezaměstnané v podnikání. Obecně se věnuje metodologii a statistice.

Abstrakt

V této stati prezentuji a na modelových příkladech ilustruji některé pro českou praxi sociální práce atypické metody výzkumu. První je statistická metoda pro výzkumný vzorek o velikosti 1 ($N = 1$) založená na binomické distribuci, která je využitelná pro různé případové studie. Druhou, tentokrát nestatistickou metodou, která může při výzkumném procesu na první metodu navazovat, je tzv. Booleho přístup. Tato analýza založená na tzv. Booleho algebře umožňuje pracovat s malým výzkumným vzorkem a její hlavní předností je, že na rozdíl od mnohých statistických metod je schopna pracovat s komplexním pojetím kauzality, což může být sociálním pracovníkem vítáno.

Klíčová slova

binomická distribuce, pravděpodobnost, komplexní kauzalita, dostatečnost a nezbytnost, Booleho analýza, Booleho algebra, Booleho minimalizace

Abstract

Article presents some selected research methods that are not so often used in the Czech social work practice. The first method is statistical in nature and it is based on binomial distribution. As it is suitable for samples of $N = 1$ size, it can be used for case studies. The second method is the Boolean analysis. This non-statistical method is based on the Boolean algebra and it is suitable for small sized samples. Its main strength is that, contrary to the many statistical methods, it can deal with causality in its complexity, which social practitioners can appreciate.

Keywords

binomial distribution, probability, complex causality, sufficiency and necessity, Boolean analysis, Boolean algebra, Boolean minimisation

Úvodem

Sociální práce ve formě praktické činnosti obvykle usiluje o opravu nefungující interakce mezi člověkem a jeho prostředím a/nebo o naplnění akutních potřeb člověka v situaci, kdy toho není schopen vlastními silami nebo s výpomocí svého přirozeného prostředí. V obou případech je zaměřena na jedinečnou situaci jednotlivce, a může se tak zdát, že statistické metody zkoumání nejsou pro tuto situaci užitečné, neboť se většinou zabývají hromadnými daty. V tomto článku se nejprve pokusím představit statistickou analýzu v jiném světle, tak aby byla právě pro tyto pro sociální práci typické situace použitelná a užitečná. Dále pak představím užitečnost Booleho přístupu, který je schopen identifikovat kombinace faktorů („příčin“) souvisejících s výslednou zkoumanou událostí a na rozdíl od mnohých statistických metod je schopen pracovat s kauzalitou v komplexním duchu (Mackie, 1988).

Statistika jako shrnující a průměrující nástroj

Mezi některými sociálními pracovníky bývá rozšířen názor, že statistická analýza je nástroj výhradně pro analýzu velkých souborů, a pracujeme-li s malým souborem, jak tomu často v praxi sociální práce bývá, nemá statistika smysl jednak proto, že výsledky nebudou statisticky významné, a také proto, že takovéto výsledky tak či tak budou jen o průměru, a nás ve skutečnosti zajímá, jak je na tom jednotlivý jedinec.

Představme si však příklad, popisovaný v americké učebnici statistiky po sociální pracovníky (Weinbach, Grinnell, 2004: 258). Sociální pracovnice chce zjistit, zda skutečnost, že bude na sezeních pouštět vzdělávací video (intervence), zvýší návštěvnost konkrétního klienta na těchto sezeních. Během fáze A, kdy na sezeních video nepouští, sleduje klientovu návštěvnost a zjistí, že z 20 sezení byl přítomen 6krát. Poté (fáze B) začne na sezeních pouštět vzdělávací video a opět sleduje klientovu docházku – tentokrát přišel z 25 sezení 11krát. Údaje shrnuje následující tabulka.

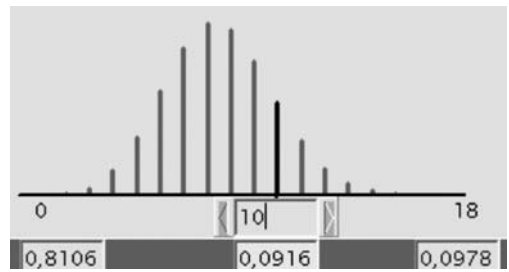
Tab. 1.: Záznam sociální pracovnice o docházce klienta

	Fáze A = 20 sezení																				
přišel	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	6
nepřišel	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	14
	Fáze B intervenční = 25 sezení																				
přišel	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	11
nepřišel	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	14

Zdroj: upraveno podle Weinbach and Grinnell, 2004

Použitím binomické distribuce zjistíme, jak pravděpodobná je návštěvnost 11- a vícekrát za předpokladu, že klientova návštěvnost je 6 ze 20, jinými slovy za předpokladu, že klientova návštěvnost se nezměnila. Pokud je tato pravděpodobnost příliš malá (např. menší než běžně užívaných 5 %), pak zamítáme hypotézu, že klientova návštěvnost se nezměnila – jinými slovy se přikláníme k variantě, že během vysílání vzdělávacího videa se klientova návštěvnost zvýšila. Příslušné rozdělení pravděpodobností pro náš příklad je uvedeno v obrázku níže.

Obr. 1.: Pravděpodobnost jedenácti a více docházek za předpokladu že se klientova docházka působením programu nezměnila

Zdroj: vlastní analýza pomocí softwaru PQRS

Za předpokladu, že se klientova docházka nezměnila, je pravděpodobnost jedenácti nebo více příchodů na setkání téměř 10% (0,0978)², což není dostatečně nízká pravděpodobnost pro přijetí závěru, že intervence klientovu docházku zvýšila.

Logika výše uvedené procedury je v porovnání s logikou analýzy početnějšího souboru převrácená – namísto sledování více případů v jednom čase sledujeme jeden případ v mnoha časových bodech. Tato logika tak s sebou nese z kauzálního hlediska velmi cenný atribut dynamiky (problematikou kauzality se budu zabývat okrajově níže). Zda zvýšená návštěvnost klienta byla ve skutečnosti

způsobena intervencí sociální pracovnice, nebo nějakou jinou událostí, která v průběhu nastala (problém interní validity), není snadné určit. Potřebovali bychom vrátit čas a tentokrátě našemu klientovi intervenci neposkytnout a sledovat výsledek (tzv. „coby kdyby“ – problém *counterfactual*). Nebo bychom alternativně potřebovali identickou kopii (klon) klienta, kterému bychom například intervenci neposkytlí, a pokud by byl výsledek našeho dvojčete, co se týče návštěvnosti, negativní (nezměněn), pak by bylo oprávněné se domnívat, že intervence skutečně stojí za zvýšenou návštěvností původního klienta (Millova metoda difference in Fletcher, 1971). Výzkumníci ošetřují tento problém *counterfactual* a interní validity prostřednictvím experimentálního designu výzkumu s náhodně vybranou experimentální a kontrolní skupinou, přičemž existuje řada experimentálních a kvasi-experimentálních designů (Campbell, 1966), jejichž aplikovatelnost je z praktických a etických důvodů komplikovaná.

Velmi podobně lze zkoumat například problematiku docházky uživatele drog např. do kontaktního centra. Podobně, avšak použitím jiných statistických procedur založených na odlišných teoretických předpokladech, lze řešit situaci, kdy zkoumaný jev nebude nabývat jen dvou hodnot (přišel na sezení nebo nepřišel), ale bude kvantitativního charakteru (v jednotkách času – např. kolik času věnuje nějaké činnosti nebo úkolu, za jak dlouho dojde u propuštěného vězně k recidivě, nebo v množství – např. kolikrát se klient pohádal se svou manželkou nebo kolikrát pocítil bažení po droze).

Tyto jednoduché výpočty nám neumožní, jak již jsem uvedl výše, ověřit žádné alternativní faktory vzniku studované události (budeme-li se držet prvního příkladu, pak je to skutečnost, zda klient navštívil, nebo nenavštívil sezení). Mohlo se například stát, že se klient právě před počátkem fáze B, tedy předtím, než pracovnice začala pouštět na sezeních video, náhle zamiloval do jedné účastnice sezení. Tato událost by pravděpodobně sama o sobě postačovala k pravidelné návštěvě klienta na sezeních, i kdyby bylo video pro klienta naprosto otravné. Mohlo se také například stát, že mezi fázemi A a B se klient doma pohádal, a tak tráví čas raději na sezeních. Navíc mohla právě začít zima, a když je tedy doma i venku situace na bodu mrazu, tak proč se neohrát na sezeních? Tímto se dostáváme ke konceptu komplexního pojetí kau-

zality. V tomto pojetí je výsledný jev (přišel, nebo nepřišel) často důsledkem kombinací faktorů spíše než faktoru jediného, z nichž každý lze rozlišit na základě jeho nepostradatelnosti (nezbytnosti) a jeho dostatečnosti (stačí sám o sobě), a to tak, že kombinací dostatečnosti (ano/ne) a nezbytnosti (ano/ne) mohou vzniknout faktory čtyř druhů. V našem ilustrativním případě by samotné video nejspíš neznamenalo vůbec nic – bylo by faktorem s výsledkem nesouvisejícím (tedy ani jedním ze čtyř). Zamilování se do návštěvnice sezení by bylo faktorem dostačujícím, avšak nikoli nezbytným – zamilování samo o sobě by stačilo ke zvýšené docházce, avšak nutně nemusí nastat, aby k tomu došlo, neboť existují i jiné alternativní cesty. Těmi jsou změna ročního období a zároveň domácí nepohoda. Tyto dva faktory nejsou ani dostačující, ani nezbytné – neboť musí nastat oba zároveň, a protože existuje alternativní vysvětlení – zamilování se. Třetím druhem faktoru je faktor nedostatečný, ale nezbytný a čtvrtým faktor dostatečný a nezbytný – ani jeden v uvedeném příkladu není.

S takovýmto pojetím kauzální komplexnosti je velmi obtížné se vypořádat použitím klasických statistických procedur i při větším rozsahu výzkumného souboru např. z důvodu komplikací spojených s užíváním interakčních členů (Ragin 1989: 61–77). Existuje však nestatistický způsob, který s tímto vnímáním kauzálního systému umí pracovat – Booleho analýza.

Booleho přístup – hlavní vlastnosti a příklad využití

Booleho analýza je založena na Booleho algebře vytvořené Georgem Boolem v polovině 19. století. Booleho algoritmy byly vyvinuty elektroinženýry v padesátých letech 20. století pro účel zjednodušení spínacích obvodů. V sociálních vědách byla analýza využita pro mezinárodní historickou komparaci jednotlivých států z hlediska příčin vzniku různých sociálních událostí, např. povstání rolníků (Ragin 1989). V této oblasti historického srovnávání událostí je analýza obzvláště užitečná – kromě výše zmíněné schopnosti nakládat s komplexní realitou je schopna pracovat s v oblasti komparativní analýzy tolik častým málo početným výzkumným souborem, který se obvykle skládá z jednotlivých států. Při provádění analýzy jsem si ze stejných důvodů uvedl její užitečnost i pro praxi sociální práce.

Data v Booleho analýze jsou binárního charakteru (jsou dichotomická) a reprezentují buďto „pravdu“, nebo „nepravdu“, popřípadě „prezenci“, nebo „absenci“ určitého jevu (v našem případě např. přišel, nebo nepřišel na sezení). Tato vlastnost analýzy znamená, že intervalová data musí být transformována na nominální úroveň. V našem ilustrativním příkladě jsou všechny faktory dichotomické, avšak našla by se řada dalších potenciálně významných nebinárních faktorů, které by bylo nutné transformovat. Booleho analýza je „nejsilnější“ v případech, kdy data jsou přirozeně binární a k jejich transformaci, a tedy i jisté redukci informace nemusí dojít – nutnost transformace intervalových dat proto lze pokládat za slabou stránku této metody. Data jsou prezentována v tzv. „pravdivostní tabulce“ (druh vícerozměrné kontingenční tabulky), kde každá řada tabulky reprezentuje jednu možnou kombinaci hodnot nezávisle proměnných („příčin“) a korespondující hodnotu závisle proměnné („důsledku“) za tohoto stavu souboru nezávisle proměnných. Takováto redukovaná pravdivostní tabulka je uvedena níže.

Tab. 2.: Redukovaná pravdivostní tabulka pro Booleho analýzu

Klient	Video	Zamiloval se	Zima	Domácí nepohoda	Zvýšená docházka
Zdeňka	0	1	0	0	1
Lukáš	0	0	1	1	1
Lucka	0	1	0	1	1
Jarek	0	1	1	0	1
Petra	0	1	1	1	1
Ondra	1	0	1	1	1
Rozárka	1	1	0	0	1
Marek	1	1	0	1	1
Jan	1	1	1	0	1
Eva	1	1	1	1	1

Zdroj: vlastní analýza

Představme si, že bychom na základě analýzy našeho ilustračního příkladu s klientovou docházkou vytvořili dichotomickou proměnnou indikující, zda se docházka zvýšila (ano = 1), nebo nezvýšila (ne = 0). Proměnná by tedy byla dichotomizována na základě pravděpodobnosti – připomeňme si, že pokud by pravděpodobnost výskytu zjištěného nebo extrémnějšího počtu klientových návštěv ve fázi B vzhledem k návštěvnosti klienta během fáze A nebyla dostatečně nízká, pak by dichotomická proměnná pro Booleho analýzu nabývala

hodnoty 0 – indikovala by, že se návštěvnost nezměnila. V opačném případě by nabyla hodnoty 1 a indikovala by, že došlo ke zvýšení návštěvnosti. Z úsporných důvodů jsou prezentovány pouze kombinace faktorů, které se v uvedeném příkladu nevyskytují anebo nevedou ke zvýšení docházky klienta. V procesu Booleho minimalizace užívá Booleho analýza logiku paralelní s logikou experimentálního designu³ a minimalizuje počet podmínek, které vedou k požadovanému stavu závisle proměnné. V našem příkladu se např. Jan a Eva odlišují pouze z hlediska domácí nepohody, a přitom se u obou dostavila zvýšená návštěvnost. Domácí nepohoda pak podle této logiky nemůže být „příčinou“ zvýšené docházky, a proto ji lze vypustit. Výsledná rovnice podmínek, která vzniká opakováním tohoto procesu minimalizace, umožňuje posoudit významnost jednotlivých podmínek z hlediska jejich nezbytnosti a dostatečnosti pro vznik studovaného jevu a takto dochází k posouzení kauzality komplexním způsobem (pro hlubší porozumění Booleho analýze viz Ragin, 1989).

V našem případě by například výsledná minimalizovaná rovnice vypadala takto⁴:

D (došel) = Láska (zamiloval se) + Zima (nastala zima) * DomNep (domácí nepohoda)

Láska v rovnici představuje sám o sobě dostačující faktor vedoucí ke zvýšené docházce, neboť v rovnici stojí osamocen, oddělený sčítáním, které v Booleho algebře znamená logické „nebo“. Láska však není faktorem nezbytným, neboť není obsažena ve všech výrazech oddělených sčítáním. Tuto interpretaci lze ověřit v pravdivostní tabulce, kde v případě Zdeňky je pro zvýšenou docházku dostačující, aby se zamilovala, a zároveň existují případy (Lukáš a Ondra), kteří se nemuseli zamilovat,

a přesto se jejich docházka zvýšila, a to díky zimě a domácí nepohodě. Faktory zima a nepohoda představují alternativní cestu ke zvýšené docházce. Vystupují v rovnici v součinu, neboť v Booleho algebře součin znamená logické „a“ – je tedy nutné, aby nastaly všechny faktory v dané sadě podmínek (zde zima i domácí nepohoda). Nastal-li by jen jeden z nich, ke zvýšení docházky by nedošlo, což však kvůli redukci tabulky nevidíme.

V případě nikoli takto modelové, ale reálné situace často nastávají situace, kdy stejné sady podmínek vedou k různým výsledkům nebo se některé kombinace v reálném světě vůbec nevyskytují. S první komplikací si lze poradit tak, že tato nejasnost výsledku je způsobena jiným do analýzy nezahrnutým faktorem, který může být rozhodující, a proto je zapotřebí tento faktor do analýzy zahrnout. Pokud se takováto identifikace nového faktoru nezdaří, lze považovat četnost těchto různých druhů výsledků stejných kombinací a v případě významného převažování jednoho výsledku nad druhým brát převažující jako pravdivý. V případě neexistující kombinace se má za to, že pokud kombinace neexistuje, nemůže vést ani ke vzniku vysvětlované události, proto lze tuto neexistující kombinaci ponechat v analýze a přidělit jí hodnotu 0 – tedy že vysvětlovaná událost nenastala (viz Ragin, 1989).

Závěrem

Tato stať prezentuje a diskutuje některé vybrané atypické metody zkoumání v praxi sociální práce. Na modelových příkladech bylo ilustrováno, na jaké výzkumné problémy lze prezentované metody využít. Hlavní pozitivem výzkumné metody založené na binomické distribuci je zejména její schopnost pracovat s výzkumným souborem o velikosti 1 a její schopnost sledovat zkoumaný jev v jeho dynamice. Neumí však vzít do úvahy konkurenční faktory, které mohly vést ke vzniku sledovaného jevu. S touto slabinou se vypořádává Booleho analýza, která kromě schopnosti pracovat s početně malým souborem dokáže pojmut realitu v její komplexnosti. Často k nastání zkoumaného jevu nestačí, aby nastala jen jedna konkrétní podmínka. Co je důležité, je kontext – je zapotřebí, aby se tato podmínka vyskytovala v kombinaci s dalšími faktory. Podobně, jak i bylo na ilustračním příkladu demonstrováno, k nastání vysvětlovaného výsledku vede zřídka jen jediná cesta – spíše se jedná o dostačující, ale ne nutné sady podmínek, které představují alternativní cesty ke zkoumanému cíli. Obě prezentované metody tak mohou být navzájem komplementární.

Seznam literatury:

- CAMPBELL, D. T., STANLEY, J. C. **Experimental and quasi-experimental designs for research**. Chicago: Rand McNally College Pub. Co., 1966.
- FLETCHER, R. **John Stuart Mill: A Logical critique of sociology**. London: Joseph, 1971.
- MACKIE, J. L. **The Cement of the Universe: A study in Causation**. Clarendon Press, Oxford, England, 1988.
- RAGIN, CH. C. **The comparative method**. Berkeley: University of California press, 1989.
- STOCKPOL, T., SOMERS, M. **The uses of comparative history in macrosocial inquiry**. *Comparative Studies in society and history*, 1980, č. 22, s. 174–197.
- WEINBACH, R. W., GRINNELL, R. M. **Statistics for social workers**. Boston: Pearson education, 2004.

Poznámky

- 1 Kontakt: Miroslav Suchanec, katedra SPSP FSS MU, Joštova 10, 602 00 Brno, e-mail: suchanec@mail.muni.cz, tel. +549 493 887.
- 2 Pod číslem 10 je uvedena pravděpodobnost právě tohoto počtu návštěv, nalevo pravděpodobnost méně než deseti návštěv a napravo pravděpodobnost většího počtu návštěv než 10, tedy 11 a více.
- 3 Pokud se Booleho výraz (soubor podmínek např. ABC' a ABC) liší pouze v jedné podmínce (zde C), ale souvisejí se stejným výsledkem (hodnotou závisle proměnné), pak kauzální podmínka C, na základě které se výrazy odlišují, se považuje za irrelevantní a lze ji odstranit za účelem zjednodušení výrazu (zde by z ABC a ABC' vznikl zjednodušený výraz AB). Opakováním tohoto procesu vede ke vzniku „primárních podmínek“ – výrazů, které pokrývají všechny primitivní (původní) kombinace hodnot nezávisle proměnných v situacích, kdy zkoumaný jev (závisle proměnná) nastává / je pravdivý (Ragin, 1989: 93). Logika je paralelní s logikou Millovy metody shody (Fletcher, 1971: 70, Stockpol and Somers, 1980: 184).
- 4 Analýzu lze provést zejména v případě většího množství proměnných a případů pomocí např. volně dostupného softwaru Logic Friday (v. 1.1.2, 2006–2010 Steve Rickman).

Etická teorie a její aplikace – problém pro sociální práci

Ethical Theory and its Application: A Problem for Social Work

Jakub Jinek, Alois Kříšťan¹

Mgr. Jakub Jinek, Dr.phil., pracuje na katedře filozofie a religionistiky Teologické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a na Ústavu filozofie a religionistiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Zabývá se filozofií, politikou a sociální etikou.

Dr. Ing. Alois Kříšťan, Th.D., vede katedru praktické teologie Teologické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Zabývá se pastorální teologií a sociální prací.

Abstrakt

Článek se zaměřuje na problém etického vzdělávání v sociální práci. V rámci kritiky textu M. Nečasové, Z. Dohnalové a R. Talašové „Využití vybraných etických teorií v praxi sociální práce“ (in Sociální práce / Sociálna práca 3/2010) zkoumá především 1. obecnou povahu etické teorie, zejména v návaznosti na sociální práci (v úvahu bereme stejné teorie jako autorky kritizovaného článku: deontologii, utilitarismus a etiku péče), a dále 2. přiměřenou aplikaci těchto teorií v praxi sociální práce. S ohledem na první otázku tvrdíme, že vhodným postojem sociálního pracovníka k historickým etickým pozicím je interpretační charita vycházející z přesvědčení, že a) teorie tvoří konzistentní a přesvědčivý argumentační systém a že b) různé teorie jsou navzájem komplementární. Ohledně druhé otázky připomínáme, že aplikace etické teorie nespočívá ve správné volbě různých historických perspektiv, nýbrž v přijetí topického způsobu ospravedlnění, který přesvědčuje nikoli jen obrazy, ale zejména argumentem.

Klíčová slova

etická teorie, aplikace, etické vzdělávání, deontologie, utilitarismus, etika péče

Abstract

The paper focuses on the problem of ethical education for social work practice. In a critique of M. Nečasová, Z. Dohnalová a R. Talašová's paper, it explores 1. the nature of ethical theory both in general and with special respect to social work (following the criticized paper, we consider deontology, utilitarianism and ethics of care), and 2. the appropriate application of these theories in social work practice. Concerning the former question the paper states that the proper attitude of a social worker to any historical ethical position is to be the one of "charity" which means that a) the theories form a coherent system of argumentation that makes them plausible; b) various theories are to be taken complementary. As to the latter question, the paper stresses that application of a theory consists not in "making a good choice" out of various historical perspectives but in adopting the topical way of reasoning which can make one's moral beliefs plausible since it persuades not simply by an imagination ("casuistic") but basically by an argument.

Keywords

ethical theory, application, ethical education, deontology, utilitarianism, ethics of care

Privítali jsme článek „Využití vybraných etických teorií v praxi sociální práce“, který v čísle 3/2010 časopisu *Sociální práce / Sociální práce* uveřejnily Mirka Nečasová, Zdenka Dohnalová a Renáta Talašová. Text si podle autorek klade za cíl „ukázat, jakým způsobem je možné využít etické teorie pro lepší pochopení problematické situace a pro její řešení“. Znalost etických teorií autorky považují za jeden z klíčových faktorů, které ovlivňují vnímání a rozhodování sociálních pracovníků v eticky problematických situacích. Pomocí zvolené kasuistiky posuzují postupně tři etické přístupy: deontologickou Kantovu etiku, utilitaristickou teorii a konečně etiku péče C. Gilliganové.

Článek je přínosný především tím, že prokazuje význam etických témat pro sociální práci a zároveň reaguje na poněkud rozporuplnou zkušenost vzdělavatelů v sociální práci s výsledky jejich pedagogického úsilí. Přestože všechny školy poskytující pomaturitní tříleté vzdělávání v sociální práci a hlásící se k Minimálním standardům ASVSP mají dnes ve svých programech kurz etiky, je schopnost studentek/studentů spojovat nabyté poznatky s praxí a eticky argumentovat stále nedostatečná. Posluchači se obvykle pouze naučí látku pro účely absolvování příslušného předmětu: jsou-li zkoušeni, omezují se na opakování naučených pouček a netvůří poukazování k etickým kodexům, příp. jiným normám; mají-li problematiku etiky v sociální práci samostatně tematizovat a reflektovat, subjektivisticky poukazují na rozdílnost hodnotových systémů a individuálních voleb („každý to má jinak“ atd.). Značný přínos článku proto vidíme ve snaze didakticky srozumitelně ukázat, jaký význam má studium etiky nikoliv pro absolvování školy, nýbrž pro formování osobnosti a pro zdůvodňování etických postojů v praxi.²

Práce Nečasové, Dohnalové a Talašové však vzbuzuje některé otázky. Spíše okrajovým problémem, který nesouvisí přímo s cílem článku a objevuje se častěji v tomto typu literatury, je určitá pojmová nevyjasněnost, projevující se např. v užití pojmu „dilema“. Pohybujeme-li se v hraniční oblasti etiky v sociální práci, musíme vzít v úvahu skutečnost, že nabývá v obou původních disciplínách poněkud odlišného významu. V sociální práci zpravidla užíváme pojem „dilema“ pro popis situace, ve které se pracovník musí rozhodnout mezi dvěma vzájemně nesluči-

telnými možnostmi; v etice naproti tomu tento pojem obvykle označuje situaci, kdy jednájící stojí před dvěma nepřijatelnými možnostmi konání. Autorky v úvodu textu, jak se zdá, zaměňují oba významy (str. 76 a 77). Jiným případem je teleologie, jež je definována jako „filozofické učení, které staví na první místo důsledky jednání“ (str. 80). Tento výměr nesprávně spojuje dvojí význam tohoto slova: teleologii jako „filozofické učení“ vycházející z existence konečné příčiny (Spaemann/Löw, 2004)³ a teleologii jako konsekvencialismus – etický směr, zdůrazňující důsledky jednání; přeceňuje tak pouze velmi volnou souvislost, která existuje mezi oběma významy v anglickém jazykovém úzu (Pettit, 1997: 92, 96, 101).

Hlavní problém související přímo s cílem článku však spatřujeme v představení vzájemného vztahu uvedených teorií a v pojetí jejich aplikace. Článek uvedené koncepty představuje bez jejich historického kontextu, vydává je za tři alternativní způsoby aplikace, a navozuje tak dojem, že danou situaci lze řešit buď podle jedné, druhé, nebo třetí teorie, přičemž pokaždé lze dojít k jinému řešení a jinému výsledku.

Rozhodně netvrdíme, že tím vystihujeme způsob, jakým autorky textu samy o etice přemýšlejí. Znepokojuje nás však, že takový přístup k etickým teoriím zaznamenáváme právě u studentek/studentů, a domníváme se, že uvedený článek může tyto postoje posilovat. Mají-li studentky/studenti za úkol využít pro zdůvodnění svých rozhodování v praktických situacích sociální práce etických teorií, obvykle k problému přistupují dosti schematickým či přímo mechanistickým způsobem. Očekávají, že jim z jednotlivých teorií vyplyne soubor jednoduchých a jednoznačných pouček, které si lze osvojit a užít; výsledná představa pak má tu podobu, že např. deontologická etika říká to a to, podle ní se zachováme tak a tak atd.⁴ Domníváme se proto, že probíraný článek představuje vhodnou příležitost, jak se vyjádřit k problému, s nímž se potýkají snad všichni, kdo u nás vyučují etiku v sociální práci, a jak snad dokonce přispět k vyjasnění obtížné otázky po povaze etického vzdělávání.

V následujícím textu rozebereme předložený článek (který je nám však spíše materiálem k vlastní reflexi než předmětem zásadního nesouhlasu), a to tak, že upozorníme na dvě hlavní

tendence, které reprezentuje a s nimiž se – podle již naznačené paralely – také setkáváme v reakcích mnohých studentů sociální práce.

Etická teorie pro sociální práci

Prvním problémem textu je nedostatečně vyjádřené historické povědomí o povaze a metodě etické teorie. Uvedené pozice jsou představovány bez vzájemné dějinné souvislosti, a nedávají tedy možnost nahlédnout, jak autorky tuto souvislost chápou. Článek navozuje dojem, jako by šlo v případě Kanta, Benthamu, Milla a Gilliganové o zcela distinktní a vzájemně nesouvisějící koncepty. Ve skutečnosti se ovšem pozice těchto autorů přirozeně zformovaly nikoli jako tři soupeřící varianty etiky, z nichž má být při konkrétním rozhodování vybíráno, nýbrž ve vzájemném – jakkoli kritickém – rozhovoru. Tím nemají být zastírány jejich vzájemné rozdíly. Spíše chceme upozornit na skutečnost, že k tomu, abychom mohli dané teorie vůbec srovnávat, je nutné předpokládat určitou základní míru shody v jejich východiscích.

Kant přejímá veškerou tematiku klasické praktické filozofie, nezřídka se pojmů, jako je morální emoce, ctnost či dobrý charakter, i když je samozřejmě zasazuje do nového kontextu své morální filozofie (Kant, 1996: 190).⁵ Utilitarismus (alespoň ten pobenthamovský) je zase formulován v myšlenkové atmosféře, která je silně poznamenána Kantovým vlivem a pokouší se vlastními prostředky formulovat alternativu, a právě jako takový – tj. jakožto alternativa (nejen) k deontologii – je nejlépe pochopitelný (Mill, 2001). Totéž platí o feministické etice jako celku (Schott, 1997: 173–189) i o její představitelce Gilliganové – jakkoli je její postoj programově kontroverzní, musí zahrnout ohled na tradici a svoje stanovisko vysvětlit s ohledem na ni.⁶ Není proto patrně vhodné – přinejmenším z metodických důvodů – chápat uvedené teorie paradigmaticky. Z hlediska etického vzdělávání se nám jeví jako účelnější jiná perspektiva: vidět různé etické teorie jako součást širšího proudu etického myšlení, které na sebe – ve vzájemné diskusi a vzájemném vymezování – bere podobu navazujících a doplňujících postřehů či důrazů.

Přijetí takovéto perspektivy pak umožňuje položit si otázku, zda by důsledné promyšlení Kan-

tova pojetí autonomie nakonec nevedlo k velmi podobnému výsledku, jaký autorky uvádějí při své aplikaci etiky péče, totiž – s užitím dané kasuistiky – k zachování kontaktu s klientkou a ke snaze dovést ji k autonomnímu rozhodnutí, tak aby „kontakt ukončila sama, tedy znovu převzala odpovědnost“ (str. 85).⁷ Podobně se lze ptát, zda by důsledné promyšlený utilitarismus se svým důrazem na následky rozhodnutí pracovníce nemohl vést k poznání celkové užitečnosti zachování komunikace. Je třeba připomenout, že sama Gilliganová připouští možnost dospět z různých etických perspektiv k témuž výsledku, když hovoří o dvou alternativních etikách („ženské“ a „mužské“) jako o „komplementárních morálních pohledech“ (Gilliganová, 1977, Gilliganová 1982).⁸

Z tohoto důvodu je třeba jako schematický označit ten způsob prezentace, kdy je každá z pozic charakterizována pouze omezeným počtem několika – ačkoli jistě zásadních – bodů, z nichž jsou potom odvozeny konkrétní způsoby jednání pro danou situaci vyličenou v kasuistice. Pokud nejsou principy přítomné v daných teoriích promyšleny z jejich vlastní vnitřní logiky, vedou k jistému mechanicismu, který určuje vždy jediný nutný způsob jednání, a studenty svádějí k takové interpretaci, v níž se např. Kantova etika jeví výlučně jako etika zaměřená na povinnost, která však odhlíží od následků, které zase bere v úvahu utilitarismus; žádný z obou však nebere ohled na mezilidské vztahy a kontexty, což činí zase etika péče, a je tedy v očích posluchačů a čtenářů jediná dostatečně komplexní. Takovýmto redukčním výkladům chybí ohled na celek, a ztrácejí tudíž schopnost stát se plausibilní argumentační strategií, viz níže (Tugendhat, 2004).⁹

Význam rozdílnosti jednotlivých teorií netkví v tom, k čemu nás přivedou, ale spíše v možnosti upozornit a zdůraznit různé prvky našeho rozhodování. To, že se konkrétnímu studentovi více zamlouvá např. etika soucitu či etika péče než jiná teze, je samozřejmě důležité pro jeho osobní intelektuální vývoj, neboť správné poznáváme vždy na pozadí nesprávného. Případný nesouhlas s alternativní teorií však představuje spíše prostředek jeho individuální motivace, dynamický moment vzdělávání než podklad pro vědecké odsouzení Kanta.

S naznačeným nedostatečným historickým porozuměním textu jde ruku v ruce jistá metodická nedůslednost, kterou se cítíme povinni na tomto místě rovněž zmínit. Nelze přehlédnout, že při líčení tří etických pozic nejsou vždy citováni příslušní autoři.¹⁰ Vzhledem k tomu, že mnohé ústřední prvky daných teorií nejsou textově doloženy, dovozujeme, že text se v tomto bodě opírá spíše o předchůdné obecné porozumění daným etickým pozicím.¹¹ Není zřejmé, zda přednesené referáty historických pozic autorky považují za jejich reprezentativní zpracování, či zda jde spíše o kompilaci učebnicového charakteru.

Učebnicová kompilace by sama o sobě jistě nebyla na škodu; bohužel však přistupuje ještě jiná nesnáze, jejíž rozšířenost v našem oboru je značná a jejíž důsledky jsou již vážnější. V pracích z oboru etiky v sociální práci (studentských i akademických) se stalo takřka normou ustavičné opakování již publikovaných informací formou přepisování existujících textů *in extenso*, jež sice většinou formálně uspokojuje běžné akademické požadavky (je doprovázeno bibliografickými odkazy atd.), avšak zcela se přiči duchu akademické práce jako společného úsilí o stále důkladnější pochopení věci. Místo aby chom dřívější publikace četli, poučili se z nich a při vlastním psaní toto poznání tvůrčím způsobem rozvedli, raději existující text *zopakujeme*. Čtenáři jsou tak nuceni znovu procházet pasáže, na něž narazili již několikrát v jiných knihách a článcích (viz např. rozlišení etického problému a dilematu, str. 76–77). Přepisují se tabulky a schémata, která lze s vynaložením minimálního úsilí nalézt ve standardních učebnicích (str. 81). Tyto učebnice se pak citují jako původní akademická díla, jako samostatné vědecké pozice či dokonce zdroje (viz právě publikace Nečasová, 2001, na str. 82).¹² Naprostou metodickou nevhodnost této praxe poznáváme tehdy, kdy se nám jako bumerang vrací v pracích studentek/studentů, kteří jen vrší a opakují známé fráze, a předem si tak uzavírají cestu k vlastní reflexi, kterou od nich jako učitelé požadujeme.

Problém aplikace

Druhá tendence, kterou článek prozrazuje a která odpovídá situaci v současném etickém vzdělávání, spočívá v příliš schematické aplikaci etické teorie. Aplikace je ústřední problém, jež se článek velmi záslužně odhodlal tematizovat, na němž však zá-

roveň sám ztroskotává. Neúspěch spočívá zhruba řečeno v tom, že se místo důkladného předvedení argumentačních výhod daných teorií položí důraz na konkrétní situaci („kasuistika“), jež však v nás současně budí dojem, že je již předem interpretována na základě přesvědčení o výhodnosti aplikace určité teorie. Podívejme se podrobněji na tři uzlové body argumentace ve prospěch etiky péče, které velmi výstižně naznačují problém přítomného pojetí aplikace.

1. Na str. 84 nacházíme jako jakési shrnutí etiky péče výčet jejích klíčových pojmů: „V souvislosti s etikou péče nám tedy vyvstávají stěžejní oblasti zájmu, a to vztah, odpovědnost, emocionalita, komunikace a kontextualita.“ Přes nejasnou syntax v první části věty (není jasné, k čemu se vztahuje „stěžejní oblasti zájmu“ a v jakém smyslu „vyvstávají“) je souvětí jako celek dobře srozumitelné. Důvodem je to, že následující výčet v druhé části věty obsahuje dosti výmluvný program: v etice a v sociální práci je důležitý vztah, odpovědnost, emocionalita, komunikace a kontextualita. Je to výčet, s nímž tak říkajíc nejde nesouhlasit. V tom se ovšem skrývá argumentační klam: ve chvíli, kdy je výčet proveden, je jaksi již veškerá argumentace zbytečná – těžko lze totiž popírat význam vztahu, komunikace atd. v etice. Abstraktní principy užitku či povinnosti jsou pak jakýmsi chudými příbuznými v takto barvitě líčeném světě etické motivace.

Klam se zakládá na skutečnosti, že probírané charakteristiky teorií mají pokaždé rozdílný *metodický status* – abstraktní princip (povinnost, užitek) a vlastnosti konkrétní situace (vztah, kontext, komunikace) jako takové nelze navzájem poměřovat. Je však přitom zřejmé, že Kant důrazem na povinnost nechce popírat význam vztahu (viz výše) ani že Mill užitek nechce popírat nutnou kontextualitu.¹³

2. Zvolená kasuistika se týká situace, která *spočívá v komunikaci* (mezi pracovníci a klientkou). Pak je ovšem opět předem rozhodnuto: Přesvědčivost etiky péče spočívá ve shodě jejích hlavních témat (vztah, komunikace, kontext...) s faktickými rysy dané situace. Symbolický vrchol argumentu pak spočívá ve zjištění, že v případě užití etiky péče dochází k *přenesení agence* (jednající – konkrétně tím, kdo přeruší kontakt – se stává druhá osoba), což je v případě Kanta či utilitarismu samozřejmě těžko

myslitelné. Je jistě pěkným úspěchem, koná-li druhý z vlastní iniciativy to, co my bychom konat chtěli, ale nemůžeme, nicméně je třeba vidět, že tento výsledek je spíše nahodilý. Existuje mnoho jiných situací, kdy jednájící nemůže očekávat, že výsledkem bude cizí jednání, a kdy se musí spolehnout na sebe a svoje činění; takových situací bude přitom v životě patrně většina. Argument v té podobě, jak je v článku uveden (vztah je lepší než nevztah, a tudíž přenechat odpovědnost druhému je lepší než vnucovat mu svoje řešení, a tudíž nejlepší etika je ta, která zdůrazňuje vztahy) by byl platný pouze tehdy, došlo-li by na základě dané teorie k přenesení agence na druhého vždy nebo alespoň skoro vždy. V opačném případě se nejedná o nic jiného než nahodilý souběh okolností.

3. Třetím a nejproblematictější bodem je otázka genderová. Pozice Gilliganové je v článku – ne zcela přesně¹⁴ – interpretována jako „ženská“ etika. Autorky článku proto zdůrazňují, že jednájícími v popisované kasuistice jsou ženy (str. 84). Zde ovšem vyvstává svízelná otázka – co je tedy konečným důvodem preference etiky péče? Je jím to, že jednájící jsou v daném případě ženy? Autorky to sice výslovně neuvádějí, ale užitím tří fází ženského etického souzení podle Gilliganové na daný případ to implicitně připouštějí. Tím ovšem omezují platnost výsledků článku pouze na ženy. Prohlásíme-li nejvhodnější etickou teorií za ženskou oproti mužské, pak je debata opět – již potřetí – u konce – alespoň pro mužskou část diskutujících. Co hůř, pokud mají obě pohlaví svoji etiku, a tudíž si vzájemně nerozumějí,¹⁵ nelze již udržet nic takového jako společný etický diskurz či etické vzdělávání.

V daném článku lze tak rozpoznat dvojí – vzájemně vtaženou – chybu v aplikaci. 1. Dochází k srovnávání nesrovnatelného – totiž abstraktních principů a konkrétních maxim. Vidět to, že jednotlivé teorie připouštějí úplně jinou míru přímé konkretizace, znamená projevit onu v předchozí části vyžadovanou citlivost pro historický kontext daných teorií. To, co nám chce Kant ve své morální filosofii sdělit, nespočívá v důsledcích pro kasuistické situace. Chce uvést základy – principy morálního hodnocení. Klasický Benthamův utilitarismus je oproti tomu orientován na procedury aplikace obecného principu na konkrétní jednání (Bentham, 1789:

VI, 5); utilitarismus je v důsledku toho pozici „na pomezí“ principiálního a konkrétního. Etika péče se pak soustředí především na konkrétní situaci – popisuje způsoby konkrétního dobrého jednání, a nikoli to, jak lze tyto způsoby jako dobré vykázat.

2. Druhou chybou je přílišná závislost posuzování teorií na vlastních předběžných opcích skrývajících se za dílčí kasuistiku, která vlastně prozrazuje nedostatečnou důvěru v teorii. Etické vědění se pak omezuje pouze na představivost – totiž na schopnost představit si vhodnou kasuistiku, pro niž potom ideje a teorie tvoří pouze arzenál, který podporuje zvolené řešení.

Představa, že v historii myšlení nacházíme jakousi zásobárnu idejí, které můžeme „používat“, je přes svoji rozšířenost zcela mylná. Tradice je v jistém smyslu sice úctyhodnou „studnicí“, ale tuto metaforu lze chápat pouze tak, že studnice nás vybízí, abychom se do ní „ponořili“, tj. abychom mysleli s ní. Je třeba uznat, že nic lepšího než toto doprovázení nám staré knihy nenabízejí. Ale je třeba také vidět, že to není málo. Může se totiž ukázat – a často se skutečně ukazuje –, že naši předchůdci si kladli stejné otázky jako my a že na ně našli dosti inspirativní odpovědi. Této shody se ovšem dobereme pouze za dvou předpokladů: a) pokusíme-li se o jejich pochopení „zevnitř“; b) promyslíme-li vlastní přesvědčení až na jejich principiální rovinu. Chybným postupem je naopak to, poměřujeme-li abstraktní a velmi subtilní pozice se situacemi právě v té podobě, jak nás tyto situace „přepadly“. Teorie zde není pro „využití v praxi“, avšak platí i opačně, že praxe nás nenutí teorii odhodit, protože by byla „neužitečná“.

K čemu nám tedy etické teorie vlastně jsou? Odmítneme-li pošetilou představu návodu k aplikaci, lze naše nároky omezit a spokojit se s jistými argumentačními strategiemi. Právě ty si totiž lze důkladnou reflexí a současným „myšlením s autorem“ osvojit. Jinými slovy, teorie mají pro náš život bezprostřední užitek jako způsoby ospravedlňování. To, co můžeme skutečně „používat“, jsou konkrétní *toposy*, ustálené formy argumentace. Jejich užití vyžaduje dvojí. 1. Jednak je musíme mít dobře *zvnitřněle*, což je věc etického vzdělávání, věc učení a naučení. 2. Aby se však nestaly pouhými poučkami, musí být *motivované*, tj. musí vycházet z našeho vlast-

ního potýkání se a) s danou situací či problémem a b) s naším vlastním předběžným etickým rozuměním; je zřejmé, že tento druhý rys se předmětem školení může stát pouze omezeně.

Teorie nejsou materiálem k nějakému výběru – „to se mi hodí, toto ne“. Tím se ovšem nechce říci naopak ani to, že z Kantovy etiky má užitek pouze ten, kdo se na 10 let ponoří do jejího vědeckého studia. Etika není diskretní či elitistická disciplína, nýbrž naopak umožňuje hluboké pochopení věci i začátečníkovi. Eticky reflexivně myslet může studentka sociální práce stejně jako univerzitní profesor filozofie; jejich pochopení sice není shodné, ale je vzájemně *analogické*. Garantem této analogie je fundamentální skutečnost, že v etice je poslední instancí naše morální předvedění (Spaemann, 1998: 143).

Domníváme se, že všichni vzdělavatelé v etice mají zkušenost s takovýmto *užitím* etických teorií. Známe potěšující situace, kdy student/ka přizná: zaujalo mě to, pomohlo mi to, ujasnil/a jsem si to. Tím vyjadřuje přesně to, oč nám může jít v etickém vzdělávání – o to, aby si student *upevnil* to, *co již předem ví*, tak, aby byl schopen o situacích, s kterými se setká, poučeně a rozumně, tj. i srozumitelně, hovořit (což znamená v neposlední řadě také to, že je schopen svá stanoviska sdílet s druhými). To předpokládá v prvním kroku nikoli konfrontaci a kritiku, ale akceptaci a empatii. Primárním interpretačním postojem etika by tedy mělo být to, co se v oblasti klasických studií označuje jako interpretační charita (Brickhouse/Smith 2004): tj. předpoklad, že v nejasných bodech autor myslel to správnější a lepší. Není ostatně charita původním modelem sociální práce? Měla by se tedy snad stát rovněž modelem pro teorii etiky pro sociální práci.

Pointou našeho potýkání se s uvedeným článkem, který upřednostňuje etiku péče, tak může být to, že on sám by z pozice Gilliganové vlastně neměl tvrdit nic jiného. Po jejím vzoru rovněž volá po zahrnutí kontextu, komunikaci a empatii. To však neznamená nic abstraktního: Proč ne empatii k příznivcům „mužských“ pozic?

Závěr

Přimlouvali bychom se tedy za to, aby etické teorie byly studentům předkládány 1. v jejich vlastních souvislostech, 2. s důrazem na meto-

dický status dané teorie, 3. s vědomím nebezpečí zjednodušené přímočaré kauzality („ta a ta teorie vede k tomu a tomu řešení“) a 4. s možností „empatického“ či „charitativního“ uznání hodnoty různých teorií; za mnohem obtížnější a ne vždy splnitelný úkol je třeba považovat 5. snahu učinit etické studium motivované, tj. *oživované* etickými otázkami, které si každý student sám klade.

Možná se zdá, že s takto skromným pojetím aplikace etických teorií si jako učitelé etiky sami vyrážíme zbraně z rukou. Omezením cíle etického vzdělávání ukazujeme, že při posuzování určitých etických situací nemáme k dispozici nic než ony staré knihy. Přiznáváme, že nejsme šamany praktického života, schopnými posoudit daný problém „vědecky“ či „odborně“, tak jako je stavební inženýr šamanem v oboru stavby mostu či lékař v oboru zdraví (Arendtová, 2004: 10). Ohrožujeme tak možná svoje členství v různých komisích a panelech. Je však třeba přiznat – a máme k tomu dosud dost příležitostí, neboť jako akademici (stále ještě) nejsme nuceni vydávat se z tržních důvodů za někoho jiného, než kým jsme – že je to jediná cesta, jak zachovat před publikem svoji věrohodnost.

Nejpravdivější reflexi nám můžou nabídnout opět studenti, kteří se obvykle nenechají obalamutit – ihned poznají, že ve výuce „aplikace“ v kritizovaném smyslu se ukazuje právě ta nepotřebná, nesrozumitelná a zbytečná etika, která ztroskotává na složitosti životní reality. Nelze než popřát všem vzdělavatelům v etice pro sociální práci, aby ve svých studentech nebudili dojem mnohomluvných blouznivců, kteří se v přímé konfrontaci s těžkostmi, s nimiž se setkává praktik (a které v sociální práci patří patrně k nejtěživějším), jeví směšnými. Pouze zdánlivě je to málo, co jako etici pro sociální práci můžeme studentům nabídnout. Ve skutečnosti – představujeme-li před ně takto pravdivě – prokazujeme náš obor jako veskrze morální podnik.

Seznam literatury:

- ARENDTOVÁ, H. **O násilí**. Praha: Oikymenh, 2004.
BENTHAM, J. **Principles of Morals and Legislation**. London: T. Payne, 1789.
BRICKHOUSE, T. C., SMITH, N. D. **Plato**

and the Trial of Socrates. New York – London: Routledge, 2004.

DREYFUS, H. L., DREYFUS, S. E., BENNER P. **Implications of the Phenomenology of Expertise for Teaching and Learning Everyday Skillfull Ethical Comportment.** In: BENNER, P., TANNER, Ch., CHELSA, C. (vyd.). **Expertise in Nursing Practise.** New York: Springer Publishing, 2009.

GILLIGAN, C. **In a Different Voice. Women's Conceptions of Self and of Morality.** *Harvard Educational Review*, 1977, roč. 47, s. 481–517.

GILLIGAN, C. **In a Different Voice. Psychological Theory and Women's Development.** Cambridge: MA: Harvard University Press, 1982.

KANT, I. **Metaphysik der Sitten.** Königsberg: Friedrich Nicolovius, 1798.

KANT, I. **Kritika praktického rozumu.** Praha: Svoboda, 1996.

KNELLER, J. **The Aesthetic Dimension of Kantian Autonomy.** In: SCHOTT, R. M. **Feminist interpretations of Immanuel Kant.** Pennsylvania: State University Press, 1997, s. 173–189.

MILL, J. S. **Utilitarismus.** Praha: Vyšehrad 2011.

NEČASOVÁ, M., DOHNALOVÁ, Z., TALAŠOVÁ, R. **Využití vybraných etických teorií v praxi sociální práce.** *Sociální práce / Sociálna práca*, 2010, roč. 10, č. 3, s. 76–87.

PETTIT, P. **The Consequentialist Perspective.** In: BARON, M., a PETTIT, P., a SLOTE, M., **Three methods of ethics: a debate.** Malden (MA) – Oxford – Carlton: Blackwell Publishing, 1997.

SCHOTT, R. M. (vyd.). **Feminist interpretations of Immanuel Kant.** Pennsylvania: State University Press, 1997.

SCHWICKERT, E.-M., **Gender, Morality, and Ethics of Responsibility: Complementing Teleological and Deontological Ethics.** *Hypatia*, 2005, 20, s. 164–187.

SPAEMANN, R. **Štěstí a vůle k dobru.** Praha: Oikoymenh, 1998.

SPAEMANN, R., a LÖW, R. **Účelnost jako filosofický problém.** Praha: Oikoymenh, 2004.

TUGENDHAT, E. **Přednášky o etice.** Praha: Oikoymenh, 2004.

Poznámky

- 1 Kontakt na autory: jinekj@tf.jcu.cz, kristan@tf.jcu.cz.
- 2 Určitým překvapením při práci s uvedeným článkem pro nás ovšem byla zkušenost na TF JU, kde jsme se studentkami oboru Etika v sociální práci (navazující Mgr. obor) článek zpracovávali seminárním způsobem. Každá ze studentek měla již z předchozích setkání zformulované dilema z praxe sociální práce. Předpokládali jsme, že při zadání četby uvedeného článku budou uvažovat o aplikaci uvedených teorií na uvažování o rozhodování svého dilematu. To však napadlo jen pětinu studentek, ostatní text četly pouze jako „příběh“, s určitou zvědavostí, jak daná kasuistika v jednotlivých teoriích „dopadne“. Aplikovat předložené myšlení na vlastní kasuistiky je nenapadlo, byť článek hodnotily velmi pozitivně, a to především z didaktického hlediska – srozumitelné představení etických teorií.
- 3 Srov. dále Platón, *Faidón*; *Timaios*; Aristotelés, *Fyzika*.
- 4 Tento způsob myšlení dobře vystihuje autentická věta jedné ze studentek: „Při zpracovávání mého dilematu jsem jenom nevěděla, k čemu by mě měl dovést utilitarismus.“
- 5 Odkazujeme zde na Kantovy texty, například *Die Metaphysik der Sitten*, II: *Tugendlehre*, Předmluva, 8–9, 14, AA 375–378, 391–395, 405–406; dále *Kritika praktického rozumu*, I, 1, 3, A 198–199.
- 6 Její kritika pozice jejího učitele Kohlberga je terminologicky i obsahově těžko myslitelná bez myšlenkové práce, kterou vykonal při kritice Kantovy etiky Hegel. Kontroverze mezi Kohlbergem a Gilliganovou přitom zároveň tvoří zjevnou analogii k známější debatě mezi etickými „univerzalisty“ typu Rawlse a Habermase a „kontextualisty“ typu Sandela či MacIntyry (Dreyfus/Benner, 2009: 311).
- 7 V rámci deontologického pojetí autonomie lze dospět – prostřednictvím teleologické komponenty Kantovy etiky, kterou je nauka o ctnosti – k zahrnutí vztahu k druhým ve formě povinnosti přispívat k jejich blahu. I. Kant, *Die Metaphysik der Sitten*, II: *Tugendlehre*, 5 B, AA 387–388. Kantem zdůrazňovaná asymetrie teleologických

- povinností vůči sobě (sebezdokonalení) a vůči druhým (pomoc blahu druhých) je přitom přesně tím argumentem, který by Kant – byl-li by tázán – mohl uvést pro postoj, který je autorkami vyzdvihován jako specifický pro etiku péče, totiž že pomoc druhému nespočívá v převzetí odpovědnosti za něj. Tamt. 4, AA 385–386. K možnému pojetí autonomie přijatelnému rovněž pro feministickou etiku viz J. Kneller, „The Aesthetic Dimension of Kantian Autonomy“, in: R. M. Schott (vyd.), *Feminist interpretations of Immanuel Kant*, Pennsylvania 1997, str. 173–189.
- 8 Připouštějí to dokonce samy autorky, když líčí případ, kdy se dvě jedenáctileté děti různého pohlaví vposled zachovávají stejně, i když každé z různých pohnutek (str. 84; srov. str. 82 a pozn. 10); tato skutečnost však v textu není nijak reflektována.
- 9 Jedná se zde o kapitoly 1 až 5.
- 10 Bentham není citován vůbec, Mill pouze jednou, z Kanta je citován pouze jeden spis, navíc velmi selektivně.
- 11 Kuriózní situace nastává, když článek jako

zdroj informací o historickém autorovi uvádí práci M. Nečasové – spoluautorky článku, viz str. 81; nepozastavujeme se při tom nad uvedenou prací autorky, poukazujeme pouze na to, že uvedený zaužívaný způsob nevede čtenáře k původním zdrojům.

- 12 Součástí těchto neblahých zvyklostí je také to, že i z oněch skutečných akademických prací je uváděn stále stejný okruh publikací (Banksová, Reamer). A také to, že opakuje se stále stejné chyby – viz definice teleologie zmiňovaná zde v úvodu.
- 13 Ba naopak, svou knihu začíná zdůrazňováním kontextu a situace jednání oproti „principiálním etikám“ (Mill, 2011).
- 14 Ve skutečnosti si Gilliganová – podle všeho – klade nárok na jakési dialektické překonání obou etik (Schwickert, 2005).
- 15 Ač to autorky takto doslova nevyjadřují, upozorňujeme, že v důsledku by se jednalo o krajně partikularistický argument, který používá např. čínská vláda v problematice lidských práv, přetlumočen z diplomatické řeči znamená vlastně: nemíchejte se nám do toho.

Mediace jako možné východisko rodinných konfliktů

Mediation as a Possible Way out of Family Conflicts

Tereza Ponížilová

Bc. Tereza Ponížilová¹ momentálně studuje magisterský pátý ročník na PdF obor Pedagogika – sociální práce na UP v Olomouci a souběžně čtvrtý ročník kombinovaného studia na stejné fakultě obor Pedagogika – veřejná správa. V současnosti se hlásí na doktorandské studium s hlubším zájmem o mediační činnost.

Abstrakt

Tématem této stati je uplatňování rodinné mediaci jako možné řešení rodinných a manželských konfliktů. Zaměřuje se především na výhody rozvodové mediaci jako alternativu soudního řízení. Dotýká se i etických dilemat mediátorů a návrhu zákona o mediaci v netrestních věcech.

Klíčová slova

konflikt, rodinná mediaci, mediátor

Abstract

The theme of this thesis is the application of the family mediation as a possible solution for family and marital conflicts. Primarily, it is focused on the benefits of the divorce-mediation as an alternative to judicial proceedings. It touches the ethical dilemmas of the mediators and the draft of the law about mediation in non-criminal matters.

Keywords

conflict, family mediation, the mediator

Úvod

Alternativní metoda řešení konfliktů v rodinných sporech prostřednictvím mediátorů je známá zhruba třicet let. Univerzálnost mediaci a především pak jejího využití v rodinných sporech dává možnost rodinným účastníkům vyřešit konflikt mimosoudní cestou. Spory a konflikty v rodinném prostředí jsou velmi častou situací. Nejhorší dopad těchto sporů je na děti. Mediaci představuje menší psychický tlak na účastníky a také rychlé dohodnutí postupu pro obě dvě strany. Mediaci má několik výhod, ale i několik negativ. Řešení sporu pomocí třetí osoby mediátorů dává

účastníkům komunikační prostor a možnost pochopit toho druhého v jeho zájmech a požadavcích. Účastníci se tak aktivně zapojují do procesu vyjednávání za pomoci mediátorů a společně tak budují výslednou dohodu.

Jediný zákon, který se dotýká mediaci, je zákon č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě, který pouze vymezuje její využívání v oblasti trestní justice.

1. Člověk v konfliktní situaci

Konflikty jsou přirozenou součástí našeho života. Konflikt v nás vyvolává negativní přízvuk, nesoulad,

disharmonii. Důležité je umět konflikt vyřešit. Kuchyňka a Halík (1981: 5) definují vznik konfliktů: „Konflikty vznikají v lidech i mezi nimi. Lidé v nich vystupují, lidé je prožívají. Prohlubují je, zosťují, protahují, zklidňují anebo vyhrocují. Jsou-li lidskou záležitostí, pak bude záležet v prvé řadě na lidech, nakolik se je naučí poznávat, ovládat jejich průběh a zabraňovat jejich vzniku.“

Člověk nacházející se v konfliktní situaci je vystaven stresu a tlaku. Tato situace nutí jedince jednat k vyřešení situace. Holá (2003: 14) ve své publikaci charakterizuje konfliktní situaci: „Konfliktní situace je specifickou formou sociální situace. Není to stav, ale proces. Je to systém interakcí, kdy účastníci konfliktu vystupují otevřeně a přímo proti sobě, nepřátelsky si zasahují do svého jednání. Poškozují jeden druhého, ve vyhrocených situacích se snaží o vzájemné podrobení až zničení. Usilují o vítězství nad soupeřem. Maří si dosažení cíle, přisvojují si právo volby prostředků k jeho získání. Preferují tedy pouze své zájmy a potřeby, hodnoty a cíle ke svému prospěchu a na úkor protistrany.“

Křivohlavý (1973: 28) uvádí: „V odborných kruzích se ustálilo rozdělení konfliktů jednak podle rozsahu počtu osob, kterých se konflikt týká, jednak podle psychologické charakteristiky střetávajících se tendencí. Podle počtu zúčastněných osob je konflikt možno rozdělit do čtyř tříd:

I. intrapersonální konflikty – vnitřní, osobní konflikty jedné osoby,

II. interpersonální konflikty – konflikty mezi dvěma lidmi,

III. skupinové konflikty – konflikty, které existují uvnitř dané skupiny lidí,

IV. meziskupinové konflikty – konflikty mezi dvěma skupinami lidí.“

Příčiny konfliktů spočívají ve střetu zájmů nebo ve špatné komunikaci. Tyto bariéry by se lidé měli naučit vyřešit a společně se umět domluvit. K tomu může dopomoci mediace.

1.1 Konflikty v rodině a manželství

Konflikty v rodinném prostředí se zásadně liší od ostatních mezilidských konfliktů. Spojuje je hlavní skutečnost, že zasahují do života členů rodiny, kteří jsou v závislém a trvalém vztahu. Členové rodiny jsou propojeni citovými vazbami a konflikt, zvláště jeho prožívání, může mít

různou intenzitu a charakter. Ať už konflikt pramení z rozdílného založení partnerů, střetů jejich zájmů nebo z jiných důvodů, měl by být vyřešen a urovnán. Konflikty v rodině nebo mezi manželi nelze až tak striktně oddělit od sebe. Jsou propojeny, a i když konflikt je pouze mezi manželi, dítě vnímá tuto napjatou situaci a konflikt zasahuje do života celé rodiny.

Kuchyňka a Halík (1981) radí, jestliže se partnerům nedaří problémy vyřešit, pak je dobré najít někoho, komu oba důvěřují, aby jim pomohl. Může se jednat kupříkladu o rodinného kamaráda, příbuzného, duchovního, manželského terapeuta či mediátora. Především to má být člověk, s jehož intervencí souhlasí oba partneři, který vyhovuje specifickým nárokům na úlohu řešitele, umí se ovládat a má znalosti, dovednosti a zkušenosti v řešení konfliktních situací.

2. Mediace jako východisko řešení konfliktů

Mediace řeší mezilidské konflikty. Hlavním nástrojem je komunikace. Základním podnětem je konflikt, který nás nutí vyřešit danou situaci. Pokud účastníci konfliktu nezládnou krizovou situaci vyřešit sami, mohou se obrátit o pomoc mediátora.

Slovo mediace je odvozeno z latinského slova *medius*, znamenající prostřední, střední. Samotný název tedy vybízí k prostřednímu jednateli, který zasahuje do konfliktu dvou stran. Tato strana mediátora se vyznačuje jako neutrální, která pomáhá vyřešení sporu.

Definici mediace nabízí Holá (2003: 52): „Mediace je metoda řešení konfliktu komunikací, při níž neutrální kvalifikovaná osoba pomáhá účastníkům konfliktu ve vzájemném dorozumívání, jehož cílem je dosažení jejich spokojenosti s procesem a výsledkem řešení konfliktu.“

Mediaci lze brát i jako způsob mimosoudního vyjednávání. Na rozdíl od řešení sporu tradiční soudní cestou je mediace méně finančně nákladná a nevyvolává takový psychický tlak na účastníky sporu. Mediátor, na rozdíl od soudce, neprosazuje jím chtěné řešení, ale napomáhá stranám k vzájemné dohodě.

Mediace je nesprávně spojována s oblastí poradenství. Psycholožka Kellyová (1983: 33, 36), která napsala o soukromé mediaci rozvodových sporů, dodává: „...proces mediace se zaměřuje vý-

slovně na řešení problémů, především na konkrétní, vnější informace, splnitelné potřeby a na vztah bývalých partnerů, který se utváří ve spojitosti s průběhem rozvodu a se situací po něm. Psychotherapie se oproti tomu nejčastěji zabývá vnitřními a duševními problémy, emocionálními potřebami a vztahem mezi emocionálními potřebami člověka a kvalitou jeho partnerského vztahu. Neustálá a výslovná orientace mediačního procesu na výhody určitých řešení, vzájemný kontakt a vzájemnou podporu vyvolává silné citové reakce, nicméně tato orientace si klade za cíl zabývat se psychologickými problémy jen do té míry, do jaké nejsou na překážku hladkému průběhu mediace. V tomto ohledu se jasně mediace odlišuje od terapie, která se snaží zabývat psychologickými problémy do co největší hloubky. I když výsledkem mediace mohou být psychologické změny, mediační proces samotný nespočívá ve zkoumání či interpretaci hluboce prožívaných emocionálních problémů a reakcí.“

Většina autorů píšících o mediaci uvádí základní principy mediace. Jsou jimi dobrovolnost, důvěrnost a důvěra, pochopení odlišností a převzetí zodpovědnosti. Přínos řešení sporu touto alternativní cestou vede hned k několika pozitivům. Důvěrnost celého mediačního procesu umožňuje otevřenou komunikaci mezi účastníky sporu. Především lepší pochopení celé konfliktní situace vede k využití mediace dvou zneprátených stran, na základě komunikace mezi účastníky a následného sepsání dohody o vzájemném postupu. I když nedojde k úplnému urovnání, vyřeší se alespoň částečně spory a účastníci mají alespoň možnost náhledu a pochopení celé situace.

2.1 Proces mediace

Proces mediace se může rozdělit do několika fází. Různí autoři uvádějí různé dělení těchto fází. Holá (2003: 106, 107, 108) vychází z amerického fázování:

- „1. Zahájení mediace
2. Zisk informací
3. Porozumění zájmům
4. Hledání řešení
5. Vytváření a sepsání dohody
6. Závěrečné slovo“

Mediátor zahajuje mediaci úvodním slovem. To je spíše stručné, aby nebyly přeslechnuty důležité věci. To se přesto v návalu nových informací

může stát, proto zásadní informace sděluje mediátor opakovaně i v dalších fázích. Důležité je především navození důvěrné atmosféry. Klienti přicházejí ve stresu, napětí, nevědí, co mají očekávat, proto je podstatné, aby mediátor vzbudil důvěru klientů ve své schopnosti. Mediátor vysvětluje proces mediace, roli svou i zúčastněných osob a nezapomene vyzdvihnout dobrovolnost účasti na procesu mediace. Spíše v podobě dialogu se stanovují pravidla pro jednání, oslovování, mediátor seznamuje s časem jednání a financováním. Strany se zaváží plnit tyto dohody svým podpisem ve smlouvě o poskytnutí mediačních služeb. Po prvním rozhovoru by klienti měli zažít pocit, že je možnost dostat se ze zoufalé situace, na kterou už sami řešení nenacházeli.

Zisk informací je pro klienty velmi důležitou fází. Mají zde možnost poprvé mluvit o svých pocitech, popsat svoje vzpomínky a vyjádřit, jak konflikt sami vnímají. Klienti svá sdělení směřují k mediátorovi, který je otázkami podporuje k otevřenosti, aby získal on i všichni účastníci mediace maximum informací pro porozumění celé situaci. V žádném případě není cílem této fáze odhalit příčiny konfliktu a označit viníka.

Ve třetí fázi, kterou nazýváme porozumění zájmům, dostávají partneri možnost vzájemné komunikace. Nejde tedy už o soupeření, ale o porozumění partnerovi tak, že sporné strany naslouchají jedna druhé. Ze zaměření na minulost se jejich orientace přesouvá na budoucnost.

V další fázi mediace jde o hledání řešení. Cílem je najít taková řešení, která by vyhovovala oběma stranám. V tuto chvíli je důležitým úkolem mediátora podněcovat tvůrčí a kooperativní přístup klientů. Strany předkládají návrhy řešení, které se zaznamenávají na tabuli či velký papír, přičemž se prozatím všichni zdržují hodnocení racionality a proveditelnosti návrhů. Jedná se o tzv. brainstorming čili burzu nápadů, kdy nedovolíme nikomu, dokonce ani tomu, kdo dané řešení vymyslí, aby jakoukoliv myšlenku posuzoval či hodnotil.

Vyvrcholením procesu mediace je vytváření a sepsání dohody. Tato fáze má dvě části, nejprve dojde na základě předchozího naformulování možných řešení k vytvoření tzv. rámcové dohody, která je základem pro dohodu konečnou.

Poslední fází mediace je závěrečné slovo, kdy mediátor shrnuje celý proces, přičemž se zaměří na dosažené výsledky a poděkuje klientům za to,

že se rozhodli svůj problém řešit mediací, a to i v případě uzavření „dohody o nedohodě“. Závěrečné zhodnocení poskytuje zpětnou vazbu pro klienty i mediátora.

Uspokojení zájmů a potřeb obou dvou stran je hlavním cílem mediace. Podstatou mediace je, že strany konfliktu svými vlastními silami docházejí k vzájemné dohodě.

2.2 Mediátor, jeho úkoly a kompetence

Role mediátora je velmi složitá. Bez přítomnosti mediátora by mediace nebyla možná. Mediátor se ocitá v napjaté situaci mezi dvěma stranami. Musí ovládat řadu dovedností, jako je aktivní naslouchání nebo způsob kladení otázek. Mediátor může používat další techniky. Kromě otevřených a konkrétních otázek může využít i naváděcí otázky. Aktivní naslouchání je jedna z hlavních metod a nástrojů mediace. Možnost parafráze je také jedním ze způsobů, jak rozvést komunikaci mezi klienty. Mediátor opakuje obsah sdělení a tak dává prostor pro lepší pochopení pocitů účastníků. Mediátor by měl chválit klienta a tím jej podporovat k jeho následným krokům postupu vyřešení. Další technikou je možnost shrnout vše, co bylo řečeno, a tím dát podnět k další komunikaci.

Riskin a kol. (2003: 29) konstatují: „V určitých fázích procesu mediace se z mediátora musí stát žák, který se chce od klientů poučit.“

Baron a Kenny (1986) zdůrazňují přítomnost mediátora mezi konfliktními stranami. Mediátorova role by měla být ujasněna hned na první schůzce. Mediátor může působit jako hodnotící činitel, kdy umí nasměrovat k vhodnému základu. Facilitující mediátor rozšiřuje komunikaci mezi účastníky tak, aby si své řešení navrhli sami.

Riskin a kol. (1996: 12) se zmiňují o hlavních úkolech mediátora: „Mezi hlavní úkoly mediátora patří:

- shromáždění informací o daném případě – seznámení se s charakterem sporu, dostupnými materiály a stanovisky jednotlivých stran
- ulehčení – usnadnění komunikace
- analýza informací – definování sporných bodů, rozlišení jejich závažnosti
- zprostředkování dohody – zvažování jednotlivých návrhů, sepsání společné dohody“

Dále Riskin a kol. (2003: 60) uvádějí pohled na přílišné znalosti mediátora. „Oproti tomu je možné,

že pokud se účastníci sporu cítí dostatečně schopni porozumět situaci, v níž se nacházejí, a formulovat možná řešení (individuálně, společně či za pomoci dalších odborníků), dají přednost mediátorovi, který dokonale ovládá proces mediace, a to i pokud nemá potřebné odborné znalosti v dané oblasti. Za takových okolností postačí, aby mediátor měl pouze povšechné znalosti relevantních zákonů, obvyklých praktik a technologií. Dá se i říci, že přílišné odborné znalosti v daném oboru mohou mediátora svádět k více hodnotící roli, a tak narušovat proces formulace konstruktivních řešení.“

V roce 2000 byla založena v České republice Asociace mediátorů ČR (AMČR). Cílem této organizace je udržovat mediaci na profesionální úrovni a zvýšit o ni zájem. Zmíněná asociace má čtyři sekce: rodinnou mediaci (předrozvodovou, rozvodovou, porozvodovou, mezigenerační, rodinné majetkové spory), komunitní mediaci (smírčí rady), obchodní mediaci, mediaci v trestněprávní justici a mediaci občanskoprávní.

2.3 Etická dilemata mediátorů

Mediátor se má řídit Etickým kodexem mediátorů, který stanovuje povinnosti ke stranám sporu, procesu mediace, ke kolegům, k profesi a ke společnosti.

Pro mediátory je nejtěžší zajistit stejné podmínky pro obě strany sporu. Mediátoři vnímají obtížnost zachovat se nestranně ve chvílích, kdy se jich případ osobně dotkne.

2.4 Mediace v rodinných konfliktech

Mediace v rodinných konfliktech je nejrozšířenější využívání mediace. V rodinných konfliktech rozdělujeme mediaci na mediaci rodinnou a mediaci rozvodovou. Holá (2003: 135) dále popisuje: „Rodinná mediace se zabývá řešením konfliktů vzniklých ve vzájemném soužití členů rodiny (rodičů, dětí, prarodičů atd.). Rozvodová mediace je metodou řešení konfliktů v rámci rozvodového řízení manželů. Protože o rozvodu manželů rozhoduje soud, spojuje se v ní mediace rodinná s mediací v justici. Rozvodová mediace je součástí mediace rodinné.“

Dále Holá (2003) uvádí: Účastníky rodinné či rozvodové mediace jsou klienti a mediátor či mediátoři. Klienty jsou v případě rodinné mediace rodinní příslušníci. Děti by měly být minimálně účastny na konfliktech rodičů. Bývají přizvány až tehdy, kdy jim rodiče mohou představit nějaká konstruktivní řešení situace.

2.4.1 Rozvodová mediace

Pomocí rodinné mediace se řeší mezilidské spory, které upravují vztahy manželů před rozvodovým řízením, v průběhu rozvodového řízení nebo po něm. Rodinná mediace má především pozitivní vliv na chod rodiny a život dětí.

Svoboda, Chudý (2005: 24–25) dodávají: „V soudním řízení jsou všichni, včetně soudce a advokátů, zaměřeni především na minulost, na to, co kdo udělal špatně, kdo je vinen a podobně. Při mediaci je tomu jinak. Řešení se hledá v budoucnosti a strany mohou říci, jak by podle jejich představy taková budoucnost měla vypadat. Jednoznačnou výhodou rozvodové mediace oproti soudnímu řízení je aktivace manželů-rodičů k osobní angažovanosti. Rozhodnutí soudu je pevné, rozděluje klienty na vítěze a poraženého a po vznesení rozsudku už nelze o konečné podobě diskutovat. Rozvodová mediace je však oproti tomu méně psychicky náročná a ohleduplnější, protože s výsledkem mediační dohody musí souhlasit obě strany. Mediace takto ušetří rodičům zážitek ponížení, kdy musí ve veřejném soudním jednání hovořit o příčinách rozpadu manželství.“

Warshak (1996) uvádí, že rozhodnutím pro rozvodovou mediaci může být i negativní zkušenost se soudním řízením. Warshak uvádí 11 bodů, které vystihují výhody rozvodové mediace oproti soudní při.

1. Rodiče mají možnost i po ukončení řízení rozhodovat se o věcech, které se týkají jejich dětí.
2. Posílení úcty a důstojnosti rodičů.
3. Podpora komunikace a kooperace mezi rodiči.
4. Zmírnění nepřátelství mezi rodiči.
5. Upevnění závazku obou rodičů vůči porozvodovému uspořádání.
6. Možnost porozvodového uspořádání „na zkoušku“ před konečným rozhodnutím.
7. Širší rozsah variant a možností v porozvodovém uspořádání, jako je svěření dítěte do péče a kontakt s dítětem.
8. Možnost flexibilního uspořádání různých činností a programů, tak jak to vyžadují měnící se potřeby rodiny.
9. Zachování soukromí v osobních a rodinných záležitostech.
10. Minimum státního vměšování do rodinného života.

11. Minimalizace finančních výdajů rodičů i daňových poplatníků.

2.4 Rodinná mediace v České republice

Institute u nás zabývající se rodinnou mediací je Společnost pro rodinnou mediaci, která byla založena v roce 1995. Je to občanské sdružení, které má za cíl propagovat a podporovat rodinnou a rozvodovou mediaci jako alternativu k soudnímu projednávání rodinných konfliktů.

2.6 Legislativní rámec rodinné mediace

Legislativně je zakotvena mediace pouze v trestněprávní justici, a to zákonem o probační a mediační službě (č. 257/2000 Sb.). Na základě tohoto zákona vznikla státní instituce Probační a mediační služba (PMS), která řeší konflikty v trestněprávní oblasti. Cílem však je připravit mediační systém s legislativním rámcem pro všechny oblasti. V roce 2009 byl s odvoláním podán návrh zákona o mediaci v netrestních věcech, pod které by spadala i mediace rozvodová. Původně měl navrhovaný zákon nabýt účinnosti 1. 1. 2011. Doposud zatím nebylo nic splněno. Návrh zákona upravuje pouze mediaci prováděnou registrovanými mediátory a dále stanovuje, jaké náležitosti musí mít mediační dohoda.

Asociace mediátorů říká: „V našem právním systému je od října roku 2008 využívání mediace v rodinné oblasti zatím upraveno novelizovaným občanským soudním řádem, který umožňuje opatrovníckým soudům (v rozvodových kauzách, kde jsou děti) přerušit soudní jednání na dobu 3 měsíců a poslat účastníky soudního jednání k mediaci nebo rodinné terapii. Na evropské úrovni je téma řešení rodinných konfliktů diskutováno zhruba od začátku 80. let minulého století. Institucionalizované používání rodinné mediace k řešení konfliktů týkajících se rodinných záležitostí je tedy poměrně novou procedurou v členských státech Rady Evropy. Ve Štrasburku v roce 1997 se konala čtvrtá evropská konference rodinného práva, která se zabývala tématem rodinné mediace. Rada Evropy vydala doporučení k mediaci v rozvodových záležitostech v roce 1998. Samotný pojem ‚mediace‘ se ve smluvní komponentě práva Rady Evropy vyskytuje teprve až v poslední době. O mediaci a jiných metodách rozhodování konfliktů, které se týkají dětí, se hovoří např. v Evropské úmluvě o výkonu práv dětí. Doporučení o rodinné mediaci se odvolává právě na toto ustanovení, neobrací se ale jen na agendu resortu

justice, ale i na oblasti státní správy, hlavně ty, které se zabývají sociálně-právní ochranou dětí.“

Doporučení Výboru ministrů členským státům k mediaci ve věcech rodinných, 21. ledna 1998 na 616. jednání ministerských zástupců znělo: „Legislativní aktivity v oblasti mediace u nás a v Evropě vůbec nastartovala Rada Evropy, která vydala několik doporučení a směrnic o rozšiřování mediace v občanskoprávních konfliktech, mezi něž patří i rozvodové řízení. V lednu 1998 bylo Výborem ministrů přijato Doporučení členským státům k mediaci ve věcech rodinných. Toto doporučení říká, že mediace by měla být používána ve všech sporech mezi členy téže rodiny, přičemž v jakých případech to konkrétně bude, by měly svobodně rozhodovat státy samy. Úkolem státu je především podpora mediace formou zveřejňování informačních programů, aby řešení rodinných sporů touto cestou bylo více srozumitelné. Rada Evropy však nechává na státech, zda mají mediaci provádět prostřednictvím veřejného, nebo soukromého sektoru.“

3. Kasuistika

Pro větší přiblížení řešení rodinných konfliktů pomocí mediace uvádím tuto kasuistiku, kde skutečná jména účastníků zůstávají utajena. Tuto mediaci provedla akreditovaná mediátorka PhDr. Lenka Holá, Ph.D. Průběh celé procesu mediace je popsán ve stručných bodech.

Účastníci:

Manželé Procházkovi – Jiří a Iveta. Nepřímými účastníky mediace byly jejich dvě děti – Petr a Martina.

Stručný popis situace:

Jiří a Iveta se poznali během studií na lékařské fakultě. Studentská láska přerostla v hlubší vztah a v posledním ročníku medicíny i v manželství. Iveta Jiřímu imponovala svou praktičností, organizačními schopnostmi, komunikativností, šarmem, zájmem o vědu, osobní i profesní růst, péčí o něj a později i o děti. V Jiřím Iveta viděla zejména muže, autoritu, sportovce, zajišťovatele rodiny, skvělého tátu a spolehlivého partnera. Během manželství si oba zařídili své soukromé lékařské praxe, rekonstruovali dům na vesnici a po několika letech budování kariéry se jim narodily dvě zdravé děti. Jiřímu stačily dosažené profesní úspěchy a volný čas rozděloval mezi sport a děti, Iveta na své ka-

riéře pracovala dál. Volného času jí příliš nezbyvalo. Byla studijně často mimo domov, pohybovala se v prostředí sympozií, zahraničních vědeckých konferencí a společenských událostí. Rodina se setkávala čím dál vzácněji, péče o děti postupně přecházela na Jiřího, on sám začal trádat nedostatkem péče a pozornosti manželky. Když byla Iveta doma, snažila se rodině vše nahradit, měla však narůstající pocit neoceněnosti. Manželé se vzdalovali a manželská krize se prohlubovala. Jiří se čím dál více uzavíral do sebe, Iveta navázala mimomanželský vztah a konflikty s manželem stále častěji řešila alkoholem. Oba došli k tomu, že – zejména v zájmu svých dětí – nechťejí v takovém svazku pokračovat, a rozhodli se manželství ukončit.

Přípravná fáze:

Po nezdařených pokusech dohodnout se na věcech kolem dětí a majetku se každý z manželů obrátil na svého advokáta. Veškerá komunikace se omezila na výčitky, hádky, osočování a nadávky, manželé si z obavy z ohrožení nesdělovali své potřeby a přání, vyčkávali, „s čím přijde ten druhý“, a konfliktní vztah se prohluboval. Spolupráce s advokáty jim nepřinášela to, co očekávali – tedy pomoc s domlouváním a domluvou. Iveta proto pátrala po jiných možnostech, jak rodinnou krizi řešit. Na internetu našla informace o mediaci, Asociaci mediátorů a kontakt na mediátora nejbližše jejich bydlišti. Nebyla to však ona, kdo mediátora oslovil. Informace předala svému manželovi, požádala ho, aby sjednal schůzku, a odjela na dovolenou. Jiří měl při prvním telefonickém rozhovoru snahu vše podrobně vylíčit a očekával, že se s mediátorkou setká dříve, než se Iveta vrátí z dovolené. Svou snahu získat si mediátorku na svou stranu nijak nezastíral. Po poskytnutí základních informací k mediaci a principům, na kterých je postavená, pochopil, že tady nepůjde o boj, ale o spolupráci nás všech a první společnou schůzku i s Ivetou začal vnímat „jako možná dobrou“. Byla naplánována na nejbližší termín po Ivetině návratu z dovolené.

Vlastní mediační jednání:

K mediaci přicházejí dva velmi kultivovaní lidé, střídavě, elegantně oblečení, žena vypadající o několik let mladší než muž. Jsou zakřiknutí, zdrženliví, navzájem komunikují jen úsečně, spíše jen gesty a mimikou. Na jakékoliv dotazy mediátorky k organizaci sezení moc nereagují – tak, jak se „naučili“ za poslední měsíce – vyčkávají, „s čím přijde ten druhý“, a zřikají se zodpovědnosti za cokoliv. Po úvodních informacích k mediaci, jejímu průběhu a rolím všech zúčastně-

ných přecházíme ke sdělování vlastního příběhu. Tahle část je pro klienty i pro mediátorku velmi náročná. Bariéry se protrhávají, emoce jdou na povrch a oba klienty silně ovládají. Je toho tolik, co prožívají a co si nedokázali říct. Jen obtížně drží stanovená pravidla pro společné jednání. S postupným sdělováním se nahromaděné emoce pomalu uvolňují, rozhovor se zklidňuje a dostává věcnější ráz. Ukazuje se, že ač byla žádost o rozvod podaná asi před 3 roky, do dneška nic „nevyřešili“. Vlastně ani nevědí, co by ten druhý chtěl a potřeboval, jak by si to vše přál. A za týden jsou pozváni k opatrovnickému soudu ve věci jejich nezletilých dětí. Mediační jednání je na přání klientů zaměřeno zejména na toto téma a jejich hlavní potřebou nyní je dozvědět se, jak by si to ten druhý „představoval a přál“. Úkolem mediátorky je tedy vytvořit příznivou atmosféru a podmínky k otevřené komunikaci a konstruktivnímu jednání. To posiluje a oceňuje vyvážené k oběma partnerům. Výsledkem mediačního jednání je soupis všech možných variant, jak, kým a kde zajistit péči o jejich děti. Jde o citlivé téma a manželé žádají čas na zvážení. Sezení končí sdělením o užitečnosti jednání a oceněním druhého – to, co se od sebe dozvěděli během jednoho sezení, se nedokázali dozvědět za mnoho měsíců. Dohodli se, že soud budou informovat o probíhající mediaci a požádají o odložení jeho rozhodování na dobu, kdy budou dohodnuti na všech podstatných věcech. Soud jim v žádosti vyhověl. Časem mu pak mohli předložit mediační dohodu a zažít pocit zodpovědných rodičů a spolupracujících rozcházejících se partnerů.

Důležité momenty:

Zájem obou partnerů na ukončení manželství kultivovaným způsobem tak, aby byly co nejméně poškozeny jejich děti.

Zájem a schopnost Ivety nalézt možnost řešení rozvodu mediací, získání potřebných informací na internetu.

Zájem obou partnerů uspořádat po rozvodu vše tak, aby to co nejvíce vyhovovalo potřebám jejich dětí.

Zájem obou manželů o potřeby toho druhého, schopnost jim naslouchat a přemýšlet o nich.

Schopnost obou manželů přicházet s vlastními návrhy na řešení a brát je jako jedny z možných.

Snaha obou partnerů se dohodnout co nejrychleji a co nejšetněji.

V rámci této kauzy proběhla 4 mediační sezení po 3 hodinách.

Závěr

Cílem této stati bylo představit mediaci jako nejvhodnější metodu řešení manželských konfliktů v době rozvodu a tak ulehčit činnost soudů v řešení manželských krizových situací. Vyřešení sporu mimosoudní cestou a vznik výsledné mediační dohody zajišťuje snadnější a rychlejší průběh než při soudní při. Budoucnost rodinné mediace vidím v rozšíření mezi laickou veřejnost a připravovaný zákon by měl tomuto pomoci. Mediace nabízí nový způsob řešení konfliktů situace a menší tlak na členy, především děti. Rodinná mediace si stále ještě hledá místo v uplatnění v právním systému.

Seznam literatury:

- ASOCIACE MEDIÁTORŮ. **O asociaci.** 2006. [on-line]. [cit. 2011-03-03] Dostupný z <<http://www.amcr.cz/mediace/o-asociaci.php#cil3>>
- BARON, R. M., KENNY, D. A.: **The Moderator – mediator variable distinction on social psychological research: Conceptual, strategic and statistical Considerations.** *Journal of Personality and Social Psychology*, 1986, roč. 6.
- Doporučení R(98)1 Výboru ministrů členským státům k mediaci ve věcech rodinných**, 21. ledna 1998 na 616. jednání ministerských zástupců.
- HOLÁ, L. **Mediace – způsob řešení mezilidských konfliktů.** Praha: Grada Publishing, 2003.
- KELLY, J. **Mediation and Psychotherapy: Distinguishing the Differences.** 1 *Mediation Quarterly*, September 1983.
- KUCHYŇKA, Z., HALÍK, T. **Lidé a konflikty.** Praha: Institut pro výchovu vedoucích pracovníků ministerstva průmyslu ČSR, 1981.
- KŘIVOHLAVÝ, J. **Konflikty mezi lidmi.** Praha: Avicenum, 1973.
- MATOUŠEK, O. **Metody a řízení sociální práce.** Praha: Portál, 2003.
- SVOBODA, I., CHUDÝ, Š. **Výchovná činnost mediátora Probační a mediační služby.** *Veřejná správa*, 2005, č. 10.
- RISKIN, L., a kol. **Mediace aneb jak řešit konflikty.** Praha: Palata, 1997.
- WARSHAK, R. **Revoluce v porozvodové péči o děti.** Praha: Portál, 1996.

Poznámky

- 1 Kontakt na autorku: Bc. Tereza Ponížilová, Trnkova 10, 779 00 Olomouc, e-mail: ponizilovat@seznam.cz.

Recenze

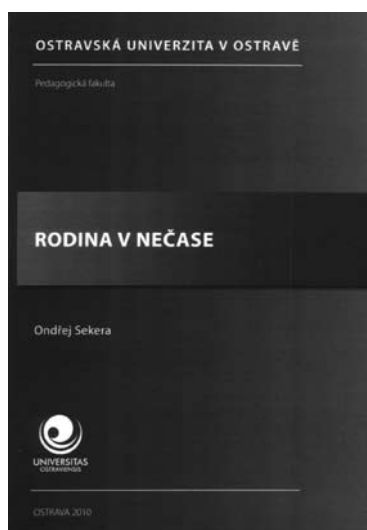
Ondřej Sekera: Rodina v nečase.

Ostrava, Ostravská univerzita v Ostravě, 2010.

Písať v súčasnosti knihu o rodine tak, aby výsledkom bol kompaktný celok, je mimoriadne náročné a odvážne. Problém je predovšetkým v tom, že dnešné chápania rodiny v teóriách, vo verejnej mienke (výrazne /de/formovanej médiami), ale i v „každodennej rodinnej praxi“ sú natoľko rôznorodé a v svojich akcentoch neraz až protichodné, že bez jasne stanovenej východiskovej etickej paradigmy pohltnú autora v svojom chaos. Práve čitateľnosť tejto v texte nevyslovene paradigmy – žiť v rodine a pre rodinu je zmysluplné – je prvým kladom predloženej práce.

Takýto prístup v sebe obsahuje viaceré vážne riziká. Ide napr. o jednostranný výber len tých faktov a tém, ktoré podporujú „môj“ pohľad na rodinu, prílišná „prvoplánová“ apelativnosť textu, ideová rigidita a schematizmus. Oceňujeme, že aj týmto úskaliam – Scyle a Charybde – sa autor úspešne vyhol. Pri každej z vybraných tém cielené vždy uvádza názory rozličných autorov, vďaka ktorým je celkový obraz o téme skôr mozaikovitý (so zastúpením širokého spektra farieb), ako romantický a pohodový. V každej z mozaík môže vnímavý čitateľ objaviť spoločný základný motív: napriek všetkému sa to oplatí. O. Sekera to v Závěre pregnantne formuluje: „A mám přání, aby se nám krize ani ‚nečas‘ nevyhýbaly, neboť právě na nich se dá růst, ty nás posilují.“ Tento základný motív, či posolstvo vnímam ako druhý klad tejto publikácie.

Tretím kladom práce je, že nám autor umožňuje aspoň trochu nahliadnúť za „zavreté dvere svojej

domácnosti“, že nás „vpúšťa“ do svojej rodiny. Nie je to však žiaden exhibicionizmus, ale skutočne citlivá ilustrácia autorovej osobnej životnej cesty (a nielen „výhier“), ktorá jednak umožňuje nám lepšie pochopiť jeho náhľady, jednak obohacuje teoreticko-esejistický rozmer celej publikácie o skúsenosti a autentické výpovede. A tým je „životnejšia“ a presvedčivejšia.

Je zrejmé, že sa autor nesnaží „zapáčiť“ všetkým čitateľom. Iba ťažko si získa svojou monogamnosťou bezbrehých „liberálov“, či obdivom k sku-

točnej ženskosti feministky. Jeho vytrvalé písanie „moderná rodina“ v úvodzovkách má jednoznačnú interpretáciu (a takýchto „úvodzovkových“ pojmov je v publikácii viac). Nielen titulok celej publikácie – Rodina v nečase – ale viaceré kapitoly nás jemne provokatívnymi názvami nútia zaujať okamžite nejaký hodnotiaci postoj (napr. Matky v ohnisku zájmu; Otcové v ohnisku nezájmu; Společnost připravena nepodporovat rodinu). Práve fakt, že predložený text je ťažko možné čítať len akosi „zvonka“, ale že sa každého z nás nejakým spôsobom vnútorne dotýka, je štvrtým kladom publikácie.

Rodina v nečase nemá ambície byť „moderná“. Snaží sa byť hodnotovo čitateľne pozitívna a zmysluplná. A to je naozaj oveľa viac. Bude dobré, ak sa dostane vysokoškolským študentom i ďalším čitateľom do rúk. Bude skvelé, ak sa im dostane do duše. Bude úžasné, ak sa dostane do ich života.

Albín Škoviera

Tony Attwood, Temple Grandin et al.: Asperger's and Girls.

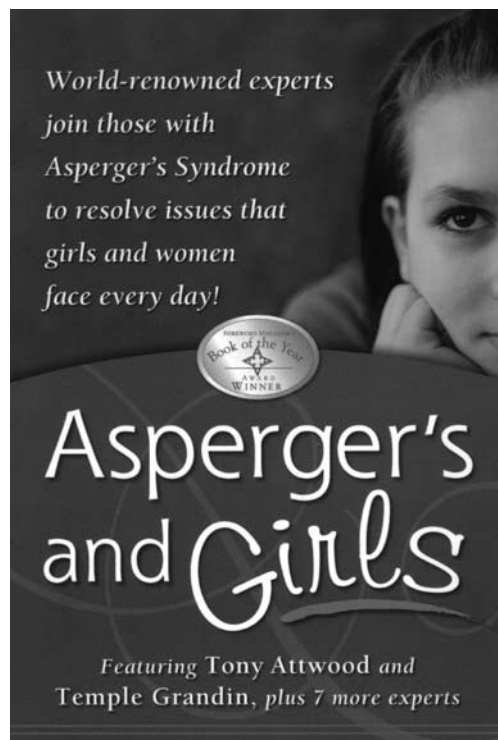
Arlington, Future Horizons, Inc., 2006

Recenzovaná kolektívna monografia je zameraná na problematiku Aspergerovho syndrómu u ženskej časti populácie s dôrazom na špecifické problémy, ktorým, na rozdiel od mužov, musia často ženy a dievčatá v svojom živote čeliť. Tak tiež na odlišnosti postoja spoločnosti voči ženám a mužom s Aspergerovým syndrómom a dôsledky, ktoré pre ženy a dievčatá z tejto diferenciácie spoločenského postoja a očakávaní vyplývajú. Špecifickým je aj zoradenie jednotlivých kapitol, ktoré odzrkadľuje vývinové obdobia a životný cyklus ženy.

Téma špecifik Aspergerovho syndrómu u dievčat a žien je spracovaná v deviatich kapitolách vybraných autoriek a autora. Ako jedna z participujúcich autoriek v predslove uvádza: „*Táto kniha je, okrem iného, vyjadrením potrebného a zaslúženého uznania všetkým ženám s Aspergerovým syndrómom, ... a ponúka tiež mnoho informácií a podpory tým, ktorí žijú, pracujú, študujú a hrajú sa s dievčatami s Aspergerovým syndrómom.*“ (McIlwee Myers, s. viii.)

V prvej kapitole nazvanej „*The Pattern of Abilities and Development of Girls with Asperger's Syndrome*“ Tony Attwood, PhD., klinický psychológ a medzinárodný expert na problematiku porúch autistického spektra, sa zaoberá otázkou, či je skutočne menšia pravdepodobnosť Aspergerovho syndrómu u dievčat a žien, alebo sú jednoducho len menej často diagnostikované, a možnými faktormi spôsobujúcimi túto skutočnosť.

V ďalšej kapitole „*Asperger's Syndrome in Women: A Different Set of Challenges?*“ Catherine Faherty, psychoedukačná špecialistka, prakticky orientovaná na ľudí s poruchami autistického spektra, referuje o potrebe žien s poruchou autistického spektra na vlastnú cestu k seba porozumeniu. Vychádzajúc z empirických skúseností s vedením ženskej podpornej skupiny v rámci TEACCH Center upozorňuje na dôležitosť vytvorenia priestoru pre riešenie náročných požiadaviek na ženy a dievčatá s Aspergerovým syndrómom, ktoré

vznikajú vďaka rodovým stereotypom a spoločenským očakávaniam.

Ďalší pohľad ponúka tretia kapitola, „*Education the Female Student with Asperger's*“, zameraná na edukáciu dievčat s Aspergerovým syndrómom. Sheila Wagner, učiteľka a konzultantka v centre zameranom na pomoc rodine jedincov s poruchou autistického spektra a jej jednotlivým členom, upozorňuje na nižšiu mieru identifikácie Aspergerovho syndrómu u dievčat ako u chlapcov a následky tejto skutočnosti v edukačnom procese. Uvádza tiež príklady možných intervencií, či už priamo v akademickom procese, pri osvojovaní si sociálnych zručností, alebo sexuálnej výchovy.

Lisa Iland, v súčasnosti konzultantka sociálnych zručností a tínedžerskej problematiky, predstavuje v kapitole „*Girl to Girl: Advice on Friendship*,

Bullying and Fitting In“ praktické rady pre dievčatá s Aspergerovým syndrómom v tínedžerskom veku. Štruktúru svojej kapitoly prispôsobila mysleniu ľudí s poruchou autistického spektra. Deskripcie a vysvetlenia bežných situácií sú doplnené návodmi, ako tieto situácie zvládať podľa očakávaní rovesníčok a rovesníkov. Informácie, ktoré by bezpochyby uľahčili život väčšiny tínedžerok nastupujúcich na strednú školu. Pre dievčatá s Aspergerovým syndrómom je však ich dôležitosť ešte vyššia, nakoľko výrazne pomôžu ich porozumeniu dynamiky rovesníckej skupiny a môžu tak napomôcť znížiť alebo celkom eliminovať ich vylúčenie z kolektívu.

V piatej kapitole *„Preparing for Puberty and Beyond“* Mary Wrobel, učiteľka a logopedička, sa obracia predovšetkým na rodičov dospievajúcich dievčat s Aspergerovým syndrómom, približujú im, čo možno očakávať v období dospievania a ako uľahčiť svojim dcéram pochopenie s tým súvisiacich procesov a inštruovať v ich zvládnutí. Zameriava sa na oblasti osvojenia si fyzického výkonu, sexuálnej výchovy a otázky osobnej bezpečnosti, zdôrazňujúc dôležitosť získania nezávislosti na rodičoch, samostatnosti a úlohy kolektívu rovesníčok a rovesníkov pri adaptácii na zmeny, ktoré dospievanie nevyhnutne prináša.

V kapitole *„The Launch: Negotiating the Transition from High School to Great Beyond“* Teresa Bolick, klinická psychologička, opisuje etapu života, ktorou prechádza mladá žena s Aspergerovým syndrómom osamostatňujúca sa zo starostlivosti rodičov. Autorka ukazuje najčastejšie oblasti vzniku problémov a ich možné postupy riešení na príkladoch z jej praxe. Zameriava sa predovšetkým na rodičov dievčat a mladých žien s Aspergerovým syndrómom a na ich dôležitú úlohu pri posilňovaní a podpore samostatnosti ich dcér v nezávislom dospelom živote.

Na iný aspekt života sa zameriava v kapitole: *„Aspie Do's and Don't's > Dating, Relationships, and Marriage“* Jennifer McIlwee Myers; vydatá žena s diagnostikovaným Aspergerovým syndrómom opisuje svoje poznatky z oblasti partnerských vzťahov, ktoré získala vlastnými skúsenosťami, ako aj štúdiom rôznych výskumov. Spochybňuje spoločenské presvedčenia, všeobecne predpokladané očakávania žien v tejto oblasti a spoločensky presadzovanú dôležitosť manželstva pre ženu, zdôrazňuje priateľské vzťahy ako najdôležitejšie v živote ľudí s poruchou autistického spektra a ob-

jasňuje niektoré aktivity, ktoré im môžu nahrádzať partnerskú lásku: *„...ako Aspie, ktorá zažíva obidva stavy, vás môžem uistiť, že byť zamilovaná a mať špecifické záujmy (známe tiež ako ‚autistické obsesie‘) sú takmer rovnaké pocity. Avšak byť zamilovaný zahŕňa inú ľudskú bytosť, ktorá má slobodnú vôľu, zatiaľ čo posadnutosť, napríklad vlakmi, zvyčajne nie. Vlaky a iné objekty špecifického záujmu sú spoľahlivé. ... model lietadla sa nerozhodne, že chce byť postavený niekým iným, kto vyzerá lepšie a má menšie potreby.“* (McIlwen Myers, p. 94.)

V nasledujúcej kapitole *„Maternal Instincts In Asperger's Syndrome“* vystupuje Ruth Snyder, zdravotná sestra a matka štyroch detí, z ktorých dve majú diagnostikovaný autizmus. Aj jej už ako dospelej bol rovnako diagnostikovaný autizmus, preto jej výpoveď je zaujímavou zmesou pohľadov z rôznych strán, pohľadu ženy s poruchou autistického spektra na dospievanie, na materstvo, na partnerstvo a zároveň pohľad matky autistických detí na úskalia takehoto rodičovstva spojeného s mnohými emocionálne a fyzicky náročnými situáciami.

Ostatná kapitola *„For Me, a Good Career Gave Life Meaning“* je krátkou osobnou výpoveďou Temple Grandin, jednej z najrešpektovanejších odborníkov s diagnostikovaným vysoko funkčným autizmom, ktorá v nej popisuje svoj spôsob vyrovnania sa s vlastnou odlišnosťou a sociálnymi pravidlami spoločnosti. V jej živote, rovnako ako v živote mnohých iných ľudí s poruchou autistického spektra, práca a kariéra plne a uspokojujúco nahrádza partnerský život.

Publikácia je svojím prehľadným členením a jasnými informáciami vhodná pre pracovníčky a pracovníkov pomáhajúcich profesií, učiteľky a učiteľov, aj pre rodinných príslušníkov, priateľky a priateľov dievčat a žien s Aspergerovým syndrómom. Sprevedza nás jednotlivými etapami dospievania a socializácie týchto dievčat a žien, približujú ich špecifický pohľad na svet a spôsob osvojovania si spoločenských pravidiel. Nakoľko na Slovensku a v Českej republike je ešte stále nedostatok literatúry a výskumov venujúcich sa problematike porúch autistického spektra, je možné považovať túto publikáciu za veľmi dôležitú pre pomáhajúce profesie, najmä pre jej zdôraznenie rodových špecifik v súvislosti s Aspergerovým syndrómom. Ako sociálne pracovníčky a pracovníci prichádzame počas svojej praxe do kontaktu s mnohými klientkami v autistickom spektre

a pre zvolenie vhodných foriem intervencie je preto nevyhnutné poznať špecifiká tejto cieľovej skupiny. Za výnimočne prínosné považujeme zdôraznenie potreby a nevyhnutnosti dievčat s Aspergerovým syndrómom porozumieť v období dospievania pravidlám tínedžerského sveta a očakávaniam rovesníkov. Inšpirujúce pre sociálnu prácu je aj upozornenie v príspevku Catheri-

ne Faherty na nevyhnutnosť vytvárať aj oddelené podporné skupiny pre ženy a dievčatá, nakoľko ich skúsenosti a potreby môžu byť natoľko odlišné od skúseností a potrieb mužov s rovnakou diagnózou alebo problémom, že zmiešané podporné skupiny nemusia plniť svoj účel.

Beáta Balogová, Zuzana Poklembová

Eva Mydlíková: Sociálna práca v neziskovom sektore. Bratislava, Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2010.

Slovné spojenie „sociálna práca v neziskovom sektore“ ponúka nepreberné množstvo interpretácií z rôznych uhlov pohľadu. Autorka Eva Mydlíková sa rozhodla popísať toto spojenie originálnym spôsobom, prostredníctvom troch fenoménov, ktoré sú spoločné pre sociálnu prácu a pre neziskový sektor. Prvým je historický zrod a spätosť oboch oblastí so zmenou politického režimu v roku 1989, pretože predchádzajúci politický režim nepotreboval ani nezávislú občiansku iniciatívu, ani profesionálnych sociálnych pracovníkov. Druhým spoločným fenoménom je entuziazmus aktérov ako primárny zdroj vzniku a trvalý zdroj rozvoja tak neziskového sektora, ako aj inštitúcií sociálnej práce, z pohľadu autorky najmä kateder sociálnej práce na vysokých školách. A napokon, tretím spoločným fenoménom je rastúci dôraz na zvyšovanie odbornosti v oboch disciplínach, ktorého sme svedkami v súčasnosti.

Zdokumentovanie takmer 20-ročného súbežného historického vývoja sociálnej

práce a neziskového sektora považujeme za významný prínos publikácie, pretože táto súvislosť nebola doteraz tak podrobne a precízne popísaná a rozpracovaná. Je dôležité zaznamenať, že obdobie po roku 1989 je obdobím hľadania a overovania nielen obsahových náplní sociálnej práce a neziskového sektora, ale aj obdobím hľadania a overovania primeranej odbornej terminológie, čo je zrejme trvalou súčasťou vývoja každej disciplíny. Jednoznačným dokladom tohto vývoja je legislatíva, ktorá verne odráža aktuálny stav poznania v jednej i v druhej disciplíne.

Práve legislatíve neziskového sektora a sociálnej práce je venovaná značná časť publikácie. V prípade neziskového sektora sleduje autorka relatívne dynamický a občas i konfliktný zrod právnej doktríny podrobným výkladom zákonných pravidiel, platných pre jednotlivé právne formy mimovládnych neziskových organizácií počas takmer 20-ročného obdobia. Vo vzťahu k sociálnej práci položila autorka dôraz na aktuálne platné pravidlá,

tak ako sú zakotvené v zákone č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele a v zákone č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách. Vecnú analýzu legislatívnej úpravy vzťahov v neziskovom sektore a pri výkone sociálnej práce by bolo možné doplniť syntetizujúcou úvahou o výhodách či nevýhodách jednotlivých právnych foriem mimovládnych neziskových organizácií pre výkon jednotlivých funkcií v sociálnej oblasti. Vo verejnej debate sa doteraz nenašla uspokojujúca odpoveď na túto otázku práve pre rozdielnú úroveň konkrétnosti jednotlivých úprav (napr. občianske združenie versus nezisková organizácia poskytujúca všeobecne prospešné služby). Hľadanie odpovede napr. na otázku, ktorá právna forma je vhodnejšia pre organizáciu, ktorá realizuje preventívne sociálne programy pre mládež, má viacero obmedzení pre objektívnu komparáciu. Autorka, vedomá si týchto rizík, sa pravdepodobne vyhla takýmto úvahám úmyselne, aby neskĺzla do subjektivismu.

Eva Mydlíková sa rozhodla analyzovať pôsobnosť a vzťahy neziskových organizácií na základe ich vymedzenia v zákone o sociálnych službách a v zákone o sociálnoprávnej ochrane detí. Tým zúžila rozsah pôsobenia týchto organizácií v sociálnej oblasti a nemohla dostatočne široko aplikovať na túto oblasť ďalšie základné funkcie neziskových organizácií, ktoré sú popísané v časti 2.3. Uvedené dva zákony ustanovujú pravidlá pre neziskové organizácie predovšetkým pri výkone ich servisnej funkcie, pri poskytovaní služieb a verejných statkov obyvateľom Slovenska. Výborne to vystihuje záverečná deviata kapitola, v ktorej autorka popisuje konkrétne služby neziskových organizácií pre jednotlivé sociálne skupiny. Čitateľ v tejto najobsiahlejšej kapitole získa plastický obraz o konkrétnej práci uvedených MVO s rizikovými sociálnymi skupinami ako aj o rôznorodosti pôsobenia neziskových organizácií v sociálnej sfére. Oceňujeme, že uvedené príklady čerpá autorka z webstránok jednotlivých

organizácií a sú autorizované ich oficiálnymi štatutárnymi zástupcami. Zozbierané údaje sa môžu stať vhodným materiálom na komparáciu vývojových trajektórií aj neskôr, v dlhšom časovom horizonte.

Zúženie sociálnej práce na oblasť sociálnych služieb a sociálnoprávnej ochrany detí neumožňuje autorku popísať v sociálnej oblasti ďalšie funkcie neziskových organizácií. Týka sa to funkcie „formulovať a tlmočiť predstavy a požiadavky občanov“, mienkotvornej funkcie, kontrolnej funkcie, ale aj funkcie „vytvárať terén pre sociálne inovácie a sociálne experimenty“, či ďalších. Úloha je to o to ťažšia, že mnohé neziskové organizácie plnia súbežne viacero funkcií, pričom si neuvedomujú ich odlišnosť ani hierarchiu. To sa čiastočne prihodilo aj autorku.

Publikácia Sociálna práca v neziskovom sektore na 184 stranách prináša veľké množstvo informácií, na základe ktorých môže čitateľ porozumieť postaveniu neziskového sektora v spoločnosti, zoznámiť sa s jeho legislatívnym a organizačným vývojom na Slovensku od roku 1990 do roku 2008, pochopiť jeho jednotlivé funkcie a s tým spojenú rôznorodosť právnych foriem, finančných zdrojov, či rozdielnej miery zapojenia dobrovoľníkov. Aktuálne informácie o pôsobnosti neziskových organizácií vo funkcii neverejných poskytovateľov sociálnych služieb, či opatrení sociálnoprávnej ochrany detí nevyčerpáva v plnom rozsahu sociálnu prácu v neziskovom sektore, ale sústreďuje pozornosť čitateľa na ťažiskové oblasti. Ak porozumie týmto dvom ťažiskovým oblastiam, bude pripravený sám identifikovať ďalšie oblasti pôsobenia neziskového sektora v sociálnej oblasti.

V tom je publikácia Evy Mydlíkovej naozaj inšpiratívna.

Helena Woleková

JIRINA PREKOP: Empatie: Vcítění v každodenním životě. Praha, Grada Publishing, 2004.

PhDr. Jiřina Prekopová se narodila v roce 1929 v Prostějově. Psychologii vystudovala v Olomouci, ale po studiích nesměla kvůli svým protikomunistickým názorům v oboru pracovat. Se svým manželem opustila v roce 1970 Českou republiku a dostala se do západního Německa. Zde vystřídal několik pracovišť. První místo jako psycholožka dostala v Německu v domě pro osoby s postižením, poté pracovala s autisty v diagnostickém a terapeutickém centru v Albu. Mnoho let působila na dětské klinice ve Stuttgartu. Ve své práci s autistickými dětmi se inspirovala myšlenkou pevného objetí, kterou původně vypracovala americká psycholožka Martha Welch. Čerpala také z vědeckých poznatků etologa Niko Tinbergena a z práce Berta Hellingera v oblasti rodinných systémů a konstelací. Metodu pevného objetí rozvinula vlastní cestou – jako prostředek obnovy lásky v rodině.

Původní německý originál knihy s názvem *„Einführung oder Die Intelligenz des Herzens“* byl vydán v Mnichově v roce 2002. Upravený překlad, zohledňující české podmínky, vyšel podle slov autorky na objednávku jejích kolegů a přátel v edici Psychologie pro každého. Kniha obsahuje věnování, předmluvu a 6 kapitol.

V *předmluvě* (s. 9–18) J. Prekopová popisuje dialog, který vedla se sebou samou na téma hodnot vnitřní svobody a lásky za podmínek. Na základě mnoha životních zkušeností svých i svých klientů dospěla k závěru, že cesta k vnitřní svobodě je jediné možná skrze bezvýhradnou lásku, kterou člověk zažívá od útlého dětství po celý svůj život. Zároveň si také uvědomila, že ne svoboda, ale láska je tou nejvyšší hodnotou v životě. Z této perspektivy nastavuje zrcadlo dnešní „autistické“ společnosti, v níž konzum založený na technice platí víc než láska (technické přístroje se zdají být spolehlivější než vztahy mezi lidmi). Potřeby společnosti jsou do jisté míry identické s potřebami jednotlivce, stále více jsme konfrontováni s problémem odcizení a s uvolněním společenských vazeb. Zatímco roste rozvo-

dovost, agresivita dětí, počet domácností s jedním rodičem, potřeba milovat a být milován se nemění. „Když v lásce chybí bezpečí, vyhledává člověk alespoň jistotu.“ (S. 14.)

V prvních čtyřech tematických kapitolách (s. 19 až 89) – *Chybějící vcítění; Na pěší zóně a na nákupech; V silničním provozu; Z psychologické praxe* – vypráví J. Prekopová příběhy všedního dne z Čech a ze zahraničí, které poukazují na vcítění nebo naopak bezohlednost při cestování, na dovolené, na úřadě, v nemocnici, ve frontě u pokladny, v manželství, v mateřské či základní škole aj.

Pátá kapitola (s. 90–108) nese název *Temné stránky vcítění*. Autorka zde upozorňuje na skutečnost, že empatii jako vrozenou schopnost lze použít jak s úmyslem pomoci, tak s úmyslem zranit. V takovém případě se hovoří o destruktivní empatii, kterou používají například neseriózní obchodníci, zástupci sekt, tajné služby v diktaturách či válečná propaganda, kdy nečestnými způsoby vyvolávají u obětí nefalšované city, které jsou poté zneužity cizími lidmi. Vždy tedy rozhoduje záměr jednajícího. J. Prekopová přibližuje rafinované a manipulující mechanismy opět na konkrétních příkladech, např. když oba rodiče zneužívají dítě pro své záměry, když je láska jako trest nebo když se jedná o případ sexuálního zneužívání.

Šestá kapitola (s. 109–129) *Proces vcítění* začíná konstatováním, že s vcítěním je to ve společnosti špatné. Jak dokládají jednotlivé příběhy, tato schopnost se ze všedního dne prakticky vytratila. Autorka zde představuje vcítění jako složitý vnitřní proces skládající se z bezpodmínečných kroků (např. vžít se do situace protějšku a uvědomit si jeho pocity; porovnat pocity; stanovit si jasnou hranici mezi Já a Ty; sladit city; vyjít vstříc jednáním). Tento náročný proces vyžaduje kombinaci konkrétních schopností/vlastností, jakými jsou sebereflexe, vědomí vlastní identity, úcta k druhému, sociální připravenost ve smyslu brát ohledy na ostatní, emoční inteligence. Rovněž rovina verbální a neverbální komunikace hraje v pro-

cesu vcítění významnou roli. Přestože, jak píše J. Prekopová, je sociální citění vrozenou dispozicí, lze ho vytvořit i zpětně, a to přes získanou vlastní zkušenost (je třeba rozlišovat mezi soucitem jako pasivní zkušeností a vcítěním v podobě vžívání). Vývoj schopnosti vcítit se je zasazen do vzorce polarity (lásky/nenávist). A i když se jedná o vrozenou dispozici, není možné ji redukovat pouze na instinktivní/intuitivní učení. Základní stavební kameny tvoří potřeba symbiotické vazby na matku (bezmezná láska, bezpečí) a uvědomování si vlastní identity (období vzdoru ve druhém roce života dítěte). Mezi brzdící vlivy patří mnohstranná narušení vazby mezi dítětem a matkou, kdy soucit a vcítění získané ještě před porodem jsou rozvolněny (potřeba milovat byla zraněna v nejranějším věku). Existuje propast mezi instinktivními potřebami člověka a technokratickým životním stylem. V závěru kapitoly nabízí autorka tipy, jak o vcítění pečovat – uvědomit si vlastní pocity, opravdově je vyjadřovat, aktivně poslouchat, aj.; při výchově dětí je důležité emocionální průvodcovství, které začíná již v průběhu těhotenství a pokračuje podle vývojových fází po porodu (otázka trestu, odnětí lásky, zavedení pravidel slušného chování ad.).

Martina Macková

Gabriella Pusztai et al.: Religion and Higher Education in Central and Eastern Europe.

Debrecen: Center for Higher Education Research
and Development University of Debrecen, 2008.

"In this present volume one of the working groups of CHERD-H presents the current panorama of the special segment of higher education in the CEE region. According to our previous researches, after the political transformation churches, as civil actors, entered the higher educational political arena to represent some interests and cultural groups. The national, ethnic and religious minorities of the region endeavoured to establish higher educational institutions to surmount the obstacle of educational underdevelopment and to preserve their identities. In our most recent stu-

dies we intended to explore the situation of the outstanding part of private higher education after the twenty years of the continuous restructuring of higher education in the investigated area. During the collective work, researchers and experts of the CEE area not only revealed data about the terra incognita of higher education, but they also had to interpret the special national meaning connected to local, regional functions of churches and higher education in particular countries," writes Gabriella Pusztai, the editor of the reviewed publication, at the very last page of the volume.

I stated the above mentioned sentence in the very beginning of the book review considering the fact that it situates the characterized scientific reflection within the educational-religious theory very precisely. The presented work markedly enriches the ongoing discussions about the present form of the religious higher education in CCE region – it speaks about religious higher education in Hungary, Romania, Poland, Czech Republic, Slovak Republic, Slovenia, Estonia, Bulgaria, Croatia and Ukraine. By studying the place for religious cultures in higher education (not only) in those countries we meet a broad range of concepts.

On the one hand, there are views stating that denominations are not in the need of state-sponsored separate denominational higher education institutions. According to this hypothesis, higher education institutions that own academic freedom allow scientific views on any ideological basis to exist, and the discourse of the different views results in rich and complete scientific knowledge. Consequently, denominational affection is expressed through theological trainings. On the other hand, the theory reasoning for separate Church related higher education institutions utters that those denominations that are in minority, were repressed for long years or lack the religious freedom at state universities, are entitled to train their own intellectual generation, that is, denominational institutions are needed in every area of tertiary education. Moreover, there are unique fields of trainings (e.g. educational, social and health-care trainings) within the entire qualification area that are particularly important for denominations because of their special social responsibility. The extremely different logic of the radical separation model argues for separate Church related higher education institutions (p. 19).

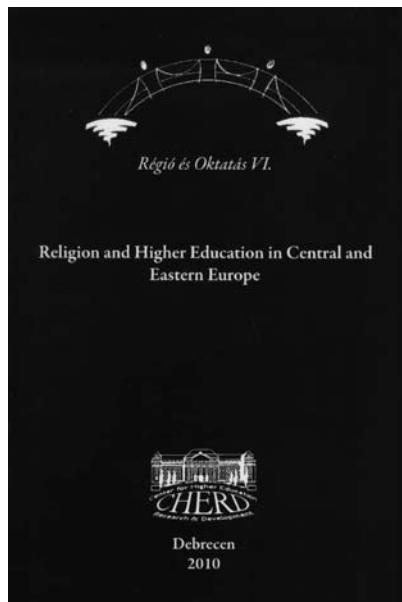
Now we can shortly present the main ideas and conclusions of every part of the reviewed publication. In the first part authors reflect church-related higher education on the system level in Romania, Poland, Czech Republic and Slovak Republic.

The next part (the second) is by the editor named: Faith-based higher and adult educational institutions. Authors from Slovenia, Estonia, Slovakia, Bulgaria and Hungary present in this part some very interesting comparative studies. For example Erika Juhász and Orsolya Tátrai write in their paper: “Although we could not examine all the Church-maintained organizations that undertake adult educational activities – because of the lack of databases – we studied in the four countries about 50 institutions altogether. By right of this work, we can state that the Church-maintained institutions, besides offering special trainings (theology, philosophy, social teaching, foster care etc.), bear a power-forming community, which is assured by different programs and projects (lecture circles, workshops, cultural events etc.). They also play an important role in developing local society, helping groups dropping behind and thus making their social integration possible” (p. 193).

The third part of the reviewed publication is devoted to religious students in higher education – to their religious belief, moral values and religious practice. The papers of this part present some comparative studies, based especially on researches in Poland, Hungary, Romania and Ukraine. The studies prove that religious students are more aware of academic values, such as reading obligatory and recommended literature, attending classes, not using crib sheets, not plagiarizing or not cheating at examinations. The papers state that religious students rather conform to academic ethical norms and rules, and are more intolerant towards academic misconduct (p. 255, 266).

Final word – I can highly recommend the reviewed publication to readers who are interested in the area of higher education, religion and morality, because of great value of different comparative studies from CEE region.

Ondrej Štefanač

odborný časopis

sociální služby

MĚSÍČNÍK ASOCIACE POSKYTOVATELŮ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB ČR

pro zřizovatele a poskytovatele sociálních služeb, pracovníky v sociálních službách

a ve veřejné správě, studenty, uživatele sociálních služeb a jejich blízké v České republice a na Slovensku

Aktuality APSS ČR, sociální péče, zdravotní péče, rozhovory, reportáže, okénko do světa, ekonomika a řízení, projekty, vzdělávání, legislativa, zprávy a zkušenosti poskytovatelů.

CENA

jednotlivé číslo: **50 Kč / 2 €**

letní dvojčísla: **69 Kč / 2,8 €**

roční předplatné (10 čísel): **538 Kč / 21,6 €**

sleva 30 % pro studenty a příbuzné uživatelů sociálních služeb

OBJEDNÁVKY

v České republice:

SEND Předplatné, s. r. o.

www.send.cz (Časopisy odborné)

na Slovensku:

MAGNET PRESS, Slovakia, s. r. o.

www.press.sk (Časopisy/Odborné časopisy)

členské organizace APSS ČR objednávají prostřednictvím redakce nebo kanceláře asociace

KONTAKTNÍ INFORMACE

Kotnovská 137, 390 01 Tábor

tel./fax: 381 213 332, mob.: 606 832 551

e-mail: redakce@apsscr.cz

odborný časopis

sociální služby

www.socialnisluzby.eu

Zprávy, akce, oznámení

Iniciativa žádá politiky:

Neodsuzujte děti k ústavní péči, umožněte jim pobyt v náhradních rodinách

Českými kojeneckými ústavy ročně projdou téměř 2 000 malých dětí, které jsou odtrženy od svých rodičů. V některé z forem institucionální výchovy je u nás umístěno dokonce 11 000 dětí, které jsou odsouzeny žít mimo rodinu. Cílem celostátní iniciativy, za níž stojí pět neziskových organizací dlouhodobě se věnujících náhradní rodinné péči, je přimět politiky změnit státní systém péče o ohrožené děti, a to novelizací zákona o sociálně-právní ochraně dětí a občanského zákoníku. Na podporu svých záměrů spouští iniciativa v těchto dnech kampaň ODSOUZENI.cz.

Iniciativa za rozvoj náhradní rodinné péče vznikla s cílem rozpoutat diskusi o problematice dětí bez rodiny a přispět k jejímu řešení, neboť příslušné novelizace zákonů jsou právě v těchto dnech v klíčové fázi legislativního procesu. „Zdravotní i penzijní reforma jsou bezesporu důležité. Nelze ale kvůli nim odkládat nebo dokonce smést ze stolu osudy dětí v některých případech zbytečně uvězněných v ústavní péči. Vláda a parlament se musí přestat skrývat za velké reformy a začít se zabývat i nezbytnou novelizací zákona o sociálně-právní ochraně dětí a novelizací občanského zákoníku. Podle nás je komplexní reforma státního systému péče o ohrožené děti jediným správným řešením, které může zastavit příliv dětí do ústavů v naší zemi,“ říká zástupkyně iniciativy Martina Vančáková z Nadačního fondu J&T a upřesňuje: „Naše iniciativa nestaví na zelené louce, ale navazuje na dosavadní úsilí řady odborníků a pracovníků z praxe, kteří se o tuto reformu snaží už několik let.“

Vytyčeny byly tři základní kroky, které by mohly pomoci napravit současný alarmující stav péče

o naše děti. Prvním z nich je zefektivnit pomoc ohroženým rodinám, a to zejména větším zapojením krajů a obcí do preventivních opatření proti odebrání dětí z rodin a do účinného řešení nepříznivých podmínek ohrožených rodin. Iniciativa rovněž usiluje o větší podporu rozvoje náhradní rodinné péče nejen po stránce finanční, ale třeba i zavedením institutu přechodné pěstounské péče do praxe, aby byli náhradní rodiče schopni okamžitě přijmout ohrožené dítě do rodiny. Třetím krokem je zahájení transformace ústavů. „Rádi bychom nahradili ústavní výchovu dětí ve věku od 0 do 6 let některou z forem náhradní rodinné péče, u ostatních dětí snížit délku pobytu v ústavu při nevyhnutelné ústavní výchově maximálně na 3 roky,“ popisuje Jana Lexová z Asociace náhradních rodin ČR. Ústavy by současně měly projít zásadní transformací na asistenční či terapeutická centra terénního i ambulantního typu pro ohrožené děti a rodiny.

V Evropské unii je v institucionální výchově umístěno přibližně 140 000 dětí, z toho pouze na území České republiky je odsouzeno žít

Z tiskové konference konané v Galerii Louvre v Praze.

mimo rodinu 11 000 dětí, což činí neuvěřitelných 8%. Evropský soud pro lidská práva naší zemi dlouhodobě kritizuje za to, že státní orgány porušují práva rodiny a soukromý život tím, že často zbytečně odebírají děti rodičům a umísťují je do ústavní výchovy. „Ze své praxe známe případy, kdy jediným důvodem pro odebrání dítěte byla třeba jen nevyhovující ekonomická či bytová situace vlastní rodiny dítěte,“ udává příklad Vančáková a doplňuje, „Ústavní soud ČR například nedávno jasně rozhodl, že hmotná nouze nesmí být důvodem pro odloučení rodiče a nezletilého dítěte, pokud jsou citové vztahy zachovány.“ Přitom ústavní péče je pro stát nejnákladnější, neboť musí financovat jak provoz samotných velkých ústavních zařízení, tak personální kapacity. Náhradní rodinná péče je naopak zatím velmi podhodnocena a chod pěstounských rodin je z velké části financován z jejich vlastních zdrojů. Konkrétně péče o jednoho kojence v ústavu stojí měsíčně přibližně 40 500 Kč, v náhradní rodině činí celkové náklady na jedno dítě (po sečtení příspěvku na úhradu potřeb dítěte a odměny pěstouna) pouze 6 806 Kč.

Iniciativa v těchto dnech spouští kampaň ODSOUZENÍ.cz, kterou chce oslovit širokou veřejnost i zástupce politických stran, kteří mají možnost prosadit potřebné legislativní změny. Kampaň získala hned v úvodu desítky podporovatelů z řad široké i odborné veřejnosti. Podpořit iniciativu může i veřejnost, a to na webu www.odsouzeni.cz nebo na Facebooku www.facebook.com/odsouzeni.

*Marie Oktábcová
ředitelka Nadačního fondu J&T
(redakčně upraveno)*

Iniciativa za rozvoj náhradní rodinné péče

Iniciativa za rozvoj náhradní rodinné péče vznikla na přelomu roku 2010 a 2011 na základě rozhodnutí pěti neziskových organizací, které se dlouhodobě věnují náhradní rodinné péči. Zakladateli iniciativy jsou občanské sdružení Amalthea, Asociace náhradních rodin, Nadační fond J&T, Občanské sdružení Rozum a Cit a Sdružení pěstounských rodin. Podporovateli iniciativy je další řada jednotlivců i organizací.

Inzerce

VZDĚLÁVACÍ PROGRAMY

celoživotní akreditované vzdělávání
pracovníků v pomáhajících profesích

KOMPLEXNÍ KRIZOVÁ INTERVENCE

v rozsahu **248 hodin + evaluace**

Cílem kurzu je připravit absolventa na výkon prací spojených se všemi formami krizové pomoci – telefonické, tvář v tvář v ambulantní i terénní formě, v lůžkovém zařízení i v domácím prostředí klienta.

zahájení 19. - 21. října 2011

PRÁCE SE ZADLUŽENÝM KLIEMEM

v rozsahu **24 hodin**

Cílem kurzu je zvýšit a prohloubit kompetence pracovníků v pomáhajících profesích v oblasti práce se zadluženým klientem a jeho vztahovým systémem

koná se 10. - 12. října 2011

ÚVOD DO ŘÍZENÍ A SUPERVIZE

v rozsahu **24 hodin**

Cílem kurzu je zmapovat a vymezit způsoby, kterými může organizace rozvíjet pracovníka a podporovat ho v dobrém výkonu.

koná se 23. - 25. listopadu 2011

Akreditace MPSV ČR a MŠMT ČR

www.remedium.cz
tel/fax: 272 743 360
vzdelavani@remedium.cz

Konference Perspektivy práce s delikventní mládeží

Zahájení konference ředitelkou o.s. Ratolest Brno

Zpráva z konference

Ve dnech 25. a 26. května uspořádala nezisková organizace Ratolest Brno v Sídle veřejného ochránce práv konferenci s názvem Perspektivy práce s delikventní mládeží. Na této konferenci vystoupila celá řada odborníků, kteří se dlouhodobě zabývají tématem delikvence mládeže.

Na problém delikvence konference nahlížela předně optikou psychologie a sociální práce. Příspěvky se zaměřovaly na faktory vedoucí k delikventnímu chování, na průběh samotného chování a současně na možnosti intervencí v rámci různých institucí. Mezi hlavní faktory, které byly různými vystupujícími vzpomínány, patřila rodina mladistvého a prostředí, ve kterém adolescent vyrůstá, škola i individuální faktory jedince, jakým je například i sebehodnocení.

Největší polemika mezi diskutujícími se vzbudila okolo role samotné rodiny. Někteří vystupující zastávali názor, že rodina je významným faktorem přispívajícím vzniku delikvence. Jiní naopak minimalizovali roli rodiny v tomto ohledu a chápali rodinu spíše jako oběť delikvence.

Příspěvek doc.PhDr. Ludmily Čírtkové, GŠC.

Další příspěvky se věnovaly efektivitě probačních programů a jejich konkrétním podobám.

Odborníci z praxe se shodli, že je důležité kombinovat více přístupů práce, jak práce se skupinou, tak i práce s jednotlivcem. Zároveň je potřeba se zaměřit na budování vztahu a jeho udržení.

V neposlední řadě bylo možné také porovnat dopady intervence, která se zaměřuje na vztah mezi klientem a prostředím. Z příspěvku bylo patrné, že účinný přístup je ten, kdy se pracovník zaměřuje právě na vztahy mezi klientem a prostředím klienta.

Příspěvek Mgr. Kafka

Mezi odborníky vystoupil profesor Vladimír Labáth z Katedry sociální práce Pedagogické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, docentka Ludmila Čírtková z katedry společenských věd Policejní akademie ČR, docent Oldřich Matoušek z katedry sociální práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a profesor Libor Musil z katedry sociální politiky a sociální práce Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Zapojili se i pracovníci se zkušenostmi z praxe – realizátoři probačních programů i sociální pracovníci zabývající se tematikou delikvence. Vedle odborných vystoupení a diskusí bylo možné se na konferenci zúčastnit i praktických workshopů.

*Pavel Řezáč
vedoucí programu Změnit směr
RATOLEST BRNO, o. s.
(redakčně upraveno)*

RATOLEST BRNO, o. s., je nestátní nezisková organizace pomáhající sociálně znevýhodněným dětem a mladým lidem řešit jejich nepříznivou životní situaci anebo jí předcházet tak, aby měli rovné šance žít kvalitní život a začlenit se do společnosti. V současné době realizuje tři sociální programy, vedle nich podporuje a rozvíjí dobrovolnictví. Dalším projektem je Galerie Ratolest, která podporuje mladé výtvarné umělce, jehož výtvěrek je věnován na podporu dětí ze sociálních programů sdružení Ratolest Brno.

Probační program Změnit směr je podpůrným programem pro mladistvé, kteří se dostali do konfliktu se zákonem. Program reaguje na potřebu rozšíření nabídky výchovných a sociálních programů pro Probační a mediační službu České republiky, s jejíž spoluprací je také realizován.

Skupinová aktivita, jejímž cílem je posílení skupinové spolupráce a povzbuzení kohезe ve skupině

Inzerce

Vzdělávací centrum I.E.S., Sdružení Podané ruce, o.s.
Vás zve na následující vzdělávací akce:

08.06. – 11.06.2011

Kvalifikační multidisciplinární kurz pro pracovníky v sociálních službách zaměřených na adiktologii

09.06.2011

Komunikační dovednosti a zvládání psychické zátěže v krizových okamžicích klienta

13.06.2011

Poruchy příjmu potravy

16.06. – 17.06.2011

Krizová intervence v praxi

28.06. – 30.06.2011 Muzikoterapie

25.07. – 26.07.2011

Týmová práce a supervize, syndrom vyhoření

19.08.2011 Gambling

06.09.2011 Rodinné poradenství

08.09. – 09.09.2011 OLOMOUC

Výcvik psychosociálních dovedností v poradenském procesu

15.09. – 16.09.2011

Poradenské dovednosti I.

21.09. – 23.09.2011 Dramaterapie

03.10. – 04.10.2011 Zvládání agrese

Nabízíme také vytvoření kurzů „na klíč“ podle potřeb Vaší organizace.

Informace a přihlášky na níže uvedené kontaktech:

I.E.S.
Hapalova 22
621 00 Brno

tel.: 541 225 188
mobil: 777 916 259
email: ies@podaneruce.cz

www.ies.podaneruce.cz
www.facebook.com/ies.podaneruce

Mezinárodní odborná konference Transformace ústavní péče v České republice a její možnosti

Vyšší odborná škola sociálně právní v Praze připravuje do praxe odborníky ve vzdělávacím programu Sociální práce. Impulzem k uspořádání konference byly zahraniční studijní cesty do Velké Británie a na Slovensko, které podnikli na podzim roku 2010 studenti a pedagogové této školy díky podpoře Nadace Cesta ke vzdělání působící při Magistrátu hl. m. Prahy. Obě stáže zaměřily pozornost na tematiku ohrožených dětí, náhradní rodinné péče a metody sanace rodiny. Hlavním partnerem pro zajištění odborných seminářů byla dr. M. Fell, členka správní rady neziskové organizace Homestart z Leedsu v severní Anglii. Obdobnou činností na podporu rodin se zabývá nezisková organizace Úsmev ako dar na Slovensku, zastoupená PhDr. M. Mikloškovou. Některé poznatky ze studijních cest zazněly i v rámci konference v prezentacích řečníků ze zahraničí. V neposlední řadě byly důvodem k uspořádání konference i hlavní cíle projektu Inovace vzdělávacího programu Sociální práce, který VOŠSP realizuje v rámci operačního programu Praha Adaptabilita. Mezi hlavní inovace v oblasti přípravy budoucích sociálních pracovníků patří důraz na sledování aktuálních trendů a jejich pružné začleňování do profesní přípravy např. prostřednictvím seminářů, odborných stáží, zahraničních studijních cest a konferencí.

Česká republika je v posledních letech terčem kritiky zahraničních odborníků z důvodu trvale vysokého počtu dětí v ústavní péči. Široká odborná veřejnost vede dlouhodobě diskusi, zda je systém péče o ohrožené děti průhledný a funkční. Některé příběhy týraných dětí ukazují, že příslušným pracovníkům chybí

jednotná metodika a schopnost multidisciplinární spolupráce. Výzkumy navíc dokládají, že není uspokojivě řešena následná péče o děti a mládež, které z ústavní péče odcházejí. Proto se tématem dvou denní mezinárodní odborné konference stala *Transformace ústavní péče v České republice a její možnosti*, kterou uspořádala Vyšší odborná škola sociálně právní v Praze ve dnech 23. a 24. května 2011 v budově Magistrátu hl. m. Prahy. Cílem bylo představit názory na reformu ústavní péče jednak z pohledu ministerstev, která mají tuto oblast v gesci (konference se zúčastnili zástupci Ministerstva práce a sociálních věcí ČR a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR), jednak z pohledu odborné veřejnosti i vysokých škol a konfrontovat je se zahraničními zkušenostmi. Faktem je, že odborníci se různí v pohledech na problematiku ohrožených dětí a navrhuji řešení, která vedou k částečné nebo úplné deinstitutionalizaci. Otázkou však zůstává, co takový proces přinese, a především, jaká budou jeho rizika.

Z vystoupení přednášejících lze shrnout následující teze:

1. **Transformace ústavní výchovy znamená v dlouhodobém měřítku změnu formy, obsahu i managementu ústavní péče.**
2. **Transformace nerovná se deinstitutionalizace ústavní péče.**
3. **Transformace ústavní péče směřuje k naplňování práv a potřeb klientů.**
4. **Deinstitutionalizace ústavní péče není v ekonomickém smyslu levnější forma péče.**

Detailní program konference a přednesené příspěvky ve formě sborníku budou k dispozici během září 2011 na webových stránkách školy www.voss.cz/esf. Konference samozřejmě nepokryla všechny formy ústavní péče, zejména se nezabývala ústavní péčí pro osoby s různými handicapem. Jedná se o velmi širokou problematiku s velkým množstvím variací. Nicméně závěry, ke kterým konference dospěla, lze aplikovat i pro tuto oblast.

Zahraniční zkušenosti prezentovala Monika Miklošková z neziskové organizace Úsmev ako dar

*Ivana Mičtinová, Lenka Průšová,
organizátorky konference
(redakčně upraveno)*

Stalo se...

Konferencia „Aktuálnosť logoterapie vo výchovnej a sociálnej práci s mládežou“

Katedra sociálnej práce s deťmi a mládežou Vysokej školy zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave a Inštitút existenciálnej psychológie a noologoterapie FF TU organizovali konferenciu s medzinárodnou účasťou „Aktuálnosť logoterapie vo výchovnej a sociálnej práci s mládežou“. Konferencia sa konala 8. apríla 2011 v Žiline, Rajecká 17.

Konferencia „Sociálna a ekonomická integrácia a dezintegrácia v bezpečnosti jedinca a spoločnosti“

Již třetí ročník česko-slovenské vědecké konference se konal ve dnech 29. a 30. dubna 2011 v Bratislavě ve spolupráci Vysoké školy zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave, Soukromé vysoké školy ekonomických studií v Praze a Spoločnosti pre sociálnu integráciu v SR v spolupráci s Univerzitou Jana Amose Komenského v Praze. Konferencie sa pořádala po záštitou profesora Vladimíra Krčméryho, rektora VŠZaSP sv. Alžbety v Bratislave.

Cílem konference bylo prezentovat poznatky a diskutovat o významu sociální a ekonomické integrace a důsledcích dezintegrace na bezpečnost jedinca a společnosti.

První blok se věnoval významu etiky, morálky a práva v socializaci člověka. Druhý tematický blok se soustředil na potřeby základního bezpečí jedinca. Poslední tematický blok řešil vliv sociální a ekonomické dezintegrace na vývoj lidstva, regionální a globální integrační opatření v bezpečnostní politice.

Konference „Aktuální otázky sociální politiky – teorie a praxe 2011“

Dne 5. května 2011 se v Hudebním sálu Magistrátu města Pardubic uskutečnila již v pořadí pátá, a tedy jubilejní konference „Aktuální otázky sociální politiky 2011 – teorie a praxe“.

Konferenci pořádala Univerzita Pardubice, Fakulta ekonomicko-správní, společně s Filozo-

fickou fakultou Ostravské univerzity v Ostravě, Odborem sociálních věcí Krajského úřadu Pardubického kraje, Odborem komunitních služeb Magistrátu města Pardubic, Asociací nestátních neziskových organizací v ČR a TyfloCentrem Pardubice, o. p. s.

Konference byla určena pro zástupce akademické obce, zástupce státní správy a pro odborníky z neziskového sektoru a současně také studentům daného oboru. Celkem se na konferenci sešlo 45 posluchačů.

Cílem konference byla analýza aktuálních oblastí sociální politiky s důrazem na využití teoretických poznatků v praxi. Dále se pozornost zaměřila na obohacování teorie praktickými zkušenostmi.

Vedle odborných diskusí bude výstupem konference rovněž recenzovaný sborník, v němž se čtenáři budou moci seznámit nejenom s přednesenými příspěvky, ale i s těmi, které nebyly přímo prezentovány.

Konference Aktuální otázky sociální politiky – teorie a praxe 2011

Pozvánky

Konference „Individuální plánování“

Česká asociace streetwork připravuje konferenci Individuální plánování v nízkoprahových službách, která se bude konat v pondělí 20. června 2011 v Praze.

Napříč oborem je velký zájem o kurzy individuálního plánování. Modely individuálního plánování, včetně záznamů a elektronického zpracování, které zařízení používají, jsou různé. Individuální plánování je jedna z věcí, na kterou poukazují inspektoři. Umíme to, neumíme? Děláme sociální službu, nebo něco jiného?

Konference je určena všem pracovníkům NZDM, nízkoprahových a terénních programů napříč cílovými skupinami: uživatelé drog, osoby bez přístřeší, sexbyznys.

Na konferenci budou prezentovány modely individuálního plánování – dobrá praxe vybraných zařízení s různými cílovými skupinami (NZDM mladší i starší uživatelé, uživatelé drog, osoby bez přístřeší, terénní programy). Formou scének se představí kasuistická ukázka individuálního plánování v praxi: hledání zakázky, práce se zakázkou včetně možných způsobů zápisu. K postupům se budou také vyjadřovat přítomní inspektoři sociálních služeb.

Konference „Psychologická diagnostika dětí a dospívajících“

Konference zaměřená na výzkum, prevenci a školní poradenství se uskuteční od 29. června do 1. července 2011 na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně.

Cílem konference je přiblížit odborné veřejnosti i institucím (zvláště z oblasti školství) aktuální informace, které jsou relevantní pro správné, etické a účelné využívání psychodiagnostických služeb a nástrojů. Mezi hlavní tematické okruhy patří Psychologická diagnostika spadající do psychodiagnostické sekce konference. Budou představeny zkušenosti s aplikací Modelu recenze podle EFPA pro popis a hodnocení psychologických testů. Očekávají se příspěvky o současném stavu české psychodiagnostiky. Garantem jednání této části konference je doc. T. Urbánek (PsÚ AV ČR v Brně, Pracovní skupina pro testy a testování při ČMPS) a Mgr. J. Širůček (IVDMR FSS MU, Pracovní skupina pro testy a testování při ČMPS). Mezi další části budou například také patřit Etické otázky psychologické diagnostiky. Jednání této sekce se zaměří na (ne)zamýšlené důsledky nesprávného použití diagnostických nástrojů a interpretace takto získaných výsledků v perspektivě etických kodexů profesních sdružení u nás i v zahraničí. Garantem této části jednání je prof. J. Mareš (LF UK v Hradci Králové).

Konference „Politics of Identity – The Changing Face of Social Work“

Ve dnech 21. až 26. srpna 2011 se bude na Univerzitě Hradec Králové v areálu Na Soutoku konat mezinárodní konference v oboru sociální práce TiSSA 2011 (The International Social Work and Society Academy) na téma „Politics of Identity – The Changing Face of Social Work“. Česká republika se historicky poprvé představí prostřednictvím Ústavu sociální práce UHK jako hostitel tohoto významného mezinárodního fóra, pro které je toto setkání již 9. v pořadí. TiSSA je mezinárodní akademie věnující se sociální práci a společnosti v nezávislé spolupráci napříč univerzitami, organizacemi a institucemi v Evropě.

Konference je založena na výměně zkušeností a při diskusích k současnému vývoji i výzvám, které se nabízejí v sociálních profesích formou panelových diskusí a pracovních skupin.

Oblast konference dává možnost profesního setkání a reflexe i sdílení různých přístupů a projektů v sociální práci.

Vědecká konference 5. dny sociální práce v Praze

5. ročník mezinárodní vědecké konference Dny sociální práce se konají v Praze 15.–16. září 2011. Letošní ročník konference je zaměřen na prezentaci výsledků vědecké činnosti, aktuálních poznatků a zkušeností v rámci jejího tematického zaměření, a to zejména v oblasti vzdělávání v sociální práci.

Hlavní téma i letos doprovodí rokování v sekcích, které se obsahově soustředí na následující oblasti: rozvoj teorie sociální práce ve výuce, využití výzkumu pro teorii a praxi sociální práce, potřeby neziskového sektoru v oblasti vzdělávání a bílá místa v praxi a výuce sociální práce.

Uzávěrka přihlášek k aktivní účasti na konferenci je 15. 7. 2011. Uzávěrka přihlášek k pasivní účasti na konferenci je 7. 9. 2011.

VIII. Hradecké dny sociální práce

Ústav sociální práce Univerzity Hradec Králové ve dnech 7.–8. října 2011 pořádá mezinárodní vědeckou konferenci na téma „Od teorie k praxi, od praxe k teorii“.

Tematickými okruhy konference jsou: Význam teorie pro praxi sociální práce – reflektování praxe v teorii sociální práce, Reflexe praxe sociální

práce prostřednictvím výzkumu; Co teorie nena-
bízí praxi? a Teorie a praxe sociální práce v evrop-
ském kontextu.

**Konference Asociace poskytovatelů hospicové
paliativní péče**

22. října 2011 se uskuteční již 5. ročník odbor-
né konference Asociace poskytovatelů hospicové
paliativní péče, která se bude věnovat rozvoji pa-
liativní péče na území České republiky.

Letošní konference APHPP s názvem „SE-
STŘÍ, NEBOJTE SE, JÁ PŘECE VÍM, ŽE-
UMÍRÁM“ přinese specifický hospicový pohled
na svět a jeho přínos pro pacienty i společnost.

Připravovaný program přinese informace o ak-
tuální situaci v hospicové péči v ČR a bude se
věnovat mimo jiné i rolím odborných společnos-
tí nelékařů v paliativní péči. V rámci konference
se představí mezinárodní studijní plán paliativ-
ní péče pro zdravotní sestry pracující s pacienty
v konečné fázi života a při této příležitosti také
vystoupí české hospicové sestry vyškolené v rámci
kurzu ELNEC (End of Life Nursing Education
Curriculum) USA.

Konference je věnovaná zdravotním sestrám, lé-
kařům, ošetřovatelům, sociálním pracovníkům,
pracovníkům v sociálních a zdravotních službách,
v nemocnicích, hospicích, ale také psychologům,
duchovním, studentům a dalším, kteří se zajímají
o dané téma.

Inzerce

Projekt Asistent do rodiny

Posláním projektu je posilování ohrožených rodin tak, aby navzdory
své obtížné životní situaci dokázaly poskytovat přiměřenou péči svým
dětmi.

Cílem projektu je formou sociální asistence podporovat soudržnost
a fungování ohrožených rodin s dětmi ve městě Brně.

Rodinnou asistenci vykonávají studenti magisterského programu oboru
sociální práce z Katedry sociální politiky a sociální práce Fakulty sociálních
studí Masarykovy univerzity v rámci své praxe v občanském sdružení
Klič pro rodinu.

Kontaktní osoba pro spolupráci:

Mgr. Ladislav Otava

email: ladislav.otava@klicprorodinu.cz

www.klicprorodinu.cz

Výbor dobré vůle
Nadace Olgy Havlové

Univerzita Hradec Králové
Ústav sociální práce

VIII. Hradecké dny sociální práce

Ústav sociální práce Univerzity Hradec Králové
pořádá mezinárodní vědeckou konferenci

VIII. Hradecké dny sociální práce

Téma konference:

Od teorie k praxi, od praxe k teorii

Hradec Králové, Hradecká 1227

7. až 8. října 2011

Více informací naleznete na:
www.socialnirevue.cz
www.socialniprace.cz

Napsali jste nám

Jak můžeme pomoci znevýhodněným dětem? Praxe Letního domu

Občanské sdružení Letní dům plně podporuje myšlenku transformace péče o ohrožené děti (viz www.mpsv.cz), především v důrazu na sanaci a podporu biologické rodiny a rozvoj profesionální pěstounské péče. Stále je však v institucionální náhradní výchovné péči umístěno velmi mnoho dětí. Od svého vzniku v roce 1997 má Letní dům za cíl provázet děti žijící v dětských domovech na jejich cestě k samostatnému životu. Letní dům podporuje děti a mladé lidi, jak během pobytu v dětském domově (sociálně-terapeutické pobyty, pobyty v tréninkovém bytě, pravidelné návštěvy dětských domovů, komunitní akce), tak je doprovází při vykročení do samostatného života. Klienti vstupují do všech služeb na základě dobrovolného rozhodnutí. Dlouhodobost a provázanost jednotlivých služeb nám umožňuje pracovat s klienty systematicky, nabízet jim jistotu a stabilitu, která je právě pro tuto cílovou skupinu velmi důležitá. Má pro klienty mnohem větší přínos než jednorázové aktivity. Následující řádky nastíní systém podpory, který Letní dům nabízí dětem a mladým lidem ze čtyř dětských domovů.

Děti, které přicházejí do dětského domova, prožívají traumatickou skutečnost, že se o ně jejich nejbližší osoby nemohly, nechtěly nebo nedokázaly z nějakého důvodu postarat a mnohdy jim dokonce velice ubližovaly. Je pro ně velmi těžké pochopit, co se stalo, vyrovnat se s tím. Sociálně-terapeutické pobyty nabízejí dětem a mladým lidem prostřednictvím odborně vedených tvořivých programů prostor své pocity a jejich niterné obsahy zachytit, dát jim „tvář“ a tím jim lépe porozumět a postupně je zpracovat. Sociálně-terapeutické programy se pohybují na pomezí psychoterapie, výchovy a vzdělání. Toto zarámování umožňuje přizpůsobovat programy potřebám

konkrétní skupiny i jednotlivým dětem. Osvědčuje se, neboť samotná psychoterapie nemusí být vhodná pro všechny děti.

Sociálně-terapeutické pobyty jsou určeny pro malé skupiny dětí od 6 do 19 let a konají se mimo prostory dětského domova. Služba je realizována ve spolupráci s dětskými domovy a vhodně doplňuje činnost těchto zařízení. Prvotní pokusy realizovat programy přímo v prostorách dětských domovů neměly velký přínos. Programy mimo dětské domovy umožňují dětem více se ponořit do tématu, soustředit se. V bezpečném prostředí mimo dětský domov děti snadněji vystupují ze svých (za)žitých stereotypů.

Odborné programy jsou zacílené na podporu sebepřijetí a posílení sebedůvěry klientů, rozvoj sociálních schopností a tvořivosti. Nedílnou součástí je také rozvoj praktických dovedností dětí počínaje nácvikem a zvládáním základních hygienických návyků, starání se o své věci, až po stěhování a péči o dům. Odborné programy i celý pobyt probíhají v atmosféře „jako doma“. V atmosféře přijetí, vzájemnosti, bezpečí, srozumitelnosti, důvěry s cílem saturovat základní vývojové potřeby. Letní dům se nechal inspirovat vývojovými potřebami, jak je rozeznává Pesso-Boyden psychomotorická terapie. Jedná se o potřebu místa, podpory, péče, bezpečí a limitu.

Základní techniky, které využíváme pro práci s dětmi při odborných programech, vycházejí z metod expresivních terapií, jako je např. arteterapie, muzikoterapie, tvořivá dramatika, práce s tělem.

Akční malba se nám osvědčuje v práci s dětmi nabitými agresivitou, dětmi hyperaktivními, ale i dětmi, kterým nízká sebejistota, uzavřenost nebo strach z nečekané změny nedovolují spontánně se uvolnit při klasickém malování. Malba, která je procesem akce – v propojení s hudbou, pohybem nebo technikou, jež nedovolí přesnou kontrolu vzniku obrazu, nese často emocionální až abreaktivní náboj.

Muzikoterapie nabízí bezpečný prostor pro vyjádření emocí, jak pozitivních (radost), tak negativních (smutek, vztek, apod.). Díky zvuku hudebního nástroje děti pocít nejen zažijí, ale také slyší a mohou jej reflektovat. Mohou si uvědomit, které pocity se jim vyjadřují snadno a které naopak obtížně. Učí se své emoce vnímat, uvědomovat si je a pracovat s nimi.

Ponoření do příběhu nabízí dětem možnost mluvit o osobních tématech v bezpečném prostoru. Postavy zažívají stejné radosti a potkávají stejné nesnáze jako v reálném životě. Zkušenosti zažité a reflektované v příběhu jsou dobře přenositelné a použitelné pro běžný život. V Letním domě příběhy dětem nejen čteme a vyprávíme, ale skrze techniky *tvořivé dramatiky a dramaterapie* je také hraje, domýšlíme, vytváříme.

Tyto a jiné techniky umožňují zachytit a řešit řadu psycho-sociálních problémů klientů, umožňují předcházet pozdějšímu psychickému nebo sociálnímu selhávání. Zároveň se množství činností odehrává i mimo rámec výše popsanych

programů v přirozené interakci mezi klienty a pobytovými pracovníky.

Pobyty v tréninkovém bytě navazují na sociálně-terapeutické pobyty. Jsou ušity na míru dospívajícím z dětských domovů ve věku od 14 nejčastěji do 19 let. Cílem pobytů je příprava mladých lidí na odchod z dětského domova. Během školního roku je pro uzavřenou šestičlennou skupinu, vedenou dvěma sociálními pracovníky (muž a žena), připraveno vždy šest víkendových pobytů. Ty probíhají v pronajatém bytě, který je umístěn v klasické městské zástavbě v Praze. Program pobytů je zaměřen na témata bydlení, práce, hospodaření s penězi, zdravý životní styl a jiné. Skládá se vždy z krátkého teoretického úvodu, např. vysvětlení základních pojmů. Poté v maximální míře z praktického tréninku dovedností, např. návštěva banky či exkurzí do domů na půl cesty apod. Významnou součástí pobytů je trénink komunikačních dovedností dospívajících, např. telefonátů na inzerát, vyhledávání informací na internetu.

Klienti mají možnost se spolupodílet na rozhodování v průběhu pobytu – vymýšlejí jídelníček, nakupují a vaří, vymýšlejí a zařizují aktivity ve volném čase. Možnost spolurozhodovat o věcech je pro danou cílovou skupinu podle našeho názoru v programu klíčová.

Soubor služeb nabízených dětem a mladým lidem z dětských domovů uzavírá terénní služba **Doprovázení**, která vznikla v roce 2008 na základě poptávky ze strany samotných klientů. Cílovou skupinou jsou **mladí lidé ve věku 17–26 let**, které čeká odchod z dětského domova nebo již dětský domov opustili.

Pro úspěšnost služby je důležité, pokud klienti sociální pracovníky Doprovázení znají již z před-

chozích aktivit Letního domu. Navázaný vztah důvěry motivuje klienty k zapojení do služeb a má vliv na jejich aktivní přístup a zapojení. Podle naší zkušenosti klienti již v tomto věku nechtějí navazovat vztah s novými pomáhajícími, ale s lidmi nebo s institucí, ke kterým získali důvěru v průběhu dospívání.

V Doprovázení s klientem pracuje jeho „**průvodce**“ (klíčový pracovník). Ten se s klientem domlouvá na zakázce a uzavírá Dohodu o doprovázení. Nejčastějšími tématy je plánování bydlení a práce po odchodu z dětského domova. V rozhovorech klienti také mnohdy s pracovníky uvažují nad tím, zda se mají vrátit ke svým biologickým rodičům, nebo se postavit na vlastní nohy.

Po odchodu z dětského domova je nejčastějším obsahem Doprovázení poradenství v oblasti práce a bydlení, doprovod na úřady, pracovní pohovory či nácvik dovedností (např. cestování po Praze). Neméně důležité jsou i v tomto období rozhovory o vztazích s rodinou a celkově podpora mladého člověka v nové životní situaci. Klienti Doprovázení se potýkají nejčastěji s nedostatkem v oblasti komunikačních dovedností, které je následně znevýhodňují například při hledání práce. Mají málo pracovních zkušeností a nízké, mnohdy nedokončené vzdělání. Velkým problémem je pro mnohé klienty dostat svým závazkům a zaměstnání či bydlení si udržet. Mají problém s pravidelným vstáváním a dodržováním pracovní doby, omluvením se v případě absence apod. Obtíže jim dělá také hospodaření s penězi, v některých případech komplikované zadlužením. Těžké pro řadu klientů bývá umět smysluplně naplnit svůj volný čas. I toto patří k častým

tématům v práci s klienty. To, zda bude Doprovázení „úspěšné“, záleží nejen na aktivitě pracovníka a kvalitě vzájemného vztahu s klientem, ale především na rozhodnutí klienta, jakým směrem se rozhodne ve svém životě jít a co pro to udělá. Doprovázení neznamená jen přímou práci s klientem, ale také spolupráci v rámci sociální i institucionální sítě klienta. Průvodci iniciují případová setkání. Za souhlasu klienta spolupracují s jeho blízkými (rodinou, hostitelskou rodinou), zaměstnavatelem, případně dalšími pomáhajícími pracovníky (v dětském domově, OSPOD či poté v domech na půl cesty atp.). Služba Doprovázení nenahrazuje či nezdvouje práci kurátorů a pracovníků dětských domovů. Naopak tuto práci vhodně doplňuje a nabízí mladým lidem možnost intenzivnější spolupráce. Zároveň je Doprovázení vhodné pro klienty, kteří se z dětského domova stěhují do vzdálených měst či se nechtějí na vychovatele obracet s prosbou o pomoc, aby dokázali, že situaci zvládnou sami. Výhodou Doprovázení je jeho flexibilita místní, časová a nezávislost na instituci, kde mladí lidé vyrůstali.

Komplex tří návazných služeb reaguje na vývojové potřeby dítěte od saturace základních potřeb, přes nácvik a rozvoj praktických dovedností v dospívání a období mladé dospělosti až po podporu v reálné situaci osamostatňování. Naším cílem je pomoci dětem a mladým lidem se zkušeností s ústavní výchovou snížit rizika znevýhodnění, předcházet sociální exkluzi i jejich doživotní závislosti na sociálních službách. Předcházet tomu, aby se rodinná historie opakovala a děti těchto mladých lidí opět vyrůstaly v náhradní výchovné péči.

Jana Plessingerová, Andrea Blahovcová

© Letní dům 2010

Občanské sdružení Letní dům je držitelem pověření k výkonu sociálně-právní ochrany dětí a organizací uznanou MPSV pro činnost v oblasti prarodinných aktivit na léta 2010–2012. Má registrovanou sociální službu Sociální rehabilitace.

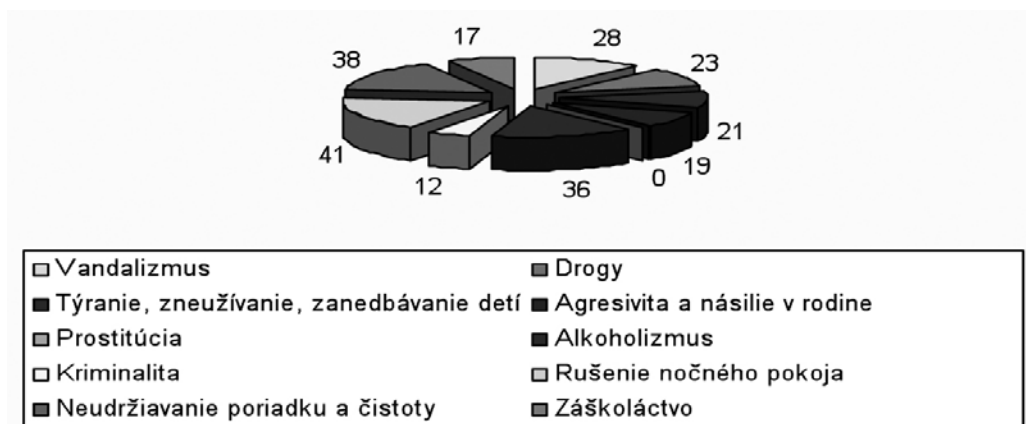

Fortuna a podmienky pre rozvoj znevýhodneného dieťaťa

Ubytovňa Fortuna (so sídlom v Bratislave) poskytuje prioritne ubytovanie pre odchovancov detských domovov; pre rodiny, ktoré nemajú kde bývať, a osoby bez domova, pri maximálnej dĺžke pobytu 5 rokov. V priemere ubytovňu obýva cca 340 obyvateľov, z toho 120 detí a mladých. V priebehu tohto obdobia by si klienti mali vyriešiť svoju sociálnu a bytovú situáciu. Rodiny s dvomi a viac deťmi majú nárok na dve jednobunkové izby. Väčšinou jedna izba slúži ako kuchyňa, obývačka a v druhej izbe všetci členovia rodiny spoločne prespávajú. Usporiadanie bytových buniek predstavuje „internátny“ model, dlhá chodba s bytovými bunkami. Pri návšteve ubytovne môžeme pozorovať, že deti pre nedostatok priestoru v izbách trávajú voľný čas na chodbách, niekedy bezcieľným pobežovaním z poschodia na poschodie. Naše pozorovania nás viedli k osloveniu obyvateľov a k zrealizovaniu prieskumu v máji 2010. Dotazníkovou metódou sme sa zamerali na 4 oblasti: I. Život vo Fortune, II. Rodina a výchova, III. Životná perspektíva a IV. Hodnotová orientácia, postoje k životu. V rámci prvej oblasti sme obyvateľom položili otázku, kde sme sa pýtali na výskyt sociálno-patologických javov v ubytovni (49 vyplnených dotazníkov).

Graf č. 1 znázorňuje, že najviac negatívne na obyvateľov pôsobí rušenie nočného pokoja (v dotazníku označilo 41 respondentov) a neudržiavanie poriadku, čistoty (38). Problém alkoholizmu vníma 36 respondentov, vandalizmu 28 respondentov a problematiku drog označili 23 respondenti. Jeden z najzávažnejších problémov v spoločnosti, ako je týranie, zneužívanie a zanedbávanie dieťaťa v ubytovni, registruje 21 respondentov. V minulosti bola menej diskutovanou témou, ale v súčasnosti odborná pozornosť venuje väčšiu pozornosť agresivite, násiliu v rodinách a jeho výskyt v ubytovni označilo 19 respondentov. Problematiku záškoláctva označilo 17 respondentov, výskyt kriminality 12 respondentov. Z tohto nám vyplýva, že na deti v ich prirodzenom sociálnom prostredí vplyva množstvo negatívnych javov. V rodine sa dieťa socializuje, učí sa začleňovať do sociálnych vzťahov. Rodičia sú dôležitými identifikačnými vzormi, poskytujú prvé sociálne skúsenosti, sú vzorom rodového a sociálneho správania. Život niektorých rodín v ubytovni však nie je práve modelom pre zdravý vývin dieťaťa, kde na chodbách pozorujeme pootvorené dvere do rodinnej intimity, fajčenie, požívanie alkoholických nápojov do neskorých hodín aj v spoločných priestoroch ubytovne. Vzájomné správanie sa niektorých obyvateľov k sebe navzájom prebieha v rovine „požičaj si a nevráť“, či „darované výhodne predaj“.

Graf č. 1 Sociálno-patologické javy v ubytovni Fortuna

Voľný čas detí a nízkoprahový klub Fun Club Fortuna

Vnímanie životného štýlu detí vo Fortune viedlo SPDDDD Úsmev ako dar v roku 2010 k sprevádzkovaniu nízkoprahového klubu priamo v priestoroch ubytovne. Od začiatku existencie klubu sme viedli deti a mládež k participácii, od základnej úpravy a materiálneho vybavenia klubu, cez vytváranie pravidiel klubu, až po spoločné rozhodovanie pri riešení náročných a konfliktných situácií prostredníctvom modelového učenia a zážitkovej pedagogiky. Hlavnými činnosťami klubu sú zmysluplné voľnočasové a vzdelávacie aktivity, spoznanie iného spôsobu trávenia času, ako majú naučené. Filozofia práce s touto cieľovou skupinou smeruje k tomu, aby získali sebahodnotu a sebadôveru na odolávanie vplyvu patologických javov, ktoré pôsobia v sociálnom prostredí, rozvinuli svoje zručnosti a kompetencie pre zdravú socializáciu v spoločnosti. Môžeme skonštatovať, že vyššie ročné pôsobenie dobrovoľníkov prináša „úrodu“ nielen pre deti a mládež, ale zároveň pre samotných dobrovoľníkov.

Martina Kravárová

Stierajme mýty, rúcajme bariéry, nepodceňujme osvetu...

Človek s postihnutím sa cíti vyradený zo spoločnosti práve do tej miery, ako sa k nemu správa, či ako s ním zaobchádza jeho okolie. Problém spoločenskej bariéry nie je však len vec sociálneho okolia, ktoré sa musí prispôsobovať postihnutému človeku, ale aj naopak, postihnuté dieťa a rodina, v ktorej žije, sa musí neustále prispôsobovať požiadavkám a nárokom sociálneho okolia.

Neraz najväčšie nároky na človeka, kedy potrebuje psycho-sociálnu rehabilitáciu, kladú situácie bežného života. Ak sa dieťa narodí zdravé, zmenu životného štýlu sprevádza radosť. Ak sa objavia zdravotné komplikácie, prípadne ak do rodiny prichádza poškodenie dieťaťa, obavy rodičov a zvýšené nároky na starostlivosť sa negatívne odrazia na situácii celej rodiny. A tak proces vyrovnávania sa so znevýhodnením dieťaťa je silnou skúškou pre adaptačné mechanizmy celej jeho rodiny.

Jeho osobnosť a výchova často vyžadujú mnohé neštandardné nároky a postupy, ktoré bývajú záťažou pre rodičov a môžu presahovať ich možnosti. *„Predpokladom účinnej pomoci je však dobré porozumenie sociálnej a psychologickéj situácii zdravotne postihnutého jedinca, pretože ľudia so zdravotným postihnutím sú nositeľmi tých istých ľudských práv ako všetci ostatní občania“* (Husáková, 2008, 104). Prístup k občanom so zdravotným postihnutím by sa preto mal zakladať na utváraní rovnakých životných podmienok, pretože cieľom života tak zdravého, ako aj chorého človeka je sebarealizácia, jeho sociálna a duchovná realizácia bez obmedzovaní.

Základným prostriedkom, ktorým je možné prispieť k rozvoju človeka, je rozširovať jeho poznania a odstraňovať bariéry, ktoré mu v tom často bránia. Jednou z vhodných foriem pomoci znevýhodneným osobám je cieľená osvetová činnosť zameraná nielen na úpravu psycho-sociálnych

funkcií s cieľom integrácie postihnutej osoby do bežných spoločenských štruktúr, ale komplexný prístup umožňujúci najvyšší možný stupeň samostatnosti, ktorá prispieva k nezávislejšiemu životu týchto osôb.

V rámci osvetu vydáva občianske združenie go-ok časopis Gooki, ktorý je unikátny predovšetkým svojou motivačnou štruktúrou a tematickým zameraním určeným pre hendikepovanú mládež, potlkajúcu sa so svojím hendikepom, prípadne bariérami fyzickými alebo spoločenskými. Jeho poslaním je pomôcť deťom a ich rodinám vyrovnáť sa s pociťovanými problémami, obmedziť alebo odstrániť problémy, ktoré sa dajú zmeniť alebo obmedziť, ale i poskytovanie informácií o predpisoch, odporúčaniach, stanoviskách a praktických skúsenostiach zo všetkých oblastí života súvisiacich so zdravotným postihnutím, ale i zapojenie ich do samotnej tvorby časopisu, a to prostredníctvom detských kresieb, básničiek, fotografií a iných tvorivých aspektov, ktoré časopis pre detského čitateľa a jeho rodinu prináša. Sekundárnym cieľom je poskytovanie základných informácií, ktoré umožňujú orientáciu v možnostiach, ktoré sa jedincovi v nepriaznivej sociálnej situácii naskytnú, pričom časopis si dáva za cieľ šíriť osvetu a motivovať klienta k aktivite, k riešeniu svojej situácie vlastným pričinením.

Naokoľko v súčasnosti na našom trhu nie je zastúpený takýto formát pomoci – špecializovaný detský časopis pre zdravotne postihnutých, sme

presvedčení, že okrem toho, že „zaplní“ medzeru na mediálnom trhu, umožní zdravotne postihnutým deťom:

- získavať základy zručností potrebných pre praktický život
- rozvíjať základy tvorivých schopností a zručností (rozvíjať talent a špecifické schopnosti)
- riešiť nové, neznáme úlohy a situácie
- presadzovať autonómiu a práva svojej osobnosti
- pomenovať svoje potreby a uvedomiť si potreby rešpektovania práv a slobôd iných osôb
- spoznať ďalšie deti a rodiny s podobným osudom
- využívať všetky dostupné formy komunikácie
- rozumieť významu osobnej zodpovednosti za vykonanú prácu
- objavovať krásu v bežnom živote a mnoho ďalšieho

Časopis Gooki širokej populácii umožní:

- pochopenie a vcítenie sa do problémov zdravotne postihnutých
- spoznanie problémov a bariér v živote postihnutých detí a ich rodín

- poskytnúť cieľenú pomoc smerujúcu k zdravotne postihnutým
- vzájomne sa povzbudzovať a učiť sa jeden od druhého, čo môže viesť k zvýšenému sebavedomiu dieťaťa
- prejavovať ohľaduplnosť i k iným osobám so zdravotným postihnutím
- pochopiť význam dodržiavania ľudských práv a základných slobôd a ďalšie

Sme presvedčení, že aj tieto údaje sú dostatočným podnetom na to, aby sa od základu zmenil prístup k ťažko zdravotne postihnutým, ale i k ďalším sociálne znevýhodneným osobám, a to za systematickej spolupráce detí, ich rodičov a jednotlivých odborníkov. Ďalšou a nemenej dôležitou podmienkou zintenzívnenia poradenskej pomoci pri riešení uvedených problémov je väčšia angažovanosť nositeľov intervenčných poradenských činností, pričom dôležitou podmienkou je aj záujem a ochota zainteresovaných sociálnych subjektov prispôsobiť svoje zameranie existujúcim i novým špecifickým problémom.

Marcela Václavková Konrádová

1+1 AKCE 2+2

Objednejte si jedno (nebo dvě) číslo časopisu z ročníku 2010, 2011 a obdržíte od nás jedno (nebo dvě) číslo ZDARMA.

K objednaným časopisům nabízíme zdarma následující čísla:

- 2/2007 - Sociální práce s imigranty
- 3/2007 - Sociální práce s lidmi se závislostí
- 2/2008 - Společenská zakázka a naše odpovědnost
- 3/2008 - Podniková sociální práce
- 4/2008 - Duchovní dimenze sociální práce

Akce platí do 30. září 2011!

Akce platí do 30. září 2011!

Akce platí do 30. září 2011!

@ olga.cidlova@socialniprace.cz

+ 420 549 495 224

Fotografická soutěž

Zachytili jste okamžik, který souvisí s náplní některého následujícího čísla časopisu?

Zašlete nám svou fotografii v rozlišení 300 dpi. Bude-li vybrána k otištění na titulní stranu, odměníme Vás knihou z nakladatelství Portál dle Vašeho výběru (nebo dvěma libovolnými výtisky časopisu).

Bystřete oko a posílejte na náš e-mail s předmětem „Fotosoutěž“.

www.socialniprace.cz

soutez@socialniprace.cz

PhDr. Rosa Šimberská

UNICEF ČR, Český výbor pro UNICEF
programové aktivity a komunikace
E-mail: rsimberska@unicef.cz

Bc. Lenka Pavlíková, DiS.

Klokánek Dolní Benešová
sociální pracovnice
E-mail: lenka.pavlikova@fod.cz

PhDr. Pavel Řezáč

RATOLEST BRNO, o. s.
vedoucí programu Změnit směr
E-mail: pavel.rezac@ratolest.cz

Mgr. Klára Trubačová

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR
vedoucí Oddělení sociálně-právní ochrany dětí
E-mail: klara.trubacova@mpsv.cz

Jana Lexová, DiS.

Asociace náhradních rodin České republiky
manažer projektu Profesionalizace NRP v ČR
E-mail: lexalub@atlas.cz

JUDr. Marie Vodičková

Fond ohrožených dětí
předsedkyně
E-mail: marie@fod.cz

Mgr. Jan Mandys

Univerzita Pardubice
Fakulta ekonomicko-správní, Ústav veřejné správy a práva
E-mail: jan.mandys@upce.cz

Mgr. Ivana Mičinová

Vyšší odborná škola sociálně právní v Praze
zástupkyně ředitele
E-mail: ivana.micinova@vosspr.cz

Mgr. Marie Oktábcová

Nadační fond J&T
ředitelka
E-mail: nadacnifondjt@nadacnifondjt.cz

Mgr. Jitka Navrátilová, Ph.D.

Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity
Katedra sociální politiky a sociální práce
odborná asistentka
E-mail: jitkanav@fss.muni.cz

Doc. PhDr. Eva Mydlíková, Ph.D.

Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislavě
vedoucí katedry sociální práce
E-mail: mydlíkova@fedu.uniba.sk

Mgr. Iva Bartošová

Magistrát města Pardubice
Odbor sociálních věcí
vedoucí Oddělení sociálně-právní ochrany dětí
E-mail: iva.bartosova@mmp.cz

Mgr. Victoria Shmidt

Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity
Katedra sociální politiky a sociální práce
E-mail: 320753@mail.muni.cz

RNDr. Mgr. Ladislav Zamboj

Poradna pro občanství/
Občanská a lidská práva
psycholog
E-mail: ladislav.zamboj@poradna-prava.cz

Mgr. et Mgr. Radka Janebová, Ph.D.

Univerzita Hradec Králové
Ústav sociální práce
odborná asistentka
E-mail: Radka.Janebova@uhk.cz

Mgr. Lucie Teresa Šultesová

Sdružení SOS dětských vesniček
Národní poradce pro kvalitu péče
E-mail: lucie.sultesova@sos-vesnicky.cz

Mgr. Jaroslav Szabo

Detský domov Dedina Mládeže
ředitel
E-mail: Detsky.domov@zoznam.sk

PhDr. Miroslav Dědič

korespondenci adresujte redakci

Mgr. Nadežda Šebová,**Mgr. Ivana Mrázková,****Mgr. Kristián Kovács**

Ministerstvo práce, sociálních věcí a rodiny SR
Tel.: 02/2046 0000

JUDr. Věra Novotná

Společnost sociálních pracovníků ČR
předsedkyně
E-mail: verahodkovicky@seznam.cz

Doc. PhDr. Albín Škoviera, Ph.D.

Pedagogická fakulta UK v Bratislavě
Katedra sociálnej pedagogiky
E-mail: skoviera@fedu.uniba.sk

Doc. PhDr. Beáta Balogová, Ph.D.

Filozofická fakulta PU v Prešove
Katedra sociálnej práce
E-mail: balogova@unipo.sk

Ing. Mgr. Zuzana Poklembová

Filozofická fakulta PU v Prešove
Katedra sociálnej práce
E-mail: zuzana.poklembova@gmail.com

Mgr. Martina Macková, Ph.D.

Univerzita Hradec Králové
Ústav sociální práce
odborná asistentka
E-mail: martina.mackova@uhk.cz

PhDr. Ondřej Štefanák, Ph.D.

Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku
Katedra katechetiky a praktickej teologie
odborný asistent
E-mail: ondrej.stefanak@ku.sk

Mgr. Jana Plessingerová

Letní dům, o. s.
vedoucí služby Spolu o krok dále
E-mail: jana@letnidum.cz

Mgr. Andrea Blahovcová

Letní dům, o. s.
projektová manažerka
E-mail: andrea@letnidum.cz

PaedDr. Martina Kravárová

nízkoprahový klub Fun Club Fortuna
koordinátorka
E-mail: martina35.kravarova@gmail.com

PhDr. Marcela Václavková Konrádová

Občianske združenie go-ok
zástupkyňa predsedu a sociálna pracovníčka
E-mail: m.konradova@go-ok.eu

Mgr. Hana Francová, Ph.D.

Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity v Českých
Budějovicích
Katedra sociální práce
E-mail: francova@zsf.jcu.cz

Doc. Ing. Lucie Kozlová, Ph.D.

Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity v Českých
Budějovicích
Katedra sociální práce
E-mail: lkozlova@zsf.jcu.cz

PhDr. Dagmar Marková, Ph.D.

Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
Katedra všeobecné a aplikované etiky
E-mail: dmarkova@matf.sk

Doc. PhDr. Lenka Haburajová-Ilavská, Ph.D.

Fakulta humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně
Ústav pedagogických věd
E-mail: haburajova@fhs.utb.cz

Mgr. Denisa Juhássová

E-mail: denisa.juhasova@gmail.com

Mgr. Lucie Foltová

Lékařská fakulta Masarykovy univerzity
Výzkumné pracoviště preventivní a sociální pediatrie
E-mail: luciefoltova@mail.muni.cz

Mgr. Regina Schovancová

Lékařská fakulta Masarykovy univerzity
Výzkumné pracoviště preventivní a sociální pediatrie
E-mail: 103270@mail.muni.cz

Mgr. Petr Okrajek

Lékařská fakulta Masarykovy univerzity
Výzkumné pracoviště preventivní a sociální pediatrie
E-mail: pokrajek@med.muni.cz

Mgr. Ivana Lyócsa

Filozofická fakulta Prešovské univerzity v Prešově
Katedra sociální práce
ivana.lyocsa@gmail.com

Doc. PhDr. Jan Šiška, Ph.D.

Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy
Katedra speciální pedagogiky
E-mail: jan.siska@ped.cuni.cz

Mgr. Camille Latimier

SPMP ČR, o. s. (Společnost pro podporu lidí
s mentálním postižením v České republice)
E-mail: camille.latimier@spmpcr.cz

Mgr. Miroslav Suchanec

Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity
Katedra sociální politiky a sociální práce
E-mail: suchanec@mail.muni.cz

Mgr. Jakub Jínek, Dr.phil.

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
E-mail: jinekj@tf.jcu.cz

Dr. Ing. Alois Kříšťan, Th.D.

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
vedoucí katedry praktické teologie
E-mail: kristan@tf.jcu.cz

Bc. Tereza Ponížilová

Studuje na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého
v Olomouci
E-mail: ponizilovat@seznam.cz

sp

sociální práce
sociálna prácanabízíme spojení teorie s praxí
ponúkame spojenie teórie s praxou**vydavatel:****Asociace vzdělavatelů v sociální práci**

Joštova 10, 602 00 Brno

web: www.asvsp.orgNa vydávání se podílí ZSF Jihočeské univerzity v Českých
Budějovicích.

číslo/ročník: 2/2011

počet stran: 170

adresa redakce:

Joštova 10, 602 00 Brno

tel.: +420 549 495 224

e-mail: socialniprace@socialniprace.czweb: www.socialniprace.cz**šéfredaktor:****Roman Baláz**e-mail: roman.balaz@socialniprace.cz

tel.: +420 549 491 969

editorka akademické části:**Zdenka Dohnalová**e-mail: zdenka.dohnalova@socialniprace.cz

tel.: +420 549 493 586

redaktorka:**Eliška Barochová**e-mail: socialniprace@socialniprace.cz**vedoucí rubriky Inspirace pro praxi:****Libor Musil**e-mail: inspirace@socialniprace.cz**odborná supervizorka:****Mírka Nečasová**necasova@fss.muni.cz**foto na titulní straně:****Jan Dokoupil**www.jandokoupil.cz**korektura:****Vilém Kmuníček****grafická úprava:****Radovan Goj**www.goj.cz**tiskne:****PROTISK spol. s r. o.**

evidenční číslo MK: MK ČR E 13795

ISSN: 1213-6204

redakční rada:Prof. PhDr. **Libor Musil**, CSc. (předseda),prof. PhDr. **Anna Tokárová**, CSc. (podpředsedníčka),Mgr. **Martin Bednář**, Ph.D., doc. PaedDr. **Oldřich Chy-****til**, Ph.D., Dr. Ing. **Alois Křišťan**, ThD., doc. PhDr. **Eva****Mydlíková**, Ph.D., doc. PhDr. **Pavel Navrátil**, Ph.D.,PhDr. **Mírka Nečasová**, Ph.D. (výkonná tajemniceASVSP), PhDr. Mgr. **Libor Novosád**, Ph.D. (Společnostsociálních pracovníků), prof. PaedDr. **Milan Schavel**,Ph.D., prof. PhDr. **Anna Žilová**, Ph.D., Mgr. **Roman****Baláz** (šéfredaktor)**ekonomka časopisu a předplatné:****Olga Cídllová**e-mail: olga.cidlova@socialniprace.cz

tel.: +420 549 495 224

specialistka marketingu:**Aneta Hyrníková**e-mail: inzerce@socialniprace.cz

Základní cena je 265 Kč/ks vč. DPH; cena pro studenty je 165 Kč/ks vč. DPH; roční předplatné (4 čísla) je se slevou 10% 954 Kč vč. DPH; roční předplatné pro studenty (4 čísla) je se slevou 30% 462 Kč vč. DPH; sponzorské předplatné je 1 200 Kč vč. DPH.

Objednávejte na www.socialniprace.cz. Předplatné zajišťuje jménem vydavatele firma **SEND Předplatné**.

Akademické statě procházejí dvojím recenzním řízením. Otištěné příspěvky nejsou honorovány.

Redakce si vyhrazuje právo upravit nevyžádané příspěvky do publicistické části. Otištěné příspěvky jsou povinnou literaturou pro studenty ZSF JU v Českých Budějovicích.

Časopis je zařazen na **Seznam recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR**, který schválila Rada vlády pro výzkum a vývoj.

Veřejný závazek časopisu

Časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci

Časopis pre teóriu, prax a vzdelávanie v sociálnej práci

Posláním časopisu Sociální práce / Sociálna práca je:

- podporovat schopnost české a slovenské společnosti řešit životní problémy lidí prostřednictvím sociální práce;
- podporovat kvalitu sociální práce a profesionalizaci praxe sociální práce;
- přispívat k rozvoji sociální práce jako vědní disciplíny a ke zkvalitnění vzdělávání v sociální práci;
- podporovat zájmy poskytovatelů a uživatelů sociálních služeb.

V zájmu dosažení těchto cílů bude časopis v rámci obce sociálních pracovníků a s nimi spolupracujících a pomáhajících pracovníků jiných oborů podporovat:

- postoje, které považují odbornost a lidskost za rovnocenná kritéria kvality sociální práce;
- postoje, které kladou důraz na propojení teoretického zdůvodnění postupů sociální práce s její praktickou orientací na problémy klientů a jejich reálné možnosti;
- soudržnost všech, kteří se angažují ve prospěch řešení problémů klientů prostřednictvím sociální práce;
- otevřenou, odlišnosti chápající, poučenou a věcnou diskusi v rámci obce sociálních pracovníků;
- chuť a zájem sociálních pracovníků vidět sebe samé očima jiných.

Posláním časopisu Sociální práce / Sociálna práca je:

- podporovať schopnosť českej a slovenskej spoločnosti riešiť životné problémy ľudí prostredníctvom sociálnej práce;
- podporovať kvalitu sociálnej práce a profesionalizáciu praxe sociálnej práce;
- prispievať k rozvoju sociálnej práce ako vedeckej disciplíny a k skvalitneniu vzdelávania v sociálnej práci;
- podporovať záujmy poskytovateľov a užívateľov sociálnych služieb.

V záujme dosiahnutia týchto cieľov bude časopis v rámci obce sociálnych pracovníkov a s nimi spolupracujúcich a pomáhajúcich pracovníkov iných odborov podporovať:

- postoje, ktoré považujú odbornosť a ľudskosť za rovnocenné kritériá kvality sociálnej práce;
- postoje, ktoré kladú dôraz na prepojenie teoretického zdôvodnenia postupov sociálnej práce s jej praktickou orientáciou na problémy klientov a ich reálne možnosti;
- súdržnosť všetkých, ktorí sa angažujú v prospech riešenia problémov klientov prostredníctvom sociálnej práce,
- otvorenú, odlišnosti chápajúcu, poučenú a vecnú diskusiu v rámci obce sociálnych pracovníkov;
- chuť a záujem sociálnych pracovníkov vidieť samých seba očami iných.

Anotace čísla 3/2011

Individuální plánování v sociální práci

Cíle čísla tematicky zaměřeného na individuální plánování v sociální práci jsou:

- diskutovat legislativní rámec individuálního plánování;
- diskutovat teoretický a metodický rámec individuálního plánování;
- zvažovat etické souvislosti individuálního plánování;
- diskutovat empirický stav věci v různých zařízeních, kde se individuální plánování realizuje;
- navrhnout nové alternativy v postupech, metodách i technikách.

Celkové zaměření:

V uvažovaném čísle se zaměřím na praxi individuálního plánování. Nejprve půjde o rozkrytí klíčových kontextů, které mají na individuální plánování vliv. Za ně považuji zejména legislativní, organizační a etické aspekty. V navrženém čísle se dále chci věnovat rovněž empirickému zmapování stavu individuálního plánování v různých organizacích, organizačních kulturách i v souvislosti s různými cílovými populacemi. V neposlední řadě předpokládám, že číslo přinese nové impulzy pro inovaci stávající praxe, zdůrazní příklady dobré praxe a naznačí rovněž podoby práce s klientem, které nejsou přípustné. Toto číslo by mohlo přinést rovněž diskusi o problému využití teorie v sociální práci.

*Doc. PhDr. Pavel Navrátil, Ph.D.
garant čísla*

Do **16. 9. 2011** přijímáme Vaše příspěvky do publicistické části časopisu. Současně nám do téhož data můžete zasílat své podněty ke zpracování příspěvku z oblasti individuálního plánování v sociální práci.

Na www.socialniprace.cz můžete do konce září odpovídat na anketní otázky k tématu následujícího čísla. Otázky zní:

- 1) Jak vnímáte individuální plánování v sociální práci?
- 2) Jaká je Vaše zkušenost s individuálním plánováním?
- 3) Kdo má podle Vás největší užitek z individuálního plánování a proč?

Pište, Váš názor nás zajímá.

Redakce

Pokyny pro autory

Časopis vychází čtyřikrát v roce a publikuje co nejširší spektrum článků relevantních pro sociální práci. Články mohou být zaměřeny na jakýkoliv aspekt praxe, výzkumu, teorie či vzdělávání. Časopis má následující strukturu:

1. Editorial
2. O čem se mluví
3. Inspirace pro praxi
4. Anketa
5. Fakta, vyhlášky, zákony, dokumenty...
6. Pohledy na věc
7. Akademické statě
8. Studentské práce
9. Školy se představují
10. Recenze knih
11. Zprávy, akce, oznámení
12. Napsali jste nám
13. Kontakty

Časopis je zaměřen na publicistickou – praktickou a akademickou část. Zastímco v částech 7 a 8 jsou publikovány zejména texty, které referují o výzkumu a studentských pracích, ostatní části jsou koncipovány širěji a jsou určeny pro publikování textů autorů z praxe (informace o zajímavých projektech, problematických skutečnostech výkonu profese atp.). Nároky na úroveň autorských textů určených pro publikaci v jednotlivých rubrikách jsou odlišné. Následující cíl pokyny jsou pak adresovány autorům do akademické části časopisu.

1) Pokyny autorům akademických textů

Redakce přijímá příspěvky, které odpovídají profilu časopisu. Zasláný příspěvek musí být určen výhradně pro publikaci v časopise Sociální práce / Sociální práce. Může se však jednat i o přepracovaný a doplněný text, který byl již dříve publikován v jiném časopise. Počet příspěvku od jednoho autora je omezen na dva za jeden rok.

NABÍDKA RUKOPISŮ A RECENZNÍ ŘÍZENÍ

Akademickým textem se pro účely našeho časopisu rozumí výzkumná, popř. přehledová stať (teoretická, historizující aj.). Předpokladem zařazení příspěvku do recenzního řízení je skutečnost, že v textu autor systematicky pracuje s relevantními prameny, objasňuje výzkumnou metodologii a s ohledem na svůj výzkumný cíl prezentuje také zjištění. Vzhledem k profesnímu charakteru časopisu preferujeme texty, které obsahují vedle zmíněných aspektů také aplikační dimenzi, v níž autor objasňuje relevanci svých zjištění v kontextu sociální práce.

Recenzní řízení je oboustranně anonymní a je prováděno dvěma na sobě nezávislými recenzenty. Studentské práce procházejí jedním recenzním řízením. Práce jsou posuzovány po stránce obsahové i formální. V případě potřeby může být práce vrácena autorům k doplnění, či k přepracování. Na základě posudků bude rozhodnuto o jejich přijetí či odmítnutí. Ve sporných případech rozhoduje předseda redakční rady. Redakci se prostřednictvím emailové komunikace zasílají dvě provedení rukopisu. Jedno z nich nesmí obsahovat žádné údaje, které by mohly vést k identifikaci autora. Druhé provedení příspěvku odešle v kompletní verzi.

Uveřejnění stať se stává majetkem časopisu a přetisknout její část nebo použít ji v jiné publikaci lze jen s citací původu.

Redakce si vyhrazuje právo provádět drobné stylistické úpravy. Nevyžádané rukopisy a přílohy se nevracejí.

ROZHODNUTÍ O VYDÁNÍ

O výsledku recenzního řízení je autor vyrozuměn do tří měsíců od data odložení stať.

NÁLEŽITOSTI RUKOPISU

Text musí být napsán v souladu s platnými jazykovými normami. Texty žádáme napsané písmem Times New Roman, velikost písma 12, styl písma Normální. Stránky nejsou očíslovány. Poznámky pod čarou lokalizujte výhradně na konec stať.

- I. **Titulní strana** obsahuje výstižný a stručný název práce v češtině – nebo slovensky ekvivalent – a v angličtině, jména všech autorů, biografickou charakteristiku (do 50 slov) a v poznámce pod čarou také kontaktní informaci pro korespondenci.
- II. Český nebo slovenský **abstrakt** v rozsahu maximálně 200 slov.
- III. **Klíčová slova** v češtině (slovenštině). Používejte prosím max. dvouvýrazová slovní spojení.
- IV. **Abstrakt** v angličtině v rozsahu maximálně 200 slov.
- V. **Klíčová slova** v angličtině. Používejte prosím max. dvouvýrazová slovní spojení

VI. **Vlastní text** (rozsah maximálně 5 000 slov)

VII. **Seznam citované literatury:** Autory žádáme, aby zvýšenou pozornost věnovali přesnému a korektnímu odkazování (viz níže). V textu se odkazuje uvedením autorova příjmení, roku publikace (Korda, 2002) a v případě, že se jedná o doslovnou citaci, také strany uvedené za rokem po dvojtečce. Seznam literatury je uveden na konci stať a je v něm uvedena pouze literatura, na kterou se v textu odkazuje. Seznam je uspořádán abecedně podle autorů a v případě, že se odkazuje na více prací téhož autora, jsou jeho práce uvedeny chronologicky. Jestliže se odkazuje na práce autora, který publikoval v tomtéž roce, jsou práce odlišeny uvedením písmena a, b atd. u roku vydání.

VIII. **Tabulky a grafy:** Tabulka nesmí být širší než 14 cm. Výška písma alespoň 8 – 10. Při grafech používejte laskavě výrazné kontrastní barvy (upozorňujeme, že časopis je černobílý).

CITACE A ODKAZY

Citace a odkazy se uvádějí v souladu s ČSN ISO 690 (010197). Vybrané příklady zde uvádíme:

Monografická publikace:

PELIKÁN, J. **Základy výzkumu**. Praha: Karolinum, 1998.

Citace z monografické publikace:

FOUČKOVÁ, M. **Reinkarnace a hlubinná terapie**. In WHITTON, J. L. a FISHER, J. **Život mezi životy**. Brno: Bollingenská věž, 1992, s. 9–14.

Citace z časopisu:

WINTER, J. **Z trosek likvidace signál celé Evropy**. *Českomoravský profit*, 1995, roč. 6, č. 28, s. 10–11.

Internetové zdroje:

www.romove.cz/cz/ [on-line] [17. 11. 2003]

Studentské práce akademického charakteru: Autoři by měli usilovat o stejnou úroveň jako u akademických článků. Předpokládá se pouze částečná znalost a orientace v dané problematice. Použití literatury a citace jako u akademických stať jsou předpokladem pro publikování. Upozorňujeme autory, kteří chtějí zveřejnit zkrácenou verzi své bakalářské nebo diplomové práce, že text nesmí zahrnovat obsah práce.

2) Pokyny pro příspěvky do publicistických rubrik

Příspěvky do rubrik Inspirace pro praxi, O čem se mluví, případně Pohledy na věc v publicistické části časopisu mají stanovený formát v rozmezí 50–150 řádků. Jejich konkrétní podoba bude upřesňována individuálně na základě dohody s redakcí. Redakce si vyhrazuje právo nevyžádané příspěvky odmítnout, či upravit podle svých potřeb.

Příspěvky zasílejte bez přednastaveného formátování, bez odrážek a mezer mezi řádky ve formátu doc, či rtf, jednoduchým řádkováním, ve formátu písma Times New Roman, velikost písma 12. Stránky nečíslujte. Používejte co nejméně poznámek pod čarou. Fakta, které považujete za důležité, pište rovnou do textu.

3) Pokyny pro formát knižních recenzí

Rubrika Recenze nabízí prostor všem zájemcům, kteří chtějí seznámit ostatní čtenáře se zajímavými knihami z oblasti sociální práce a příbuzných oborů. Na zveřejnění recenze je nutno se předem domluvit s redakcí.

Rozsah recenze je stanoven na 60–150 řádků, další náležitosti jsou stejné jako v případě posílání příspěvku do dalších publicistických rubrik. Recenze musí obsahovat bibliografický údaj o hodnocené knize (Daniela Vodáčková a kol.: Krizová intervence, Portál, Praha, 2002) a jméno autora recenze spolu s kontaktem.

4) Kontaktní údaje:

ASVSP, časopis Sociální práce / Sociální práce, Joštova 10, 602 00 Brno

články do akademické části:

Mgr. Zdenka Dohnalová
e-mail: zdenka.dohnalova@socialniprace.cz
tel.: + 420 549 493 586

články do publicistické části:

Mgr. Roman Baláz
e-mail: roman.balaz@socialniprace.cz
tel.: + 420 549 491 969

<http://www.socialniprace.cz>

poslední vydaná čísla

ISSN: 1213-6204

www.socialniprace.cz